

DIJETE U PRAVOSUDNOM POSTUPKU

Primjena Europske konvencije
o ostvarivanju dječjih prava

Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu

Zagreb
2012.

Izdavač

Pravobranitelj za djecu, Zagreb, Teslina 10

Za izdavača

Mila Jelavić, dipl. iur.

Urednice

Gordana Filipović

Davorka Osmak Franjić

Recenzentice

Prof. dr. sc. Marina Ajduković

Prof. dr. sc. Dijana Jakovac-Lozić

Lektorica

Sanda Uzun-Ikić

Grafičko oblikovanje i tisak

Tiskara Velika Gorica, Velika Gorica

Naklada

1000 primjeraka

Tiskano u prosincu 2012.

ISBN 978-953-7790-03-5

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 826858.

SADRŽAJ

Predgovor	5
ZAŠTITA DJETETA SVJEDOKA U POSTUPCIMA POLICIJE TE KAZNENOM I PREKRŠAJNOM POSTUPKU	11
<i>Gordana Filipović</i> Dijete svjedok u svjetlu međunarodnih propisa	13
<i>Gordana Buljan Flander</i> Razotkrivanje seksualnog zlostavljanja - stigma ili šansa za dijete?	25
<i>Renata Odeljan</i> Pristup djeci svjedocima - policijska perspektiva	33
<i>Ksenija Sviben</i> Važnost uloge centra za socijalnu skrb u pripremi, zaštiti i praćenju djeteta svjedoka	45
<i>Davorka Lalić-Lukač</i> Kaznenopravna zaštita djece – uloga stručnjaka izvanpravne struke	51
<i>Branka Žigante Živković</i> Djeca svjedoci u prekršajnom postupku.....	59
<i>Lana Petö Kujundžić</i> Dijete oštećenik ili svjedok	65
<i>Nikica Hamer Vidmar</i> Podrška djeci svjedocima i oštećenicima u kaznenim postupcima	71
<i>Ines Bojić</i> Zaštita djeteta svjedoka (žrtve) – odvjetnička perspektiva	87
ŠTO ZA DJECU ZNAČI EUROPSKA KONVENCIJA O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA	101
<i>Dubravka Hrabar</i> Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava - poseban zastupnik djeteta	103
<i>Aleksandra Korać Graovac</i> Pravo djeteta da bude saslušano – Opći komentar br. 12 Odbora za prava djeteta (2009.) ..	117

<i>Marina Parać Garma</i> Položaj djeteta i pravo na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta	139
<i>Višnja Matić</i> Pravo djeteta na sudjelovanje - uloga i odgovornost stručnjaka	149
<i>Domagoj Štimac i Nikolina Škrlec</i> Razgovor s djetetom koji osigurava ostvarivanje njegovih prava na sudjelovanje te istodobnu zaštitu njegove dobrobiti	159
<i>Nada Petković</i> Implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava iz perspektive Centra za socijalnu skrb.....	167
<i>Beti Korać-Zuppa</i> Uloga odvjetnika u zaštiti dobrobiti i prava djeteta u postupcima na koje se odnosi Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava	177
PRILOZI	185
Prijedlozi za poboljšanje zaštite djeteta žrtve/svjedoka proizašli sa stručnog skupa „Zaštita djeteta svjedoka u postupcima policije te kaznenom i prekršajnom postupku“	187
Preporuka pravobraniteljice za djecu o implementaciji Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava.....	189
Programi stručnih skupova.....	193

PREDGOVOR

Ured pravobraniteljice za djecu u okviru svojih zakonom propisanih ovlasti prati ostvarivanje prava djece na brojnim područjima, a među njima je i zaštita prava djece u okviru pravosudnog sustava, i onoga kaznenog i prekršajnog, i onoga civilnog, građanskog. Zaštita djece u pravosudnom sustavu odnosi se i na zaštitu prava djece u upravnim postupcima te u svim postupcima u kojima se donose odluke koje se tiču prava djece. Naime, djeca se pred sudom ili upravnim tijelom mogu naći u raznim ulogama, kao prekršitelji zakona, kao svjedoci ili žrtve kaznenih ili prekršajnih djela ili kao sudionici postupka u kojima se donose odluke koje ih se neposredno tiču, kao što su, primjerice, odluka o izdvajanju djeteta iz obitelji ili odluka o razvodu braka njegovih roditelja. Neovisno o ulozi u kojoj se dijete nalazi u postupku i s kojim dijelom pravnog sustava se susreće, važno je da taj sustav razumije i poštuje prava djeteta i uvažava njegovu posebnu ranjivost. Upravo je to okosnica pravosuđa naklonjenog djeci tzv. „child friendly“ pravosuđa. Sudovi mogu biti snažan alat u pozitivnom oblikovanju dječjih života, no istodobno vrlo često i velik izvor dodatne traume. Svijest o tome da su djeca kao sudionici pravosudnog postupka posebno ranjiva skupina ponukala je međunarodnu zajednicu na kreiranje minimalnih standarda njihove zaštite, pa su doneseni brojni dokumenti kojima se uređuje ovo područje, a koje je Hrvatska prihvatila te ugradila u svoje unutarnje zakonodavstvo. Međutim, zaštita djece ne staje time i ne ostvaruje se samo prihvaćanjem određenih pravila, već ona svoju puninu ostvaruje odgovarajućom primjenom tih pravila u svakidašnjem životu. Nažalost, obraćanja djece, njihovih roditelja ili drugih osoba iz djetetove okoline, kao i neposredni kontakti sa stručnjacima koji rade u ovom području, govore nam kako postoje slabosti u funkcioniranju sustava zaštite djece u pravosudnom postupku.

Nedostatak stručnih djelatnika na sudovima, nedovoljna informiranost roditelja i djece, neusklađenost postupanja, nepostojanje ili nekorištenje tehničkih uvjeta za ispitivanje djeteta, nedovoljno profesionalno usavršavanje sudaca i drugih stručnjaka koji rade s djecom kao i nedovoljna povezanost i suradnja pravosuđa i socijalne skrbi samo su neke od uočenih slabosti. Osim zaštite djeteta svjedoka ili žrtve u kaznenom i prekršajnom postupku, posebnu pozornost privlači i položaj djeteta u upravnom ili sudskom postupku, koji, unatoč činjenici da se u njemu donose odluke od iznimnog utjecaja na djetetov život, nerijetko ostaje na marginama zanimanja.

Upravo zbog toga, u želji da pridonese uspješnijem ostvarivanju prava djece ujednačenom i žurnom primjenom međunarodnih dokumenata i nacionalnih propisa koji reguliraju ovo područje zaštite djece, Ured pravobraniteljice za djecu organizirao je pet stručnih

skupova. Cilj nam je bio otvoreno progovoriti o problemima u sustavu zaštite djeteta u pravosuđu i upravnim postupcima, uputiti na slabosti funkcioniranja pojedinih sustava, podsjetiti na međunarodne standarde dječje zaštite i preuzete obveze, motivirati sudionike raznih sustava na međusobnu suradnju te dati prijedloge za unaprjeđenje sustava i pronalaženje djelotvornijih mehanizama zaštite djece.

Prvi stručni skup pod nazivom „Zaštita djeteta svjedoka u postupcima policije te kaznenom i prekršajnom postupku“, koji je održan u Zagrebu, 14. prosinca 2011., okupio je brojne stručnjake iz sustava socijalne skrbi, pravosuđa (suci, sudski vještaci, odvjetnici, stručni suradnici na sudu, predstavnici Ministarstva pravosuđa), policije, obiteljskih centara, predstavnike akademske zajednice, nevladinih organizacija i medija. Uvodna izlaganja, koja su bila poticaj i za gorljivu raspravu, objavljena su u ovom Zborniku u njegovu prvom dijelu. Izborom autora nastojali smo ovoj problematici pristupiti sveobuhvatno: izlaganja su održali strani i domaći stručnjaci raznih područja djelovanja koji se u svom svakidašnjem radu susreću s ovom problematikom. Posebnu pozornost izazvalo je izlaganje policijskog stručnjaka iz Velike Britanije dr. Andrewa Baileyja „Tehnike ispitivanja djeteta – praksa Velike Britanije“, u kojemu je prisutne upoznao s osobitostima „ABE razgovora“ koji se primjenjuje pri ispitivanju djeteta, a koji se kao jedinstven i jednokratni razgovor s djetetom žrtvom stručno vodi, bilježi i snima te kao takav služi u dokazne svrhe i potrebe svih subjekata u zajednici (policije, pravosuđa, zdravstva, socijalne skrbi i sl.). U svom izlaganju, koje nažalost nije dio ovog zbornika, dr. Bailey prisutne je upoznao s policijskom praksom Velike Britanije i Sjeverne Irske ističući kako u slučaju seksualnog zlostavljanja djeteta postupak vode posebno obučeni timovi koje čine policijski djelatnik i socijalni radnik, koji djetetu pristupaju uvažavajući njegovu ranjivost i posebne potrebe i vodeći računa o zaštiti njegova najboljeg interesa.

U tekstovima koji se nalaze u prvom dijelu Zbornika autori iznose svoja iskustva, promišljanja, poglede, stajališta i prijedloge. Tekstovi su odraz različitih perspektiva, pa se tako u prvom tekstu, iz perspektive Ureda pravobraniteljice za djecu, tijela nadležnog za praćenje izvršenja obveza Hrvatske koje proizlaze iz međunarodnih dokumenata, govori o međunarodnim standardima zaštite djeteta u pravosudnom postupku i njihovoj implementaciji u hrvatsko zakonodavstvo i praksu te se daje prikaz nekih od uočenih problema. U tekstu koji slijedi daje se usporedni prikaz položaja djece svjedoka pred policijom nekih europskih zemalja i Republike Hrvatske. Prikazuju se odredbe novog Zakona o sudovima za mladež kojima se regulira postupanje policije u slučajevima kada su djeca žrtve kaznenih djela s naglaskom na prednostima i nedostacima, učinjenim naporima policije kako bi se unaprijedila zaštita djece i maloljetnika te se zaključno odgovara na pitanje: Jesmo li zadovoljni položajem djeteta svjedoka i trebamo li raditi na poboljšanju?

O perspektivi djeteta žrtve seksualnog zlostavljanja govori se u tekstu koji donosi iskustva Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba. U tekstu se govori kako dijete doživljava postupak koji slijedi nakon otkrivanja zlostavljanja, o nelagodi, strahu, sramu koji dijete osjeća, opasnostima od stigmatizacije te potencijalnim izvorima retraumatizacije djeteta. Naglašava se kako neugodna iskustva sa sustavom, koji nije prilagođen djetetu niti osjetljiv na djetetove potrebe jer ga djeca, zbog nestručnosti, neosjetljivosti i grubosti ispitivača doživljavaju kao zastrašujući i uznemirujući, otežavaju i smanjuju broj prijava seksualnog zlostavljanja. U tekstu psihologinje zaposlene u centru za socijalnu skrb govori se o ulozi socijalne skrbi u zaštiti djeteta svjedoka. Naglašava se širok raspon mogućnosti i ovlasti centra za socijalnu skrb u osiguranju efikasnog sustava pripreme, podrške, praćenja i zaštite djece svjedoka, ali i njihovih obitelji, u razdoblju prije, za vrijeme i nakon svjedočenja u nekom postupku. U tekstu stručne suradnice na sudu za mladež govori se o ulozi socijalnih pedagoga i socijalnih radnika u pružanju stručne pomoći sucima pri izvođenju dokaza saslušanjem djeteta, s osobitim naglaskom na procjeni sposobnosti djeteta za svjedočenje te mogućim rizicima i posljedicama svjedočenja po dijete. O sudačkoj perspektivi govori se u dva teksta. U jednom sutkinja za mladež iznosi zakonske odredbe koje se odnose na ispitivanje djeteta u kaznenom postupku, a u drugom tekstu sutkinja Visokoga prekršajnog suda govori o procesnom položaju djeteta svjedoka u prekršajnom postupku.

U tekstu načelnice Odjela za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama Ministarstva pravosuđa govori se o iskustvima pružanja podrške djeci u okviru kaznenog postupka, nekim nedoumicama povezanim s postojećim zakonima i praksom te se daju preporuke za daljnji rad. U posljednjem tekstu prvog djela Zbornika, iz perspektive odvjetnika, govori se o specifičnim situacijama u kojima se nalaze odvjetnici kad zastupaju dijete u pravosudnom postupku te preprekama na koje nailaze zbog nedefinirane uloge zastupnika djeteta. Na kraju ovog dijela Zbornika objedinjeni su prijedlozi za unaprjeđenje sustava zaštite djeteta svjedoka proizašli iz izlaganja i rasprave sudionika skupa.

Drugi dio Zbornika sadržava tekstove s četiri stručna skupa koja su u suradnji s Hrvatskom odvjetničkom komorom održana u Osijeku, Zagrebu, Rijeci i Splitu na temu „Što za djecu znači Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava“. Ti su skupovi organizirani kako bi se raspravilo o procesnom položaju djeteta u postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu u skladu s preuzetim obvezama na temelju Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, koja je u Hrvatskoj na snazi od 1. kolovoza 2010. Zanimljivost teme i potrebu održavanja ovih stručnih rasprava dokazala je iznimno dobra posjećenost svih skupova, na kojima su sudjelovali stručnjaci uglavnom odvjetnici, stručni

radnici centara za socijalnu skrb te suci koji sudjeluju u donošenju odluka u postupcima u kojima se primjenjuju postupovna prava iz Konvencije. Skupove je pratilo više od 450 sudionika.

U ovom dijelu Zbornika svoje viđenje uloge pojedinih stručnjaka u provođenju odredbi Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava iznose stručnjaci različitih profesija i sustava koji se u svakidašnjem radu bave ovom problematikom. Tako profesorice s katedre obiteljskog prava Pravnog fakulteta u Zagrebu daju cjelovit prikaz Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava te odredbi Konvencije o pravima djeteta i Općeg komentara br. 12 Odbora za prava djeteta povezano s pravom djeteta na sudjelovanje. Upućuju na postojeće pozitivne propise i potrebu njihove temeljite promjene glede procesne sposobnosti djeteta kako bi se osiguralo da se Konvencija može primjenjivati s mnogo više istančanosti u sudskim (i upravnim) postupcima. Naglašavaju potrebu kreiranja posebnih odredbi kojima bi se uredila zaštita djeteta svjedoka (osobito u obiteljskim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima), s više pojedinosti propisao način davanja iskaza djeteta, zastupanje djeteta te razradila procesna sposobnost djeteta.

O načinu kvalitetne komunikacije s djetetom kao aktivnim nositeljem prava na sudjelovanje govori se u tekstu psihologinje zaposlene u SOS dječjem selu. Autorica ističe kako je pravo djeteta na sudjelovanje u našem društvu češće formalno nego stvarno, ne postoji dovoljno svijesti o dobitima sudjelovanja djece u sudskim i administrativnim postupcima, koji bi, kada bi bili transparentni i informativni, dobrovoljni, puni poštovanja, relevantni, naklonjeni djeci, inkluzivni, odgovorni, sigurni i osjetljivi na rizik, s educiranim i dobro pripremljenim stručnjacima, mogli omogućiti bolju zaštitu svih dječjih prava i donošenje odluka u njihovu najboljem interesu.

O izazovima stručnjaka Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba da se, s jedne strane, brinu o pravima djece na sudjelovanje u različitim postupcima koja su važna za njihovu budućnost, a da, s druge strane, istodobno vode računa o dobrobiti djece i potrebi da budu zaštićena, riječ je u tekstu koji slijedi. Naglašava se potreba kvalitetne edukacije stručnjaka i njihove senzibiliziranosti u prepoznavanju svih relevantnih činitelja u ovakvim procesima kako bi istodobno mogli osigurati djetetova prava i pritom ga zaštititi od za njega stresnih i frustrirajućih situacija.

U tekstu sutkinje Općinskog suda u Zagrebu naglašava se kako je osnovni problem položaja djeteta i u parničnim i u izvanparničnim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima činjenica da dijete u većini postupaka nema adekvatan procesni položaj. Postavlja se i pitanje potrebe izmjene zakonskih odredbi, povezanih s obvezom imenovanja zastupnika i njegovom ulogom, određivanjem kriterija odabira, njegovim procesnim

ovlaštenjima, odgovornostima spram djeteta koje zastupa, položaju u odnosu na roditelje, naknadi troška za rad i drugim praktičnim pitanjima.

U prikazu rada stručnih radnika jednog centra za socijalnu skrb, vezano uz praktičnu primjenu konvencijskog prava djeteta na slobodno izražavanje stajališta o svim stvarima koje se na njega odnose, upućuje se na moguće teškoće i rizike u implementaciji Konvencije, ali se daju i prijedlozi koji bi mogli postati realistični ciljevi u njezinoj implementaciji ili barem činiti podlogu za stručnu raspravu.

U posljednjem tekstu iz odvjetničke se perspektive govori o potrebnim vještinama i sposobnostima koje bi odvjetnik, zastupnik djeteta trebao imati, o potrebi nužne suradnje odvjetnika s ostalim stručnjacima i profesijama, kao i o potrebi formiranja liste odvjetnika za zastupanje u obiteljskom pravu po kriterijima koje donosi Konvencija.

Vjerujemo da će ovi tekstovi poslužiti stručnjacima praktičarima kao vrijedan izvor informacija u njihovu radu, a odgovornima za kreiranje strategija razvoja pojedinih sustava i njihove međusobne suradnje kao koristan pregled uočenih problema koji se moraju riješiti kako bi se prevladao nesklad između prava koja su za djecu propisana zakonima i onoga što se provodi u praksi.

Gordana Filipović
Davorka Osmak Franjić

ZAŠTITA DJETETA SVJEDOKA U POSTUPCIMA POLICIJE TE KAZNENOM I PREKRŠAJNOM POSTUPKU

Gordana Filipović*

DIJETE SVJEDOK U SVJETLU MEĐUNARODNIH PROPISA

Sažetak

Jedan je od temeljnih zadataka pravobranitelja za djecu praćenje izvršavanja obveza Republike Hrvatske koje proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djece. Brojni su međunarodni dokumenti koji obvezuju ili daju smjernice državama u kreiranju maloljetničkog pravosuđa vezano uz zaštitu djece svjedoka. Ovi dokumenti zahtijevaju da države pravosuđe organiziraju na način da se u pravosudnom postupku uspostavi ravnoteža između osiguranja temeljnih ljudskih prava počinitelja delikta s jedne strane te posebne zaštite prava djeteta žrtve ili svjedoka kao posebno ranjive stranke u postupku s druge strane. Zahtijevaju da se u postupku poštuju konvencijska načela zabrane diskriminacije, zaštite najboljeg interesa djeteta, aktivnog sudjelovanja djeteta i zaštita njegova dostojanstva. Od država traže da djeci svjedocima zajamče prava kao što su: pravo na dostojan i suosjećajan tretman, pravo na informaciju, pravo na učinkovitu pomoć, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na zaštitu od patnje, pravo na sigurnost i pravo na naknadu štete. Da bi se prava djeteta svjedoka poštivala u punoj mjeri, Gospodarsko i socijalno vijeće UN-a svojom Rezolucijom 2005/20 donijelo je Smjernice za pravosuđe u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, na temelju kojih je UN-ov Ured za borbu protiv droge i kriminala, u suradnji s Unicefom, sastavio Model zakona o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, kao konkretan primjer kako bi zaštita djeteta žrtve ili svjedoka u pravosudnom postupku trebala izgledati. U tekstu se daje prikaz međunarodnih standarda, govori se o njihovoj implementaciji u hrvatsko zakonodavstvo i praksu te se daje prikaz nekih od uočenih problema u ovom segmentu zaštite djece.

Diljem svijeta milijuni djece žrtava kaznenih i prekršajnih djela dolaze u dodir s pravosudnim sustavom te nerijetko doživljavaju neugodu i stres, s kojima se teško nose i odrasle osobe. Zbog svoje dobi i nedovoljne zrelosti čine osobito ranjivu skupinu te stoga zahtijevaju pristup i postupanje koje će im jamčiti puno poštovanje njihovih prava. Međutim, krut pravosudni sustav usmjeren ponajprije na ostvarivanje svoje temeljne zadaće, procesuiranje počinitelja, nerijetko zaboravlja na djecu žrtve ili svjedoke, pa njihova zajamčena prava često ostaju samo deklarativna. Zbog toga je pravosudni postupak za neku djecu vrlo bolno iskustvo.

Svijest o važnosti zaštite djeteta svjedoka sve je prisutnija u međunarodnim razmjerima te se donose brojni međunarodni dokumenti koji obvezuju ili daju smjernice državama u

* diplomirana pravnik, savjetnica pravobraniteljice za djecu

kreiranju maloljetničkog pravosuđa vezano uz zaštitu djece svjedoka. To su prije svega Konvencija o pravima djeteta i njezin prateći protokol koji se odnosi na trgovinu djecom, dječju prostituciju i dječju pornografiju te Opća preporuka br. 12 Odbora za prava djeteta. Uz ove temeljne dokumente zaštitom prava djeteta svjedoka bave se i Deklaracija o temeljnim načelima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći, Rezolucija UN-a 2005/20 Smjernice za pravosuđe u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, Program Vijeća Europe „Gradimo Europu za djecu i s djecom” te Smjernice Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci. Svi ti dokumenti zahtijevaju da države organiziraju svoje pravosuđe na način da u pravosudnom postupku uspostave ravnotežu između dvije naizgled nespojive opcije, odnosno da, s jedne strane, osiguraju zaštitu i osiguranje temeljnih ljudskih prava počinitelja delikata te da, s druge strane, osiguraju posebnu zaštitu djeteta žrtve ili svjedoka kao osobito ranjive stranke u postupku.

Osnovna načela koja postavljaju međunarodni dokumenti u maloljetničkom pravosuđu jesu zabrana diskriminacije, zaštita najboljeg interesa djeteta, pravo na sudjelovanje i zaštita djetetova dostojanstva. Iz ovih osnovnih načela proizlaze i prava koja djetetu svjedoku moraju biti zajamčena. To su pravo na dostojan i suosjećajan tretman, pravo na informaciju, pravo na učinkovitu pomoć, pravo na sudjelovanje i izražavanje stajališta, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na zaštitu od patnje, pravo na sigurnost i pravo na naknadu štete.

Međunarodni dokumenti zahtijevaju da se djeca žrtve i svjedoci moraju tretirati **na brižan i pažljiv način** tijekom cijeloga pravosudnog postupka. U obzir se moraju uvijek uzimati njihova osobna situacija i potrebe, dob, spol, poteškoće i stupanj zrelosti. Posebnu zaštitu i pomoć potrebno je osigurati ugroženijoj djeci, primjerice djeci migranata, izbjeglicama i djeci koja traže azil, djeci bez pratnje, djeci s invaliditetom, beskućnicima, djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi kao i djeci pripadnicima nacionalnih manjina. Tjelesni, mentalni i moralni integritet svakog djeteta mora se poštovati u potpunosti. Uplitanje u privatni život djeteta treba svesti na najmanju moguću mjeru, a istodobno održati visok standard pri prikupljanju dokaza. Sve interakcije trebaju se odvijati na način prilagođen djetetu, u odgovarajućem okružju koje udovoljava posebnim potrebama djeteta i na jeziku kojim se dijete služi i koji razumije. Kako bi se izbjegle dodatne patnje djeteta, razgovore, preglede i ostale oblike istraživanja trebaju obavljati posebno educirani stručnjaci.

Od prvoga kontakta s pravosudnim postupkom, a to je već sama prijava kaznenog djela, dijete ima **pravo na pravodobnu, potpunu i razumljivu informaciju**. Tom informacijom djetetu se moraju pružiti podaci o dostupnim uslugama (medicinskim, psihološkim, socijalnim i ostalim uslugama), kao i podaci o dostupnosti pravnog ili drugog savjetovanja ili podršci u smislu opunomoćenika na sudu, naknade štete i novčane potpore. Osim usmeno pruženih informacija učinkovit način pružanja informacija jesu i brošure ili letci u policijskim stanicama, bolnicama, čekaonicama, školama, službama za socijalnu skrb

te na internetu. Proceduralne informacije moraju uključivati informacije o ulozi djeteta u pravosudnom postupku, načinu svjedočenja te načinu na koji će se obavljati „ispitivanje“ tijekom istrage i suđenja. Povrh toga, dijete i njegovi roditelji moraju biti obaviješteni o tijeku postupka: uhićenju, pritvaranju i nadzoru optuženika te svakoj promjeni u tim statusima, o svim odlukama i relevantnom razvoju događaja. Djeci žrtvama i svjedocima i, prema potrebi, članovima njihovih obitelji treba biti dostupna **pomoć** odgovarajuće educiranih stručnjaka. Usluge pomoći i podrške trebaju obuhvaćati financijske, pravne, savjetodavne, zdravstvene, socijalne usluge, kao i usluge za fizički i psihički oporavak usmjerene na potpunu reintegraciju djeteta u svakidašnji život. Osobe za stručnu podršku trebaju djeci žrtvama i svjedocima početi pružati pomoć od prve faze postupka i s time nastaviti sve dok ta pomoć više ne bude potrebna.

Dijete žrtva ili svjedok ima pravo vlastitim riječima **slobodno izraziti svoja stajališta, mišljenja i vjerovanja te ima pravo pridonijeti odlukama koje utječu na njegov život**. Neovisno o tome hoće li svjedočiti ili ne, dijete mora dobiti priliku izraziti svoja osobna stajališta i brige o pitanjima povezanim sa slučajem, njegovom uključenošću u pravosudni postupak, posebice njegovom sigurnošću, njegovom željom da svjedoči ili ne, načinom svjedočenja, kao i bilo koje drugo relevantno pitanje koje utječe na njega. U predmetima u kojima nije bilo udovoljeno njegovim stajalištima djetetu bi trebalo jasno objasniti zašto ona nisu uzeta u obzir. Od djeteta se ne smije zahtijevati da svjedoči u pravosudnom postupku protiv svoje volje.

Djetetovo **pravo na zaštitu privatnosti** jedno je od temeljnih prava djeteta svjedoka. Informacije povezane sa sudjelovanjem djeteta u pravosudnom postupku treba zaštititi te poduzeti mjere kako se dijete ne bi izložilo javnosti. Identitet djeteta ne smije se otkriti niti se smiju objaviti informacije, slike, opisi djeteta ili podaci o njegovoj obitelji.

Sprječavanje patnje djeteta mora biti temeljni cilj stručnjaka. Oni djetetu moraju osigurati potrebnu podršku, dijete emocionalno pripremiti za suđenje, osigurati da se postupak što prije okonča, da dijete ne bude višestruko ispitivano te se pobrinuti da postupak bude u potpunosti prilagođen djetetu.

Ako postoji rizik za **sigurnost djeteta** žrtve ili svjedoka, potrebno je osigurati uvjete kojima će se zajamčiti njegova sigurnost, kao što su izbjegavanje izravnoga kontakta s počiniteljem, sudska zabrana približavanja, određivanje pritvora počinitelju, osiguranje zaštite djeteta od strane policije, zaštita podataka djeteta svjedoka (anonimno svjedočenje).

Kad god je to moguće, djeca žrtve trebaju primiti **naknadu štete** kako bi se postiglo potpuno obeštećenje, reintegracija i oporavak, a postupci za dobivanje i plaćanje naknade trebaju biti lako dostupni i prilagođeni djeci. Ako je moguće, treba obuhvatiti trošak socijalne i obrazovne reintegracije, liječenja, brige o mentalnom zdravlju i pravnih usluga.

Da bi se prava djeteta svjedoka poštovala u punoj mjeri, Gospodarsko i socijalno vijeće UN-a svojom Rezolucijom 2005/20 prihvatilo je Smjernice za pravosuđe u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela. Te su smjernice zamišljene kao pomoć vladama država članica u oblikovanju i provedbi zakona, politika, programa i prakse, ali ujedno i model po kojemu se ocjenjuje uspješnost nacionalnog zakonodavstva i prakse u provođenju međunarodnih obveza. Ove smjernice nemaju obvezujuću snagu poput Konvencije o pravima djeteta, no ta su dva dokumenta međusobno usko povezana te pružaju okvir za potpun i sveobuhvatan sustav zaštite djece žrtava i svjedoka. Na temelju Smjernica Ured UN-a za borbu protiv droge i kriminala, u suradnji s Unicefom, sastavio je Model zakona o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, kao konkretan primjer kako bi trebala izgledati zaštita djeteta žrtve ili svjedoka u pravosudnom postupku, a države članice pozvane su da svoje zakonodavstvo i praksu kreiraju u skladu s njim. Model zakona sadržava brojne konkretne odredbe koje se odnose na zaštitu osoba mlađih od 18 godina koje daju iskaz u pravosudnom postupku, neovisno o tome jesu li one žrtve kaznenog djela ili sudjeluju u postupku kao svjedoci. Kako je riječ o vrlo opsežnom i preciznom dokumentu, u ovom tekstu prikazat ćemo samo neke njegove segmente, koje smatramo iznimno važnima, posebice one koji se odnose na pružanje podrške djetetu.

Stručna podrška djetetu prema Modelu zakona UN-a

Zaštita djeteta primarna je zadaća njegovih roditelja, no uz roditelje, koji najčešće nisu upoznati s pravilima pravosudnog postupka niti posjeduju dovoljno znanja da bi mogli kvalitetno zaštititi prava djeteta, važna je i potpora i pomoć stručnjaka. Temeljno je polazište Modela zakona osnivanje centraliziranoga nadležnog tijela¹ za koordinaciju različitih aktivnosti povezanih s pružanjem pomoći žrtvama i svjedocima. To tijelo trebalo bi biti odgovorno za obuku stručnjaka i određivanje osoba za stručnu podršku te provoditi nadzor nad njihovim radom. Ono bi trebalo izgraditi mrežu stručnjaka te omogućiti da oni budu dostupni svakom djetetu koje se nađe u ulozi svjedoka ili žrtve nekog delikta.

Osoba za stručnu podršku trebala bi biti kvalificirana za taj rad, što znači da bi morala proći posebnu obuku te posjedovati profesionalne vještine komuniciranja i pomaganja djeci kako bi ispunila zahtjevna očekivanja. Naime, osoba za stručnu podršku trebala bi djetetu biti oslonac i pratnja tijekom cijeloga pravosudnog postupka te mu pružiti emocionalnu potporu i svaku drugu pomoć već od prvoga kontakta s pravosudnim postupkom te u svim njegovim fazama. Takva osoba morala bi imati znanja o sljedećem:

¹ Ovo tijelo, odnosno Ured za zaštitu djece žrtava i svjedoka, trebalo bi biti sastavljeno od predstavnika različitih sustava: suca, predstavnika tužiteljstva, predstavnika službe za zaštitu djece, predstavnika odvjetničke komore, predstavnika ministarstva zdravstva, predstavnika ministarstva obrazovanja i predstavnika udruge za pomoć žrtvama.

- mjerodavnim normama, standardima i načelima ljudskih prava, uključujući prava djeteta
- načelima i etičkim dužnostima povezanim s obavljanjem funkcija stručnjaka
- znakovima i simptomima zločina protiv djece
- dinamici i prirodi nasilja protiv djece, uključujući negativne fizičke i psihičke posljedice kaznenih djela protiv djece
- razvojnim fazama djece, kao i o pitanjima multikulturalizma, dobi, jezika, etničke pripadnosti, religije, društva i roda, s određenim naglaskom na djeci rizičnih skupina
- posebnim mjerama i tehnikama pomoći djeci žrtvama i svjedocima u pravosudnom postupku
- tehnikama ispitivanja i procjena koje patnju ili traumu djece svode na najmanju mjeru, istodobno dovodeći na najvišu razinu kakvoću informacija koje dijete pruža
- metodama zaštite i predočavanja dokaza i ispitivanja djece svjedoka
- ulozi i metodama stručnjaka koji rade s djecom žrtvama i svjedocima.

Osoba za stručnu podršku trebala bi posjedovati vještine kao što su:

- vještine i tehnike procjenjivanja krize, posebno kada je riječ o podnošenju prijave, s naglaskom na potrebi za tajnošću podataka
- vještine bavljenja djecom žrtvama na osjetljiv, konstruktivan i umirujući način pun razumijevanja
- vještine prikladne komunikacije između odraslih i djece, uključujući pristup prilagođen djeci.

Samo ovako široka znanja i vještine mogu biti jamstvo da će osoba za stručnu podršku ispuniti svoju primarnu dužnost, odnosno zaštititi dijete od svih mogućih rizičnih situacija, a osobito ga zaštititi od prinude, reviktimizacije i sekundarne viktimizacije. Kako bi to mogla osigurati, uz stečena znanja, osoba za stručnu podršku mora imati mogućnost predlaganja mjera za ublažavanje negativnih učinaka kaznenog djela na dijete, kao i mjera kojima se djetetu pomaže u svakidašnjem životu, ali i svim administrativnim pitanjima koja proizlaze iz okolnosti predmeta.

Postupak imenovanja osobe za stručnu podršku trebao bi započeti na inicijativu policije ili istražitelja kad se pojavi potreba za razgovorom s djetetom svjedokom. Policija bi trebala o potrebi saslušanja djeteta obavijestiti tijelo nadležno za imenovanje osobe od povjerenja, koje bi, nakon konzultacija s djetetom i njegovim roditeljima, trebalo imenovati osobu za stručnu podršku djetetu, koja će dijete nadalje pratiti u pravosudnom postupku, a prema potrebi biti mu podrška i nakon njegova okončanja. Osoba za stručnu podršku trebala bi se upoznati s djetetom i dijete bi moralo imati utjecaja na izbor osobe koja će biti uz njega u pravosudnom postupku, jer je uspostavljanje odnosa povjerenja temelj zaštite djeteta. O izboru osobe za stručnu podršku treba obavijestiti inicijatora po-

stupka odnosno policiju ili suca istrage kako bi se svaka daljnja komunikacija povezano s proceduralnim pitanjima (načinom, vremenom i mjestom saslušanja djeteta te drugim proceduralnim pitanjima) obavljala uz njezino posredovanje. Svako ispitivanje djeteta žrtve ili svjedoka koje se provodi kao dio pravosudnog postupka (a pod pravosudnim postupkom se, u skladu s međunarodnim dokumentima, podrazumijeva i postupak koji prethodi sudskom postupku, odnosno postupak otkrivanja i istrage o počinjenom kaznenom djelu na štetu djeteta) moralo bi se odvijati u prisutnosti osobe za stručnu podršku. Uz prisustvovanje ispitivanju djeteta ta osoba trebala bi imati i mnoge druge ovlasti. Osim već spomenute obveze pružanja opće emocionalne podrške djetetu i njegovoj obitelji te pružanja informacija i druge pomoći djetetu na njemu prilagođen način, osoba za stručnu podršku treba surađivati s djetetovim odvjetnikom, imati ovlast predlaganja liječenja, terapije ili savjetovanja djeteta, kao i ovlast predlaganja načina saslušanja djeteta te drugih mjera za djetetovu zaštitu.

Uz osobu za stručnu podršku, prema *Modelu zakona UN-a*, važnu ulogu u zaštiti prava djeteta mora imati i sudac. On bi morao voditi računa o tome da se poštuju najviši standardi zaštite djeteta. Njegova je dužnost provjeriti ima li dijete svjedok pomoć osobe za stručnu podršku te, ako je učinjen propust i ta osoba nije imenovana, žurno bi je sam trebao imenovati. Ako se saslušanje djeteta ne može izbjeći, sudac bi trebao osigurati uvjete da ono bude provedeno na način koji će u najmanjoj mjeri štetiti djetetu. Primjereni uvjeti podrazumijevaju:

- osiguranje prikladno opremljene čekaonice za dijete, u kojoj se dijete neće susresti s počiniteljem
- tehničke pripreme u sudnici, poput povišenih sjedala za djecu te pomoći djeci s invaliditetom
- osiguranje tumača za djecu s oštećenjima sluha, vida, govora ili s drugim poteškoćama
- omogućavanje djetetu da može sjediti blizu svojih roditelja ili skrbnika.

Sudac mora voditi računa i o vremenu zakazivanja saslušanja djeteta i o njegovu trajanju te ga prilagoditi dječjem ritmu i mogućnosti održavanja pozornosti. Mora voditi računa i o atmosferi u kojoj se saslušavanje djeteta odvija. Nakon suđenja sudac bi trebao, neposredno ili posredstvom osobe za stručnu podršku djetetu, obavijestiti dijete o rezultatima suđenja kao i o svim bitnim činjenicama koje se događaju nakon suđenja, kao što je, primjerice, uvjetno puštanje počinitelja na slobodu, te osigurati da djetetu bude pružena emocionalna podrška ako je to potrebno.

Dijete svjedok u hrvatskom pravosuđu

Hrvatsko zakonodavstvo uglavnom je usklađeno s međunarodnim standardima, jer novi Zakon o sudovima za mladež, kao i novi Zakon o kaznenom postupku posvećuju mnogo

veću pozornost zaštiti djeteta žrtve i svjedoka od prijašnjih propisa. Kako prema Zakonu o pravobranitelju za djecu pravobranitelj ima ovlasti sudjelovanja u postupku donošenja propisa, u postupku donošenja Zakona o sudovima za mladež sudjelovali smo u radu radne skupine zadužene za izradu njegova nacрта. Pritom smo predlagali proširenje nadležnosti sudova za mladež i u slučajevima počinjenja nekih kaznenih djela na štetu djeteta za koje nije predviđena nadležnost ovih sudova kao što su tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, napuštanje nemoćne osobe te kazneno djelo prijetnje. Tražili smo da se Zakonom propiše obveza hitnog saslušanja djeteta svjedoka te jednake pogodnosti svjedočenja za svu djecu žrtve kaznenih djela, neovisno o težini i vrsti kaznenog djela počinjenog na štetu djeteta. Predlagali smo da se propisi o saslušanju djeteta žrtve ili svjedoka primjenjuju i u postupcima koji prethode kaznenom postupku kako bi se spriječilo višestruko ispitivanje djeteta te osiguralo da dijete bude odgovarajuće zaštićeno od sekundarne viktimizacije. Istaknuli smo i potrebu sustavnog mijenjanja pristupa ispitivanju djeteta svjedoka žrtve te predlagali da se zakonom propiše osnivanje županijskih (regionalnih) centara za forenzičko ispitivanje djeteta žrtve teških kaznenih djela, osobito onih seksualne naravi. Inzistirali smo na pravu djeteta na stručnu pomoć besplatnog savjetnika radi davanja iskaza u kaznenom postupku te pravu na besplatnog odvjetnika. Predložili smo i obvezno uključivanje centra za socijalnu skrb u postupak u kojemu je dijete oštećenik ili žrtva, radi poduzimanja potrebnih mjera zaštite. Inzistirali smo i na definiranju uloge stručnih suradnika vezano uz pomoć i podršku djetetu žrtvi, a po uzoru na Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, predložili smo i da se sudac za mladež ovlasti za izricanje mjere privremenog udaljavanja iz prostora za stanovanje.

Mnogi naši prijedlozi, nažalost, nisu prihvaćeni. Ipak, status djeteta žrtve u zakonskom tekstu na našu je inicijativu poboljšan. Djetetu je priznato pravo na stručnu pomoć besplatnog savjetnika radi davanja iskaza u kaznenom postupku, definirana je uloga stručnih suradnika vezano uz pomoć i podršku djetetu žrtvi te je propisano obvezno uključivanje centra za socijalnu skrb u postupak u kojemu je dijete oštećenik ili žrtva, pa je tako barem djelomično unaprijeđen položaj djeteta, ali još ima prostora za bolje zakonodavno uređenje.

No, propisivanje određenih prava i postupaka samo je jedan segment zaštite djeteta u pravosudnom postupku, jer podjednako je važna i odgovarajuća primjena propisa u praksi. Praćenjem položaja djeteta svjedoka u pravosudnom postupku uočili smo kako sustav zaštite djeteta svjedoka u Hrvatskoj nije dovoljno izgrađen. Priprema djeteta za svjedočenje, kao što je upoznavanje s ispitivačem, načinom i tijekom sudskog postupka, sudskim prostorom, tehnikama ispitivanja, kao i objašnjenje što se od njega očekuje, kada ne treba svjedočiti, pružanje psihološke potpore djetetu zbog straha od suda i slično vrlo često izostaje. Prostori u kojima se dijete ispituje nisu prilagođeni kako bi se ono u njima osjećalo ugodno te kako bi se barem donekle umanjio stres djeteta zbog

situacije u kojoj se nalazi. Na to smo upozorili Hrvatski sabor u svojim godišnjim izvješćima, a Ministarstvu pravosuđa uputili smo preporuke. Zatražili smo da se na svakom sudu najmanje jedna prostorija prilagodi boravku djeteta, kako bi se prikladno uređenim prostorom donekle umanjilo neugodnost, stres i strah, koje djeca doživljavaju zbog boravka na sudu. Naglasili smo kako je važno djetetu omogućiti sigurno i podržavajuće okruženje te osobu koja će ga zaštititi, kojoj dijete može vjerovati i obratiti joj se za pomoć i podršku tijekom za njega neugodnog i teškog razgovora. Ministarstvu pravosuđa preporučili smo i osnivanje službe podrške djeci svjedocima i žrtvama na svim sudovima: županijskim, općinskim i prekršajnim sudovima, ali i policiji, jer se upravo djelatnici policije prvi susreću s djetetom žrtvom ili svjedokom. Naglasili smo nužnost standardiziranja postupanja u odnosu na ispitivanje djece s obzirom na uočenu raznolikost praksi stručnih suradnika i sudaca, osobito vezano uz korištenje tehničkih uređaja, osiguranja prisutnosti stručnih osoba te korištenja mogućnosti ispitivanja izvan prostorija suda. Naše preporuke odnosile su se i na osiguranje dovoljnog broja stručnih suradnika pri vijećima za mladež i adekvatnih uvjeta za njihov rad.

Unatoč nekim pomacima kao što je opremanje dvadesetak policijskih prostorija za obavljanje razgovora s djecom te ustrojavanje službi podrške žrtvama i svjedocima na nekim sudovima, zaštitom djece svjedoka ne možemo biti zadovoljni. Postojanje službi podrške žrtvama i svjedocima donekle je omogućilo da se dijete upozna sa sudskim prostorima prije suđenja, da dobije informacije o uobičajenom tijeku sudske rasprave te da mu se omogući da vrijeme do rasprave provede u posebnim prostorijama ovih službi. No, ove službe ne postoje na svim sudovima, njihovo uključivanje ovisi o volji suca da ih obavijesti o potrebi saslušanja djeteta, njihovo djelovanje ograničeno na pružanje psihološke podrške djetetu prije sudske rasprave te one nemaju mogućnosti pružanja kompletne pomoći i podrške djetetu i njegovoj obitelji kako to nalažu međunarodni standardi.

Problem neodgovarajuće zaštite djeteta oštećenika ili svjedoka posebice je izražen u **prekršajnom postupku**. Prekršajni suci nisu specijalizirani za postupanje prema djeci i maloljetnicima, sudovi ne raspolažu ni odgovarajuće educiranim kadrovima (socijalnim pedagogima, socijalnim radnicima i dr.) niti prostornim rješenjima koja bi omogućila da se dijete na sudu osjeća manje neugodno. Suradnja prekršajnog suda i centara za socijalnu skrb vrlo često izostaje, nerijetko centar nije obaviješten da je u tijeku prekršajni postupak u kojemu sudjeluje i dijete te je tako onemogućen u postavljanju posebnog skrbnika djetetu koji bi ga zastupao u postupcima u kojima su njegovi roditelji suprotstavljene strane, što je obično slučaj kod obiteljskog nasilja.

Velika očekivanja u pravosudnom postupku usmjerena su na **stručnjake centra za socijalnu skrb**. Od njih se očekuje da preuzmu ulogu zaštite djeteta pri policijskim intervencijama, da sudjeluju u sudskom postupku i poduzimaju mjere djetetove zaštite.

Često se saslušanjem djeteta u prisutnosti socijalnog radnika zadovoljava forma zaštite djeteta, no upitno je koliko je takva zaštita kvalitetna. Velika opterećenost mnogobrojnim obvezama onemogućuje djelatnike centara za socijalnu skrb da se svakom pojedinom slučaju posvete u potrebnoj mjeri i na najbolji način. Upitna je i njihova osposobljenost za odgovarajuće zastupanje djetetovih interesa u postupku, jer za to nemaju potrebnu kontinuiranu i kvalitetnu edukaciju. Oni nisu posebno osposobljeni za zastupanje djeteta u pravosudnom postupku, osobito vezano uz procesna prava djeteta te većini nije poznato koje su procesne radnje obvezne, provođenje kojih radnji mogu odbiti ako nisu u najboljem interesu djeteta, mora li dijete davati iskaz i na koja pitanja ne treba odgovarati, koje podatke iz socijalne anamneze djeteta smiju otkriti, mora li dijete biti podvrgnuto vještačenju ili se ono može izbjeći te druga procesna pitanja.

Kako to utječe na položaj djeteta svjedoka najbolje ilustriraju primjeri iz prakse. Roditelji nam se često obraćaju neposredno nakon što je počinjeno djelo na štetu njihova djeteta, tražeći savjet kako u najvećoj mjeri zaštititi njegova prava u postupku istrage i suđenja. Izražavaju ljutnju i nezadovoljstvo zbog načina na koji se djeca tretiraju u postupku, učestalosti ispitivanja, pozivanja djece radi svjedočenja te sporosti procesuiranja počinitelja. Nerijetko nam se obraćaju zatečeni strogom i prijetećom formom sudskih poziva kojima se dijete poziva na sud kao svjedoka. Naime, dijete dobije sudski poziv za svjedočenje na svoje ime, uz prijatnu novčanom kaznom u slučaju neodazivanja, bez popratnog objašnjenja kome se može obratiti radi psihološke potpore i pripreme za dolazak na sud te ima li pravo na pratnju roditelja ili prisutnost punomoćnika koji bi vodio računa o zaštiti djetetova interesa.

U jednom slučaju javili su nam se roditelji ogorčeni postupanjem državnog odvjetnika, koji navodno nije dolazio na rasprave te tako nije pokazao interes za pomoć djetetu žrtvi. Djevojčica, žrtva kaznenog djela bludnih radnji, tri je puta prepričavala svoj iskaz (na policiji, u istražnom postupku, na glavnoj raspravi), čak i u nazočnosti okrivljenika, koji joj je upadao u riječ i omalovažavao je. Prvostupanjskom presudom oslobođen je optužbe s obrazloženjem da u činjeničnom opisu nedostaje subjektivni element kaznenog djela. Državno odvjetništvo otklonilo je navode o neaktivnom sudjelovanju, ističući kako su u cjelokupnom postupku aktivno sudjelovali te su na presudu uložili žalbu. Nedolazak na glavnu raspravu po njihovoj ocjeni nije mogao utjecati na odluku suda.

Obratila nam se i djelatnica centra za socijalnu skrb zabrinuta za mogućnost sekundarne viktimizacije seksualno zlostavljanog djeteta. Devetogodišnje dijete ispitano je od ovlaštenoga policijskog službenika u prisutnosti socijalne pedagoginje djelatnice CZSS-a te je nakon podnošenja kaznene prijave nad njim provedeno i vještačenje u Poliklinici za zaštitu djece grada Zagreba. No, kako nalaz vještačenja povezano s bludnim radnjama počinjenima nad djetetom zbog proteka vremena i utjecaja okoline nije bio decidan, sudsko vijeće zatražilo je ponovno ispitivanje djeteta na istražnom sudu uz videovezu

u prisutnosti socijalne pedagoginje koja je prisustvovala prvom ispitivanju djeteta. Ponovno ispitivanje djeteta, pa i uz osiguranje potrebnih mjera zaštite (videoveza i prisutnost stručne osobe), nepotrebno je traumatiziranje djeteta u situaciji kad postoji njegov prvobitni iskaz i mogućnost svjedočenja stručne osobe koja je prisustvovala djetetovu svjedočenju neposredno po počinjenju kaznenog djela.

U jednom, pak, slučaju nasilja u obitelji zateklo nas je postupanje prekršajne sutkinje koja je unatoč protivljenju majke inzistirala na dolasku osmogodišnjeg djeteta na sud i njegovu saslušanju. Na zamolbu majke da dijete poštedi svjedočenja o obiteljskom nasilju sutkinja je zaprijetila uhidbenim nalogom koji će (da stvar bude gora) policija provesti u školi djeteta. Postupanje je obrazložila svojom dugogodišnjom uspješnom praksom. Naime, pojasnila je da je pozivanje djeteta kao svjedoka i njegovo izlaganje stresnoj situaciji svjedočenja protiv vlastitog roditelja najbolji način prevencije obiteljskog nasilja. Takva rigorozna metoda, prema njezinu mišljenju, daje najbolje rezultate jer kad se roditelji osvijeste da dijete mora ići na sud i kada vide kako to na njega djeluje, oni se „opamete“ i nakon toga se suzdržavaju od nasilja i više se nikad ne vraćaju na sud. Šokirana stajalištem sutkinje, želeći zaštititi dijete, majka je razmišljala o povlačenju svoje prijave i odustanku od daljnjeg vođenja prekršajnog postupka, pa i po cijenu toga da nasilnik ne odgovara za svoje nedjelo. Postupak je, uz intervenciju pravobraniteljice za djecu i Visokoga prekršajnog suda, u ovom slučaju okončan bez „saslušanja“ djeteta te je unatoč tome utvrđena prekršajna odgovornost počinitelja obiteljskog nasilja. Time se dokazalo da se svrha pravosudnog postupka odnosno kažnjavanje počinitelja može postići i bez izlaganja djeteta stresu sudskog postupka.

Ovakvi primjeri moraju postati prošlost. Imamo li na umu da je sudjelovanje djeteta u istrazi i kaznenom postupku za njega nerijetko ozbiljna trauma i izlaže ga nizu stresnih događanja, s kojima se i odrasle osobe teško nose, nužno je u ovakvim situacijama predvidjeti odgovarajuću pomoć i podršku djetetu. Neprikladno postupanje policijskih djelatnika, državnih odvjetnika i sudaca pri ispitivanju djece, koja su žrtve ili svjedoci, dugotrajnost sudskog postupka, izloženost djeteta višestrukim ispitivanjima, nepružanje kvalitetne pomoći i podrške te sudski prostori neprimjereni djeci u velikom broju slučajeva za djecu jesu stres.

Sustav zaštite djeteta svjedoka mora se uspostaviti na način da svakom djetetu bude zajamčen tretman prilagođen njegovoj dobi i potrebama. Tretman koji će biti zajamčen svakom djetetu, dosljedan i u potpunosti posvećen zaštiti djeteta kako to zahtijevaju međunarodni dokumenti, a prije svega Konvencija o pravima djeteta, koja najbolji interes djeteta postavlja kao prioritet. Možda nije opravdano očekivati da će takva postupanja u potpunosti otkloniti svaki osjećaj nelagode kod djeteta žrtve, no ona moraju biti usmjerena na to da se smanji djetetova patnja i osigurati da ono ponovo ne postane žrtvom, ovaj

put žrtvom pravosudnog postupka. Prava djeteta svjedoka ne smiju ostati samo prava na deklarativnoj razini, ona moraju zaživjeti u svakodnevnoj praksi, za što punu odgovornost snose odrasli.

Literatura

- Izvješća o radu pravobraniteljice za djecu za 2010. i 2011. godinu (www.dijete.hr)
- Konvencija o pravima djeteta, UN, 1989. (www.dijete.hr)
- Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, UN, New York, 2009. (<http://uszm.hr/zakoni-propisi-smjernice-i-strategije>)

Prof. dr. sc. Gordana Buljan Flander*
Dragana Matešković**

RAZOTKRIVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA - STIGMA ILI ŠANSA ZA DIJETE?

Sažetak

Najnoviji svjetski podaci govore da je svako peto dijete seksualno zlostavljano. Slično pokazuju i naši rezultati dobiveni na uzorku djece iz svih dijelova Hrvatske, prema kojima je 18,1% djece tijekom svog djetinjstva doživjelo neki oblik seksualnog zlostavljanja. Otkrivanje seksualnog zlostavljanja ključno je u iniciranju intervencija, utječe na direktne posljedice zlostavljanja te smanjuje vjerojatnost negativnih dugoročnih posljedica zlostavljanja, no istodobno je i vrlo nelagodan proces za djecu, pa je čak moguć i novi traumatski događaj. Pokazalo se da stigmatizacija nastaje uglavnom kao posljedica nevjerovanja i drugih negativnih reakcija od strane odraslih na djetetovo razotkrivanje. Takav je potencijalni izvor retraumatizacije i stigmatizacije seksualno zlostavljane djece i sudski proces koji slijedi po razotkrivanju i prijavljivanju zlostavljanja. Istraživanja pokazuju da je većina djece koja su morala svjedočiti na sudu o svojim iskustvima navela da im je to bilo uznemirujuće i zastrašujuće, a najstresnije im je bilo kada su morali više puta svjedočiti ili govoriti o svom iskustvu u raznim institucijama, kao i nestručnost, neosjetljivost i grubost ispitivača. Dosad je mnogim istraživanjima utvrđeno da sustav nije bio prilagođen djeci niti osjetljiv na njihove potrebe. Stoga pravosuđe sve više uključuje educirane stručnjake mentalnog zdravlja, kao i specijalizirane ustanove u kojima se provode forenzični intervjui sa seksualno zlostavljanom djecom, a stručnjaci za djecu razvijaju metode koje jačaju djecu da budu vjerodostojni svjedoci na sudu, a da ih sudski postupak istodobno ne reviktimizira.

Najnoviji podatak prikupljen sažimanjem rezultata velikog broja studija istraživačkih timova iz europskih zemalja, kao i Unicefovih statistika, upućuje na zaključak da je svako peto dijete seksualno zlostavljano (Lalor i McElvaney, 2010.). Slično europskim pokazateljima govore i hrvatski podaci. Naime, provedenim istraživanjem Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba iz 2006. godine dobiveni su podaci prema kojima je 13,7% djece tijekom svog djetinjstva doživjelo kontaktno seksualno zlostavljanje, a ako se u obzir uzmu i djeca koja su bila izložena neprimjerenim seksualnim sadržajima (tj. nekontaktno seksualno zlostavljanje), postotak se povećava na 18,1% (Buljan Flander, 2007.).

* ravnateljica Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba

** prof. psihologije, psiholog u Poliklinici za zaštitu djece grada Zagreba

Iz dostupnih podataka u literaturi o istraživanjima prevalencije seksualnog zlostavljanja mnogi autori upozoravaju na i nadalje velik broj neprijavljenih i/ili neotkrivenih slučajeva seksualnog zlostavljanja djece, kao i na velik broj djece koja odgađaju razotkrivanje sve do odrasle dobi (Olafson i Lederman, 2006.). Naime, jedan dio djece povjeri se odmah nakon zlostavljanja, a mnoga to učine tek nakon nekoliko mjeseci, pa čak i mnogo godina nakon početka zlostavljanja (Farell, 1988.; Lamb i Edgar-Smith, 1994.; Roesler i Wind, 1994.; Sauzier, 1989.; Smith i sur., 2000.). Otkrivanje seksualnog zlostavljanja nužno je da bi se inicirale daljnje intervencije radi zaustavljanja zlostavljanja, utječe na direktne posljedice zlostavljanja te smanjuje vjerojatnost negativnih dugoročnih posljedica zlostavljanja (Paine i Hansen, 2002.). Suprotno tome, neotkrivanje seksualnog zlostavljanja višeslojan je problem jer djeca mogu biti izložena ponavljanom i dugotrajnom zlostavljanju, ne primaju potrebnu psihološku pomoć na vrijeme, a ugroženom postaju i druga djeca koja dolaze u kontakt sa zlostavljačem (Goodman-Brown i sur., 2003.). Budući da je seksualno zlostavljanje teško uočiti prema nekim fizičkim pokazateljima, intervencija često ovisi o tome hoće li se dijete povjeriti ili ne (Bussey i Grimbeek, 1995.; Sauzier, 1989.). Seksualno zlostavljana djeca osjećaju se obilježenima zbog neugodnih iskustava koja su proživjela, osjećaju snažan sram i nelagodu, osobito pri pomisli da to iskustvo moraju s nekim podijeliti (Feiring i Taska, 2005.). Stoga je proces otkrivanja seksualnog zlostavljanja za njih osjetljiv i delikatan. Osim zbog snažnog osjećaja nelagode i srama seksualno zlostavljana djeca često oklijevaju i odgađaju otkrivanje i iz mnogih drugih razloga, kao što su strah od počiniteljevih prijetnji, zabrinutost i strah da im odrasli neće vjerovati i da će nakon razotkrivanja biti samo još gore, osjećaj odgovornosti da održe obiteljsku koheziju (osobito ako je zlostavljač blizak član obitelji), pripisivanje krivnje za zlostavljanje sebi samima, emocionalna bliskost i pomiješani osjećaji spram zlostavljača te strah od gubitka kontrole nad procesom (Goodman-Brown, 2003.).

Uzevši to u obzir, kao i činjenicu da je djetetovo razotkrivanje zlostavljanja od ključne važnosti za njegov oporavak od traume i daljnji zdrav socioemocionalni razvoj, važno je znati kako adekvatno postupati s djecom kada razotkriju zlostavljanje, kako bismo im pritom pomogli, a ne ih dodatno traumatizirali i stigmatizirali. Kao važan zaštitni činitelj nakon djetetova razotkrivanja seksualnog zlostavljanja pokazale su se pozitivne reakcije odraslih, kao što su vjerovanje djetetu te pokazivanje brige, interesa i empatije za dijete i njegovu traumu. Suprotno tome, negativne reakcije okoline na djetetovo razotkrivanje seksualnog zlostavljanja jesu okrivljavanje djeteta, grubo ispitivanje i neosjetljivost pri razgovoru o toj temi, nedostatak razumijevanja i empatije, negiranje ili umanjivanje događaja, nevjerovanje, ignoriranje, optuživanje djeteta da laže, (fizičko) kažnjavanje djeteta, roditeljsko odbijanje, zanemarivanje, indiferentnost i/ili ljutnja kao i izbjegavanje slušanja i razgovora o toj temi. Reakcije okoline koje dijete doživi kao negativne nepovoljno utječu na njegovo emocionalno zdravlje i oporavak (Cohen i Mannarino, 1998.; 2000.; Berli-

ner, 2011.). Tako proces razotkrivanja seksualne zlostavljanosti može biti samo još jedan dodatni traumatski događaj, i to zbog negativnih posljedica koje su djeca doživjela od strane okoline.

Dva su najčešća uzroka stigmatizacije djeteta nakon razotkrivanja seksualnog zlostavljanja: sustav i obitelj. Unutar obitelji djecu u najvećoj mjeri retraumatizira pritisak i nevjerovanje članova obitelji i bliskih osoba, dok se retraumatizirajući činitelji unutar sustava odnose na višekratna ispitivanja, nestručne ispitivače, dugotrajnost postupka te neadekvatne kazne za počinitelje. U literaturi se nalazi da su mnoga seksualno zlostavljana djeca, nakon što su razotkrila zlostavljanje te je pokrenut sudski postupak, bila stigmatizirana i nanovo traumatizirana neprimjerenim postupcima tijekom sudskog procesa. Naime, pokazalo se da je većina djece koja su morala svjedočiti na sudu vezano uz iskustva seksualnog zlostavljanja navela da im je to iskustvo bilo uznemirujuće ili zastrašujuće, a njihovi roditelji izvijestili su da je svjedočenje na sudu vrlo negativno utjecalo na dijete (Goodman i sur., 1992.). Nadalje se nalazi da su djeca često bila izložena unakrsnom ispitivanju na sudu, koje za cilj ima postići diskreditiranje svjedoka te je stoga često vrlo oštro i usmjereno na pogreške i slabosti u iskazu svjedoka. Djeca koja su bila izložena ovom postupku općenito su navela dva glavna straha: 1) strah da im neće vjerovati i da će ih optužiti za laganje; te 2) strah da bi netko mogao vikati na njih za vrijeme svjedočenja (Sas, 1991.).

Studije koje su se usmjerile na dječje reakcije vezano uz prisutnost optuženika u sudnici za vrijeme njihova svjedočenja pokazuju da je suočavanje s optuženikom jedan od najvećih strahova povezanih s procesom svjedočenja na sudu, a osobito ako je optuženik važna osoba u djetetovu životu (primjerice član obitelji) ili ako je prijetio ili bio nasilan prema djetetu (Sas i sur., 1996., Goodman i sur., 1992., Brannon, 1994., Quas, Goodman i Jones, 2003.). Djetetovo ograničeno razumijevanje uloga na sudu kao i jezičnih termina i koncepata koji se rabe u sudnici također pridonose povećanoj razini djetetove tjeskobe. Goodman i sur. (1998.) navode da, što je manja dob djeteta, kao i djetetovo znanje i upućenost o sudskom procesu, to je veća razina anksioznosti vezane uz proces svjedočenja na sudu. Isti autor također navodi kako se kod seksualno zlostavljane djece koja su svjedočila na sudu, u usporedbi sa seksualno zlostavljanom djecom koja nisu svjedočila na sudu, razina internaliziranih poteškoća znatno slabije smanjivala s protokom vremena, a u osobitom riziku za razvoj emocionalnih poteškoća bila su djeca koja su više puta svjedočila na sudu (Goodman, 1992.). Studije Henryja (1997.) te Whitcoma i suradnika (1991.) upućuju na podatak da su najveći prediktori stupnja traumatizacije i stresa kod seksualno zlostavljanog djeteta, svjedoka tijekom sudskog postupka, zapravo broj svjedočenja te razina neosjetljivosti i grubosti pri ispitivanju djeteta.

Zanimljiv podatak donose Eastwood, Patton i Stacy (1998.), koji navode da je polovina

mladih djevojaka žrtava seksualnog zlostavljanja navela da ne bi preporučile drugim žrtvama da prijavljuju seksualno zlostavljanje, što su objasnile riječima da su „prošle kroz pakao“, da „nije vrijedno toga“, odnosno da su se nakon svjedočenja na sudu osjećale još više stigmatizirano. Navele su neke glavne zamjerke sudskom procesu, a to je dugotrajno čekanje u sobama za svjedoke, nedostatak podrške tijekom procesa, suočavanje s optuženikom u sudnici i optuženikovo smijanje tijekom njihovih svjedočenja, prisutnost porote i drugih sudskih službenika, poteškoće s razumijevanjem pravnog jezika te dobi neprimjereno ispitivanje, neosjetljiv stav i ponašanje suca, a ponajviše traumatičnim i stigmatizirajućim opisale su unakrsno ispitivanje.

Zainteresiran ovom problematikom 1996. godine Myers sastavlja pregled procedura sustava kroz koje dijete prolazi nakon što se povjeri o iskustvima seksualne zlostavljanosti te zaključuje da većina zemalja ima ustrojen sudski sustav na način koji nije u skladu s dječjim potrebama. Riječ je o sudskom sustavu koji uključuje sukobljavanje dviju strana putem unakrsnog ispitivanja svjedoka, pa tako i u slučaju kada je svjedok dijete. Ovakav sustav primjeren je odraslima, a za djecu je preplavljujući i neprimjeren iz više razloga: u djece izaziva poteškoće u razumijevanju samog sudskog procesa, kao i koncepata i termina kojima se barata na sudu, a djeca imaju poteškoće da jasno i strukturirano odgovaraju na postavljena pitanja. Zbog toga su djeca bila proglašena nekompetentnim ili nevjerodostojnim svjedocima, ali ne stoga što nisu bili u mogućnosti dati vjerodostojan iskaz, već zato što su ih odrasli ispitivali na pogrešan i neprimjeren način.

Stručnjaci i znanstvenici u posljednjih dvadesetak godina sve više prepoznaju i dokazuju da sudski proces može biti stresan, pa čak i traumatizirajući za dijete, a osobito ako je riječ o djetetu koje je proživjelo tešku traumu, poput seksualnog zlostavljanja. Utvrđeno je da su djeca žrtve teških kaznenih djela posebno vulnerabilna i izložena stigmatizaciji nakon što ih se kao svjedoke uključi u kazneni proces. Gudbrandsson (2005.) iznosi da uključenost djeteta u sudski proces može biti stresan događaj u njegovu životu, ali ne uvijek i ne pod svim uvjetima, te navodi dvije kategorije važnih prediktora stresa, koji su ujedno i jasni primjeri narušenih dječjih prava i interesa, tijekom sudskih procesa: 1) ponavljani intervjui s djetetom s više različitih ispitivača i na različitim lokacijama (centri za socijalnu skrb, policija, bolnica, sud i sl.); te 2) neprimjeren i nestručan način ispitivanja djeteta.

U skladu s ovim nalazima stručnjaka i znanstvenika sve više zemalja predlaže i implementira različite smjernice i programe, s ciljem pružanja pomoći, zaštite i podrške djeci nakon što razotkriju seksualno zlostavljanje. Pravosuđe sve više uključuje educirane stručnjake mentalnog zdravlja, kao i specijalizirane ustanove u kojima se provode forenzični intervjui sa seksualno zlostavljanom djecom, a kako bi se postigla ravnoteža između zakona i potreba djece žrtava teških kaznenih djela. Razvijaju se metode i procedure koje će ojačati

djecu žrtve, kako bi mogli biti vjerodostojni svjedoci na sudu, a da ih sudski postupak istodobno ne reviktimizira. No, iako su dosad mnoge zemlje razvile posebne procedure i uključile psihologijsku ekspertizu u saslušanje djece žrtava seksualnog zlostavljanja, s ciljem da se djeca dodatno ne traumatiziraju, te unatoč tome što većina zemalja prepoznaje da intervjue sa seksualno zlostavljansom djecom trebaju provoditi isključivo educirani stručnjaci, ipak u većini zemalja takve edukacije nisu obvezne niti ujednačene. Nije propisano koje su to stručne kvalifikacije i edukacije potrebne da bi se s djetetom žrtvom teškoga kaznenog djela kao što je seksualno zlostavljanje provodio intervju na način da ga sustav dodatno ne stigmatizira. Stoga tijela Europske unije i Vijeća Europe smatraju ključnim donijeti smjernice za sve države EU, koje bi se odnosile na ta važna pitanja te bi se primjenjivale u sklopu obveznog školovanja pravosudnih djelatnika i svih onih koji sudjeluju u intervjuiranju djeteta žrtve seksualnog zlostavljanja. U skladu s tim, u okviru projekta CURE (*Child victims in the Union – Rights and Empowerment*) oblikovane su razne smjernice čija je namjena služiti kao osnova i vodič za sve stručnjake koji su na neki način uključeni u rad s djecom žrtvama teških kaznenih djela. Tako su, među ostalim, u okviru projekta opisane i smjernice za smanjivanje stigmatizacije djece žrtava teških kaznenih djela od strane sustava. U skladu s tim, potrebno je sljedeće (*CURE project*):

- razmjena iskustava, informacija i primjera dobre prakse između različitih država
- provođenje istraživanja i razmjena rezultata radi stvaranja dobre prakse
- utvrđivanje minimalnih internacionalnih standarda pravne zaštite i podrške seksualno zlostavljane djece u sudskom procesu
- razvijanje nacionalne strategije zaštite djece žrtava tijekom kaznenog postupka
- informiranje djece žrtava teških kaznenih djela o tijeku postupka
- unaprjeđivanje i daljnje razvijanje europskih smjernica za provođenje intervjua u istražnom postupku
- uključivanje tema o načinima zaštite djece žrtava kaznenih djela u redovno školovanje stručnjaka kaznenog prava na razini EU.

Literatura

- Berliner, L. (2011.), *Child sexual abuse: Definitions, prevalence, and consequences*, u: J. E. B. Myers (ur.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (3. izd., str. 215-232), Los Angeles, CA, Sage
- Brannon, L. (1994.), *The trauma of testifying in court for child victims of sexual assault v. the accused's right to confrontation*, *Law and psychology review*, 18, str. 439-460.
- Buljan Flander, G. (2007.), *Izloženost djece nasilju: Jesmo li nešto naučili?*, u: V. Kolesarić (ur.), *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu*, Zbornik radova znanstveno-struč-

- nog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja, Osijek, str. 45-52.
- Bussey, K. i Grimbeek, E. J. (1995.), *Disclosure processes: Issues for child sexual abuse victims*, u: K. Rotenberg (ur.), *Disclosure processes in children and adolescents* (str. 166-203), New York, Cambridge University Press
  - Cohen, J. i Mannarino, A. (1998.), *Interventions for sexually abused children: Initial treatment outcome findings*, *Child maltreatment*, 3, str. 17-26.
  - Cohen, J. A. i Mannarino, A. P. (2000.), *Predictors of treatment outcome in sexually abused children*, *Child abuse and neglect*, 24, str. 983-994.
  - *CURE project, The Crime Victim Compensation and Support Authority Sweeden*, 2010.; preuzeto s: <http://www.brottsoffermyndigheten.se/Sidor/EPT/CURE%20-%20Puffar/Bilder/CURE%20recommendations.pdf>
  - Eastwood, C., Patton, W., & Stacy, H. (1998.), *Surviving child sexual abuse and the criminal justice system: Intersecting identities*, Paper presented to the ANZSOC international conference, July, Gold Coast
  - Farrell, L. G. (1988.), *Factors that affect a victim's self-disclosure in father-daughter incest*, *Child welfare*, 67, str. 462-468.
  - Feiring, C. i Taska, L. S. (2005.), *The persistence of shame following sexual abuse: A longitudinal look at risk and recovery*, *Child maltreatment*, 10, str. 337-349.
  - Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. H. i Gordon, D. S. (2003.), *Why children tell: a model of children's disclosure of sexual abuse*, *Child abuse and neglect*, 27, str. 525-540.
  - Goodman, G. S., Taub, E. P., Jones, D. P. H., Port, L. K., Rudy, L. i Prado, L. (1992.), *Testifying in criminal court*, *Monographs of the society for research in child development*, 57, br. 229.
  - Goodman, G. S., Tobey, A. E., Batterman-Faunce, J. M., Orcutt, H., Thomas, S., Shapiro, C. i Sachsenmaier, T. (1998.), *Face-to-face confrontation: Effects of closed-circuit technology on children's eyewitness testimony and jurors' decisions*, *Law and human behavior*, 22, str. 165-203.
  - Gudbrandsson (2005.), *Toward the best interest of the child – the children's house: Multi-agency and interdisciplinary approach to child sexual abuse in iceland*, ACWW meeting, Reykjavik, Iceland
  - Henry, J. (1997.), *System intervention trauma to child sexual abuse victims following disclosure*, *Journal of interpersonal violence*, 12, str. 499-512.
  - Lator, K. i McElvaney, R. (2010.), *Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe*, u: *Protecting children from sexual violence - A comprehensive approach*, Strasbourg, Council of Europe
  - Lamb, S. i Edgar-Smith, S. (1994.), *Aspects of disclosure: Mediators of outcome of childhood sexual abuse*, *Journal of interpersonal violence*, 9, str. 307-326.
  - Myers, J. (1996.), *Societal defense: New laws to protect children from sexual abuse*,

- Child abuse and neglect*, 20, str. 255-258.
- Olafson, E. i Lederman, C. (2006.), *State of the debate about children's disclosure patterns in child sexual abuse cases*, *Juvenile and family court journal*, 57(1), str. 27-40.
  - Paine, M. L. i Hansen, D. J. (2002.), *Factors influencing children to self-disclose abuse*, *Clinical psychology review*, 22, str. 274-295.
  - Quas, J. A., Goodman, G. S. i Jones, D. P. H. (2003.), *Predictors of attributions of self-blame and internalizing behavior problems in sexually abused children*, *Journal of child psychology and psychiatry*, 44, str. 1-14.
  - Roesler, T. A. i Wind, T. W. (1994.), *Telling the secret: Adult women describe their disclosures of incest*, *Journal of interpersonal violence*, 9, str. 327-338.
  - Sas, L. D. (1991.), *Reducing the system-induced trauma for child sexual abuse victims through court preparation, assessment, and follow-up*, *Final Report for the National Welfare Grants Division, Health, and Welfare, Ottawa, Canada*
  - Sas, L. D., Wolfe, D. A. i Gowdey, K. (1996.), *Children in the courts in Canada*, *Criminal Justice and Behavior*, 23, str. 338-357.
  - Sauzier, M. (1989.), *Disclosure of child sexual abuse: For better or for worse*, *Psychiatric clinics of North America*, 12, str. 455-469.
  - Smith, D. W., Letourneau, E. J., Saunders, B. E., Kilpatrick, D. G., Resnick, H. S. i Best, C. L. (2000.), *Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey*, *Child abuse and neglect*, 2, str. 273-287.
  - Whitcomb, D., Runyan, D., De Vos, E., Hunter, W., Cross, T., Everson, M. i sur. (1991.), *Child victim as witness research and development program (Report to the Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention)*, Washington DC, US Department of Justice

Mr. sc. Renata Odeljan*

PRISTUP DJECI SVJEDOCIMA – POLICIJSKA PERSPEKTIVA

Sažetak

U članku je metodom usporedbe prikazan položaj djece svjedoka pred policijom nekih europskih zemalja i Republike Hrvatske. Prikazuju se odredbe novog Zakona o sudovima za mladež kojim se regulira postupanje policije u slučajevima kada su djeca žrtve kaznenih djela s naglaskom na prednostima i nedostacima. Posebno se ističe što sve policija čini kako bi unaprijedila zaštitu djece i maloljetnika. Zaključno se odgovara na pitanje: Jesmo li zadovoljni položajem djeteta svjedoka i trebamo li raditi na poboljšanju njegova položaja?

POLICIJSKA ISKUSTVA DRUGIH EUROPSKIH ZEMALJA

Švicarska konfederacija

U Švicarskoj konfederaciji postupak prema djeci i maloljetnicima žrtvama kaznenih djela i načinu njihova ispitivanja definiran je Zakonom o pomoći žrtvama od 23. ožujka 2007.¹, Zakonom o kaznenom postupku od 1. siječnja 2011.², Maloljetničkim kaznenim zakonom od 20. lipnja 2003.³, uključujući i Zakon o kaznenom postupku u vezi s maloljetnicima od 20. ožujka 2009.⁴, Europskom konvencijom o ljudskim pravima od 4. listopada 1950. te Sporazumom od 20. prosinca 1989. o pravima djece odnosno Konvencijom UN-a o pravima djece.

Švicarski maloljetnički kazneni zakon primjenjuje se na počinitelje kaznenih djela, maloljetne osobe u dobi od desete do navršene osamnaeste godine, a na druge počinitelje kaznenih djela (odrasle osobe) primjenjuju se propisi općeg Zakona o kaznenom postupku.

* Voditeljica Odsjeka maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji u Ravnateljstvu policije Ministarstva unutarnjih poslova.

¹ CR 312.5; <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/312.5.de.pdf>

² SR 312.0 <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/312.0.de.pdf>

³ SR 311.1 <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/311.1.de.pdf>

⁴ SR 312.1 <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/312.1.de.pdf>

Pomoć žrtvama u Švicarskoj osigurana je u tri smjera:

1. savjetovanje
2. pravo na zaštitu i sudjelovanje u kaznenom postupku i
3. odšteta i obeštećenje.

Žrtvom se smatra svaka osoba koja je neposredno oštećena kaznenim djelom, odnosno osoba kojoj je izravno ugrožen tjelesni, spolni ili psihički integritet.

Način ispitivanja djece i maloljetnika žrtava kaznenog djela u kaznenom postupku definiran je sljedećim odredbama kaznenog postupka: člankom 117. Zakona o kaznenom postupku, posebice njegovim stavkom 2., koji upućuje na druge odredbe, kao što je članak 154., kojim su propisane posebne mjere zaštite kod ispitivanja i ograničenja pri suočavanju s počiniteljima.

U skladu s člankom 117. Zakona o kaznenom postupku, žrtva ima posebna prava, i to:

- pravo na zaštitu osobnosti
- pravo na pratnju od strane osobe od povjerenja
- pravo na zaštitne mjere
- pravo na šutnju u slučaju osobnih pitanja
- pravo na dobivanje informacija
- pravo na poseban sastav suda.

U kaznenim postupcima u kojima su žrtve kaznenog djela osobe mlađe od 18 godina primjenjuju se, osim navedenih, i posebne odredbe u vezi sa zaštitom njihove osobnosti, a iste se odnose na:

- a) ograničenja kod suočavanja s optuženom osobom (članak 154. stavak 4.)
- b) posebne zaštitne mjere kod ispitivanja (članak 154. stavci 2. do 4.)
- c) obustavu postupka (članak 154.), posebne mjere radi zaštite djece žrtava.

Djetetom se u smislu članka 117. smatra žrtva koja je u trenutku ispitivanja ili suočavanja s optuženikom bila mlađa od 18 godina. Dob žrtve nije relevantna u trenutku počinjenja kaznenog djela, već u trenutku procesne radnje ispitivanja. Dakle, posebne odredbe odnose se samo na žrtve koje su u vrijeme procesne radnje djeca. Prvo ispitivanje djeteta mora se provesti što je prije moguće, kada je sjećanje još svježije i dok je utjecaj vanjskih činitelja na dijete najmanji. Osim toga, ranim se ispitivanjem treba smanjiti opasnost od sekundarne viktimizacije. Važno je prvo ispitivanje brižljivo planirati i pripremiti. Dijete ima pravo na podršku osobe kojoj vjeruje, ali ta se osoba može isključiti iz postupka ako postoji mogućnost da odlučujuće utječe na dijete. Ako se procijeni da bi ispitivanje ili suočavanje s optuženikom moglo teže narušiti djetetovu psihičku stabilnost ili dijete

dovesti do teškoga psihičkog stanja (ovo se ponajprije odnosi na delikte protiv seksualnog integriteta), po službenoj se dužnosti primjenjuju posebne zaštitne mjere, neovisno o zahtjevu djeteta ili njegova zastupnika.

Suočavanje s optuženikom može se naložiti samo ako dijete izričito traži suočavanje ili ako se na drugi način ne može osigurati pravo optuženika na izjašnjanje. Suočavanje s optuženikom poznato je i u francuskom kaznenom postupku, a u Republici Hrvatskoj se ne primjenjuje, no pokušaji zagovaranja ovakve prakse zasigurno bi izazvali burne reakcije stručnjaka koji se bave zaštitom i tretmanom zlostavljane djece.

Osiguranje prava na izjašnjanje

Načelno se iz članka 4. švicarskoga saveznog ustava, kao i iz članka 6. stavka 3. točke d. Europske konvencije o ljudskim pravima i članaka 107. i 147. Zakona o kaznenom postupku izvodi pravo optuženika da najmanje jedanput tijekom postupka dobije mogućnost postavljanja pitanja žrtvi, ako se žrtva ispituje u okviru kaznenog postupka, posebice ako se ispituje u svojstvu svjedoka. Načelno se izjave svjedoka koje optuženik nije mogao ispitivati ne primjenjuju na sudu. Međutim, Savezni sud i Europski sud za ljudska prava prihvatili su da se to načelo može relativizirati ako se tim suočavanjem s optuženikom psihički integritet žrtve ponovo narušava.

Ako se ispitivanje djeteta uredi tako da se optuženik nalazi u jednoj prostoriji, dok se dijete, osoba od njegova povjerenja i osoba koja ispituje nalaze u drugoj prostoriji, a izjava se putem videoprijenosa prenosi u prostoriju optuženika, ako se osim toga optuženiku odnosno obrani omogući da nakon tog ispitivanja postavi dodatna pitanja i ako se cijelo ispitivanje snima videotehnikom i audiotehnikom, smatra se da je u pravilu osigurano pravo optuženika na izjašnjanje. U praksi stoga gotovo nisu mogući slučajevi u kojima se ne može udovoljiti pravu optuženika na izjašnjanje pomoću takvih zamjenskih mjera.

Naposljetku, i maloljetna žrtva može odbiti suočavanje i u slučaju kada se ne pretpostavlja da bi dijete moglo doživjeti teško psihičko opterećenje zbog toga. U tome slučaju suočavanje se može provesti samo ako se pravo optuženika na izjašnjanje na drugi način ne može osigurati ili ako je u interesu kaznenog progona to nužno potrebno.

Dijete se tijekom cijelog postupka u pravilu ne smije ispitivati više od dva puta. Drugo se ispitivanje provodi samo ako stranke pri prvom ispitivanju nisu mogle ostvariti svoja prava ili je to neizbježno u interesu istrage ili u interesu djeteta. Ako je moguće, ispitivanje provodi ista osoba koja je provela prvo ispitivanje. Ispitivanje se provodi u nazočnosti obučenoga istražnog službenika. Ako se ne provodi suočavanje, ispitivanje se snima audiovizualnim uređajima.

Stranke ostvaruju svoje pravo posredstvom osobe koja ispituje. To znači da se dopunska pitanja postavljaju stručno osposobljenom istražnom službeniku, koji potom postavlja pitanje žrtvi. Pitanja se žrtvi ne smiju postavljati izravno niti od strane optužene osobe niti od strane obrane ili zastupnika žrtve. Osoba koja ispituje i stručna osoba svoja posebna zapažanja bilježe u izvješću.

Prema članku 12. Konvencije UN-a o pravima djece ugovorne države djetetu, koje je sposobno samostalno stvoriti mišljenje o nečemu, osiguravaju pravo da slobodno iskaže to mišljenje u svim situacijama koje se njega tiču, te uvažavaju mišljenje djeteta primjereno i odgovarajuće njegovoj dobi i njegovoj zrelosti. U tu svrhu djetetu se posebice daje prilika da se u skladu s nacionalnim postupovnim propisima izravno ili posredstvom zastupnika ili odgovarajućeg tijela izjasni u svim sudskim ili upravnim postupcima koji se tiču tog djeteta.

Ne postoji minimalna dob za ispitivanje djece koja su postala žrtvom, kao što niti za počinitelje nema minimalne dobi djece prema kojima oni usmjeravaju svoje kažnjive radnje. Ako je dijete fizički i psihički spremno izjasniti se i ako se ne koristi svojim pravom na šutnju, nema razloga da se ispitivanje ne provede.

Primjerice, u obiteljskom pravu zakon ne utvrđuje konkretnu dobnu granicu djeteta, ali ovdje je Savezni sud, u smislu smjernica, utvrdio da je moguće ispitivanje djeteta od navršene šeste godine, primjerice, u pitanjima roditeljskog prava na uzdržavanje. Međutim, to je samo smjernica. Ako se pravni status djeteta kao pravnog subjekta, u smislu Konvencije UN-a o pravima djece, shvaća ozbiljno s razvojno-psihološkog aspekta, ispitivanje je moguće već od pete godine života te se podrazumijeva da je za procjenu u tom smislu potrebno stručno znanje iz područja psihologije.

Savezna Republika Njemačka

Službena ispitivanja djece, koja su u Njemačkoj na visokoj profesionalnoj razini, provode posebno obučeni policijski službenici/službenice i/ili vještaci za ocjenjivanje vjerodostojnosti (uglavnom psiholozi) djetetova iskaza. U nekim policijama saveznih pokrajina za to postoje specijalizirane jedinice koje treniraju i provode ispitivanja djece uz videosnimanje (kojim se prema potrebi koriste u sudskim raspravama). Ispitivanja u navedenim saveznom pokrajinama provode centralizirano (najprije kratko ispitivanje u okviru prvog zahvata od strane nadležne postaje, a pravo ispitivanje provodi specijalizirani tim, eventualno uz videosnimanje). Prvi specijalizirani timovi za ispitivanje djece započeli su s radom u pokrajini Schleswig-Holstein, gdje je postignuta vrlo visoka razina kvalitete po uzoru na iskustva nizozemske policije, koji su zahvaljujući tom načinu rada također postigli vrlo dobre rezultate. Službenici Saveznoga kriminalističkog ureda koji provode ispitiva-

nja svjedoka u odgovarajućim specifičnim postupcima obučavaju se izvan Saveznoga kriminalističkog ureda.

ULOGA POLICIJE RH U UNAPRJEĐENJU ZAŠTITE DJECE I MALOLJETNIKA

Ministarstvo unutarnjih poslova RH od 1996. godine kontinuirano radi na poboljšanju sustava policije kako bi se postigli visoki međunarodni standardi u zaštiti prava i interesa djece. U skladu s tim donesene su programske smjernice kojima je detaljno razrađeno postupanje policije u predmetima maloljetničke delinkvencije i kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika. Cilj smjernica bio je osigurati, u detaljnoj razradi načina policijskog postupanja, zakonito i profesionalno postupanje u predmetima maloljetničke delinkvencije i kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika. Uspostavljena je specijalizirana linija maloljetničke delinkvencije, čije je programsko usmjerenje potvrđeno Zakonom o sudovima za mladež iz 1998. godine, koji je prvi put propisao da u predmetima maloljetničke delinkvencije i kaznenopravne zaštite postupaju specijalizirani policijski službenici.

Nakon takvog određenja zakonodavca započeo je proces osposobljavanja specijaliziranih policijskih službenika putem specijalističkog tečaja koji se, prema nastavnom planu i programu donesenom od ministra unutarnjih poslova, izvodi u trajanju od osam tjedana. Od 2000. godine do danas navedeni tečaj završilo je ukupno 279 policijskih službenika. Unatoč naporima koji su se ulagali u edukaciju policijskih službenika i dobrim zakonodavnim okvirima, policija i dalje u određenim segmentima nije uspijevala zadovoljiti neke visoke međunarodne standarde zaštite prava i interesa djece. Jedan od dugogodišnjih problema bilo je ispitivanje djece u neodgovarajućim policijskim prostorijama. Taj je problem djelomično riješen 2009. godine kada je Ministarstvo unutarnjih poslova vlastitim sredstvima opremilo dvadeset prostorija za obavljanje razgovora s djecom. U smislu rješavanja navedenog problema, primjerice, Policijska uprava istarska zatražila je pomoć od lokalne zajednice, na osnovi čega su gradovi Pula i Poreč dali policiji na korištenje dva stana, radi ispitivanja djece. Takvom gestom lokalne zajednice pridonijelo se postizanju visokoga međunarodnog standarda.

Svjestan da se položaj djeteta svjedoka pred policijom može još unaprijediti, Odsjek maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji kandidirao je u sklopu pretpripravnog programa pomoći Europske komisije IPA za 2009. godinu projekt pod nazivom „Izgradnja kapaciteta na području suzbijanja seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece te pružanja pomoći policije ranjivim žrtvama kriminaliteta“. Projekt je odobrila Europska komisija i njegova je ukupna vrijednost 1,650.000 EUR. Projekt se sastoji od *twinning*-komponente i nabavne komponente.

Twining-komponenta obuhvaća sljedeće aktivnosti:

- prikupljanje podataka i analiza obilježja, opsega i trendova kretanja prijavljenog i neprijavljenog seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece
- prikupljanje podataka i analiza postojećeg zakonodavstva koje regulira postupanje policije pri istraživanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece i pružanja policijske pomoći ranjivim žrtvama kriminaliteta
- prikupljanje podataka i analiza policijske prakse istraživanja seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece i pružanja policijske pomoći ranjivim žrtvama kriminaliteta
- prikupljanje podataka i analiza postojeće policijske prakse i obuke policijskih službenika za sudjelovanje u međunarodnim policijskim operativnim akcijama suzbijanja seksualnog iskorištavanja djece
- prikupljanje podataka i analiza pravosudne prakse i obuke državnih odvjetnika i sudaca u predmetima seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece i pružanja podrške ranjivim žrtvama kriminaliteta i njihovim obiteljima
- izrada završnog izvješća
- izrada međuresornog protokola o postupanju u slučajevima seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece
- izrada priručnika za policijske službenike o postupanju u slučajevima istraživanja seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, uključujući kriminalitet koji se čini putem računala i interneta
- uspostavljanje specijaliziranoga internetskog servisa za pružanje potrebnih obavijesti ranjivim žrtvama kriminaliteta i prijavljivanje kaznenih djela
- kampanja informiranja javnosti radi poticanja prijavljivanja kaznenih djela na štetu djece
- izrada vodiča za policijske službenike o pružanju policijske pomoći ranjivim žrtvama kriminaliteta radi pružanja potrebnih informacija, sprječavanja sekundarne viktimizacije i smanjenja rizika od ponovljene viktimizacije
- izrada vodiča za pružanje podrške ranjivim žrtvama kriminaliteta s potrebnim informacijama o tijeku postupanja policije i tijeku kaznenog postupka i vrstama pomoći koje im stoje na raspolaganju
- obuka policijskih službenika, državnih odvjetnika i sudaca o općim znanjima i vještinama istraživanja seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece i pružanja pomoći ranjivim žrtvama kriminaliteta
- obuka o korištenju tehničke opreme u istraživanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece
- obuka trenera iz redova policijskih službenika, državnih odvjetnika i sudaca radi daljnjeg prijenosa znanja i vještina o istraživanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece.

Nabava opreme obuhvaća:

1. opremanje posebno prilagođenim namještajem 45 prostorija za obavljanje razgovora s djecom i maloljetnicima
2. kupnju 28 kompleta digitalne opreme za audiovizualno snimanje razgovora s djecom
3. nabavu 30 računala za pretrage računala i mobilnih telefona
4. nabavu 30 forenzičnih računalnih programa za pretragu računala
5. nabavu 30 forenzičnih računalnih programa za pretragu mobilnih telefona.

U sklopu *twinning*-komponente 30 policijskih službenika tijekom 2012. godine pohađat će tečaj za obavljanje obavijesnih razgovora s djecom žrtvama najtežih kaznenih djela, koji će voditi predstavnici policijske službe Sjeverne Irske koji su partneri u provedbi *twinning*-komponente.

Kontinuirana edukacija specijaliziranih policijskih službenika, nabava odgovarajuće tehničke opreme te osiguranje prostornih uvjeta imaju za cilj osiguranje brzog i kvalitetnog prikupljanja dokaza te osposobljavanje policije za ispitivanje djeteta kao svjedoka, a sve u funkciji smanjenja sekundarne viktimizacije žrtava kaznenih djela.

Stupanjem na snagu novog Zakona o sudovima za mladež 1. rujna 2011. policija je bila uvjerena da će zakonodavac uvažiti postignute visoke standardne policije u području kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika te da će kao poseban zakon (*lex specialis*) donijeti odredbu drugačiju od članka 292. stavaka 1. i 2. Zakona o kaznenom postupku, koja neopravdano onemogućuje policiju da obavlja ispitivanje djeteta ili maloljetne osobe, što će u osobito žurnim situacijama u praksi biti nepremostiv problem (ispitivanje djece i maloljetnika stranih državljana, ispitivanje djece i maloljetnika koji žurno moraju policiji dati podatke o osobnom opisu ili identitetu sudionika u kaznenom djelu) jer će sadašnja postupovna pravila zapravo omogućavati sekundarnu viktimizaciju djeteta ili maloljetnika. Naime, razgovor bi se prvi put obavio prema odredbi članka 38. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, a potom bi dijete ili maloljetnik ponovni iskaz morali davati sucu istrage, kako bi mogao poslužiti kao dokaz u kaznenom postupku. Kada bi policija imala ovlasti ispitivati dijete u svojstvu svjedoka, tada bi se dijete ili maloljetnik ispitao samo jednom te bi se rezultat ispitivanja fiksirao u formi zapisnika i služio bi, prema uvjetima određenima Zakonom o kaznenom postupku, ujedno i kao dokaz u kaznenom postupku.

Sadašnje rješenje iz Zakona o kaznenom postupku i Zakona o sudovima za mladež doводи do situacije u kojoj policija do podataka i dokaza o kaznenom djelu počinjenom na štetu djece dolazi provođenjem neformalne radnje – obavijesnim razgovorom s djetetom, a obavijesti do kojih se na taj način dolazi rabe se provođenjem formalne radnje – očevitom, pretragom i sl. S druge strane, u situaciji u kojoj je počinjeno kazneno djelo na štetu punoljetne osobe, obje su radnje dokaznoga karaktera, što je i logično.

Ujedno se u situacijama u kojima osumnjičenik/okrivljenik počini kazneno djelo na štetu djeteta proširuje njegovo pravo na obranu, jer može zajedno s braniteljem biti prisutan dokaznom ročištu na kojemu sudac istrage ispituje dijete, dok osumnjičenik/okrivljenik koji počini kazneno djelo na štetu punoljetne osobe to pravo nema jer ispitivanje žrtve u svojstvu svjedoka mogu obaviti državni odvjetnik ili istražitelj.

Očito je namjera zakonodavca da se propisivanjem odredbe kojom se dijete ispituje samo na dokaznom ročištu radi zaštite djeteta od dodatnog ispitivanja na glavnoj raspravi dovela do cijeloga niza drugih problema:

- do neravnopravnog položaja osumnjičenika/okrivljenika tijekom istrage
- do nejednakog položaja žrtava u postupku pred državnim odvjetnikom/istražiteljem
- do pitanja valjanosti dokaza do kojih se došlo provođenjem neformalne radnje.

Odredbom članka 115. stavka 1. Zakona o sudovima za mladež djelomično je uređeno postupanje policije nakon saznanja za kazneno djelo, međutim, nedovoljno, zbog čega je došlo do različitog tumačenja. Naime, nije bilo jasno mora li policija nakon saznanja o kaznenom djelu zastati s izvidima i čekati s provođenjem dokaznog ročišta i ispitivanjem svjedoka žrtve, te dalje postupati prema uputama državnog odvjetnika ili postupiti kao i do tada te obaviti detaljan i okolnosan obavijesni razgovor s djetetom žrtvom, te ako je počinitelj poznat, a postoje razlozi za određivanje istražnog zatvora, odmah uhititi počinitelja, sastaviti kaznenu prijavu i u zakonskom roku dovesti ga pritvorskom nadzorniku/državnom odvjetniku.

Isto tako u članku 115. stavku 3. tog zakona trebalo bi dodati da se kao jedno od mjesta na kojima se može obaviti ispitivanje djeteta navede i **posebno prilagođena i opremljena soba za intervju u prostoru policije ili nekom drugom prostoru**. Također, trebalo bi iz istog stavka izbrisati mogućnost ispitivanja djeteta u njegovu stanu, zbog toga što većina stranih znanstvenih istraživanja i policijska praksa drugih europskih zemalja pokazuju da djeca, posebno ako su bila žrtve teškoga kaznenog djela poput seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, ne žele o tome iskazivati u svom stanu jer na taj način „kontaminiraju“ svoj dom negativnim iskustvom koje bi rado što prije zaboravili.

STANJE I KRETANJE KAZNENIH DJELA

Na osnovi podataka Odjela za analitiku Ministarstva unutarnjih poslova iz Tablice 1. vidljivo je da u 2011. godini u odnosu na prethodnu 2011. godinu bilježimo pad broja kaznenih djela počinjenih na štetu djece i maloljetnika. Ako pojedinačno promatramo kaznena djela, možemo vidjeti da je iz područja seksualnih delikata najviše prijavljeno kaznenih djela *bludne radnje*. Zatim slijedi kazneno djelo *zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnom osobom*, dok je kazneno djelo *spolni odnošaj s djetetom* najviše prijavljeno

u 2007. godini. Što se tiče kaznenih djela protiv braka, obitelji i mladeži, možemo vidjeti da je najviše prijavljeno kaznenih djela *povrede dužnosti uzdržavanja, zatim zapuštanja i zlostavljanja djeteta ili maloljetne osobe te nasilničkog ponašanja u obitelji*, koje je u kontinuiranom porastu od 2007. godine. Detaljan prikaz pojedinačnih kaznenih djela prijavljenih u razdoblju od 2007. do 2011. godine vidljiv je u Tablici 1.

Tablica 1. Prijavljena kaznena djela iz područja kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika (2006. - 2010.), u apsolutnim brojevima

Vrsta KD iz KZ-a	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Članak 91. točka 1. Teško ubojstvo (zajedno s pokušajem)	11	4	8	10	8
Članak 93. Čedomorstvo	1	4	2	4	1
Članak 96. stavci 2. i 3. Sudjelovanje u samoubojstvu	0	0	0	0	0
Članak 124. stavak 3. Protupravno oduzimanje slobode	7	3	6	5	1
Članak 125. stavak 2. Otmica	2	1	1	1	1
Članak 127. stavak 2. Zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti	2	9	0	2	2
Članak 175. stavak 2. Trgovanje ljudima i ropstvo	1	0	1	2	4
Članak 178. stavak 3. Međunarodna prostitucija	0	0	0	0	0
Članak 188. stavci 4., 5. i 6. Silovanje (zajedno s KD u vezi s čl. 33.)	35	26	23	23	21
Članak 189. Spolni odnošaj s nemoćnom osobom	3	7	0	9	0
Članak 190. Prisila na spolni odnošaj	0	2	0	2	0
Članak 191. stavak 2. Spolni odnošaj zlouporabom položaja	4	5	5	8	5
Članak 192. Spolni odnošaj s djetetom	74	57	68	70	71
Članak 193. stavak 2. Bludne radnje	166	157	176	125	118
Članak 194. Zadovoljenje pohote pred djetetom	84	92	80	51	56
Članak 195. stavci 1., 4., 5. i 6. Podvođenje	5	5	2	8	8
Članak 196. Iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju	37	42	31	22	36
Članak 197. Upoznavanje djece s pornografijom	29	26	44	9	16
Članak 197. a Dječja pornografija na računalnom sustavu ili mreži	47	101	35	63	50
Članak 198. stavak 2. i 3. Rodoskrvnuće	9	5	2	3	8
Članak 209. stavak 2. Povreda dužnosti uzdržavanja	700	858	948	1090	1040
Članak 210. Oduzimanje djeteta ili maloljetne osobe	19	12	17	10	14
Članak 211. Promjena obiteljskog stanja	0	0	1	0	0
Članak 212. Napuštanje djeteta	1	3	0	3	6
Članak 213. Zapuštanje i zlostavljanje djeteta ili maloljetne osobe	2055	1762	1478	1286	1280
Članak 214. Izvanbračni život s maloljetnom osobom	44	48	40	36	28
Članak 215. Sprječavanje i neizvršavanje mjera za zaštitu djeteta ili maloljetne osobe	55	55	42	44	52
Članak 215. A Nasilničko ponašanje u obitelji (na štetu maloljetnih osoba)	92	79	117	89	130
Ukupno kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika	3483	3363	3127	2975	2956

Zaključak

Može se zaključiti da će policijski službenici i nadalje obavljati razgovore s djecom kako bi utvrdili koje se kazneno djelo dogodilo, gdje se dogodilo, tko ga je i na koji način počinio, gdje se mogu pronaći tragovi i dokazi o počinjenom kaznenom djelu jer bez tih je informacija nemoguće provesti kriminalističko istraživanje i utvrditi kaznenu odgovornost počinitelja. U dosadašnjoj praksi temeljni problem bilo je neujednačeno postupanje pravosudnog, policijskog i socijalnog sustava prema djetetu žrtvi ili svjedoku. Svi su razgovarali s djetetom, i to svatko na svoj način, kako bi dobili informacije važne za daljnje postupanje. Djeci i roditeljima koji bi došli prijaviti neko kazneno djelo nije bilo jasno zašto izjava koju daju pred policijom nije dokaz i zašto je kasnije moraju ponavljati pred sućem istrage. Prihvatljiva im je obveza eventualno kasnijeg svjedočenja na sudu.

Odredba 115. članka kojom se propisuje obveza *državnom odvjetniku* da u roku od tri dana od zaprimanja kaznene prijave za kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa i protiv braka, obitelji i mladeži, sucu istrage za mladež stavi prijedlog za održavanje dokaznog ročišta radi ispitivanja djeteta kao svjedoka jednostavno nije održiva jer se odredba zakona ne provodi. Naime, u razdoblju od kada je Zakon stupio na snagu pa do danas, prema raspoloživim saznanjima niti jedna žrtva nije ispitana u tom roku. Na osnovi sadašnje zakonske regulative jedini način da se izbjegne sekundarna viktimizacija jest ispitivanje djeteta žrtve kaznenog djela „ODMAH“, što bi zahtijevalo da sudac istrage za mladež po dojavi dođe na mjesto gdje postoje adekvatni uvjeti za ispitivanje te ispita dijete u svojstvu svjedoka. Ispitivanju bi bili prisutni (u drugoj prostoriji) državni odvjetnik, policijski službenik i socijalni radnik. Nakon toga dijete bi se moglo odvesti na liječnički pregled, izuzeti svi potrebni tragovi i odmah poslije toga, već sljedeći dan, uputiti na tretman radi obrade traume i nastavka normalnog života.

Jasno je da promjene zakonodavnih odredbi ne mogu u cijelosti pridonijeti boljem položaju djeteta svjedoka u postupku pred nadležnim tijelima dok se ne promijeni svijest stručnjaka koji postupaju u slučajevima kaznenih djela na štetu djece. Naime, svakodnevno smo svjedoci da dijete najmanje četiri puta mora ispričati svoje traumatsko iskustvo dok predmet ne dođe na sud, pa onda i peti put. Kako bi se izbjegle takve situacije, važno je, uz zakonodavne odredbe, međusobno surađivati i zajedno se obrazovati kako bismo znali što koji sustav radi, koja su im ograničenja i mogućnosti, a sve u smislu zaštite prava i interesa djece koja moraju biti iznad svih drugih prava.

Literatura

- Maloljetnički kazneni zakon, 2003., SR 311.1 <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/311.1.de.pdf>
- Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika, "Narodne novine", br. 89/2010.

- Zakon o sudovima za mladež, "Narodne novine", br. 84/2011.
- Zakon o kaznenom postupku, "Narodne novine", br. 152/2008., 76/2009., 80/2011.
- Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, "Narodne novine", br. 76/2009.
- Zakon o pomoći žrtvama, 2007., CR 312.5; <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/312.5.de.pdf>
- Zakon o kaznenom postupku, 2011., SR 312.0 <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/312.0.de.pdf>
- Zakon o kaznenom postupku u vezi maloljetnika, 2009., SR 312.1 <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/312.1.de.pdf>

mr. Ksenija Sviben*

VAŽNOST ULOGE CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB U PRIPREMI, ZAŠTITI I PRAĆENJU DJETETA SVJEDOKA

Sažetak

Posljednjih godina zakonodavci diljem svijeta donose cijeli niz odredbi kojima se u djece ublažavaju problemi stresa od sudnice i procesnih postupaka, te nalažu svim tijelima, koja na bilo koji način sudjeluju u kaznenom postupku, da s djecom i maloljetnicima postupaju na posebno obazriv način, kako bi se bar donekle neutralizirali negativni efekti koje djeca i maloljetnici pritom trpe, a imajući pritom na umu njihovu dob, osobnost, obrazovanje i prilike u kojima žive, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice za njihov daljnji odgoj i psihofizički razvoj. Jednu od važnijih uloga u pružanju pomoći i podrške djeci svjedocima trebao bi imati centar za socijalnu skrb, koji može pružiti najrazličitije oblike pomoći, od materijalnih pa do psiholoških, uključujući i realizaciju smještaja i zaštite u suradnji s drugim institucijama. Pravodobna i prikladna pomoć te podrška djeci svjedocima, pogotovo prije samog čina svjedočenja, stvaraju osjećaj sigurnosti i u skladu s tim smanjuju potrebu za primjenom odgovarajućih mjera zaštite unutar samog postupka. Potrebno je više pozornosti posvetiti ulozi centra za socijalnu skrb u postupcima saslušavanja djece svjedoka, jer upravo centar ima širok raspon mogućnost i ovlasti osigurati efikasan sustav pripreme, podrške, praćenja i zaštite djece svjedoka, ali i njihovih obitelji, u razdoblju prije, za vrijeme i nakon svjedočenja u nekom postupku. Kvalitetnom zaštitom djeteta svjedoka povećavaju se povjerenje i njegova spremnost na suradnju sa službenim osobama i institucijama te sam postupak dobiva na svojoj efikasnosti.

Uloga centra za socijalnu skrb

Priprema djeteta svjedoka za saslušanje na policiji ili na sudu jedan je od najvažnijih preduvjeta za uspješnost postupka i kvalitetu svjedočenja. Posljednjih godina zakonodavci diljem svijeta donose cijeli niz odredbi kojima se u djece ublažavaju problemi stresa od sudnice i procesnih postupaka. Svim tijelima koja na bilo koji način sudjeluju u krivičnom postupku nalaže se da s djecom i maloljetnicima postupaju na posebno obazriv način

* prof. psihologije, Centar za socijalnu skrb Zagreb, Podružnica Donji Grad

imajući pritom na umu njihovu dob, osobnost, obrazovanje i prilike u kojima žive, kako bi se bar donekle neutralizirali negativni efekti koje djeca i maloljetnici pritom trpe i izbjegle moguće štetne posljedice za njihov daljnji odgoj i psihofizički razvoj. Jednu od važnijih uloga u pružanju pomoći i podrške djeci svjedocima trebao bi imati centar za socijalnu skrb, koji može pružiti najrazličitije oblike pomoći, od materijalnih pa do psiholoških, uključujući i realizaciju smještaja i zaštite u suradnji s drugim institucijama. Pravodobna i prikladna pomoć te podrška djeci svjedocima, pogotovo prije samog čina svjedočenja, stvaraju osjećaj sigurnosti i u skladu s tim smanjuju potrebu za primjenom odgovarajućih mjera zaštite u samom postupku.

Osim same pripreme djeteta veliku važnost imaju i podaci o djetetu i njegovoj obitelji, kojima centar raspolaže, a koji su prikupljeni tijekom praćenja cjelokupne obiteljske dinamike u neposrednom radu stručnjaka ili na osnovi izrečene mjere nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi. Tijekom praćenja obiteljskih odnosa, odgojnih postupaka, roditeljske i partnerske komunikacije, u suradnji s institucijama u lokalnoj zajednici (škole, vrtići, policija, savjetovališta i dr.) utvrđuju se elementi koji upućuju na pojedine aspekte sposobnosti djeteta da svjedoči, na stavove, utjecaj i razinu podrške obitelji, rizike i sve ostale pozitivne i negativne činitelje. Kontinuiranim radom s cijelom obitelji moguće je s više aspekata utjecati na pripremljenost djeteta svjedoka te se mogu sanirati eventualni negativni utjecaji roditelja, osobito ako su upravo oni osumnjičeni. U suradnji s drugim institucijama centar može znatno pridonijeti pripremi djeteta svjedoka. U tretmanu, u kojemu se nalazi njegova obitelj, djetetu nisu strane stručne osobe centra koje se bave problematikom obitelji te razgovaraju s djetetom i ostalim ukućanima, jer upravo te osobe budu pozvane prisustvovati djetetovu svjedočenju. Centar može dijete na primjeren način upoznati s mogućim oblicima zaštite tijekom i nakon svjedočenja.

Centar za socijalnu skrb, odnosno stručni radnik koji obavlja poslove u odjelu za obitelj i obiteljsko-pravnu zaštitu, sudjeluje u različitim postupcima saslušanja djece i maloljetnika na sudu ili na policiji.

U policijskoj postaji prisustvuje saslušanju djeteta ako policija utvrdi da roditelji, kao zakonski zastupnici, nisu dostupni ili ako odbiju odazvati se pozivu policije te ako su oni prijavljeni kao počinitelji nasilja. Tada se provode obavijesni razgovori (kad su roditelji nedostupni), kriminalističko istraživanje (kad su roditelji nedostupni ili osumnjičeni) i prekršajna obrada (kad su roditelji nedostupni ili osumnjičeni). U daljnjem postupku provjeravaju se razlozi zbog kojih su roditelji bili nedostupni ili su odbili sudjelovati kao zakonski zastupnici svog djeteta. Ako se utvrdi da je riječ o pogreškama i propustima ili sličnom, ovisno o svrsishodnosti, u odnosu na roditelje poduzimaju se daljnje radnje predviđene Obiteljskim zakonom (mjera upozorenja, nadzor nad izvršenjem roditeljske

dužnosti i dr.). Vrlo se često saslušanje djeteta od strane policije organizira u prostorijama centra, gdje su djetetu već poznati okružje i stručni radnici. Pritom stručni radnik, psiholog ili socijalni radnik, u saslušanju aktivno sudjeluje, a može naknadno, na osnovi dotadašnjih saznanja, objasniti i neke djetetove reakcije, izjave i stavove. Djelatnici centra za socijalnu skrb također se pozivaju da prisustvuju saslušanju djeteta i u sudskim postupcima, a katkad se traži da razgovor s djetetom svjedokom provede stručni radnik centra, koji pismenim putem o tome izvješćuje sud, a kasnije ga se poziva na raspravu.

Centar za socijalnu skrb jedna je od rijetkih institucija koje imaju ovlasti „ući u obitelj“ i tamo „boraviti“ duže vrijeme, čak i nekoliko godina. Na taj način dostupni su najdragocijeniji podaci o djetetu i njegovoj obitelji, a obiteljska dinamika ključan je činitelj djetetova funkcioniranja u svim životnim sferama. Takvi su podaci od iznimne važnosti svim suradnim institucijama (policiji, sudovima, odvjetništvu, školama, vrtićima, savjetovalištim, terapeutima, zdravstvenim djelatnicima, dječjim domovima i dr.). Obiteljska dinamika, u međuresornoj suradnji, mora biti dostupna svim službama koje su uključene u rad s nekom obitelji, odnosno djetetom. Jedino se tako mogu precizno i točno objasniti pojedina djetetova ponašanja, reakcije, stavovi i poteškoće, a sve to kako bi mu se pomoglo u pripremi i kako bi se osigurala kvalitetna zaštita u procesu svjedočenja.

Zbog prevencije negativnih posljedica suočavanja s osumnjičenicima ili života s njima, važno je praćenje djeteta u okvirima njegova obiteljskog okružja, u odgojno-obrazovnom procesu, odnosima s vršnjacima i dr. To omogućuje mjera nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi roditelja koja odgovarajućim metodama savjetovanja, stručnog praćenja i usmjeravanja, poticanja i kontrole ima brojne ciljeve usmjerene na zaštitu dobrobiti i interesa djeteta. Kontinuiranim uvidom u obiteljske prilike nastoji se steći detaljna slika radi pravodobnog poduzimanja potrebnih mjera. Rješavaju se mogući konfliktni odnosi primjenom načela suradnje i konstruktivnih metoda rješavanja sukoba. U situacijama narušenih obiteljskih odnosa roditeljima se pruža pomoć u razvijanju komunikacijskih vještina radi poboljšanja međusobne komunikacije te razdvajanja partnerskog i roditeljskog odnosa. Prati se kvaliteta skrbi o djetetu (provođenje zajedničkog vremena, briga o zdravlju, svakodnevnim i odgojno-obrazovnim potrebama) s naglaskom na ravnopravnosti roditelja. Pruža se pomoć roditeljima u stjecanju uvida i boljeg razumijevanja samog sebe i svog ponašanja kao roditelja. Provodi se kontrola odgojnih postupaka roditelja i upućivanje na adekvatno i usklađeno pedagoško postupanje s naglaskom na njihovoj ravnopravnosti. Radi se na uspostavljanju kontinuiranog odnosa povjerenja i suradnje roditelja s djetetom. U suradnji s odgojno-obrazovnim institucijama (vrtić i/ili škola) prati se kvaliteta roditeljske brige, a cilj je praćenje funkcioniranja djeteta te prevencija izostanaka,

loših ocjena i problema u učenju i ponašanju. U slučaju potrebe za dodatnim psihoterapijskim tretmanom s ciljem poboljšanja izvršavanja roditeljske uloge, u suradnji s lokalnom zajednicom, obitelj se uključuje u individualni i obiteljski tretman odgovarajuće suradne institucije, a kroz mjeru nadzora prati se tijek tretmana, suradnja roditelja te procjena njegove uspješnosti i učinkovitosti. Dakle, provoditelj izrečene mjere nadzora kontinuirano, najmanje šest mjeseci, surađuje sa svim institucijama koje su uključene u problematiku predmetne obitelji, odnosno djeteta – školom, vrtićem, policijom, sudom, općinskim državnim odvjetništvom, zdravstvenim djelatnicima, savjetovaništem i dr. Praćenjem obiteljske dinamike, kvalitete roditeljske skrbi te roditeljskih i partnerskih odnosa razmatra se opravdanost poduzimanja daljnjih mjera obiteljskoppravne i kaznenopravne zaštite.

Ako se zaštita djeteta ne može osigurati u obiteljskom okruženju, centar, kao krajnju mjeru zaštite djeteta svjedoka, može odrediti izdvajanje djeteta iz vlastite obitelji i smještaj u primjerenije, sigurnije uvjete života, gdje djetetov psihofizički rast i razvoj neće biti ugroženi. U suradnji s centrima za socijalnu skrb i dječjim domovima u cijeloj Hrvatskoj pronalazi se odgovarajuća institucija ili udomiteljska obitelj gdje se dijete privremeno ili trajno smješta. Roditeljima se, pritom, može oduzeti pravo na život s djetetom, a dijete se može povjeriti na čuvanje i odgoj dječjem domu ili obitelji udomitelja.

Praksa

Međutim, u praksi je to nešto drugačije. Uloga centra u zaštiti djeteta svjedoka zanemaruje se, odnosno nije dovoljno iskorištena u takvim situacijama. I sud i policija u svojim postupcima traže podatke o obiteljskim prilikama u kojima dijete živi te o poduzetim mjerama i radnjama, ali se ne očekuje, a često i nema dovoljno vremena za pripremu djeteta za svjedočenje. Primjerice, problem je kad su roditelji osumnjičeni, a obitelj nije u dužem tretmanu centra, jer razgovor s djetetom vode njemu nepoznate i potpuno nove osobe, a pojam policije i suda u našem je društvu još uvijek nešto zastrašujuće, osobito djetetu. Ako su roditelji sankcionirani, dijete treba pravodobno i kvalitetno biti pripremljeno za razdoblje nakon svjedočenja, kako ne bi došlo do pogoršanja u njegovu psihofizičkom statusu, narušavanja slike o sebi i osjećaja vlastite krivnje i odgovornosti za takav ishod.

Često u narušenim obiteljskim odnosima, gdje je nerijetko u tijeku razvod braka djetetovih roditelja, dolazi do situacija obiteljskog nasilja, čemu dijete uglavnom svjedoči. Takvi su slučajevi visokorizični zbog, već prisutne, manipulacije djetetovim osjećajima, sukoba lojalnosti i osjećaja krivnje i odgovornosti za nastalu situaciju. Tada se dijete, uz praćenje i uobičajeno psihološko savjetovanje u sustavu socijalne skrbi, dodatno upućuje na timsku obradu te se zajedno s roditeljima uključuje u odgovarajući psihoterapijski tretman suradne institucije, koja, zajedno s mjerama i radnjama koje je poduzeo centar, dodatno osnažuje dijete da bi se zaštitio njegov daljnji razvoj i psihofizičko funkcioniranje.

Jedan od bitnih elemenata koji otežavaju kvalitetnu pripremu i zaštitu djeteta svjedoka jesu, ništa manje važni, uvjeti rada stručnih radnika centra. Pritom se ne misli samo na prostorne uvjete, koji još ne zadovoljavaju osnovne standarde kvalitete rada i kao takvi narušavaju autoritet centra kao državne institucije s brojnim zakonskim ovlastima, već i na broj obitelji koje svaki pojedini stručni radnik obiteljskopravne zaštite ima u svom tretmanu, uz duže praćenje ili kraće intervencije.

Naime, unatrag niz godina zamijećeno je povećanje težine obiteljske problematike, koja iziskuje sve veći angažman stručnjaka te povećava potrebu stalne međuresorne suradnje u lokalnoj zajednici, kontinuirano stručno usavršavanje, kontakte i stručna okupljanja. Intenziviranje obiteljske problematike uočava se na svim razinama, ali neproporcionalno u odnosu na raspoložive stručne kadrove u sektoru socijalne skrbi.

Problematika kojom se Centar za socijalnu skrb bavi iz godine u godinu sve je složenija, teža, a time i zahtjevnija. Sve je teže djelovati kvalitetno i učinkovito, jer otežani uvjeti rada mogu izazvati kumulativno nezadovoljstvo, ogorčenost, sve intenzivniji fizički i psihički umor, pad motivacije za rad, osjećaj preopterećenosti i nedovoljne učinkovitosti, a sve to umanjuje sposobnost uspješnog suočavanja sa stresom i potencira izgaranje na poslu.

Zaključno

U cjelokupnom procesu zaštite djeteta svjedoka od najveće je važnosti dobro organizirana i razrađena međuresorna suradnja svih institucija koje su uključene u obiteljsku problematiku djeteta svjedoka. Jedino na taj način moguće je osigurati najveću moguću kvalitetu i učinkovitost pri zaštiti djeteta u procesu svjedočenja, ali i kasnije s obzirom na moguće negativne posljedice. Iako je ta suradnja u posljednje vrijeme malo jača, još nije na potrebnoj razini učinkovitosti.

Sve je veća potreba za duljim i kontinuiranim radom na obiteljskoj problematici, odnosno osnaživanju i zaštiti djece, koja nerijetko bivaju svjedocima nasilja u obitelji i sličnih situacija koje čine rizik za djetetov rast i razvoj.

Sve dosad navedeno upućuje na činjenicu da je potrebno više pozornosti posvetiti ulozi centra za socijalnu skrb u postupcima saslušavanja djece svjedoka, jer upravo centar ima širok raspon mogućnosti i ovlasti za osiguranje efikasnog sustava pripreme, podrške, praćenja i zaštite djece svjedoka, ali i njihovih obitelji, u razdoblju prije, za vrijeme i nakon svjedočenja u nekom postupku.

Kvalitetnom zaštitom djeteta svjedoka povećavaju se povjerenje i njegova spremnost na suradnju sa službenim osobama i institucijama te sam postupak dobiva na svojoj efikasnosti.

Literatura

- Buljan Flander, G. i Kocijan Hercigonja, D. (2003.), *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*
- Killen, K. (2001.), *Izdani: Zlostavljana djeca su odgovornost svih nas*, Zagreb, DPP
- Konvencija o pravima djeteta, UN, 1989. (www.dijete.hr)
- Obiteljski zakon, „Narodne novine“, br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007. i 61/2011.
- Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009. i 80/2011.
- Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“, br. 57/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.
- Zakon o zaštiti svjedoka, „Narodne novine“, br. 163/2003., 18/2011.
- Zbornik radova „Nasilje nad djecom u obitelji“ (2003.), Okrugli stol, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži Zagreb

Davorka Lalić-Lukač*

KAZNENOPRAVNA ZAŠTITA DJECE – ULOGA STRUČNJAKA IZVANPRAVNE STRUKE

Sažetak

Pod pojmom kaznenopravne zaštite djece podrazumijevamo ukupnost kaznenopravnih odredbi uz posebnost sudskog postupanja, koje služi pojačanoj zaštiti djece i maloljetnika od kriminalnog zadiranja odraslih u njihov integritet. Zakonom o sudovima za mladež propisuje se da suci za mladež sude i odraslim počiniteljima kaznenih djela na štetu djece. Zakon o sudovima za mladež je lex specialis. Pred sudovima za mladež kao stalni zaposlenici suda postupaju stručni suradnici izvanpravne struke (socijalni pedagozi i socijalni radnici), koji djeluju kao stručni pomoćnici sucima kada su im potrebna posebna stručna znanja. Zakon o sudovima, Zakon o sudovima za mladež i Zakon o kaznenom postupku temeljni su akti koji reguliraju status i postupanje stručnjaka izvanpravne struke. Uloga stručnjaka izvanpravne struke ogleda se u procjeni procesne sposobnosti svjedoka i žrtve kojom se utvrđuje može li dijete shvatiti svoja prava i može li sudjelovati u kaznenom postupku te u pružanju neposredne pomoći sucu pri izvođenju dokaza saslušanjem djeteta odnosno osobe stare do osamnaest godina. Dosadašnji primjeri dobre prakse sudaca za mladež i stručnjaka izvanpravne struke upućuju na to da je u ovom trenutku potrebno osigurati istu količinu pomoći obiteljskim i prekršajnim sucima. Postupajući u najboljem interesu djece, potrebno je planskom edukacijom obuhvatiti sve stručnjake koji dijele odgovornost za postizanje tog cilja.

Uvod

Uvriježeno je mišljenje da je svjedočenje žrtve ili ranjivog svjedoka često najbolji, a katkad i jedini dokaz kojim se počinitelja može privesti pravdi. Prihvaćajući i promičući promociju europskih, svjetskih, civilizacijskih standarda, fokus kaznenog zakonodavstva u našoj zemlji intenzivnije se usmjerava na položaj žrtava, na njihova prava i potrebe. Sažmemo li sadržaj UN-ove Deklaracije iz davne 1985. godine (A/RES/40/34), koji se drži kao Magna karta međunarodnog pokreta za prava žrtava, rukovodit ćemo se temeljnim načelima pravde za žrtve. Prema žrtvama se treba odnositi sa suosjećanjem i poštovanjem, one imaju pravo na informaciju o vođenju postupka, pravo na besplatnu pravnu pomoć, pravo na zaštitu svog identiteta i privatnosti, pravo na zaštitu od osвете i zastrašivanja. Pravo

* prof. soc. pedagoginja, viša stručna savjetnica na Općinskom kaznenom sudu u Zagrebu

je žrtava da im se ponudi sudjelovanje u medijaciji, a žrtva ima pravo na socijalnu potporu i pomoć, ima pravo izraziti svoje mišljenje nadležnom sudskom tijelu, primiti obeštećenje od počinitelja, kao i pravo biti obeštećena od države u slučajevima nasilnih zločina. Djeca kao žrtve ili svjedoci posebice su predmetom naše pozornosti.

Zakonski okvir postupanja

Zakon o sudovima („Narodne novine“, br. 150/2005. i njegove izmjene), kojim se uređuju ustrojstvo, djelokrug i stvarna nadležnost sudova, kao tijela državne vlasti koja sudbenu vlast obavljaju samostalno i neovisno, u okviru djelokruga i nadležnosti određene zakonom, u članku 121. daje mogućnost da sud može imati stručne suradnike drugih struka sa završenim sveučilišnim studijem i propisanim radnim iskustvom defektološkog, sociološkog, pedagoškog i drugoga odgovarajućeg obrazovanja. Stručni suradnici izvanpravne struke pomažu sucu u stvarima u kojima su potrebna posebna stručna znanja. Ovim se zakonom omogućuje zapošljavanje i djelovanje stručnih suradnika izvanpravne struke pri sudovima te se uvjetuju potrebna stručna znanja koja omogućuju sudovima da se područje kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika još više afirmira.

Zakon o sudovima za mladež

Upravo novelirani Zakon o sudovima za mladež slijedi tradiciju sudovanja te u članku 43. navodi da sudovi i državna odvjetništva imaju stručne suradnike, a praksa potvrđuje zapošljavanje socijalnih pedagoga (defektologa) i socijalnih radnika. Kao važnu novost ističem da je Zakonom definiran pojam djeteta (sve osobe do 18. godine) te da je proširen broj propisanih kaznenih djela iz kruga kaznenopravne zaštite. Pod pojmom kaznenopravne zaštite podrazumijevamo ukupnost odredbi uz posebnost sudskog postupanja koje služi pojačanoj zaštiti djece od kriminalnog ponašanja odraslih. Zakonom o sudovima za mladež određeno je da suci za mladež sude u kaznenim predmetima maloljetnika, mlađih punoljetnika, ali i da sude odraslim počiniteljima kaznenih djela na štetu djece. U Zakonu su naznačeni svi zahtjevi u odnosu na potrebu specijalizacije državnih odvjetnika, sudaca i policije, hitnost postupanja, koja se tretira kao zakonska obveza kao i na tajnost postupka. Člankom 115. propisano je da se svjedoci do šesnaest godina starosti ispituju putem videouređaja uz pomoć stručne osobe, da se ispitivanje može provesti i izvan suda te da ispitivanju može prisustvovati osoba u koju dijete ima povjerenja. Prema djetetu se ne primjenjuju odredbe o prisilnom dovođenju, novčanom ili zatvorskom kažnjavanju zbog odbijanja svjedočenja, a pozivi se upućuju preko roditelja ili staratelja. Ispitivanje djeteta uvijek mora biti u skladu s odredbama Zakona o kaznenom postupku (osobito članka 292.)

Zakon o sudovima za mladež u članku 116. stavku 3. naglašava da će djetetu žrtvi kaznenog djela biti osigurana pomoć savjetnika radi davanja iskaza u kaznenom postupku, koju će pružiti stručni suradnik suda ili druga stručna osoba na teret proračunskih sredstava. Odredbe koje govore o obveznoj primjeni videouređaja pri ispitivanju svjedoka ili odredbe o pružanju pomoći stručnog suradnika iziskuju dodatno ekipiranje sudova za mladež odgovarajućim brojem kompetentnih stručnjaka i suvremenijom videoopremom. Zakonodavac najavljuje i donošenje provedbenih propisa o uvjetima koje moraju ispunjavati stručnjaci koji rade na poslovima kaznenopravne zaštite, s tim da je potrebno definirati vrstu i način pružanja stručne pomoći.

Vrlo opsežna uloga suca za mladež i državnog odvjetnika u zaštiti prava i dobrobiti djece ogleda se i u obvezi obavještavanja sustava socijalne skrbi da su tijekom kaznenog postupka utvrđene činjenice i okolnosti koje pogoduju izvršenju kaznenog djela. U situacijama kada roditelji propuste voditi dužnu brigu o djeci, o njihovu ponašanju ili odgoju, predstavnici socijalne skrbi mogu intervenirati donoseći upozorenja ili odluke o nadzoru nad roditeljskom skrbi, u krajnjim situacijama i pokretati postupak za oduzimanje roditeljskog prava, ne čekajući da odluke suda budu pravomoćne i izvršne. U ovakvim situacijama stručni suradnik suda može, pravodobnim informiranjem raspravnog suca o potrebi poduzimanja intervencija, pridonijeti i tome da se obiteljska problematika započne rješavati. Primjerice, kada roditelj pred sudom ima status osumnjičenika za počinjenje kaznenog djela zapuštanja i zlostavljanja, a živi s troje maloljetne djece koja imaju razvojnih poteškoća i emocionalno su uskraćena te nemaju kontakt s drugim roditeljem, nedopustivo je da se, bar minimalno, ne primijeni institut nadzora nad roditeljskom skrbi. Kad sudac odlučuje hoće li primijeniti pritvor za roditelja, vrlo je važan podatak o funkcioniranju obitelji, i to svakoga njezina pojedinog člana, kao i podatak o učestalosti i intenzitetu pojava koje narušavaju obiteljsku dinamiku. Potrebno je znati jesu li roditelji bili obuhvaćeni intervencijama socijalne skrbi vezano uz, primjerice, koncept pozitivnog roditeljstva koji podrazumijeva poduku roditelja kako djeci osigurati zadovoljavanje potreba za ljubavlju, toplinom i sigurnošću, predvidivom rutinom i potrebnim granicama. Koncept pozitivnog roditeljstva usmjeren je na prepoznavanje i vrednovanje djece kao osoba s pripadajućim pravima, osnaživanje njihove kompetencije i osobne kontrole, pri čemu se jasno isključuju u odgoju svi nasilni oblici kažnjavanja. S druge strane, može se očekivati da će uz primjenu preventivnih (poboljšanje životnog standarda, prevencija socijalne isključenosti, obnavljanje obiteljskog života, kvalitetna briga za djecu) ili pravodobnih intervencija prema obitelji sudski postupci biti efikasniji i brži. S pozicija kaznene politike bilo bi zanimljivo provesti evaluaciju uspješnosti primjene izrečenih kaznenih sankcija za kaznena djela iz područja kaznenopravne zaštite djece, npr. uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom za kazneno djelo zapuštanja i zlostavljanja.

Uloga stručnog suradnika izvanpravne struke

Na području RH stručni suradnici izvanpravne struke, iako za to postoje zakonske pretpostavke, djeluju samo na nekim kaznenim sudovima i u nekim državnim odvjetništvima. Prvi stručnjak izvanpravne struke, socijalno pedagoškog profila, zaposlen je u sustavu pravosuđa 1978. godine. Suci za prekršaje, obiteljski suci na građanskim sudovima, koji rješavaju pitanja osnovnih prava djece ili saslušavaju djecu, nemaju stručne pomoćnike. Njihovi zahtjevi u tom smjeru sve su glasniji, a obveze koje proizlaze iz međunarodnih konvencija, koje su iznad zakona RH te se moraju izravno primjenjivati, zahtijevaju sustavno bavljenje ovom problematikom.

Stručni suradnici izvanpravne struke, da bi radili u sustavu pravosuđa, moraju imati potrebna znanja i vještine. Moraju poznavati biopsihosocijalnu paradigmu i posjedovati interdisciplinarna znanja iz medicine, psihologije, pedagogije, sociologije, prava, kriminologije, viktimologije, penologije te detaljno poznavati Zakon o sudovima za mladež, Kazneni zakon, Zakon o kaznenom postupku, Zakon o prekršajima, Obiteljski zakon, niz pravilnika, nacionalnih programa, međunarodne propise o pravima i zaštiti djece jer se pružanje stručne pomoći odvija u neposrednom kaznenom postupku. Razumijevanje individualnih i socijalnih fenomena omogućuje procjenu obilježja pojedinca i zajednice s usmjerenošću na dijete kao cjelovitu osobu. Planiranje provedbe stručnog rada s pojedincem ili grupom omogućuje raspravnom sucu da stručnjaka uputi i u samu obitelj osumnjičenika kako bi se prikupila potrebna saznanja o funkcioniranju te obitelji. Stručni suradnici izvanpravne struke moraju ovladati tehnikama komunikacije, poznavati socijalne vještine, ali i imati vještinu suradnje s različitim sudionicima i strankama u procesu sudovanja. Znanja iz područja analitičkog istraživačkog rada za potrebe prakse moguće je primijeniti pri godišnjem prikazu kriminaliteta na štetu djece koji služi za izradu smjernica kaznene politike ili lokalnoj zajednici radi poduzimanja širih akcija za poboljšanje standarda života građana. O izloženoj problematici opširnije govore autori i urednici knjige *Socijalna pedagogija – znanost, profesija i praksa u Hrvatskoj*¹.

Zakon o sudovima za mladež i Zakon o kaznenom postupku daju osnovne kustodijalne upute o pristupu djeci kada su i oni sudionici kaznenog postupka. Međutim, zakonodavac ne razrađuje vrstu i način pružanja stručne pomoći, kao što to, uostalom, ne razrađuju ni Obiteljski zakon, Zakon o parničnom postupku ili Prekršajni zakon.

Prvo istraživanje u RH o potpori žrtvama i svjedocima, autora K. Turković, M. Mrčela, D. Ajduković, iz 2007. godine, sažeto rečeno, upućuje na to da postoji velika potreba za edukacijom osoba koje rade sa žrtvama i svjedocima, o pravima svjedoka, načinu postupanja s njima te o oblicima pružanja psihološke i emocionalne podrške svjedocima.

¹ Zdravka Poldrugač, Dejana Bouillet, Neven Ricijaš, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb, 2011.

Navode da u 94% slučajeva svjedocima/žrtvama nije bio ponuđen kontakt sa službom ili organizacijom koja bi im mogla pružiti praktičnu ili emocionalnu pomoć, a suci su uočili osjećaj ugroženosti svjedoka i nelagodu zbog kontakta s okrivljenim. Suci smatraju da na sudu treba postojati posebna služba za pružanje podrške svjedocima, kao i da oni sami nemaju dovoljno informacija o načinu pomoći koji može smanjiti osjećaj ugroženosti žrtve i o mjerama podrške.

Dosadašnja praksa kaznenog sudovanja prepoznala je da stručni suradnici izvanpravne struke mogu dati svoje mišljenje i procjenu procesne sposobnosti djeteta te je zakonom određeno da upravo oni pružaju stručnu pomoć pri izvođenju dokaza putem saslušavanja svjedoka. U ovom trenutku nisu usuglašena mišljenja stručnjaka oko pojma procjene procesne sposobnosti. Po našoj ocjeni, procesna sposobnost bilo kojeg svjedoka, pa tako i djeteta, ovisi o pravilnom prihvaćanju i zamjećivanju podražaja iz okoline (vizualni, auditivni, taktilni) u vrijeme počinjenoga kaznenog djela, ali i u vrijeme ispitivanja. Svjedok mora imati dostatan mentalni kapacitet da reproducira svoje pamćenje, mora imati govorne sposobnosti, logičko zaključivanje, vremensko-prostornu orijentaciju u odnosu na vlastitu osobu i druge te emocionalni kapacitet. Uvjeti odrastanja, eventualne traume i posljedice te stupanj neovisnog funkcioniranja također utječu na sposobnost svjedočenja. Dijete mora imati sposobnost komunikacije da na osnovi vlastitih saznanja o kaznenom djelu sudjeluje u kaznenom postupku, da razumije svoju procesnu poziciju (obvezu svjedočenja, blagodat nesvjedočenja), da ima svijest o važnosti govorenja istine, da razumije dana upozorenja. Pri izradi mišljenja o sposobnosti djeteta za svjedočenje uvijek će se naznačiti postoje li rizici od sekundarne, institucionalne viktimizacije ili bilo kojega drugog rizika po dijete. Mišljenje se ne smije donositi rutinski te svakom mišljenju treba prethoditi obrada djeteta i uvjeta u kojima se razvijalo. Raspravni sudac koji upravlja sudskim postupkom odlučuje o valjanosti i vjerodostojnosti nekog dokaza, a u kontekstu svih provedenih dokaza donosi odluku o sankciji. Mišljenje stručnog suradnika izvanpravne struke o sposobnosti djeteta za svjedočenje (procesnoj sposobnosti) sucu može biti mjerodavan činitelj pri odluci o valjanosti tog dokaza.

Stručni suradnici na sudu, pružajući stručnu pomoć pri saslušanju djeteta, ponajprije temeljito razgledavaju spis, a po potrebi prikupljaju podatke od socijalne skrbi, zdravstva, škole te provode vlastitu obradu. Gotovo u pravilu s roditeljima ili zakonskim zastupnikom dogovara se kontakt u vrijeme primjereno za obje strane. Potrebno je informirati roditelje i svjedoka o važnim obilježjima kaznenog postupka. Razjašnjava se uloga državnog odvjetnika, uloga suda, što su prekidi, odgode, raspravlja se o poštivanju odredbi Zakona o kaznenom postupku, pravima obrane, mogućnostima da se ulažu žalbe, koju važnost ima odluka višeg suda. Nakon informiranja, kojemu je cilj umanjiti strah, nelagodu, tjeskobu zbog svjedočenja djeteta ili ukloniti predrasude o efikasnosti postupka, prelazi se na individualni razgovor s roditeljem. U pravilu se prikupljaju podaci o dosadašnjem razvoju i

socijalnom funkcioniranju djeteta, sve u kontekstu vrste kaznenog djela za koje se sumnja da je na njegovu štetu počinjeno. Nakon intervjuja s djetetom pristupa se procjeni obilježja njega kao osobe, s obzirom na dob, spol, stupanj razvoja i zrelost, hereditarnih obilježja povezanih s mentalnim i fizičkim zdravljem, sociokulturnim činiteljima, sustavom vrijednosti, interesima, navikama, eventualnom pojavom socijalno patoloških pojava u obitelji. Utvrđuju se svi rizični trenuci i događaji u djetetovu razvoju, a posebno se promatra postojanje tipičnih ili atipičnih obrazaca ponašanja koji bi mogli imati neku važnost s obzirom na njegov status pred sudom. Procjenjuje se djetetovo ukupno funkcioniranje s aspekta uredne komunikacije, potreba poduzimanja socijalno zaštitnih intervencija, dosadašnjih odgojnih utjecaja, mogućih manipulacija. Kad je to potrebno, obrada svjedoka provodi se i u primarnoj sredini kako bi se sagledale dinamika i kvaliteta odnosa unutar obitelji ili kad je to indicirano nekim drugim posebnim razlozima.

Prije samog izvođenja dokaza stručni suradnici omogućuju djetetu razgledavanje prostorije za videosaslušanje, sudnice ili upoznavanje s raspravnim sucem. Moguće je dogovoriti i raniji dolazak djeteta na sud kako bi se izbjegao kontakt s okrivljenim. Često su sobe stručnih suradnika mjesto na kojemu se crta, piše, čita, slažu slagalice ili se bavi nekom primjerenom aktivnošću koja nije povezana s formalnim sudskim postupkom. To su ujedno i prijateljske sobe za djecu, sobe za predah i okrjepu. U završnom razgovoru s roditeljem sažimaju se svi podaci, po potrebi upućuje se roditelja na traženje stručne pomoći, razmjenjuju se telefonski brojevi.

Tijekom saslušanja djeteta putem videoveze stručni suradnik pruža verbalnu i neverbalnu podršku djetetu do mjere koja ne dovodi u sumnju objektivnost stručnjaka. Poštuju se potrebe i obveze djeteta, njegova inicijativa i omogućuje se autentičnost ponašanja. Dijete nema izravan kontakt sa sudnicom, sva se pitanja postavljaju preko stručnog suradnika, koji ih po potrebi preformulira i pojašni u skladu sa stupnjem djetetove zrelosti. Uloga stručnog suradnika ogleda se u kompetenciji i vještini kojom procjenjuje primjerenost nekog pitanja upućenog djetetu kako bi se izbjeglo prebacivanje odgovornosti na njega, diskreditiralo ga se kao žrtvu zbog nekih njegovih osobina ili mu se nametnuo osjećaj krivnje zbog sukoba roditelja. Roditelji i dijete sudu se mogu obratiti s pitanjima o ishodu kaznenog postupka.

Stručni suradnici su dužni informirati raspravnog suca o mogućim poteškoćama tijekom svjedočenja, strahu djeteta od dolaska na sud ili naknadnom zastrašivanju svjedoka. Stručni suradnici svojim specijalističkim, ali i subspecijalističkim znanjima, kao što to nalažu svjetski trendovi, moraju pružiti stručnu pomoć u svim segmentima interventnih mjera i aktivnosti društva koje su usmjerene na unaprjeđenje razvoja i napretka djece i mladih kod kojih postoji rizik od nastanka poremećaja u ponašanju, a teže njihovoj uspješnoj socijalnoj integraciji i prevenciji marginalizacije. Poznato je da se maloljetni

počinitelji kaznenih djela vrlo često regrutiraju iz disfunkcionalnih obitelji i da su to nerijetko i zlostavljana djeca. U literaturi ne nalazimo dovoljno istraživanja koja bi se kvalitetnije bavila ovom temom te je potrebno dati jedan primjer iz stvarnog života.

Primjer iz prakse

Gotovo paralelno s kaznenim postupkom prema njegovu sinu zbog počinjenja kaznenih djela s elementima nasilja na Odjelu za mladež sudilo se i ocu za kazneno djelo zapuštanja i zlostavljanja djeteta. Inkrimirano kazneno djelo zapuštanja i zlostavljanja djeteta trajalo je pet godina. Sud je utvrdio da je okrivljeni učestalo konzumirao alkohol, verbalno i fizički napadao svoju suprugu, upućivao joj pogrdne riječi, prijetio da će ubiti nju i djecu, da će „njenom glavom svi igrati nogomet“. Sve to u prisutnosti djece, uz osporavanje da su djeca njegova. Okrivljeni je prijetio i pištoljem, a realizirao je nasrtaj nožem na suprugu. Pokazivao je znatan stupanj fizičke agresije prema muškoj djeci, posebno prema maloljetnom počinitelju kaznenih djela. Vodio ga je po gradskim kafićima, dozvoljavao mu da pije alkohol i puši u dobi od 10. do 15. godine, za to mu davao novac, tražio od njega da ga prikriva kad je kod ljubavnice. Novac od mirovine trošio je samo za vlastite potrebe, a katkad je uzimao i novac od porodijske naknade ili invalidnine za dijete.

Maloljetnom počinitelju sud je izrekao institucionalnu odgojnu mjeru. Uporište za takvu odluku sud je pronašao u socijalnopedagoškom statusu maloljetnika, uvjetima dosadašnjeg razvoja i potrebi tretmana za maloljetnika. Evidentirani su poremećaji u ponašanju koji se povezuju s drskim ponašanjem, učestalim tučnjavama s vršnjacima koje imaju karakter kaznenih djela, nasiljem prema majci, koja ga se boji, obrazovnim neuspjehom, mladenačkim opijanjem i stihijskim provođenjem slobodnog vremena. Naš maloljetnik je primarno depriviran uvjetima odrastanja, ne smatra se prihvaćenim u obitelji niti je više u stanju poštovati autoritet odraslih. Iskazuje ljutnju na oca i ojađenost na majku, koja ga nije zaštitila jer sam kod sebe prepoznaje da se počeo ponašati kao i njegov otac. Ta činjenica ga plaši. Više ne razumije svoje osjećaje, ne kontrolira svoja agresivna ponašanja, stalno se nalazi u stanju između plača i agresije. Nema više snage uložiti napor i trud da se promijeni te mu je potrebno pružiti pomoć specijaliziranih odgajatelja.

Zaključno razmatranje

Iz prikazanog slučaja iz prakse uočiti ćemo da je razdoblje trajanja kaznenog djela zapuštanja i zlostavljanja trajalo pet godina. Prve obavijesti o negativnim pojavama u obitelji sustav socijalne skrbi dobio je od škole, odnosno od policije putem obavijesti o nasilju u obitelji, sve sa zakašnjenjem. Disfunkcionalnost obitelji tada je trajala već tri godine. Provedeni nadzor nad izvršenjem roditeljske skrbi samo je djelomično upućivao na

probleme u obitelji, a stručnjak koji se bavio tretmanom oca zbog njegova PTSP-a nije smatrao potrebnim stupiti u kontakt sa stručnjacima socijalne skrbi. Posljedice su sljedeće: dijete žrtva kaznenog djela zapuštanja i zlostavljanja samo postaje počiniteljem kaznenog djela, izdvojeno je iz obitelji i nalazi se u domu. Kakva je njegova budućnost?

Kako se to ne bi događalo, potrebno je planski i sustavno provoditi edukaciju svih sudionika koji dijele odgovornost za postizanje najboljeg interesa djeteta. Zapošljavanjem stručnih suradnika izvanpravne struke koji imaju potrebna znanja i vještine pri kaznenim, obiteljskim i prekršajnim sudovima treba omogućiti standarde istih usluga za djecu koja dolaze pred sud. Također je potrebno osnažiti funkcije Povjerenstva za praćenje i unaprjeđenje sustava podrške žrtvama i ureda za podršku svjedocima i žrtvama.

Literatura

- *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. A/RES/40/34*, 29. studenog 1985., 96. UN-ova plenarna sjednica
- Poldrugač Z., Bouillet D. i Ricijaš N. (2011.), *Socijalna pedagogija - znanost, profesija i praksa u Hrvatskoj*, ERF, Zagreb
- Turković K., Mrčela M. i Ajduković D. (2007.), *Istraživanje iz 2007. godine o potpori žrtvama i svjedocima*
- Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009., 80/2011.
- Zakon o sudovima, „Narodne novine“, br. 150/2005., 113/2008., 153/2009., 116/2010., 27/2011., 57/2011., 130/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

Branka Žigante Živković*

DJECA SVJEDOCI U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

Sažetak

Do 1. siječnja 2008. prekršajni postupci vodili su se prema odredbama Zakona o prekršajima. U postupovnim odredbama bile su propisane radnje ispitivanja svjedoka, ali nije bio razrađen način ispitivanja djeteta kao svjedoka. 1. siječnja 2008. stupio je na snagu novi Prekršajni zakon, koji propisuje ispitivanje svjedoka te upućuje na primjenu odredbi Zakona o kaznenom postupku povezanih s ispitivanjem svjedoka i vještaka. Do 1. rujna 2011., odnosno do stupanja u potpunosti na snagu Zakona o kaznenom postupku prekršajni sudovi nisu u bitnome imali problema oko ispitivanja djeteta kao svjedoka u prekršajnim postupcima. Istina je da ni Zakon o prekršajima ni Prekršajni zakon napose ne obrađuju posebno to poglavlje, ali je činjenica da je Zakon o prekršajima kao i Prekršajni zakon u svojim odredbama opisao smisleno primjenu Zakona o kaznenom postupku u dijelu koji se odnosi na ispitivanje djeteta u prekršajnom postupku. Važno je primijetiti da je od stupanja na snagu Zakona o kaznenom postupku 1. rujna 2011. na terenu došlo do velikih problema. Zakon o kaznenom postupku, koji nije tema ovog rada, ali je neizbježan jer se odnosi na ispitivanje djeteta svjedoka u prekršajnim postupcima, dovodi u pitanje mogućnosti prekršajnih sudova u odnosu na ispitivanje djeteta kao svjedoka. Zakon o kaznenom postupku propisuje načine ispitivanja žrtava i djece svjedoka. Najčešći slučajevi ispitivanja djeteta kao svjedoka u postupcima pred prekršajnim sudovima odnose se na prekršaje iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji. Jedna od ključnih stvari koje nedostaju u prekršajnoj legislativi jest činjenica da ni Zakonom o prekršajima kao ni Prekršajnim zakonom nije uređen pojmovnik koji bi uvelike pomogao sucima prekršajnih sudova u tumačenju i primjeni određenih odredbi. U turbulentnoj promjeni kaznenog zakonodavstva koja se događa posljednjih godina, posebice ove godine stupanjem na snagu Zakona o sudovima za mladež i Zakona o kaznenom postupku, što ima velikog utjecaja na prekršajno zakonodavstvo, stječe se dojam da je prekršajno zakonodavstvo ostalo na margini, a na to upućuje i činjenica da djeca kao svjedoci nisu zaslužila posebnu pozornost u obradi i zakonodavnoj proceduri Prekršajnog zakona.

Do 1. siječnja 2008. prekršajni postupci vodili su se prema odredbama Zakona o prekršajima¹. U postupovnim odredbama u glavi XX. pod nazivom Prekršajni postupak u prvom stupnju pred prekršajnim sudom, odredbama članaka od 173. do 177. bile su propisane radnje ispitivanja svjedoka. U navedenim odredbama nije bio razrađen način ispitivanja djeteta kao svjedoka. 1. siječnja 2008. stupio je na snagu novi Prekršajni zakon², koji u svojim postupovnim odredbama u glavi XXIII. pod nazivom Tijek postupka do donošenja

* sutkinja na Visokom prekršajnom sudu u Zagrebu

¹ „Narodne novine“, br. 78/2002., 122/2002., 187/2003., 105/2004. i 127/2004.

² „Narodne novine“, br. 107/2007.

presude, u članku 173. regulira ispitivanje svjedoka.

U članku 173. stavku 1. Prekršajnog zakona propisano je: „Pri ispitivanju svjedoka i vještaka u prekršajnom postupku primjenjivat će se smisleno odredbe koje važe u Zakonu o kaznenom postupku za ispitivanje svjedoka i vještaka, osim ako ovim Zakonom nije što drukčije određeno (članak 166. stavak 2., članak 167. stavak 7. i članak 168. stavak 2.). U stavku 2. citiranog članka propisano je: „Svjedoka i vještaka koji ne boravi i nema prebivalište na području suda koji vodi postupak može se zamolbenim putem ispitati pred sudom gdje svjedok ili vještak boravi ili ima prebivalište“, s tim da se navedena odredba ne odnosi na ispitivanje djece kao svjedoka.

1. rujna 2011. stupio je na snagu Zakon o kaznenom postupku³ (ZKP), koji obvezuje prekršajne sudove na način ispitivanja djeteta kao svjedoka u prekršajnim postupcima. Navedene odredbe Zakona o kaznenom postupku koje se odnose na ispitivanje djeteta u praksi, tj. u prekršajnim postupcima, čine velik problem.

Važno je reći da je od stupanja na snagu Zakona o kaznenom postupku 1. rujna 2011. na terenu došlo do velikih problema. Zakon o kaznenom postupku vidi razliku između djeteta žrtve i djeteta svjedoka te različito propisuje ispitivanje djeteta kad je ono žrtava kaznenog djela od situacije kad je ono svjedok počinjenja kaznenog djela. Člankom 283. ZKP-a propisano je da se „kao svjedoci pozivaju osobe za koje je vjerojatno da mogu dati obavijesti o kaznenom djelu, počinitelju i o drugim važnim okolnostima“. Načini pozivanja djeteta kao svjedoka propisani su odredbama članka 283. stavka 3. i članka 287. ZKP-a, s tim da će se dijete kao svjedok koje je oštećeno kaznenim djelom iz članka 113. Zakona o sudovima za mladež⁴ pozivati prema odredbama tog Zakona, jer je on *lex specialis* u odnosu na kaznenopravnu zaštitu djece, pod čime bi se trebala podrazumijevati i prekršajnopravna zaštita djece.

Već je navedeno što je svjedok u kaznenom postupku, a prema Pojmovniku Zakona o kaznenom postupku žrtva kaznenog djela je osoba koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda. U članku 289. stavku 6. ZKP-a propisano je kako se ispituje žrtva kaznenog djela kao svjedok te da odluku o takvom načinu ispitivanja donosi tijelo koje provodi ispitivanje, a to je u prekršajnom postupku sudac pojedinac.

Dijete kao žrtva u prekršajnom postupku po smislenoj primjeni kaznenog postupka ima pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć, ima pravo sudjelovati u postupku kao oštećenik, ima pravo na opunomoćenika, na tajnost osobnih podataka i isključenje javnosti. O navedenim pravima sud je dužan izvijestiti žrtvu dijete te ima obvezu

³ „Narodne novine“, br. 121/2011., pročišćeni tekst

⁴ „Narodne novine“, br. 84/2011.

prema djetetu žrtvi postupati posebno obzirno, kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta s obzirom na dob, ličnost i druge okolnosti. Ove odredbe mogu se u potpunosti i smisleno primjenjivati u prekršajnim postupcima, a kako je to propisano Prekršajnim zakonom.

Sasvim je drugačije pitanje kada imamo dijete ili maloljetnika kao svjedoka. Odredbom članka 292. stavka 1. ZKP-a kao pravilo je propisano da ispitivanje djeteta kao svjedoka provodi sudac istrage. Prekršajni sudovi ne poznaju i nemaju suca istrage, što već samo po sebi dovodi u pitanje mogućnost zakonitog ispitivanja djeteta kao svjedoka. U prekršajnom postupku, nasuprot kaznenom postupku, nemamo određenje tko je to svjedok, pa je očito da primjenjujemo odredbe ZKP-a ili, po potrebi, Zakona o sudovima za mladež (ZSM), na koji upućuje ZKP, a koji se primjenjuje u kaznenopravnoj zaštiti djece u kaznenim djelima navedenima u članku 113. stavku 3., a među ostalim to su i kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži i nasilničko ponašanje, a ta djela u vrlo sličnom činjeničnom supstratu mogu biti predmetom optužbe u prekršajnom postupku prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira, pa se može očekivati da se navedene odredbe ZSM-a primjenjuju pri ispitivanju djeteta oštećenog tim prekršajima.

Odredbom članka 108. Prekršajnog zakona propisano je tko su stranke i sudionici u postupku, pa je tako sudionik u prekršajnom postupku oštećenik koji pod posebnim uvjetima može biti ovlašten tužitelj, iz čega se iščitava da to, naravno, može biti i dijete. Odredbom članka 116. Prekršajnog zakona oštećenik je „osoba koja je oštećena prekršajem, a postupak se ne vodi po njezinom optužnom prijedlogu“ i isti je sudionik prekršajnog postupka u kojemu svoja prava ostvaruje na način i pod uvjetima Prekršajnog zakona. Iz ovih odredbi proizlazi da je oštećenik, zapravo, žrtva kako je to određeno ZKP-om, pa se on, u slučaju da je dijete, ispituje kako to propisuju ZKP i ZSM.

Navedeno upućuje na to da se u prekršajnom postupku u potpunosti u odnosu na ispitivanje djeteta kao svjedoka moraju primjenjivati odredbe ZKP-a, pa ne trebamo previše razmišljati, nego samo primjenjivati ove odredbe. ZKP-om je propisana posebnost ispitivanja djeteta kao svjedoka, tako da se dijete mora ispitivati bez prisutnosti suca i stranaka u prostoriji, putem audiovizualnog uređaja, uz pomoć stručnih osoba, pa i bez prisutnosti roditelja ili skrbnika, ako se to ne protivi interesima postupka ili djeteta. Pitanja djetetu svjedoku postavljaju se i mogu se postavljati prema odobrenju suca istrage (prekršajni postupak ga nema), putem stručne osobe, te je propisano da će se ispitivanje snimati uređajem za audiovizualno snimanje, a snimka će se zapečatiti i priložiti zapisniku.

Valja istaknuti da ZKP posebnim odredbama propisuje i ispitivanje maloljetnika kao svjedoka. Međutim, mora se upozoriti na činjenicu da je po Međunarodnoj konvenciji maloljetnik dijete do navršениh osamnaest godina života, pa se i odredbe ZKP-a kojima je

propisano ispitivanje maloljetnika odnose na ispitivanje djeteta u prekršajnim postupcima.

Prema ZKP-u ispitivanje maloljetnika provodi sudac istrage, ako to nije drugačije propisano posebnim zakonom, a Prekršajnim zakonom nije, osim što bi se u određenim slučajevima mogao primijeniti ZSM. Bez obzira na činjenicu što je odredbama članka 292. stavaka 1. i 2. ZKP-a točno propisano kako se ispituje dijete svjedok i koje bi se odredbe trebale primijeniti u prekršajnim postupcima, mišljenja sam da je za prekršajni postupak vrlo važan stavak 3. citiranog članka. Naime, Prekršajnim zakonom propisano je da se u ispitivanju svjedoka smisljeno primjenjuje ZKP. S obzirom na nedostatak stručnoga kadra i neopremljenost prostora za ispitivanje djece svjedoka, mišljenja sam da bi se dijete u prekršajnim postupcima moglo ispitati na način da mu stranke postavljaju pitanja, a da pritom ne budu prisutne u istoj prostoriji. Pri takvom načinu ispitivanja važno je da se pitanja djetetu preformuliraju i tehnički prilagode na način razumljiv djetetu. Pritom je važno voditi računa o tome da forenzička evaluacija pokazuje da ispitivanje djece na sudu, bez obzira na njihov status, nije moguće provesti prije četvrte godine života. Tek u iznimnim slučajevima moguće je indirektno ispitivanje djece te dobne skupine, ali s obzirom na činjenicu da su djeca u toj dobi sugestibilna, ispitivanje je potrebno izvesti posredstvom stručnih osoba, posebnim strukturiranim intervjuom za potrebe suda.

Osnovna zadaća suda pri ispitivanju djeteta, bez obzira na to je li dijete u svojstvu oštećenika ili svjedoka, jest da obzirno postupi prema djetetu kako bi se izbjegle štetne posljedice za njegov odgoj i razvoj, jer traumatizacija djece svjedočenjem na sudu ovisi o djetetu i nije povezana s dobnom granicom. S obzirom na to da je svaki odlazak na sud trauma, rukovodeći se time ZKP je propisao obvezu da dijete žrtva oštećenik ima pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć, a što se mora primjenjivati i u prekršajnim postupcima. Posebice valja naglasiti da je sud obvezan dijete žrtvu izvijestiti o njegovim pravima.

U posebnu kategoriju svjedoka, pa i svjedoka djece, spadaju osobe oslobođene obveze svjedočenja. Kako je odredbom članka 285. ZKP-a propisano koje su te osobe, to se primjenjuje i u prekršajnim postupcima, ali je veoma važno istaknuti da je odredbom citiranog propisa, stavkom 4., propisano da „maloljetnik koji s obzirom na dob i duševnu razvijenost nije sposoban shvatiti značenje i pravo da ne mora svjedočiti, ne mora se ispitati kao svjedok, ali se saznanja dobivena od njega putem stručnih osoba, rođaka ili drugih osoba koje su s njim bile u kontaktu mogu koristiti kao dokaz“. Osim navedenog, treba reći da se u prekršajnom postupku pri ispitivanju kao svjedoka djeteta oštećenog prekršajnim djelom iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i iz Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, te čak i Zakona o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, primjenjuju odredbe članka 115. stavka 2. ZSM-a, stavka 3. citiranog propisa. Djeca kao svjedoci oštećeni navedenim prekršajima umjesto na sudu mogu se ispitati u svome sta-

nu ili drugom posebno opremljenom prostoru na način propisan odredbom članka 292. stavka 1. ZKP-a, što znači da će se takvo ispitivanje provesti pomoću audiovizualnog uređaja kojim rukuje stručni pomoćnik te da se ispitivanje provodi uz sudjelovanje psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe. Jedan od uvjeta propisanih odredbom članka 115. stavka 2. ZSM-a jest da dijete koje se ispituje na takav način nije navršilo šesnaest godina.

Kada je dijete na opisan način ispitano kao svjedok, na raspravi će se reproducirati snimka ispitivanja, s tim da stranke mogu postavljati pitanja djetetu svjedoku, ali samo prema odobrenju suca istrage, i to preko stručne osobe.

Iščitavajući odredbe članka 115. stavaka 2., 3. i 4. ZSM-a i članka 292. stavaka 1., 2., 3. i 4. ZKP-a, može se očekivati da prekršajni sudovi vrlo teško mogu ispitati dijete oštećenika, odnosno dijete svjedoka. Međutim, smislenom primjenom ZKP-a to bi se moglo riješiti. Smisljena primjena ZKP-a u prekršajnim postupcima u odnosu na ispitivanje djeteta kao svjedoka možda bi mogla sucima prekršajnih sudova olakšati stvar na način da se uključe stručne osobe zaposlene pri kaznenim sudovima, s obzirom na to da je Zakonom o sudovima propisano da si sudovi međusobno pomažu. Postoji i mogućnost ispitivanja djeteta svjedoka u Poliklinici za zaštitu djece grada Zagreba, koja ima posebno opremljene prostorije i stručne osobe za ispitivanje djece, te korištenja i videoveza pri sudovima koji ih imaju.

Naposljetku, zaključujemo da je u prekršajnim postupcima vrlo teško ispitati dijete žrtvu oštećenika i svjedoka, iako se u velikoj većini predmeta iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji ono pojavljuje u tim ulogama. Prema istraživanju provedenom u RH utvrđeno je da oko 87% djece nazoči prekršajnom djelu ili je oštećeno prekršajnim djelom prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, pa se iz toga može izvući zaključak o velikom broju djece koja bi u svojstvu žrtava oštećenika trebala svjedočiti na prekršajnim sudovima.

Sve izneseno upućuje na to da su uočeni nedostaci možda otklonjivi ako se izmijene neke odredbe Prekršajnog zakona, ako se jasnije odrede načini ispitivanja djece, ako se usuglase prekršajna i kaznena legislativa, ako se Pojmovnik uvrsti u zakon, ako se na prekršajnim sudovima zaposle stručne osobe i ako se najučinkovitije zaštite djeca oštećenici i svjedoci prekršajnih djela u svojim pravima.

Literatura

- Prekršajni zakon, „Narodne novine“, br. 107/2007.
- Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 121/2011., pročišćeni tekst
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

Lana Petö Kujundžić*

DIJETE OŠTEĆENIK ILI SVJEDOK

Sažetak

Kada se u kaznenom postupku treba ispitati dijete (osoba koja u vrijeme počinjenja djela nije navršila 18 godina) postavljaju se sljedeća pitanja: gdje i kako ga ispitati, tko ga ispituje, tko nazoči tom ispitivanju i kako se procesno to ispitivanje treba provesti. Ispitivanje djeteta moguće je i izvan suda u posebno opremljenom prostoru, u kojemu ga treba ispitivati psiholog ili druga stručna osoba koja se jedina nalazi u prostoru s djetetom. Iskazivanje se bilježi videotonskim zapisom. Iako je Zakonom o kaznenom postupku te Zakonom o sudovima za mladež propisano da se sva djeca kao svjedoci do svoje 14. godine snimaju putem audiovideo uređaja, a oštećenici kaznenih djela kojima sude sudovi za mladež do 16. godine, trebalo bi se uvijek uzimati u obzir da se za maloljetnike, dakle osobe do 18 godina može odlučiti da se saslušanje provodi uz prisustvo stručne osobe uz snimanje audiovideo uređajima. Takvom ispitivanju u drugom posebnom prostoru mogu nazočiti predstavnik centra za socijalnu skrb, počinitelja i oštećenika, ali uz obvezu da dokaznoj radnji nazoči državni odvjetnik i branitelj. Oštećenik djetete može davati iskaz uz osobu u koju ima povjerenja i obveza je da mu se imenuje opunomoćenik ako je počinjeno kazneno djelo, teže kazneno djelo ili kazneno djelo protiv spolne slobode ili ćudoređa. Posebno je važno da se dijete ispita žurno, odmah po proživljenoj traumi, kako bi se nakon takvog ispitivanja, dokazne radnje, mogla prikazati audiovideo snimka na raspravi.

Pojam djeteta žrtve ili oštećenika

Dijete (osoba mlađa od 18 godina) žrtva ili oštećenik prema Zakonu o kaznenom postupku ima više prava od odrasle osobe. Ta su prava: pravo na opunomoćenika, tajnost podataka i isključenje javnosti. Zakonodavac je izričito iskazao da se prema žrtvi kaznenog djela do 16 godina starosti mora postupati posebno obzirno imajući na umu njezinu dob, ličnost i druge okolnosti kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta. Procesne radnje za maloljetnog oštećenika poduzima njegov zakonski zastupnik, a kad navrší 16 godina, može ih poduzimati sam. To vrijedi i u slučaju podnošenja privatne tužbe. Oštećenik ima pravo poduzeti, odnosno nastaviti progon kada ga državni odvjetnik izvijesti da nema osnove za poduzimanje progona, kao i nakon što sud donese rješenje o obustavi postupka zbog odustanka državnog odvjetnika od progona. Oštećenik može preuzeti progon i ako državni odvjetnik odustane od optužnice. Takva prava djeteta ostvarit će njegov zastupnik.

Pojam djeteta kao oštećenika definiran je u Zakonu o sudovima za mladež. Prema Zakonu o sudovima za mladež dijete je osoba koja u vrijeme počinjenja kaznenog djela nije

* sutkinja za mladež Županijskog suda u Zagrebu i predsjednica Udruge sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež

navršila osamnaest godina, a ova definicija primjenjuje se na kaznenopravnu zaštitu djece oštećenika kaznenih djela koja su nabrojena u članku 113. Zakona o sudovima za mladež.

Iz toga se može zaključiti da u nadležnosti suda za mladež nisu ostala kaznena djela, neovisno o tome što su počinjena na štetu djece, pa takve postupke vode suci i vijeća koja nisu specijalizirana za rad s djecom. Tako se npr. kazneni postupci za kaznena djela uvrede ili klevete djeteta ili tjelesne ozljede djeteta, teške tjelesne ozljede počinjene prema djetetu i dr. ne provode prema odredbama Zakona o sudovima za mladež.

Dijete svjedok

Svjedok je osoba za koju je vjerojatno da će moći dati obavijesti o kaznenom djelu i njegovu počinitelju te o drugim važnim okolnostima.¹ Oštećenik se može ispitati kao svjedok, iz čega proizlazi da oštećenik nužno i ne mora biti svjedok ako nema obavijesti o kaznenom djelu, počinitelju i o drugim važnim okolnostima.

Svjedok je, dakle, osoba koja je nešto vidjela, čula, omirisala ili nekim drugim čulom percipirala, zapamtila i u mogućnosti je to iskazati. Tu se podrazumijeva i mogućnost iskazivanja osoba s invaliditetom, npr. gluhih ili nijemih, ne isključivo usmenim iskazivanjem.

Svjedok može biti i dijete u dobi u kojoj je sposobno percipirati, zapamtiti i iskazati. Psiholozi i psihijatri se slažu da dijete već u dobi od tri do četiri godine ima sposobnost iskazati nešto što je proživjelo. Tako John E. B. Myers profesor prava u knjizi *Djeca kao svjedoci*, koja sadržava predavanja s Pravne konferencije o zlostavljanju djece, održanoj u Budimpešti 1999., navodi da je trogodišnje dijete u mogućnosti zapamtiti događaje jer ima dobar kapacitet memorije. Kod male djece teže je dobiti iskaz u slobodnom izričaju jer nemaju takve sposobnosti kao veća djeca ili odrasli. Kapciozna ili navodeća pitanja mogu u manje djece iskriviti sliku iskaza i prisjećanja.

Zakon o kaznenom postupku spominje maloljetnika kao svjedoka te navodi da se maloljetnik, koji s obzirom na dob i duševnu razvijenost nije sposoban shvatiti značenje prava da ne mora svjedočiti, ne može ispitati kao svjedok. Međutim, saznanja dobivena od njega putem stručnih osoba, srodnika ili drugih osoba koje su s njim bile u kontaktu mogu se iskoristiti kao dokaz. Zakonodavac je smatrao da djeca niske životne dobi, kada ne mogu razumjeti pravo da ne svjedoče, nisu u mogućnosti o tom pravu odlučiti, pa se stoga neće ispitati kao svjedoci. Međutim, ako je riječ o svjedocima djeci u predmetima zbog kaznenih djela iz članka 117. Zakona o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 111/1997., 27/1998. i 12/2002., sada članak 113. Zakona o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.), nema zabrane ispitivanja takvih svjedoka. Zakon o kaznenom postupku govori i o svjedocima koji se zbog duševnog stanja ne mogu odazvati pozivu,

¹ Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009. i 80/2011., članak 283.

pa dopušta mogućnost da se ispituju u svom stanu ili u drugom prostoru u kojemu borave i putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka.² Ova odredba može se odnositi i na djecu i maloljetne svjedoke koji su traumatizirani počinjenjem kaznenog djela ili, pak, na djecu s poremećajem u ponašanju koja se nalaze na liječenju u dječjoj bolnici ili su u skrbi centra za odgoj, pa se može pretpostaviti da će se u prostoru poliklinike, bolnice ili centra osjećati slobodnije pri davanju iskaza, te time dati iskaz s više detalja, potpunije, sigurnije i tako pridonijeti kvaliteti iskaza.

Zakon o sudovima za mladež, za razliku od Zakona o kaznenom postupku, govori samo o djeci oštećenima, kad se ona ispituju kao svjedoci, te nema posebnih odredbi o djeci svjedocima kada ona nisu istodobno i oštećeni.³

Opunomoćenik djeteta oštećenika

Naše kazneno zakonodavstvo propisuje pravo djeteta i maloljetnika žrtve kaznenog djela na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava. Zakon o sudovima za mladež predvidio je mogućnost da predsjednik suda može djetetu oštećeniku postaviti opunomoćenika kad prosudi da je to radi osiguranja zakonitih interesa djeteta opravdano. Opunomoćenik se postavlja, na prijedlog suca istrage za mladež odnosno predsjednika vijeća za mladež, iz reda odvjetnika koji imaju izražene sklonosti i znanja u području odgoja i skrbi za mlade osobe s liste odvjetnika za mladež Hrvatske odvjetničke komore. Sud je po službenoj dužnosti obvezan postaviti opunomoćenika djetetu u slučaju počinjenja težih kaznenih djela (za koja je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža), kao i za kaznena djela na štetu spolnih sloboda i spolnog ćudoređa kada je počinitelj u srodstvu s djetetom (srodnik djeteta u uspravnoj lozi, srodnik u pobočnoj lozi iz trećeg stupnja, srodnik po tazbini do drugog stupnja zaključno, posvojitelj), ako dijete nema izabranog opunomoćenika. Djetetu žrtvi kaznenog djela bit će osigurana pomoć savjetnika radi davanja iskaza u kaznenom postupku, koju će pružiti stručni suradnik suda ili druga stručna osoba na teret proračunskih sredstava. Ova prava djeteta i maloljetnika žrtve kaznenih djela uključuju i obvezu svih tijela da o tome oštećenika odnosno žrtvu izvijeste (zakonskog zastupnika djeteta).

Institut djetetova opunomoćenika tek mora zaživjeti jer će samo specijalizirani odvjetnici moći pomagati djeci u kaznenim postupcima. Stoga će u Hrvatskoj odvjetničkoj komori biti nužno omogućiti posebnu edukaciju i specijalizirati odvjetnike kako bi se angažirali kao opunomoćenici djece, branitelji maloljetnika i mlađih punoljetnika ili punomoćnici

² Zakon o kaznenom postupku, članak 292. stavak 3.

³ Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011., članak 115. stavak 2.

djece pri rješavanju obiteljskih odnosa.⁴ Lista takvih odvjetnika trebala bi biti objavljena na svakom sudu kako bi se omogućilo postavljanje specijaliziranih odvjetnika u predmetima pred sudom.

Saslušanje izvan suda

Saslušanje izvan suda mogućnost je koju reguliraju i Zakon o kaznenom postupku i Zakon o sudovima za mladež. Zakon o kaznenom postupku omogućuje da se zbog duševnog stanja svjedoci mogu ispitati u svom stanu ili drugom prostoru u kojem borave pomoću tehničkih uređaja tako da se svjedok ne nalazi u prostoriji gdje su stranke. Ovo je moguće za dijete i za maloljetnika, s time da takvo ispitivanje može predložiti opunomoćenik, državni odvjetnik ili će o tome odluku donijeti sudac za mladež po službenoj dužnosti. Zakon o sudovima za mladež mogućnost ispitivanja djeteta izvan sudskih prostorija predviđa samo za dijete koje je oštećeno nekim od kaznenih djela iz članak 113., pa određuje da se ono, umjesto na sudu, može ispitati u svom stanu ili drugom prostoru u kojemu boravi ili u centru za socijalnu skrb. Takvo će se ispitivanje provesti uz pomoć stručne osobe i snimanjem tehničkim uređajima, bez nazočnosti suca i stranaka u prostoriji u kojoj se dijete nalazi.

Zakon o kaznenom postupku navodi da se svjedok, dakle dijete, može saslušati u svom stanu ili u prostoru gdje boravi. Iz ove odredbe može se zaključiti da se takvo dijete može ispitati i u poliklinici, bolnici, u centru za odgoj, dakle u zdravstvenim i socijalnim ustanovama koje imaju tehnička pomagala za ispitivanje i snimanje te prostore za dijete i stručnu osobu, odvojene od prostora u kojemu se nalazi sudac, stranke i druge stručne osobe koje su potrebne radi razjašnjenja kako saslušati dijete te radi tehnike snimanja.

Rezimirajući zakonske odredbe možemo zaključiti da je sudac (sudac istrage za mladež, sudac za mladež ili predsjednik vijeća za mladež) u mogućnosti odlučiti da dijete oštećenika saslušava izvan suda. Sada se postavljaju pitanja: zašto bi to učinio, kako će to sudac za pojedino dijete znati?

Osnovna načela o saslušanju djece i maloljetnika nalažu da se ispitivanje treba provesti tako da se pri provođenju postupovnih radnji osobito obazrivo odnosi prema djetetu i maloljetniku imajući na umu njegovu dob, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice za njegov odgoj i zdravlje. Iz toga proizlazi da bi sudac trebao poznavati razvojne mogućnosti djeteta, dakle, pedijatriju, dječju psihologiju, defektološki tretman djece, dječju psihijatriju i mogućnosti socijalne skrbi. Zakonodavac pretpostavlja da je sudac educiran u svim navedenim područjima, kao i da je predmet dostavljen sa svim podacima o djetetu ili maloljetniku. Ujedno se

⁴ Juvenile Justice Bulletin, Marth 1997, CASA program u SAD-u uveden je kao pomoć djeci na sudu i gdje sud iz redova volontera CASE određuje osobu koja je opunomoćenik djetetu i koji poduzima sve radnje u zaštiti djeteta.

očekuje da će i državni odvjetnik dati prijedlog da se dijete saslušava izvan prostorija suda, odnosno da će takav zahtjev postaviti djetetov opunomoćenik.

Sudac će odrediti saslušanje djeteta izvan suda kada je djetetova dob niska, kada dijete odbija doći na sud, kada je vrlo zatvoreno (introvertirano), kada ima traumatskih posljedica, kada je na liječenju u bolnici ili iz drugih razloga koje sudac treba znati. Zato je jako važno, prije odluke gdje će se dijete saslušavati, s kojom stručnom osobom (socijalnim pedagogom, psihologom ili psihijatrom), upoznati se s podacima o djetetu ili u slučaju potrebe zatražiti dodatne informacije. Određivanje saslušanja izvan sudskih prostorija ovisi i o stvarnim mogućnostima da se takvo saslušanje provede. Konkretno, u gradu Zagrebu ispitivanje djeteta je moguće u Poliklinici za zaštitu djece grada Zagreba, koja ima odgovarajući prostor i tehnički je opremljena za snimanje djetetova iskaza na način da druge osobe mogu pratiti djetetov iskaz u posebnom prostoru. Poliklinika ima psihologe i psihijatre koji su posebno educirani za vođenje razgovora s djetetom, za provođenje forenzičnog intervjua, ali i za pružanje stručne pomoći suci u ispitivanju djeteta. Ovakvo ispitivanje djeteta omogućuje da se zapisnik o saslušanju djeteta sačinjava naknadno skidanjem transkripta, a ne prekidanjem djetetova iskaza radi diktiranja zapisnika. Takav videozapis može poslužiti i kao osnova za procjenu vjerodostojnosti iskazivanja djeteta, što se vrlo često i kvalitetno radi u Njemačkoj.⁵

Po uzoru na spomenutu polikliniku bilo bi nužno, na četiri do pet lokacija u Hrvatskoj imati sličan prostor prilagođen djeci, tehnički opremljen audiovideo uređajima i s osposobljenim stručnim osobama, koje bi mogle razgovarati s djecom, kako bi se postupak mogao provoditi na jednak način, u svim dijelovima zemlje. Nužno je i preko Pravosudne akademije i Ministarstava pravosuđa, koji su na temelju Zakona o sudovima za mladež (članak 126.) dužni osigurati uvjete za stručno usavršavanje osoba koje rade na poslovima delinkvencije mladih i kaznenopravne zaštite djece, te preko Vrhovnog suda, kojemu je zakonska obveza analiziranje potreba za stručnim usavršavanjem sudaca (članak 24. Zakona o sudovima), ustaliti stručno usavršavanje državnih odvjetnika za mladež i sudaca za mladež te u to uključiti i odvjetnike preko Hrvatske odvjetničke komore.

Iskustva drugih zemalja također pokazuju da postoji nužnost da se pravnici i suci povezuju u zajedničkim tijelima, kao što su udruge sudaca i odvjetnika za djecu i mladež ili centri za djecu i pravo, te da zajedničkim radom podižu stručnost odvjetnika, državnih odvjetnika, sudaca i stručnih suradnika. U Sjedinjenim Američkim Državama ABA je osnovala Centar za prava djece, uz veliku potporu pravnih fakulteta, koji usmjeravaju mlade odvjetnike kako bi se specijalizirali u odvjetnike za djecu. Sve više se govori o

⁵ „Skupina njemačkih stručnjaka, sudskih vještaka razvila je složeni sustav kriterija za analizu sadržaja iskaza poznat kao **Criterion Based Content Analysis/ Statement Validity Analysis CBA/SVA** analiza sadržaja na temelju kriterija ili analiza valjanosti iskaza. Metoda se razvila po Undeutschovoj hipotezi, prema kojoj će se iskaz svjedoka temeljen na istinitom događaju razlikovati u sadržaju, strukturi i kvalitativno u isporudbi s iskazom koji je neistinit, naučen ili je posljedica sugestivnog pamćenja ili mašte.“ Prof. dr. sc. Marina Ajduković

pediatric law kao području prava koje je vrlo izazovno za profesionalce koji doista žele pomoći najranjivijem djelu populacije, a to su djeca.

U Republici Hrvatskoj početak specijaliziranih udruga je Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež (<http://uszm.hr>), koja je na stručnim skupovima pokušala stručnjacima proširiti znanja i gledišta u odnosu na znanstvena istraživanja, nove sudske prakse, nove odredbe zakona i stvarnost izvršavanja pravnih propisa tijekom 2010. i 2011., a u vezi s kaznenim i obiteljskim predmetima gdje su djeca svjedoci, oštećenici, žrtve ili stranke u postupku. Ujedno je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 2011. pokrenut specijalistički studij o pravima djece.

Zaključak

Postupovni kazneni zakon i poseban zakon za zaštitu djece i mladeži imaju odredbe o djetetu svjedoku, maloljetniku svjedoku, žrtvi i oštećeniku, o njihovim pravima i načinu ispitivanja. Propisano je da su ti postupci žurni jer se jedino tako štite prava i interesi djeteta. Ispitivanje djeteta je moguće i izvan suda u prostoru prilagođenom djetetu kako bi se osigurao osobito obazriv odnos prema djeci i maloljetnicima te izbjegle moguće štetne posljedice za njihov odgoj i zdravlje. Da bi donio ispravnu odluku, sudac mora imati posebna znanja koja mora stalno usavršavati i moraju mu biti dostupna nova umijeća. Uz suca i druge stručne osobe u postupku moraju imati posebna znanja, pa se tako odvjetnici, da bi mogli brinuti o zakonitim interesima djece oštećenika, moraju specijalizirati u okviru Hrvatske odvjetničke komore. Edukacija stručnjaka je nužna zadaća Vrhovnog suda, Ministarstva pravosuđa, Pravosudne akademije i pravnih fakulteta, uz kontrolu pravobranitelja za djecu. Pravni fakulteti moraju imati posebne edukativne sadržaje za buduće pravnike koji će raditi s djecom, a dodatne edukacije nužne su i za pravnike koji izlaze iz studijskih klupa. Samo će se na taj način osigurati kvalitetniji rad s djecom.

Literatura

- Ajduković, M. (1995.), *Psihologijski aspekti donošenja odluka u kaznenom postupku*, HLJKPP
- John E. B. Myers (1998.), *Evidence in Child Abuse Cases*, SAGA Publications, Legal Issues
- *Juvenile Justice Bulletin*, ožujak 1997., SAD
- Kocijan Hercigonja, D. i Flander Buljan, G. (2000.), *Djeca kao svjedoci na sudu*
- Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine”, br. 152/2008., 76/2009. i 80/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine”, br. 84/2011.
- Zakon o sudovima, „Narodne novine”, br. 150/2005., 130/2011.

Nikica Hamer Vidmar*

PODRŠKA DJECI SVJEDOCIMA I OŠTEĆENICIMA U KAZNENIM POSTUPCIMA

Sažetak

Cilj je ovoga rada iznijeti iskustva u radu Odjela za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama, s naglaskom na pružanju podrške djeci svjedocima i oštećenima. Sustav podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj uspješno se razvija od 2006. godine te je osnovano sedam odjela za podršku na županijskim sudovima u Zagrebu, Zadru, Osijeku, Sisku, Vukovaru, Splitu i Rijeci. Zadaća je odjela žrtvama i svjedocima pružiti praktične informacije i emocionalnu podršku u fazi istrage i glavne rasprave. Pri odjelima za podršku, osim zaposlenika, angažirani su i volonteri, koji su uglavnom studenti prava, psihologije, socijalnog rada i drugih srodnih struka. Podršku, osim na županijskim sudovima, pružaju i na općinskim sudovima za teža kaznena djela te na prekršajnim sudovima za prekršaje obiteljskog nasilja. Poseban izazov djelatnicima odjela za podršku bio je kada je praksa pokazala da će biti potrebno osigurati podršku i djeci svjedocima i oštećenima. Kako većina sudova u Republici Hrvatskoj nema zaposlene stručne suradnike koji bi bili prisutni pri ispitivanju djece te u dosadašnjoj praksi nije bio osmišljen sustav podrške za djecu svjedoke, djelatnici odjela za podršku svakodnevno osiguravaju podršku djeci i njihovim roditeljima. Posebno se korisnom pokazala mogućnost, u sudovima koji nemaju tehničke uređaje za prijenos slike i zvuka, da djelatnici odjela prate djecu u raspravnu dvoranu te im budu podrška i tijekom davanja iskaza. U razdoblju od 1. svibnja 2008. do 30. rujna 2011. odjeli za podršku pružili su podršku za 286 djece i maloljetnika. Zahvaljujući dosadašnjim iskustvima koja smo stekli pružanjem podrške djeci svjedocima, ističem potrebu daljnjeg umrežavanja i bolje suradnje svih službi koje dolaze u dodir s djecom žrtvama i koje su zadužene za zaštitu njihovih prava. Također, potrebno je osigurati tehnička sredstva i dodatne edukacije kako bi se u praksi mogao adekvatno provoditi Zakon o sudovima za mladež, koji, među ostalim, detaljno propisuje način ispitivanja djece svjedoka i oštećenika.

Uvod

Cilj je ovog rada iznijeti iskustva koja su u radu stekli djelatnici Odjela za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama, s naglaskom na pružanju podrške djeci¹

* psihologinja, načelnica Odjela za razvoj i koordinaciju sustava podrške žrtvama i svjedocima u Ministarstvu pravosuđa

¹ Konvencija o pravima djeteta u članku 1. definira kao dijete svaku osobu mlađu od 18 godina. Zakon o sudovima za mladež ("Narodne novine", br. 11/1997., 27/1998., 12/2002.) u članku 119. spominje djecu i maloljetnike, odnosno mlade maloljetnike, dok novi Zakon o sudovima za mladež ("Narodne novine", br. 84/2011.) u poglavlju Kaznenopravna zaštita djece dijete definira kao osobu koja u doba počinjenja kaznenog djela nije navršila 18 godina.

svjedocima i oštećenicima. Nadalje u tekstu rabić će se pojam djeteta kao svake osobe koja nije navršila 18 godina, u skladu s Konvencijom o pravima djeteta.

SUSTAV PODRŠKE ŽRTVAMA I SVJEDOCIMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Sustav podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj uspješno se razvija od 2006. godine, i to na razini Ministarstva pravosuđa i na razini županijskih sudova. Zahvaljujući projektima Veleposlanstva Velike Britanije, Ministarstva pravosuđa i Programa Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP-a), posebno projekta “Pomoć razvoju sustava podrške svjedocima i žrtvama u Hrvatskoj”, osnovano je sedam odjela za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama na sedam županijskih sudova, i to u Zagrebu, Zadru, Osijeku, Vukovaru (osnovani i počeli s radom u svibnju 2008.), Sisku, Splitu i Rijeci (osnovani i počeli s radom u siječnju 2011.).

Odjel za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama na sudovima

Zadaća je odjela žrtvama i svjedocima pružiti praktične informacije i emocionalnu podršku u fazi istrage i glavne rasprave. Pružanje praktičnih informacija odnosi se na mogućnost da djelatnici odjela i volonteri žrtvama i svjedocima kao i članovima njihovih obitelji i drugim osobama u njihovoj pratnji pruže informacije o proceduri na sudu, ulogama sudionika postupka, pravilima ponašanja na sudu, ali i o nekim njihovim pravima te načinu na koji ih mogu ostvariti. Emocionalnu podršku čine intervencije od empatičnog razgovora i ljubaznog i susretljivog ophođenja pa do krizne intervencije u situacijama kada su svjedoci iznimno uznemireni, što može biti popraćeno intenzivnim psihosomatskim reakcijama. Posebno je važno istaknuti, u kontekstu pružanja podrške djeci žrtvama i svjedocima, mogućnost da djelatnici odjela i volonteri radi podrške prate žrtvu/svjedoka u raspravnu dvoranu i tamo budu prisutni dok žrtva daje iskaz. Mogućnost da djelatnici odjela prate svjedoke u raspravnu dvoranu posebno je važna za preplašene i uznemirene svjedoke koji se boje susreta s optuženikom ili osjećaju izrazitu nelagodu zbog svjedočenja, što je česta reakcija u predmetima seksualnih delikata i slučajevima kada su oštećena djeca.

Potrebno je istaknuti da djelatnici odjela za podršku ne provode psihološko savjetovanje i psihoterapiju, ne daju pravne savjete i ne smiju sa svjedokom razgovarati o sadržaju njegovog iskaza. Ovo je važno istaknuti u smislu odredbi novog Zakona o kaznenom postupku², koji u članku 45. predviđa za žrtvu kaznenog djela protiv spolne slobode i ćudoređa mogućnost da prije ispitivanja razgovara sa savjetnikom, a u članku 43. daje se pravo žrtvi na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć. Također, novi Zakon

² “Narodne novine”, br. 152/2008., 76/2009., 80/2011.

o sudovima za mladež³ u članku 116. stavku 3. propisuje da će se djetetu žrtvi osigurati pomoć savjetnika u svrhu davanja iskaza, a koju će pružiti stručni suradnik suda ili druga stručna osoba na teret proračunskih sredstava. Zakonodavac će morati detaljnije propisati tko mogu biti savjetnici, kao i osoba za djelotvornu psihološku pomoć, te koje su njihove zadaće u odnosu na žrtvu, a posebno na dijete. Trenutačno, a u skladu sa Sudskim poslovníkom⁴, nije predviđeno da djelatnici odjela za podršku obavljaju takve aktivnosti.

Važno je istaknuti da svjedoci prije dolaska na sud mogu i telefonskim putem kontaktirati s odjelom za podršku, jer je sastavni dio sudskog poziva i informacija o postojanju odjela s podacima za kontakt. Svjedoci stoga mogu djelatnike odjela nazvati telefonom ili uputiti pitanje putem elektroničke pošte. Praksa pokazuje da roditelji djece koja su pozvana svjedočiti na sud u svojstvu svjedoka ili oštećenika u velikom broju slučajeva nazivaju odjel i traže razne informacije, kao i mogućnost da osobno prije rasprave dođu na razgovor kako bi dobili dodatna pojašnjenja.

Pri odjelima za podršku osim zaposlenika angažirani su i volonteri, uglavnom studenti prava, psihologije, socijalnog rada i drugih srodnih struka. Podršku, osim na županijskim sudovima, pružaju i na općinskim sudovima za teža kaznena djela i na prekršajnim sudovima za prekršaje obiteljskog nasilja.

Sektor za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa

Zadaća je Ministarstva pravosuđa u odnosu na sustav podrške žrtvama i svjedocima višestruka. U Ministarstvu pravosuđa u Sektoru za podršku žrtvama i svjedocima formirana su dva odjela, i to Odjel za razvoj i koordinaciju sustava podrške žrtvama i svjedocima i Odjel za organizaciju podrške žrtvama i svjedocima.

Odjel za razvoj i koordinaciju sustava podrške žrtvama i svjedocima koordinira rad i provodi nadzor nad radom odjela za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama na sudovima te organizira i provodi edukacije i nadzor za djelatnike odjela i volontere. Odjel također koordinira razvoj sustava podrške djeci žrtvama i svjedocima kaznenih djela te sudjeluje, među ostalim, i u izradi strateških dokumenata za zaštitu i unaprjeđenje prava žrtava i svjedoka te prati njihovu primjenu u području pravosuđa. **Odjel za organizaciju podrške žrtvama i svjedocima** kao zadaću ima organiziranje psihosocijalne pomoći te pružanje opće pravne informacije žrtvama i svjedocima. Provodi poslove pružanja psihološke pomoći žrtvama i svjedocima, posredovanja u osiguranju

³ "Narodne novine", br. 84/2011.

⁴ Sudski poslovnik, "Narodne novine", br. 158/2009.

fizičke zaštite kad je to potrebno te pomoći u pripremanju odlazaka i organizaciji pristupa nadležnom pravosudnom tijelu za svjedoke i druge sudionike koji su pozvani na ispitivanja u kaznenim postupcima pred nadležnim pravosudnim tijelima u Republici Hrvatskoj, kao i izvan nje.

Povjerenstvo za praćenje i unaprjeđenje sustava podrške žrtvama i svjedocima

Na inicijativu Ministarstva pravosuđa Vlada Republike Hrvatske osnovala je 14. siječnja 2010. Povjerenstvo za praćenje i unaprjeđenje sustava podrške žrtvama i svjedocima. Članovi povjerenstva su predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva branitelja, obitelji i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, Ureda za ljudska prava, predstavnici iz redova stručnjaka koji se bave problematikom žrtava i svjedoka te predstavnici organizacija civilnoga društva koji rade na pružanju podrške žrtvama i svjedocima. U stručni rad Povjerenstva mogu se, prema potrebi, uključiti i drugi stručnjaci.

Najvažnije su zadaće Povjerenstva izrada Nacionalne strategije za podršku žrtvama i svjedocima, standardiziranje postupanja sa žrtvama i svjedocima za sve institucije kaznenopravnog sustava, kao i za institucije u kojima se žrtva može zateći prije, tijekom i/ili nakon završetka sudskog postupka te izrada protokola postupanja i međuresorne suradnje. Dosad je održano osam sastanaka Povjerenstva te je izrađena radna verzija Nacionalne strategije za razvoj sustava podrške žrtvama i svjedocima. Sljedeći važan korak bit će izrada Protokola o postupanju prema žrtvama i svjedocima, s naglaskom na djeci žrtvama i svjedocima.

Kako su Odjeli za podršku počeli pružati podršku djeci?

U početku realizacije projekta “Pomoć razvoju sustava podrške svjedocima i žrtvama u Hrvatskoj” s obzirom na saznanja da su pri sudovima zaposleni stručni suradnici te u skladu s naputcima tada važećeg Zakona o sudovima za mladež⁵, smatrali smo da neće biti potrebno osigurati podršku djeci žrtvama, vjerujući da situacija u praksi prati zakone koji su detaljno propisali način ispitivanja djece. Praksa je pokazala sasvim drugačiju situaciju barem što se tiče broja zaposlenih stručnih suradnika na sudovima, što je vidljivo iz tablica 1. i 2.⁶

⁵ “Narodne novine”, br. 12/2002., članak 119., stavak 2. “Ako se kao svjedok ispituje dijete ili mlađi maloljetnik oštećen kaznenim djelom iz članka 117. ovog Zakona takvo se ispitivanje može provesti najviše dva puta. Ispitivanje se provodi uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe...”

⁶ Podaci iz siječnja 2011. godine

Tablica 1. Podaci o broju zaposlenih stručnih suradnika i opremi za videokonferencijsku vezu na županijskim sudovima, kojih je u Republici Hrvatskoj ukupno 15, te šest stalnih službi

Županijski sud	Broj stručnih suradnika	Oprema za videovezu	NAPOMENA
BJELOVAR	0	1	Isp. se provodi uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe
DUBROVNIK	0	1	Isp. se provodi uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe
KARLOVAC	0	0	Prema potrebi angažiraju se str. sur. s Općinskog suda u Karlovcu
OSIJEK	0	1	Prema potrebi angažiraju se str. sur. s Općinskog suda u Osijeku
PULA	0	0	Po potrebi obraćaju se Odjelu za podršku žrtvama i svjedocima pri županijskim sudovima
RIJEKA	0	1	Ispitivanje se provodi uz prisutnost dječjeg psihologa, koji je ujedno i stalni sudski vještak
SISAK	1	1	
SLAVONSKI BROD	0	0	Ispitivanje se provodi putem instalirane opreme za videovezu u Stalnoj službi u Požegi, uz prisustvo djelatnika Centra za socijalnu skrb
SPLIT	0	1	Ispitivanje se provodi uz prisustvo djelatnika Centra za socijalnu skrb
ŠIBENIK	0	1	Ispitivanje se provodi uz prisustvo djelatnika Centra za socijalnu skrb
VARAŽDIN	0	0	
VELIKA GORICA	0	0	Prema potrebi angažiraju se str. sur. Općinskog suda u Velikoj Gorici
VUKOVAR	0	1	Prema potrebi angažiraju se str. sur. Općinskog suda u Vukovaru
ZADAR	0	0	Ispitivanje se provodi uz prisustvo djelatnika Centra za soc. skrb, može se koristiti opremom za videovezu prema dogovoru s policijom, čija je zgrada u dvorištu, što se često ne rabi
ZAGREB	1	1	
Stalna služba			
GOSPIĆ	0	1	Ispitivanje se provodi uz prisustvo djelatnika Centra za socijalnu skrb
POŽEGA	0	1	Ispitivanje se provodi uz prisustvo djelatnika Centra za socijalnu skrb
VIROVITICA	0	0	Ispitivanje se provodi uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe
KOPRIVNICA	0	0	
ZLATAR	0	0	Prema potrebi angažiraju se str. sur. Općinskog suda u Zlataru
ČAKOVEC	0	0	
UKUPNO	2	11	

U Tablici 1. prikazano je stanje na županijskim sudovima kada je riječ o zaposlenim stručnim suradnicima na sudovima, oprema za provođenje ispitivanja putem videokonferencijske veze, te način ispitivanja djece svjedoka i oštećenika.

Ukratko, zadaća stručnih suradnika na sudovima, osim poslova koje provode povezano s kaznenim predmetima maloljetnika i mlađih punoljetnika kao počinitelja kaznenih djela, uključuje i sudjelovanje u postupcima kada se kao svjedok ili oštećenik ispituje dijete. Tada je predviđeno da stručni suradnik provede pripremu djeteta na način da ga pozove putem roditelja u svoj ured kako bi mu pojasnio njegovu procesnu ulogu i uvjete u kojima će biti ispitano. Prije samog ispitivanja djetetu se pojašnjava tijek rasprave/ispitivanja, uloge sudionika postupka i zakonska upozorenja koja se odnose na njegovo svjedočenje. Kako sudac i stranke djetetu svjedoku postavljaju pitanja neizravno, putem stručnog suradnika, on je cijelo vrijeme prisutan pri ispitivanju djeteta, i to u posebnoj prostoriji, ako se ispitivanje provodi putem videokonferencijske veze. Po završetku ispitivanja stručni suradnik po potrebi može i nadalje biti podrška djetetu, na način da ga izvijesti o ishodu postupka, dati mu informacije nalazi li se okrivljenik na slobodi te ga uputiti ako mu je potrebna neka druga vrsta stručne pomoći.

Međutim, kako je vidljivo iz Tablice 1., samo dva županijska suda u Republici Hrvatskoj imaju zaposlene stručne suradnike, a to su sudovi u Zagrebu i Rijeci. Što se tiče opreme za provođenje ispitivanja putem videokonferencijske veze, situacija je malo povoljnija jer od 15 županijskih sudova i četiri stalne službe njih 11 ima opremu za takvo ispitivanje. Sudovi koji nemaju zaposlene stručne suradnike djecu ispituju na način da pozovu stručne suradnike zaposlene na općinskim sudovima, i to je praksa u Karlovcu, Osijeku, Velikoj Gorici, Vukovaru i Zlataru. Na ostalim sudovima suci pozivaju djelatnike centara za socijalnu skrb (uglavnom socijalne radnike i psihologe), dječje psihologe – sudske vještake ili psihijatre koji rade u drugim ustanovama ili obavljaju privatnu praksu. To u praksi znači da osobe koje dolaze iz drugih ustanova u svojstvu stručnog suradnika, odnosno stručne osobe, kako bi prisustvovali ispitivanju djeteta, često to dijete prvi put susretu neposredno prije rasprave, i to na hodniku. To navodi na zaključak da ne mogu adekvatno pripremiti dijete za ispitivanje te su oni djetetu često potpuno nepoznate osobe. To je različito od predviđenog postupanja stručnih suradnika sa suda.

Na sudovima koji nemaju opremu za videokonferencijsku vezu djecu ispituju u raspravnim dvoranama u fazi glavne rasprave, odnosno u uredima istražnih sudaca tijekom istražnih ročišta⁷. To najčešće u praksi znači da se djecu ispituje u raspravnoj dvorani prisustvu državnog odvjetnika i branitelja optuženog, često i roditelja ili osoba koje su im u pratnji te stručne osobe koja je formalno prisutna i ima mogućnost preformulirati pitanje koje je upućeno djetetu, kako bi bilo prikladno njegovoj dobi.

⁷ Ovo se odnosi na razdoblje u kojemu se postupalo po Zakonu o kaznenom postupku koji se primjenjivao do 1. rujna 2011.

Tablica 2. Podaci o broju zaposlenih stručnih suradnika i opremi za videokonferencijsku vezu na općinskim sudovima, kojih je u Republici Hrvatskoj ukupno 67

Općinski sud	Broj stručnih suradnika	Oprema za videovezu	NAPOMENA
BJELOVAR	1	0	
ČAKOVEC	1	0	
KARLOVAC	1	0	
KOPRIVNICA	1	0	
OSIJEK	1	0	Služe se videovezom Županijskog suda
PULA	1	0	
SPLIT	1	0	
ŠIBENIK	1	0	
VUKOVAR	1	0	Služe se videovezom Županijskog suda
VARAŽDIN	1	0	
VELIKA GORICA	2	0	
ZADAR	1	0	
ZAGREB	5	1	
ZLATAR	1	1	
Ukupno	19	2	

Iz Tablice 2. vidljivo je da je na ukupno 67 općinskih sudova zaposleno 19 stručnih suradnika, odnosno samo 14 općinskih sudova ima zaposlene stručne suradnike (od čega Općinski kazneni sud u Zagrebu čak pet). Samo dva općinska suda imaju opremu za videokonferencijsku vezu, i to sudovi u Zagrebu i Zlataru. Pojedini sudovi, koji nisu na ovom popisu, ne postupaju u predmetima za mladež. Sudovi koji nemaju zaposlenoga stručnog suradnika ispitivanje djece provode uz pomoć i u prisutnosti djelatnika centra za socijalnu skrb ili drugih stručnih osoba. Za ispitivanje djece na općinskom sudu u Hrvatskoj Kostajnici suci pozivaju stručnog suradnika sa Županijskog suda u Sisku. U predmetima koji se vode na Općinskom sudu u Slavonskom Brodu djecu se ispituje pomoću videokonferencijske veze u Stalnoj službi u Požegi. Kada se ispituju djeca na općinskim sudovima u Osijeku i Vukovaru, rabi se videoveza sa županijskog suda, što je moguće jer su u tim gradovima općinski i županijski sud u istoj zgradi. Iz navedenog je očito da još

uvijek velik broj sudova u Republici Hrvatskoj (i općinskih i županijskih) nema zaposlene stručne suradnike koji bi bili prisutni pri ispitivanju djece.

Kako još nije osmišljen jedinstven sustav podrške za djecu žrtve i svjedoke i njihove roditelje, djelatnici odjela za podršku svakodnevno osiguravaju podršku djeci i njihovim roditeljima. To je u početku bilo poseban izazov jer pri obuci za djelatnike nije bila organizirana posebna edukacija na temu podrške djeci žrtvama i svjedocima. Zbog toga je krajem 2010. godine organizirana edukacija na tu temu u suradnji s Poliklinikom za zaštitu djece grada Zagreba. Tema podrške djeci bila je često zastupljena na sastancima te u pojedinačnim razgovorima i konzultacijama djelatnika odjela za podršku. Posebno se korisnom pokazala mogućnost, u sudovima koji nemaju tehničke uređaje za provođenje videokonferencijske veze, da djelatnici odjela prate djecu u raspravnu dvoranu te im budu podrška i tijekom davanja iskaza. To je posebno važno za sudove koji nemaju zaposlenoga stručnog suradnika i kada u tom svojstvu dolazi osoba iz neke druge institucije, koja se s djetetom i roditeljima susreće na sudskom hodniku, nekoliko minuta prije početka rasprave.

Roditelji nazivaju djelatnike odjela za podršku po primitku poziva jer su im potrebne dodatne informacije. Često traže i mogućnost za razgovor na sudu i nekoliko dana prije rasprave kako bi na vrijeme dobili sve potrebne informacije. U tom smislu odjeli za podršku imaju važnu ulogu u pružanju podrške, ne samo djeci nego i njihovim roditeljima. To pokazuju i podaci o broju djece kojoj je pružena podrška u odjelima za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama.

Tablica 3. Broj djece (do 18 godina) kojima je pružena podrška u odjelima za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama

Pružena podrška u Odjelima za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama		
Odjel	Razdoblje	Broj djece
VUKOVAR	1. 8. 2010. – 1. 12. 2011.	106
ZAGREB	1. 7. 2010. – 1. 12. 2011.	76
ZADAR	1. 7. 2010. – 1. 12. 2011.	51
RIJEKA	1. 1. 2011. – 1. 12. 2011.	19
SPLIT	1. 1. 2011. – 1. 12. 2011.	17
SISAK	1. 1. 2011. – 1. 12. 2011.	17
Ukupno		286

U Tablici 3. navedeni su podaci o broju djece kojoj je pružena podrška u odjelima za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama. Kako od početka projekta nije bilo predviđeno pružanje podrške djeci, tako se i nije vodila posebna evidencija o pruženoj podršci posebno djeci, već je njihov broj bio uklopljen u ukupan broj svjedoka i žrtava. Podatke o broju djece kojoj je pružena podrška odjeli u Vukovaru, Zadru i Zagrebu evidentiraju od 1. srpnja 2010., a odjeli u Splitu, Sisku i Rijeci navedene podatke evidentiraju od početka rada, odnosno od 1. siječnja 2011. Od navedenih podataka, odnosno ukupnog broja od 286 djece kojoj je pružena podrška, veći broj djece bio je u svojstvu oštećenika i više ih je u dobnoj skupini od 15 do 18 godina.

Najčešća kaznena djela za koja su djeca svjedočila jesu silovanje, spolni odnos s djetetom ili maloljetnom osobom, bludne radnje, zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnom osobom, spolni odnos s nemoćnom osobom, prijetnja, tjelesna ozljeda, teško ubojstvo, krađa, teška krađa, razbojništvo, zapuštanje i zlostavljanje djeteta ili maloljetnika, nasilničko ponašanje, izazivanje prometne nesreće. Djeca su često svjedočila i zbog prekršajnog djela nasilja u obitelji.

Evidentno je da Odjel za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama na Županijskom sudu u Osijeku nije uključen u pružanje podrške djeci svjedocima i žrtvama. Razlog tomu je što stručna suradnica s Općinskog suda u Osijeku (koji se nalazi u istoj zgradi kao i Županijski sud) u potpunosti vodi brigu o djeci svjedocima tako da se djelatnici Odjela za podršku uopće ne uključuju. To je još jedan dokaz kako je praksa ispitivanja i pružanja podrške djeci svjedocima različita od suda do suda.

Postoje i određeni problemi povezani s evidentiranjem broja djece svjedoka, odnosno njihova statusa u postupku, u smislu jesu li oštećenici ili svjedoci. Odjeli za podršku od sudaca dobivaju naloge ili kopije poziva za raspravu i to je način na koji najčešće dobivaju informacije o zakazanim raspravama. Međutim, na nalogima i pozivima često je samo navedeno da se dijete poziva kao svjedok, iako je možda i oštećenik (što se često ne navodi). Također, često roditelji sa sobom na sud dovedu djecu kada su oni sami pozvani svjedočiti, pa se u takvim slučajevima djelatnici odjela i volonteri brinu o djeci, jer ih roditelji nemaju kome drugom povjeriti na čuvanje. Bilo je situacija kada su u odjelu za podršku „na čuvanju“ bile i bebe stare nekoliko mjeseci.

Dosadašnja iskustva u radu

Iz dosad navedenih primjera i podataka evidentno je da je postupanje u praksi vezano uz primjene propisa koji određuju način ispitivanja djece u kaznenom postupku neujednačeno. Takva situacija neujednačenosti postupanja u praksi nije specifična samo za Hrvatsku. U svom radu u kojem analizira položaj djeteta u kaznenom postupku navodeći

primjere diljem svijeta profesorica Ksenija Turković⁸ ističe da je u posljednjem desetljeću došlo do poboljšanja u načinu na koji društvo tretira djecu (žrtve, svjedoke ili počinitelje) u kaznenom postupku. Bolje razumijevanje djece dovelo je do poboljšanja u radu policije i suda, u prevenciji, tretmanu i boljem zakonodavstvu. Međutim, još je prisutan znatan nesklad između prava koja su za djecu propisana u zakonima i onoga što se provodi u praksi.

U Hrvatskoj je očita nemogućnost primjene zakonskih propisa jer sudovi nemaju opremu za ispitivanje djece putem videoveze te, kao što je već prethodno pokazano, velik broj sudova nema zaposlene stručne djelatnike. Također nije niti jasno propisano koja je zadaća stručnih suradnika u odnosu na djecu svjedoke i žrtve, pa zbog toga dolazi do neujednačenog postupanja u praksi. Novi Zakon o sudovima za mladež⁹ u članku 115. stavku 2. propisuje: “Ako se kao svjedok ispituje dijete oštećeno kaznenim djelom iz članka 113. ovog Zakona, koje u vrijeme ispitivanja nije navršilo šesnaest godina, takvo će se ispitivanje uvijek provesti prema odredbama Zakona o kaznenom postupku¹⁰ o ispitivanju djeteta kao svjedoka (članak 292. stavak 1. Zakona o kaznenom postupku)”. Tim je člankom nadalje predviđeno sljedeće: “Ako drugačije nije propisano posebnim zakonom, ispitivanje djeteta kao svjedoka provodi sudac istrage. Ispitivanje će se provesti bez prisutnosti sudaca i stranaka u prostoriji gdje se dijete nalazi putem audiovideo uređaja kojim rukuje stručni pomoćnik. Ispitivanje se provodi uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe, a osim kad to nije protivno interesima postupka ili djeteta, ispitivanju prisustvuje roditelj ili skrbnik”. Međutim, nigdje se kao dodatno pojašnjenje ne navodi u kojoj ustanovi radi stručna osoba uz pomoć koje se ispituje dijete, koju stručnu osobu može sudac pozvati ako sud nema zaposlenoga stručnog suradnika i što točno radi stručna osoba pri ispitivanju djeteta.

Postupanje stručne osobe trebalo bi biti jasno propisano nekim dodatnim provedbenim propisom kako bi se osigurala ujednačenost postupanja. Time bi se ujedno moglo i jasno propisati koje osobe i iz kojih institucija sudac može pozvati ako na sudu nije zaposlen stručni suradnik, a te osobe koje dolaze iz drugih institucija trebaju postupati na način kako je to propisano.

Potrebno je uskladiti postupanje jer novi Zakon o kaznenom postupku i novi Zakon o sudovima za mladež djeci daju i neka dodatna prava. Dijete ili maloljetnik žrtva kaznenog djela tako ima, osim prava koja imaju druge žrtve kaznenog djela, pravo na: opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, tajnost osobnih podataka, isključenje javnosti, a prema Zakonu o sudovima za mladež ima pravo i na pomoć savjetnika u svrhu davanja

⁸ *Elements of European guidelines on Child-friendly justice with Particular Focus on Children's Access and Place in Criminal Justice System*, European Committee on Crime Problems, Strasbourg, 29. svibnja 2008., Council of Europe

⁹ „Narodne novine“, br. 84/2011.

¹⁰ „Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009., 80/2011.

iskaza u kaznenom postupku, koju će pružiti stručni suradnik suda ili druga stručna osoba na teret proračunskih sredstava. Ako nije jasno definirano koje su zadaće stručnih osoba koje trebaju biti prisutne pri ispitivanju djeteta, postavlja se i pitanje tko će obavijestiti roditelje djece i samu djecu o njihovim pravima i načinu njihova ispitivanja.

Praksa sudova koji imaju odjele za podršku da na sudske pozive uvrštavaju i informacije o postojanju odjela pokazala se kao jako korisna jer to omogućuje svjedocima da nazovu nekoga na sudu tko im može dati potrebne informacije. To je posebno važno kada je riječ o djeci svjedocima jer su njihovi roditelji često vrlo uznemireni, prestrašeni, ljutiti, razočarani zbog svega što se dogodilo njihovoj djeci, ali i zbog sustava koji dopušta da njihova djeca budu višekratno ispitivana, a da im usto nitko ne kaže koja su njihova prava i obveze.

Zakon o kaznenom postupku u članku 16. stavku 2. kaže sljedeće: “Policija, istražitelji, državno odvjetništvo i sud postupaju s posebnim obzirom prema žrtvi kaznenog djela. Ta tijela dužna su žrtvi dati pouke iz stavka 3. ovog članka i članaka 43. do 46. ovog Zakona i skrbiti za interese žrtve.....”, što znači da su žrtvi dužni dati pouke o njezinim pravima. Pretpostavljam da se na isto mislilo i u Zakonu o sudovima za mladež kada se spominje savjetnik za dijete žrtvu¹¹. Kako bi se izbjegle situacije koje se sada često događaju, a to je da roditelji uglavnom ne znaju kome se mogu obratiti za pomoć ili informaciju prije dolaska na sud (osim djelatnicima odjela za podršku na sudovima na kojima ti odjeli postoje), potrebno je razmotriti mogućnost „imenovanja osobe za stručnu psihološku podršku“, kako je to predloženo u Smjernicama o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela (koje je izradio Ured UN-a za borbu protiv droge i kriminala)¹². Zadaća osobe za stručnu psihološku podršku jest to da od istražne faze i tijekom cjelokupnoga pravosudnog postupka djeci žrtvama i svjedocima pruži opću emocionalnu podršku, kako bi ublažila negativne učinke kaznenog postupka. Važno je da je ta osoba specijalizirana i obučena za pomoć djeci na način koji dijete može razumjeti i prihvatiti, te bi trebala proći posebnu obuku i imati profesionalne vještine u komuniciranju i pomaganju djeci. Također su važni kontinuitet i uspostava odnosa povjerenja između osobe za podršku i djeteta, a to se može postići samo tako da se osoba za stručnu psihološku podršku djetetu dodijeli na samom početku pravosudnog postupka. Trebala bi djetetu pomoći i u administrativnim pitanjima koja proizlaze iz okolnosti predmeta, savjetovati o tome je li potrebno liječenje ili savjetovanje, komunicirati s djetetovim roditeljima i skrbnicima, dati djetetu informacije o njegovim pravima, mjerama zaštite, procedurama na sudu, njegovoj ulozi. Također, predviđeno je i da osoba za stručnu psihološku podršku zahtijeva i određivanje mjera zaštite i zahtijeva mjere posebne pomoći djetetu. Predviđeno je da osobu za stručnu psihološku podršku imenuje nadležno tijelo za zaštitu djece žrtava i svjedoka.

¹¹ Članak 116. stavak 3.

¹² Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, Ujedinjeni narodi, New York, 2009.

Iako je u većini sudova uobičajena praksa da se djecu ispituje bez prisutnosti optuženog, katkad se to ipak događa, osobito na općinskim sudovima, gdje se djeca ispituju u raspravnim dvoranama jer ne postoji mogućnost ispitivanja putem videokonferencijske veze. Neprimjereno je ispitivanje djece u prisutnosti optuženog, posebno kada je riječ o roditelju djeteta jer se time dijete dovodi u situaciju da mora paziti što će reći kako ne bi izgubilo naklonost roditelja, zbog čega se može postaviti i pitanje pouzdanosti djetetova iskaza. Novi Zakon o sudovima za mladež i Zakon o kaznenom postupku predviđajući mogućnost ispitivanja djece putem uređaja za videovezu daju mogućnost da dijete daje iskaz u zasebnoj prostoriji bez prisutnosti optuženika i ostalih sudionika postupka. Međutim, postavlja se pitanje kako će se to provoditi u praksi s obzirom na to da samo dva općinska suda imaju opremu za uspostavljanje videoveze te da se samo dva dodatna suda koriste tom mogućnošću jer su smještena u zgradi županijskog suda.

Važno je osigurati da se sva djeca do 18 godina ispituju na ovakav način jer to omogućuje i zakon. Dosadašnja je praksa bila u skladu sa starim Zakonom o sudovima za mladež, pa su djeca u dobi od 16 do 18 godina uglavnom ispitivana u sudnicama jer nije postojala obveza njihova ispitivanja putem videokonferencijske veze. Tako je i u novom Zakonu o sudovima za mladež ostala obveza ispitivanja djece do 16 godina putem videokonferencijske veze, a novi Zakon o kaznenom postupku takav način ispitivanja propisuje za dijete ili maloljetnika, što je pomalo neprecizna formulacija. Zakonodavac je tako propisao jer se valjda smatra da su djeca u dobi od 16 godina i više dovoljno odrasla da ispitivanje u sudnici ne podnesu teško. Međutim, praksa pokazuje da je djevojčicama od 17 godina, koje su žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode i ćudoređa, izrazito neugodno svjedočiti u raspravnim dvoranama, pred sucima, odvjetnicima i drugim osobama koje su prisutne u sudnici. Autorica J. L. Herman (1996.)¹³ navodi da su upravo “adolescentice posebno ranjive na traume silovanja, jer strah i obesnaženost u mladenačkoj dobi vrlo djelatno osujećuje ostvarenje tri normalna prilagodbeno zadatka u tom životnom stadiju: oblikovanje identiteta, potpuno odvajanje od rodne obitelji i istraživanje šireg društvenog svijeta... Razdoblje najveće psihičke ranjivosti doista je i razdoblje najveće izloženosti traumi, kako za mlade muškarce tako i za mlade žene.” S obzirom na moguće razornije posljedice trauma za djecu u toj dobi moguće je očekivati i teže nošenje sa situacijom svjedočenja, posebno ako su reakcije okoline neprimjerene. Autorica C. Sanderson (2005.)¹⁴ analizira utjecaj seksualnog zlostavljanja na dijete s obzirom na dob djeteta pri zlostavljanju i navodi različite primjere i stajališta od onoga da je trauma jača kod mlađe djece zato što su podložnija utjecajima do stajališta da naivnost mlađu djecu u određenoj mjeri štiti od štetnih posljedica i traumatizacije. Istraživanja iz neurobiologije pokazuju da trauma u vrlo male djece, prije treće godine, kada mozak

¹³ J. L. Herman, *Trauma i oporavak*, Zagreb, 1996.

¹⁴ C. Sanderson, *Zavođenje djeteta*, Zagreb, 2005.

još nije potpuno razvijen, može preoblikovati mozak izložen traumatičnim iskustvima. Stres u ranom djetinjstvu može oštetiti živčanu strukturu i funkcije mozga u razvoju, što ostavlja neizbrisiv trag. Mlađa djeca često ne razumiju što im se događa, a starija djeca i adolescenti mogu biti svjesni da je seksualna aktivnost između djece i odraslih neprimjerena, pa zbog toga mogu osjećati jači stid, krivnju i odgovornost. Upravo takve reakcije očite su u adolescentica kada svjedoče, a njihovu situaciju dodatno otežavaju reakcije okoline i članova obitelji koji im ne vjeruju i često staju na stranu optuženika. Lako je zamisliti, a to se može vidjeti u sudnicama pri iskazivanju adolescentica, koliko nelagodu, strah i sram osjećaju davajući svoj iskaz. To najčešće pokazuju neverbalno jer im je vrlo teško bilo što izraziti riječima, od svojih osjećaja do konkretnih činjenica, što od njih očekuju suci i ostali sudionici u postupku. C. Sanderson (2005.) također navodi da je opaženo da starija djeca doživljavaju jače traume zbog naprednijeg stadija kognitivnog razvoja i svijesti o stavovima društva o seksualnom zlostavljanju djece. Zbog navedenog opravdano bi bilo osigurati ispitivanje putem videokonferencijske veze i za djecu u dobi od 16 do 18 godina, kako bi se umanjila mogućnost retraumatizacije i što više smanjila mogućnost izlaganja djece stresnim, neugodnim i psihički ugrožavajućim situacijama.

Također, posebno važnom u praksi pokazala se i mogućnost da svjedoci i žrtve prije svjedočenja vrijeme provode u čekaonicama odjela za podršku. Osim što vrijeme mogu provesti u ugodnom okružju, na taj se način izbjegava mogućnost susreta s optuženikom na hodniku, njegovi eventualni neumjesni komentari i pogledi. Svjedok ili žrtva u sigurnom okružju mogu se pripremiti za svjedočenje i dobiti potrebne informacije. Postojanje čekaonica za svjedoke, odnosno izbjegavanje mogućnosti da se optuženik i žrtva susretnu na hodniku, kao i druge mjere zaštite za ranjive žrtve i općenito načine postupanja prema žrtvama preporučuju i već spomenute Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, kao i prijedlog teksta Direktive o utvrđivanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava kaznenih djela¹⁵, Preporuka Vijeća Europe o podršci žrtvama¹⁶ i Okvirna odluka Vijeća Europske unije o položaju žrtava u kaznenom postupku¹⁷.

Neke nedoumice povezane s postojećim zakonima i praksom

Zakon o sudovima za mladež propisuje da, na traženje odvjetnika za mladež, dijete ispituje sudac istrage za mladež, a u Zakonu o kaznenom postupku navodi se da dijete

¹⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on rights, support and protection of victims of crime, COM (2011) 275 final, tekst prijedloga Direktive, koja će, kad se donese, biti pravno obvezujuća i za Republiku Hrvatsku

¹⁶ Recommendation Rec (2006)8 on assistance to crime victims

¹⁷ Council of the European Union Framework Decision on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA)

ispituje sudac istrage. Praksa pokazuje da su suci istrage zapravo suci koji su i po starom Zakonu o kaznenom postupku vodili istragu i to nužno ne podrazumijeva da su obučeni za ispitivanje djece i da su stoga suci istrage za mladež. Također je nejasno i što bi konkretno bila zadaća savjetnika koji djetetu žrtvi prema Zakonu o sudovima za mladež treba osigurati pomoć te tko će tu pomoć osigurati djetetu ako na sudu nije zaposlen stručni suradnik ili druga stručna osoba.

Prema Zakonu o kaznenom postupku žrtva ima pravo na savjetnika na teret proračunskih sredstava, a dijete ili maloljetnik žrtva ima pravo na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava. Prema listama odvjetnika koje je Hrvatska odvjetnička komora uputila Ministarstvu pravosuđa može se vidjeti da je velik broj odvjetnika uvršten na popise savjetnika za žrtve i opunomoćenika za djecu te se postavlja pitanje na koji su način odabrani. Posebno je pitanje, što se tiče djece žrtava, imaju li oni profesionalnu sklonost i stručna znanja zastupati djecu, odnosno jesu li uže specijalizirani i senzibilizirani za zastupanje djece žrtava.

Teme za razmišljanje i preporuke za daljnji rad

Što doista u praksi možemo učiniti da djecu ispitujemo samo jednom ili dva puta kako to zakon i predviđa? Potrebno je izraditi provedbene propise i jasno propisati postupanje svih institucija i nadležnih službenika koji su zaduženi postupati u svrhu zaštite djece i njihovih prava. Koordinacija svih službi važna je kako bi se točno znalo što je čija nadležnost i gdje ona počinje i završava. Posebno je važno, kako to propisuju i svi međunarodni dokumenti, ali i naši zakoni, žrtvi, u ovom slučaju djetetu i njegovim roditeljima, pravodobno i na njima razumljiv i prihvatljiv način dati informacije o njihovim pravima. Potrebno je te informacije, osim usmeno, dati i u pisanom obliku, a posebno je važno da žrtva odnosno roditelj zna kome se može obratiti u slučaju da ima i dodatnih pitanja. Dobar primjer za to bila bi uspostava sustava po uzoru na UN-ove Smjernice o pravosuđu koje uključuje djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela u smislu određivanja "osobe za stručnu psihološku podršku". Postavljanje jedne osobe koja bi bila u neprekidnom kontaktu s djetetom i njegovim roditeljima od početka postupka, odnosno od prvog ispitivanja djeteta, osigurala bi da dijete i roditelji dobiju sve potrebne informacije i svu stručnu pomoć, te bi im to sigurno olakšalo prolazak kroz sve procedure.

Na kraju, ništa manje važna nije ni kontinuirana edukacija svih stručnih osoba koje u svom radu dolaze u kontakt s djecom žrtvama i svjedocima u kaznenim i prekršajnim postupcima, kako bi se u svom radu osjećali sigurno i kako bi u potpunosti osigurali svu potrebnu pomoć djeci žrtvama.

Literatura

- *Council of the European Union Framework Decision on the standing of victims in criminal proceedings* (2001/220/JHA) (<http://eur-lex.europa.eu>)
- *Directive of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on rights, support and protection of victims of crime*, COM (2011) 275 final, (<http://eur-lex.europa.eu>)
- Herman, J. L., *Trauma i oporavak*, Druga, Zagreb, 1996.
- Konvencija o pravima djeteta, UN, 1989. (www.dijete.hr)
- *Recommendation Rec (2006)8 on assistance to crime victims* <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1011109&Site=CM>
- Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela, Ujedinjeni narodi, New York, 2009. (<http://uszm.hr/zakoni-propisi-smjernice-i-strategije>)
- Sanderson, C., *Zavođenje djeteta*, V. B. Z. studio, Zagreb, 2005.
- Turković, K., *European Committee on Crime Problems*, CDPC (2008)06
- Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009., 80/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 11/1997., 27/1998., 12/2002.

Ines Bojić*

ZAŠTITA DJETETA SVJEDOKA (ŽRTVE) – ODVJETNIČKA PERSPEKTIVA

Sažetak

Stupanjem na snagu novog Zakona o kaznenom postupku, 1. rujna 2011., znatno se mijenja zakonski okvir zaštite žrtava/svjedoka u postupku, u odnosu na dotad postojeće zakonsko uređenje. Međutim, zbog kratkoće primjene tog propisa u praksi teško je govoriti o iskustvima koja bi bila povezana s primjenom novog Zakona, pa tako ovaj pregled sadržava postupke koji su započeti u doba kada je na snazi bio stari Zakon o kaznenom postupku, koji je u nedostatnoj mjeri uređivao položaj žrtve/svjedoka u kaznenom postupku. Kada govorimo o zaštiti djece žrtava i svjedoka, koji su posebno vulnerabilni sudionici u kaznenim i prekršajnim postupcima te postupcima policije, potrebno je imati na umu širok kontekst zaštite njihovih temeljnih ljudskih prava. Doživljavati žrtvu ili svjedoka kao osobu, s cjelovitim poštivanjem njezinih prava osobnosti i primjenom načela razmjernosti, trebao bi biti temelj pristupa u svim kaznenim i prekršajnim postupcima. Ovo obuhvaća svakako pravo na visok standard poštovanja privatnosti i dostojanstva, ali isto tako i pravo svjedoka kada je ujedno i žrtva kaznenog djela da slučaj povrede njegovih prava do kojega je došlo počinjenjem kaznenog djela bude istražen od nadležnih tijela razumnom brzinom i efikasnošću kako bi počinitelj kaznenog djela bio priveden pravdi. U proteklom razdoblju, pri čemu se misli na razdoblje do stupanja na snagu Zakona o kaznenom postupku, govoreći iz odvjetničke perspektive, zabilježen je veći broj postupaka u kojima su se kršila prava djeteta – žrtve i svjedoka, na različite načine, do toga da su zabilježeni čak i drastični primjeri povreda ljudskih prava. Pritom se ponajprije misli na višekratna ispitivanja, postavljanje pitanja koja se odnose na privatni život žrtve/svjedoka, a kojima se dovode u pitanje njihov karakter i vjerodostojnost, pa do onih najdrastičnijih primjera kada je cijeli iskaz žrtve/svjedokinje, već dan kasnije do najsitnijih detalja prepričan u dnevnom tisku.

Uvod

Stupanjem na snagu novog Zakona o kaznenom postupku („Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009. i 80/2011.) 1. rujna 2011. znatno se mijenja zakonski okvir zaštite žrtava/svjedoka u postupku, u odnosu na dotad postojeće zakonsko uređenje. Međutim, zbog kratkoće primjene tog propisa u praksi teško je govoriti o iskustvima koja bi bila povezana s primjenom novog Zakona, pa tako ovaj pregled sadržava postupke koji su započeti u doba kada je na snazi bio stari Zakon o kaznenom postupku, koji je u nedostatnoj mjeri uređivao položaj žrtve/svjedoka u kaznenom postupku.

* odvjetnica u Zagrebu

Kada govorimo o zaštiti djece žrtava i svjedoka, koja su posebno vulnerabilni sudionici u kaznenim i prekršajnim postupcima te postupcima policije, potrebno je imati na umu širok kontekst zaštite njihovih temeljnih ljudskih prava. Doživljavati žrtvu ili svjedoka kao osobu, s cjelovitim poštivanjem njezinih prava osobnosti i primjenom načela razmjernosti, trebao bi biti temelj pristupa u svim kaznenim i prekršajnim postupcima. Ovo obuhvaća svakako pravo na visok standard poštovanja privatnosti i dostojanstva, ali isto tako i pravo svjedoka koji je ujedno i žrtva kaznenog djela da slučaj povrede njegovih prava do kojih je došlo počinjenjem kaznenog djela bude istražen od nadležnih tijela razumnom brzinom i efikanosnošću kako bi počinitelj kaznenog djela bio priveden pravdi.

U proteklom razdoblju, pri čemu se misli na razdoblje do stupanja na snagu novog Zakona o kaznenom postupku, govoreći iz odvjetničke perspektive, zabilježen je veći broj postupaka u kojima su se kršila prava djeteta – žrtve i svjedoka, na različite načine, do toga da su zabilježeni čak i drastični primjeri povreda ljudskih prava. Pritom se ponajprije misli na višekratna ispitivanja, postavljanje pitanja koja se odnose na privatni život žrtve/svjedoka, a kojima se dovode u pitanje njihov karakter i vjerodostojnost, pa do onih najdrastičnijih primjera kada je kompletan iskaz žrtve/svjedokinje već dan kasnije do najsitnijih detalja prepričan u dnevnom tisku.

Naravno da je osim ovih negativnih zabilježeno i mnoštvo pozitivnih primjera, pa kako cilj ovog pregleda nije zasjeniti praksu pozitivnog postupanja, iznose se i primjeri dobre prakse.

Pravni okvir

Položaj žrtve i svjedoka u kaznenom postupku pitanje je koje zaslužuje iznimnu pozornost i izaziva brojne kontroverze. Ovaj će se pregled, međutim, fokusirati samo na prava žrtve u kaznenom postupku, odnosno, kako se prije govorilo, oštećenika. Kako ne bi bilo terminoloških nedoumica, potrebno je pojasniti da se u starom Zakonu o kaznenom postupku („Narodne novine“, br. 62/2003.) osoba koja je bila oštećena kaznenim djelom nazivala oštećenikom, a prava oštećenika bila su zaštićena odredbama navedenog Zakona. Pojam žrtve nije niti na jednom mjestu bio definiran u kaznenom zakonodavstvu, a sada je svoje mjesto definicija žrtve našla u čak dvama zakonima. Naime, stupanjem na snagu novog Zakona o kaznenom postupku, osim oštećenika uveden je i pojam žrtve, koji se definira na način da je žrtva kaznenog djela osoba koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda. Prema novom Kaznenom zakonu („Narodne novine“, br. 125/2011.) žrtva kaznenog djela definira se kao fizička osoba kojoj su protupravnom radnjom prouzročene fizičke ili duševne boli, emocionalna patnja, imovinska šteta ili bitna povreda ljudskih prava i temeljnih sloboda. Što se tiče prekršajnog zakonodavstva, Prekršajni zakon u svojim odredbama i nadalje sadržava samo pojam oštećenika, što ne znači da se i osoba koja je neposredno oštećena određenim prekršajem ne može nazivati žrtvom, pogotovo kod

prekršaja koji u svojoj biti, među ostalim, sadržavaju povrede temeljnih prava osobnosti na privatni život, dostojanstvo te tjelesni i psihički integritet, a do tih povreda redovito dolazi kod počinjenja prekršaja nasilja u obitelji, koji su osim kaznenog svrstani i u sferu prekršajnog zakonodavstva.

S obzirom na novo uređenje uvedeno stupanjem na snagu Zakona o kaznenom postupku, 1. rujna 2011., a koje u skladu s međunarodnim pravnim standardima osobu oštećenu kaznenim djelom naziva žrtvom, i u ovom se pregledu zajedno s pojmom oštećenika rabi i navedeni pojam.

Uvođenje pojma žrtve zajedno s propisivanjem cijeloga kataloga prava koja se priznaju žrtvi u kaznenim postupcima svakako je nešto što je bilo dugo očekivano i naposljetku i s odobravanjem dočekano i od strane žrtava, i od strane stručnjaka koji se bave ovim pravnim područjem. S obzirom na brojne povrede prava žrtava u kaznenim postupcima posljednjih godina, osobito djece, smatramo da su ovakve novine u Zakonu o kaznenom postupku bile ne samo dobrodošle već i nužne. Pritom napominjem da bi predmetom posebne teoretske obrade mogla biti i teza da su žrtve i prije stupanja na snagu novog Zakona o kaznenom postupku mogle uživati brojna prava koja se sada zakonom izrijekom jamče, s obzirom na to da je Republika Hrvatska i dosad kao članica Vijeća Europe mogla i trebala slijediti standarde zaštite žrtava u kaznenim postupcima.

Opravdano se postavlja pitanje treba li se žrtvama odnosno oštećenicima jamčiti isti opseg prava u prekršajnom postupku kao i u kaznenom postupku. Odgovor na to pitanje daje već i sam Prekršajni zakon („Narodne novine“, br. 107/2007.), koji u članku 173. propisuje da će se pri ispitivanju svjedoka i vještaka u prekršajnom postupku primjenjivati smisleno odredbe koje važe u Zakonu o kaznenom postupku za ispitivanje svjedoka i vještaka. Odgovor bi, međutim, trebao biti pozitivan i bez citirane odredbe, i to posebice u slučajevima kada se narav djela i sankcija preklapaju s obzirom na to da se u takvim slučajevima, unatoč nazivu, gubi suštinska razlika između kaznenog djela i prekršaja, pa time i jamstava koja trebaju biti ostvarena u odnosu na sudionike tijekom prekršajnog i kaznenog postupka. U utvrđenoj praksi Europskog suda postavljena su tri mjerila općepoznata kao „mjerila Engel“ (predmet Engel i drugi protiv Nizozemske, presuda od 8. lipnja 1976.), koja treba razmotriti pri utvrđivanju je li riječ o „optužbi za kazneno djelo“. Prvo mjerilo je pravno razvrstavanje djela prema nacionalnome pravu, drugo je sama narav djela, a treće stupanj težine kazne kojoj je dotična osoba moguće izložena (Maresti protiv Republike Hrvatske, presuda od 25. lipnja 2009.). Prema presudama Europskog suda za ljudska prava standardi obrane u kaznenom postupku primjenjuju se i u prekršajnim postupcima kada je narav djela i sankcija takva da je prekršajnoppravna regulativa u suštini jednaka kaznenoj. Budući da formalno razlikovanje kaznenih djela i prekršaja nije ključno za primjenu prava obrane u tim postupcima, nema razloga zašto se standardi zaštite žrtve u kaznenim postupcima ne bi primjenjivali i na prekršajne postupke, pa će se u nastavku ovog pregleda iznijeti i neka iskustva povezana s prekršajnim postupcima.

Osim domaćeg zakonskog okvira i njegova uređenja, položaj djece kao žrtava u kaznenim postupcima na vrlo aktualan način reguliraju i odredbe tzv. Lanzarote Konvencije, punog naziva Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od spolnog iskorištavanja i zlostavljanja. Republika Hrvatska u rujnu 2011. potpisala je ovaj važan međunarodni dokument, koji u odnosu na Republiku Hrvatsku stupa na snagu 1. siječnja 2012. Osim ove Konvencije svakako treba istaknuti da je Vijeće ministara Vijeća Europe 17. siječnja 2010. donijelo Smjernice o pravosuđu naklonjenom djeci, u koje je na prvom mjestu ugrađen princip najboljeg interesa djeteta, ali osim toga i pravo djeteta na ophođenje s pažnjom, osjetljivošću, pravičnošću i poštovanjem. U postupcima čiji su sudionici djeca pozornost treba posvetiti njihovim osobnim situacijama, dobrobiti i specifičnim potrebama s punim poštovanjem njihova psihičkog i fizičkog integriteta neovisno o tome u kojoj se procesnoj ulozi mogu naći. Smjernice sadržavaju i odredbe čija je praktična primjena i više nego dvojbena u našim aktualnim uvjetima: primjerice, stručnjaci koji rade s djecom i u interesima djece trebali bi proći potreban interdisciplinarni trening o pravima i potrebama djece, ali ono što je poznato jest to da su u nas takve edukacije i treninzi u začecima te su u pravilu prepušteni dobroj volji pojedinaca. S druge strane, sadržavaju i preporuku o ograničenom broju ispitivanja djece i izbjegavanju neposrednoga kontakta žrtve i djeteta te sprječavanju sekundarne viktimizacije, ali u praksi su, nažalost, zabilježeni mnogi suprotni primjeri.

Praksa Europskog suda za ljudska prava

Ono zbog čega položaj žrtve u postupcima pred sudovima izaziva najviše kontoverzi vječiti je sukob dvaju konkurirajućih prava u postupku. S jedne strane, vrlo jasna, tradicionalna i čvrsta jamstva poštenog suđenja i prava obrane, nasuprot pravu na integritet, dobrobit i privatnost žrtve, od sudaca koji vode ovakve vrste postupaka zahtijeva ne samo umješnost u balansiranju između ovih suprotstavljenih interesa već i donošenje teških odluka o tome hoće li u pojedinom trenutku tijekom postupka prevagnuti prava obrane ili prava žrtve. Suprotstavljenim interesima obrane s jedne strane i prava svjedoka s druge strane u svojim presudama bavio se Europski sud za ljudska prava, najčešće u pritužbama koje su tom sudu upućivali okrivljenici, ali su se u praksi suda isfiltrirala i određena prava koja se primjenjuju i na žrtve.

U slučaju S. N. protiv Švedske (presuda broj 34209/96 od 2. srpnja 2002.) optužba za kazneno djelo temeljila se isključivo na iskazu žrtve koja se nikada nije pojavila na suđenju, a ostali svjedoci, majka žrtve i nastavnica, nisu imali neposrednih saznanja o događaju. Ono što je u ovom slučaju bilo dovedeno u pitanje bila su prava obrane. Sud je pritom uputio na posebnosti kaznenih postupaka kada su u pitanju kaznena djela protiv spolne slobode jer se takvi postupci najčešće doživljavaju kao mučenje za žrtvu, posebno u situacijama kada dolazi do konfrontacije žrtve i počinitelja, a još i više u slučajevima kada je riječ o maloljetnicima. U ocjenjivanju toga je li počinitelj imao pošteno suđenje, Sud

je smatrao da je potrebno uzeti u obzir i pravo na privatni život žrtve. Iako je počinitelju bilo uskraćeno pravo da ispituje žrtvu, utvrđeno je da je odvjetnik počinitelja imao priliku prisustvovati ispitivanju. Sud je u ovom slučaju također zaključio da kod kaznenih djela protiv spolne slobode nije nužno da se u svakom slučaju pitanja postavljaju neposredno žrtvi, ako je na suđenju prikazana snimka ispitivanja žrtve.

U slučaju A. L. protiv Finske, presuda broj 23220/04 od 27. siječnja 2009., sud je u bitnome ponovio svoja utvrđenja iz predmeta S. N. protiv Švedske ponovo naglašavajući pravo na privatnost žrtve u postupcima koji se vode zbog kaznenih djela protiv spolne slobode.

U svojoj praksi Europski sud bavio se i pravima maloljetnih optuženika. Iz ovih slučajeva Europskog suda profilirala su se njihova prava u kaznenim postupcima koja se *vice versa* mogu primijeniti i na žrtve.

U slučaju S. C. protiv Ujedinjenoga Kraljevstva, presuda broj 60958/00 od 15. lipnja 2004., sud je rješavao pritužbu jedanestogodišnjeg dječaka, optuženika u kaznenom postupku, te je istaknuo da samo sudjelovanje jedanaestogodišnjeg dječaka u postupku nije sporno, dokle god je on u stanju učinkovito sudjelovati u postupku na način da može biti prisutan i pratiti tijek postupka. Općenito govoreći, sud je naveo da je, u slučajevima u kojima kao stranke sudjeluju djeca, potrebno voditi računa o njihovoj dobi, stupnju zrelosti, intelektualnim i emotivnim kapacitetima i koracima koji su poduzeti da se djetetu na najbolji način omogući razumijevanje postupka, što uključuje vođenje postupka na način kojim će se reducirati osjećaj straha pri suđenju. U konkretnom slučaju sud je ocijenio da je postupak vođen na neformalan način (pravni stručnjaci nisu nosili vlasulje i ogrtače) te da situacija u sudnici nije bila zastrašujuća i napeta. Međutim, s druge strane, s obzirom na mentalnu zaostalost dječaka, sud je zaključio da je on vrlo slabo razumio ulogu porote u sudnici te važnost ostavljanja dobrog dojma na članove porote, kao i činjenicu da mu prijete zatvorska kazna. S obzirom na navedeno, sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 6. Europske konvencije.

Svakako je zanimljiv i slučaj T. protiv Ujedinjenoga Kraljevstva od 16. prosinca 1999. (broj predmeta 24724/94), u kojemu se sud također nije bavio uravnoteživanjem prava obrane i žrtve, već isključivo pravima dječaka optuženog za brutalno ubojstvo dječaka od dvije godine. U ovom, inače zloglasnom slučaju koji je privukao golemo zanimanje medija i javnosti, Europski je sud primijetio da je suđenje vođeno s istom formalnošću koju nalazimo u postupcima u kojima se sudi odraslim osobama. Suci i savjetnici nosili su vlasulje i ogrtače, a atmosfera u sudnici bila je napeta. Suđenje je trajalo više od tri tjedna. Iako su tijekom suđenja poduzete određene mjere kako bi se dječaku olakšao postupak (dječak je sjedio pokraj socijalnog radnika, u blizini su sjedili njegovi roditelji, trajanje suđenja je skraćeno i nakon svakog sata sud je davao deset minuta pauze, dječak je prethodno upoznat s izgledom sudnice), općenito formalnost i sudski rituali bili su nerazumljivi i zastrašujući za dječaka, što ga je onemogućilo u učinkovitom praćenju suđenja.

Prekršajni postupci

Nije sporno da u praksi domaćih tijela ima i dobre i loše prakse. Ono što, međutim, u hrvatskom sustavu prvo upada u oči jest zasad još velika razlika u standardu zaštite maloljetnih žrtava između kaznenih i prekršajnih sudova. Počevši od zakonske razine, gdje s jedne strane Zakon o kaznenom postupku žrtvi jamči široku paletu prava, Prekršajni zakon jedva da spominje bilo kakva jamstva djetetu koje se našlo u ulozi oštećenika u postupku. Jedine odredbe koje nalazimo u Prekršajnom zakonu jesu općenite odredbe o oštećeniku u prekršajnom postupku, dok se pojam djeteta kao oštećenika i ne spominje, osim u kontekstu zastupanja maloljetnog oštećenika po zakonskom zastupniku te odredbe koja se odnosi na *ius standi* oštećenika – starijeg maloljetnika (osobe s navršenih šesnaest godina života), koja prema odredbama Prekršajnog zakona može i sama podnijeti optužni prijedlog i u vezi s tim obavljati radnje u postupku.

Osim na razini regulative, postoje i brojni problemi koji se pojavljuju u praksi. Na prekršajnim sudovima zasad prema osobnim iskustvima autorice te iskustvima drugih odvjetnika redovito dolazi do kontakta žrtve i počinitelja prekršajnog djela, što nije problematično kod svih prekršaja, ali se zato pokazalo kao osobito problematično kod prekršaja zbog nasilja u obitelji, gdje svjedočenje može biti povezano s traumatskim iskustvima žrtve.

Nadalje, ne postoji jedinstvena praksa prekršajnih sudova o tome tko treba u postupku zastupati dijete kada su interesi roditelja suprotstavljeni (primjerice, ako je jedan od roditelja prijavio radi nasilničkog ponašanja drugog roditelja, a u tijeku je postupak razvoda braka). U praksi se primjećuje da u takvim slučajevima na sud dolazi predstavnik centra za socijalnu skrb, ali iz dostupne prakse ne proizlazi to da predstavnici centra dolaze u svojstvu posebnih skrbnika, već samo u funkciji pratnje djetetu na sudu. Ovo svakako jest problem u situacijama kada je prekršajem povrijeđeno pravo djeteta na psihički ili fizički integritet, što posebno često nalazimo kod prekršaja iz sfere nasilja u obitelji, jer se dovodi u pitanje zastupanje djeteta u postupku.

Ono što je u ovakvim situacijama posebno problematično jest činjenica da djelatnici centra za socijalnu skrb u svojoj svakodnevnoj praksi trebaju postupati u skladu s velikim brojem propisa te se baviti različitim područjima, pri čemu nemaju niti dovoljno vremena niti resursa za sve slučajeve s kojima se susreću. Kako zbog preopterećenosti različitim vrstama poslova djelatnici socijalne skrbi objektivno nisu usko specijalizirani za pojedina područja, pa tako ni za rad sa žrtvama, u praksi se događalo da predstavnici centra u svojoj ulozi pratitelja djeteta na sudu nisu imali dostatne kapacitete da štite dijete u postupku te da spriječe ostale sudionike u postupku da postavljaju djetetu pitanja koja ugrožavaju njegovo dostojanstvo i kredibilitet, pa se često događa da postupak pred prekršajnim sudom za dijete bude iznimno negativno iskustvo. Stoga bi bilo poželjno pri postavljanju posebnih skrbnika tijekom postupka voditi računa o tome da je riječ o osobama s dostatnim osobnim

kapacitetom i dostatnim obrazovanjem za rad s maloljetnim žrtvama i svjedocima, a koji će dijete voditi ne samo kroz sudski postupak nego i u svim daljnim koracima potrebnima da bi dijete ostvarilo sva svoja prava kao žrtva. Dakako, zabilježeni su i slučajevi kada pri iskazivanju djeteta na sudu djelatnik centra za socijalnu skrb uopće nije bio prisutan, iako je dijete svjedočilo o nasilju između svojih roditelja koji su bili pred razvodom braka.

Posebno drastičan slučaj dogodio se u prvoj polovini 2010., a o navedenom slučaju obaviješten je i Ured pravobraniteljice za djecu. U tom slučaju žrtva je bila petnaestogodišnja djevojčica koja je zajedno s majkom, dan nakon što ju je otac verbalno izvrijeđao, oca prijavila za nasilje došavši u policijsku postaju. Protiv oca je pokrenut prekršajni postupak, a primijenjena je mjera zaštite žrtve na način da je ocu zabranjeno približavanje djetetu do pravomoćnosti sudske odluke o prekršaju. Djevojčica i njezina majka odlučile su angažirati odvjetnicu smatrajući da će djevojčici uz odvjetnika suočenje sa sudom biti lakše, budući da djevojčica nije znala ništa o tijeku suđenja, izgledu sudnice te načinu na koji teče sudski postupak, a pri prekršajnim sudovima uglavnom ne djeluju uredi za podršku žrtvama i svjedocima. Međutim, na sudu je djevojčica doživjela krajnje neugodnosti. Neposredno prije njezina saslušanja sud je saslušao obranu njezinog oca i iskaz djelatnice centra za socijalnu skrb te je cijelo vrijeme do poziva u sudnicu djevojčica morala čekati u prostoru sudske hodnika, što je trajalo gotovo dva sata. Odvjetnici djevojčice isprva je uskraćeno zastupanje žrtve na sudu s obrazloženjem da je djevojčici imenovan poseban skrbnik, djelatnica centra za socijalnu skrb, ali nakon uvjeravanja da je odvjetnik ovlašten zastupati ju, prisustvo odvjetnika ipak je dopušteno. Naknadnim uvidom u spis odvjetnica je potvrdila svoje uvjerenje o tome da djevojčici niti u jednom trenutku u postupku nije bio imenovan poseban skrbnik te da nije bilo nikakvih prepreka za zastupanje od strane odvjetnika. I neovisno o tome je li odvjetnik bio ovlašten za zastupanje, teško je uopće opisati kakva je trauma za djevojčicu bilo nadmetanje odvjetnice i sutkinje o tome postoji li ovlaštenje za zastupanje. Osim u ovom procesnom dijelu, sudu je nedostajalo senzibiliteta i pri obrazlaganju presude. Primjerice, sud je ocijenio to što je djevojčica nasilje prijavila sljedećeg dana kao nelogičnu i neživotnu reakciju, s obzirom na to da zbog osjećaja straha i uznemirenosti nije odmah tražila pomoć, odnosno zaštitu. Međutim, upravo suprotno, odmah nakon ovog događaja maloljetna je oštećenica zatražila pomoć i zaštitu osobe od povjerenja, i to svoje majke, a činjenica da je noć provela u istom stanu u kojemu se nalazio i otac nije smjela biti odlučna, jer je nakon inkriminiranog događaja u stanu bila prisutna i njezina majka, koja je i inače njezina osoba od povjerenja te osoba koja joj pruža pomoć i zaštitu u svim životnim situacijama i u čijoj prisutnosti okrivljenik sasvim sigurno ne bi učinio što je učinio kada je bio sam s djevojčicom. Iz ovakvog rezoniranja suda, moglo se samo zaključiti da sud u ovom slučaju nije pokazao niti elementarno razumijevanje obrazaca postupanja žrtve. Krajnje je tendenciozno bilo rezoniranje suda da su okrivljenik i njegova supruga u fazi diobe imovine, da majka maloljetne oštećenice inkriminiranjem svojeg supruga želi ostvariti imovinsku korist u postupku diobe

imovine te da je upravo iz tog razloga majka oštećene angažirala punomoćnika, iako je „sud u postupku zaštito prava i interese djeteta na način da je u postupak uključio centar za socijalnu skrb“. Ovakvi navodi presude jednostavno nisu odgovarali istini jer sud nije na propisan način u postupak uključio centar za socijalnu skrb. Prije svega, oštećena uopće nije bila upoznata s činjenicom da će njezina prava i interese na sudu zastupati osoba iz centra za socijalnu skrb, kao drugo ovakvo rezoniranje jest napad na zakonom ustanovljeni institut punomoćnika u postupku, treće, sud je trebao oštećenoj imenovati posebnog skrbnika, ali je umjesto toga predstavnicu centra pozvao samo kao svjedoka, pri čemu ta svjedokinja nije reagirala niti na jedno postavljeno pitanje branitelja okrivljenika, a koje se smatra ili se moglo smatrati neprimjerenim s obzirom na dob maloljetne oštećenice i životne okolnosti u kojima se našla. Tako je u jednom trenutku branitelj oštećenicu upitao koga krivi za raspad braka svojih roditelja te je na intervenciju odvjetnice ovo pitanje zabranjeno, a predstavnica centra na to nije reagirala.

Počinitelj nasilja je oslobođen u ovom postupku, a nadležna policijska postaja koja je pokrenula postupak protiv počinitelja nije podnijela žalbu. Mnogo više razumijevanja nasilja u ovom predmetu imala su tijela kaznenoga gonjenja, te je ovaj predmet dobio svoj epilog na kaznenom sudu, pred kojim je u tijeku postupak protiv oca djevojčice.

Na primjeru ovog slučaja, ali i iskustvima drugih odvjetnika u zastupanjima pred prekršajnim sudovima, moguće je identificirati veći niz problema. Naime, očito postoji neujednačena praksa sudova u imenovanju posebnog skrbnika djetetu jer je primijećeno da se posebni skrbnik katkad imenuje, a u nekim se slučajevima na raspravu samo poziva djelatnik centra za socijalnu skrb kao stručna podrška djetetu. U opisanom slučaju odvjetnici je bilo nemoguće prije održavanja ročišta izvršiti uvid u spis te se uvjeriti u kojem je svojstvu na sud pozvana djelatnica centra za socijalnu skrb. Nadalje, općenito govoreći, često čak ni djelatnici centara za socijalnu skrb nisu dovoljno educirani za multidisciplinarn pristup djetetu koje se na sudu nalazi u poziciji žrtve, a i zbog brojnih dužnosti koje su im stavljene u nadležnost ne mogu pružiti djetetu adekvatnu podršku prije i za vrijeme davanja iskaza pred sudom. Daljnji problem je čekanje djeteta na sudskom hodniku, susret s okrivljenikom, nezaštićenost od pitanja kojima se ugrožava privatnost djeteta i njegova vjerodostojnost kao svjedoka, kao i okolnost da branitelj okrivljenika uvijek ima mogućnost djetetu pitanja postavljati izravno. Nadalje, smatramo važnim istaknuti da u prekršajnim postupcima ne postoje specijalizirani sudovi za mladež kao što je to u kaznenim postupcima te se djeca ne ispituju uz pomoć tehničkih pomagala, iako je nasilje u obitelji, osim kaznenih, u nadležnosti i prekršajnih sudova.

Daljnji problem su situacije kada dijete, žrtva obiteljskog nasilja, uopće nema pristup sudu kao oštećenik. U tom smislu moguće je istaknuti dvije situacije. Prva je situacija kada je dijete svjedočilo obiteljskom nasilju između roditelja, ali nema položaj oštećene osobe u postupku. U jednom recentnom slučaju obiteljskog nasilja, u kojemu je žrtva bila

bivša supruga i majka dvanaestogodišnjeg dječaka, citira se dio iskaza djetetove majke koja je bila neposredna žrtva nasilja bivšega bračnog partnera. Iskaz je dan predstavnici nevladine udruge koja se bavi zaštitom ljudskih prava.

„Došao je autom pred moju kuću, ja sam bila vani.... Odmah sam vidjela da je X., koji je vikend proveo kod njega, uplakan. On je izletio iz auta, vičući na X. da izađe i krenuo na mene vičući da će me zadaviti, da je njegov vikend, uhvatio me za vrat i pala sam ... davio me i udarao o zid, ugurao u ulaz i bacio na pod, zatvorio usta i nos tako da sam ostala bez zraka. Cijelo vrijeme je naš sin X. bio tu, molio ga da me pusti, ja sam mu govorila da bježi, ali bi ga ovaj povukao za rukav i vratio. Ljudi su gledali sa strane i nitko se nije pomakao da barem povuče moje dijete. Došla je žena njegovog brata, povukla ga za ruku i, kad me je pustio, ja sam uhvatila X. i otišla u policiju. Nakon mene, policijska službenica ispitala je X., ali nije bila prisutna službena osoba osposobljena za rad s maloljetnicima žrtvama nasilja. Dva dana kasnije došla sam se raspitati u policijsku postaju o tome što je poduzeto u mojem slučaju, gdje me primio gospodin Z., koji je prošao edukaciju za rad sa žrtvama nasilja u obitelji i koji mi je vrlo neljubazno rekao da je moj bivši suprug pušten nakon 12 sati, da je u pripremi optužni prijedlog te da mu je izrečena mjera opreza zabrane približavanja meni osam dana. Pitala sam zašto samo meni, a ne i djetetu, na što je policijski službenik odgovorio da oni to ne mogu jer moj bivši suprug ima pravomoćnu sudsku odluku o susretima i druženjima s djetetom te da bi zabranom došlo do povrede ljudskih prava mojeg bivšeg supruga.“

U opisanom slučaju dijete bi zajedno s majkom trebalo imati status žrtve u postupku. Naime, dijete uopće nije identificirano kao neposredna žrtva nasilja, već samo kao svjedok, pa se na dijete nije primijenila mjera opreza iz Prekršajnog zakona, kao ni zaštitne mjere iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, iako je dijete bilo iznimno traumatizirano događajem kojemu je svjedočilo. Smatramo da bi u ovakvim slučajevima kao žrtvu svakako trebalo tretirati i dijete jer je djetetovo pravo da zbog traumatiziranosti i dojma koji je na njega ostavilo nasilje ne kontaktira s nasilnim roditeljem sasvim sigurno u datom trenutku jače od prava oca da ga viđa u skladu s pravomoćnom odlukom o suretima i druženjima. Ipak, treba istaknuti da je u ovom konkretnom slučaju majka iskoristila mogućnost koju daje Obiteljski zakon te je s obzirom na to da je riječ bila o manjoj sredini i neopterećenom općinskom sudu vrlo brzo ishodila mjeru zabrane približavanja oca djetetu u skladu s člankom 116. Obiteljskog zakona. Međutim, ova je majka pokrenula postupak pred građanskim sudom jer je bila dobro upućena u svoja prava, odnosno prava djeteta, dok, nažalost, u velikom broju slučajeva ovo pravno sredstvo koje se može ishoditi u građanskom postupku ostaje neiskorišteno, zbog čega je traumatizacija djeteta susretima i druženjima s nasilnikom iznimno česta u praksi. Osim toga, rok u kojemu građanski sud treba donijeti mjeru zabrane približavanja iznosi šezdeset dana, što u teškim slučajevima obiteljskog nasilja jest predugačko razdoblje.

Druga je situacija kada je ugrožen pristup sudskoj zaštiti djeteta žrtve onaj kada nadležna tijela kojima je prijavljeno nasilje ne znaju prepoznati psihološko i verbalno nasilje nad žrtvom kao nasilje, pa u skladu s time i ne pokreću postupke po službenoj dužnosti. Dakako, sasvim je sigurno da su institucije u svom radu ograničene i onim što im je rekla sama žrtva (ili osoba koja žrtvu po zakonu zastupa). Naime, žrtve ni same vrlo često ne mogu opisati psihološko nasilje kroz koje prolaze, jer teško je riječima izraziti katkad vrlo suptilne manipulativne metode kojima se nasilnici služe, pa u takvim slučajevima ne dolazi do procesuiranja počinitelja. U rijetkim slučajevima kada se žrtva odluči sama poduzeti kazneni progon u skladu s odredbama Prekršajnog zakona, iskustva nisu uvijek dobra. Primjerice, devetogodišnje dijete koje otac sustavno psihički zlostavlja tako što ga prati automobilom, dolazi mu pred školu, sramoti ga pred vršnjacima i prijeti mu govoreći rečenice poput one “zgazit ću ti mamu sa zemljom“, zastupano po majci, podnijelo je 3. prosinca 2010. optužni prijedlog Prekršajnom sudu u Vinkovcima protiv oca. Dana 10. veljače 2011., dakle više od dva mjeseca nakon toga, spis je tek dobio broj te je raspoređen sucu, a za prvo ročište u predmetu trebalo je čekati daljnja tri mjeseca. Nažalost, ne raspoložem podacima o daljnjem tijeku ovog postupka, ali već i sama činjenica da je do zakazivanja prvog ročišta došlo tek nakon pet mjeseci govori mnogo o učinkovitosti zaštite žrtve u konkretnom predmetu.

Naravno da osim iznesenih primjera postoji cijeli niz pozitivnih primjera postupanja pred prekršajnim sudovima, te svakako treba cijeniti nastojanja vrijednih pojedinaca koji iznalaze vrlo važna i kreativna rješenja kako bi se poboljšalo funkcioniranje sustava. Primjerice, na nedavno održanoj edukaciji predstavnika institucija u Vukovarsko-srijemskoj županiji iznesen je primjer sutkinje prekršajnog suda, koja se, zbog nepostojanja ureda za zaštitu žrtava i svjedoka, na prekršajnom sudu koristi kapacitetima i dobrom voljom ureda koji je ustrojen pri županijskom sudu, kako bi pružila pomoć i podršku žrtvama prije davanja iskaza pred sucem za prekršaje.

Mediji

Ono što svakako zaslužuje pozornost jest praćenje sudskih postupaka u kojima se u ulozi žrtve pojavljuje dijete od strane medija. Posebno uočljiv primjer kršenja djetetova prava na zaštitu identiteta dogodio se u drugoj polovini 2010. u programu javne televizije koja ima osobitu obvezu štiti i promicati ljudska prava i slobode te štiti maloljetnike. U spornom programu otac maloljetnog dječaka, djelatnica centra za socijalnu skrb koja je sudjelovala u postupku razvoda braka te socijalna radnica koja je vršila nadzor nad susretima i druženjima oca i dječaka, iznosili su detalje sudskih postupaka, uz cijeli niz osobnih podataka, uključujući i dijagnozu koja je dječaku postavljena u Poliklinici za zaštitu djece Grada Zagreba. Njihovi govori bili s popraćeni snimkama četverogodišnjeg dječaka, snimljenih u

prostorijama centra za socijalnu skrb. Iako je lice djeteta bilo pokriveno zamagljenom slikom, s obzirom na to da je u emisiji bio jasno naznačen identitet djetetova oca, posredno je otkriven i identitet djeteta, zajedno s vrlo osobnim podacima o njegovu zdravstvenom stanju, što je u dječaka i njegove majke dovelo do povrede prava osobnosti.

Drugi primjer teškoga kršenja prava djeteta u medijima dogodio se u studenom 2009. godine, kada je u najtiražnijem hrvatskom dnevnom listu, preko dvije stranice od riječi do riječi objavljen iskaz koji je djevojčica dala dan prije u sudskom postupku tereteći svoju pomajku za zlostavljanje. Uz tekst objavljene su i slike djevojčice i njezine obitelji te, dakako, puno ime i prezime djevojčice. U ovom konkretnom slučaju novinari su zlorabili interes javnosti za privatni život djevojčice i njezine obitelji, koja je inače vrlo poznata te zbog svojeg načina života zanimljiva hrvatskoj javnosti. Specifično je u ovom slučaju da od strane nadležnih institucija do danas nije istraženo kršenje prava djevojčice u medijima. Iako svakoj žrtvi ovakvih povreda ostaje pravo na naknadu štete protiv nakladnika koji je povrijedio prava žrtve iznošenjem podataka o sudskom spisu, smatram da je neupitna dužnost vlasti istražiti detalje kršenja, pronaći počinitelje te ih privesti pravdi.

Kazneni postupci

Što se tiče kaznenih postupaka, u praksi su zabilježeni slučajevi u kojima su dominirala dva osnovna problema – sekundarna viktimizacija i dugotrajnost suđenja. S druge strane, pozitivno je to da se u novijim slučajevima već uvelike primjećuju dobri učinci ureda za zaštitu žrtava i svjedoka pri sudovima koji imaju ustrojene takve urede.

Pojašnjavajući dva osnovna problema koja su dominirala u sudskom postupku može se navesti konkretan, vrlo negativan primjer djevojčice koja je silovana u dobi od 16 godina. Djevojčica je u kaznenom postupku sudjelovala kao oštećenica (postupak je vođen u razdoblju od 2006. do 2010.) te je bila zastupana po punomoćniku kojeg joj je osigurala udruga za zaštitu ljudskih prava. Ova djevojčica je tijekom i prije kaznenog postupka višekratno morala govoriti o događaju u kojemu je bila žrtva. Prvi iskaz djevojčica je dala pred policijom, daljnji iskaz u istražnom postupku pred županijskim sudom te je još ukupno četiri puta saslušavana tijekom kaznenog postupka, i to jednom prilikom u trajanju od gotovo pet sati. Počinitelji kaznenog djela naposljetku su osuđeni, ali zbog traumatizacije samim događajem, ali još više sudskim postupkom, ova djevojčica (sada već žena u dobi od dvadeset i dvije godine) ne želi pokrenuti postupak naknade štete protiv svojih počinitelja kako bi ostvarila pravičnu naknadu zbog povreda prava osobnosti koje je pretrpjela činom silovanja, jer kako sama kaže „ne bi mogla podnijeti da ih još jednom vidi na sudu“. Budući da do danas, iako je donesen, Zakon o novčanoj naknadi štete žrtvama kaznenih djela, nije stupio na snagu, žrtva neimovinsku zadovoljštinu može tražiti isključivo od svojih počinitelja.

Smatram da u ovom konkretnom slučaju pravosudna tijela nisu u cijelosti vodila računa o najboljem interesu djevojčice. Budući da je ovakva negativna praksa postupanja u sudskim postupcima bila relativno česta te je nailazila na kritike stručnjaka i aktivista za ljudska prava, vjerujemo da će biti uskoro otklonjena.

Što se tiče korištenja tehničkih pomagala i prisutnosti stručne osobe pri davanju iskaza, napominjemo da je u konkretnom slučaju djevojčica tek pri posljednjem (petom ili šestom po redu iskazu) iskaz davala uz pomoć tehničkih pomagala i u prisutnosti stručne osobe zaposlene u sudu. Opisano suđenje odvijalo se na Županijskom sudu u Zagrebu, koji je bolje opremljen u odnosu na druge sudove, pa se opravdano može postaviti pitanje na koji su se način u relevantnom razdoblju tretirale žrtve u sudovima u drugim dijelovima Hrvatske.

Neposredno prije nego što je žrtva trebala dati iskaz na glavnoj raspravi, a s obzirom na njezino psihičko stanje (prilikom razgovora o štetnom događaju javlja se osjećaj straha, plač i drhtanje), punomoćnica je tražila od suda da oštećena bude saslušana u prisutnosti psihologa ili druge stručne osobe. Sud nije udovoljio ovom prijedlogu navodeći da je riječ o osobi koja je “gotovo punoljetna” i koja ne treba biti saslušavana u posebnim okolnostima. Postupak je ukupno trajao oko četiri godine.

Sljedeći slučaj koji zaslužuje pozornost jest slučaj djevojčice koja je silovana 1999. godine u dobi od četrnaest godina. Žrtva je danas mlada žena, u dobi od dvadeset i sedam godina. Žrtva je tijekom postupka ispitana ukupno četiri puta pred sudom, ali o događajima koji su predmet sudskog postupka prethodno je davala iskaz i pred liječnikom i pred policijskim službenicima.

Ono što je posebno upadljivo kod ovog slučaja jest to da je postupak i dalje u tijeku. Naime, presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 11. lipnja 2010. prihvaćene su žalbe državnog odvjetnika i oštećene te je predmet vraćen na ponovno suđenje pred izmijenjeno sudsko vijeće. U predmetu su dosad donesene ukupno tri prvostupanjske presude (20. listopada 2000., 19. lipnja 2002., 15. listopada 2007.). Prema posljednjem utvrđenju Vrhovnog suda žrtva je višekратно ispitivana u dobi od svoje 15. do 23. godine te je uvijek jednako i dosljedno opisivala suštinu kriminalnog ponašanja optuženika, s tim da je u smislu određenih detalja i redosljeda radnji, kao i njezina postupanja nakon događaja mijenjala iskaz, što je Vrhovni sud pripisao protoku vremena.

U postupku se postavilo pitanje opravdanosti višekратно ispitivanja oštećenice, pri čemu su punomoćnici djevojčice naglasili činjenicu da je oštećenica čak u tri navrata ispitana kao maloljetnica, a to može upućivati isključivo na nedostatak senzibiliteta prema žrtvi. Punomoćnici su također isticali da daljnja ispitivanja žrtve (nakon što je prvi put ispitana na glavnoj raspravi putem videoveze) nisu bila potrebna jer na ispitivanje putem videoveze koje je provedeno na glavnoj raspravi od strane obrane nije bilo primjedbi.

Županijski je sud u svojoj odluci pomno analizirao sva četiri iskaza oštećenice usredotočujući se na elemente koje je oštećena dodala svojim iskazima, odnosno na elemente koje je sud smatrao kontradiktornima, ne uzimajući u obzir činjenicu da je oštećena, primjerice, na raspravi održanoj 18. lipnja 2002. ispitivana najmanje pet sati, za razliku od istražnog postupka, kada je ispitivanje trajalo jedan sat te da je pri ispitivanju na glavnoj raspravi oštećena nedvojbeno bila pod izrazitim stresom, a što proizlazi i iz raspravnog zapisnika u kojemu se više puta navodi da oštećena plače, a u nekoliko navrata je zatražila i predah. U postupku posebno upada u oči to da je djevojčica na upite morala iznositi detaljne odgovore o tome kakvu je odjeću imala, kojim ju je redoslijedom okrivljenik skidao i drugome.

Nadalje, iznosimo slučaj u kojemu je osuđen nastavnik zbog spolnog odnošaja zloporabom položaja. Postupak je od podnošenja kaznene prijave do pravomoćne osude trajao ukupno oko dvije i pol godine. Za razliku od prethodnog slučaja, u ovom slučaju upravo suprotno, sud u obrazloženju s velikim senzibilitetom navodi da manja odstupanja i nepodudarnosti u iskazu žrtve koja je saslušavana u dva navrata ne dovode u pitanje vjerodostojnost iskaza, već su logična posljedica proteka vremena te činjenice da je riječ o dužem inkriminiranom razdoblju. Sud je naveo da se radi o izuzetno neugodnoj situaciji za maloljetnu oštećenicu te unatoč pokušaju suda da se ona zaštiti od sekundarne viktimizacije provođenjem saslušanja putem videoveze i uz asistenciju stručne osobe suda, saslušanje je bilo izrazito zahtjevno i stresno jer je sama oštećenica na sudu saslušavana u dva navrata te se moglo očekivati da će se određeni nebitni detalji donekle razlikovati.

Osim brojnih problema koji su identificirani u praksi moguće je iznijeti i cijeli niz pozitivnih primjera, poput ovog posljednjeg. Razumljivo, uvijek će veću pozornost dobiti oni negativni, koji, iako su u manjini, stvaraju loš dojam o postupanju nadležnih institucija. Smatramo da je ipak o njima potrebno govoriti, pogotovo iz perspektive odvjetnika jer i iznošenje negativnih primjera može utjecati na uklanjanje nedostataka i profiliranje sustava koji će uvijek biti prijateljski naklonjen prema djeci žrtvama kaznenih djela.

Zaključak

Ono o čemu svakako treba voditi računa jest to da je određenim postupanjima prema žrtvi moguće povrijediti prava osobnosti žrtve, što sasvim sigurno povlači i odgovornost Republike Hrvatske za naknadu štete. Ono što predstavnici institucija trebaju znati kada postupaju sa žrtvama jest to da njihovo postupanje može biti povreda prava osobnosti, odnosno povreda članka 8. Konvencije o ljudskim pravima te članka 35. Ustava Republike Hrvatske.

Pred Europskim sudom za ljudska prava trenutno je u tijeku slučaj Jurčević protiv Republike Hrvatske, broj 42418/10 te se njegov sažetak nalazi na stranicama Ministarstva

pravosuđa (<http://www.mprh.hr/10>). U svojem zahtjevu podnositeljica između ostalog prigovara, na temelju članka 8. Konvencije, da je način na koji su policija i domaće vlasti postupale s njom kao žrtvom silovanja povrijedio njezino pravo na poštovanje privatnog života. Europski sud u svojoj je komunikaciji Vladi među ostalim postavio i pitanje je li došlo do povrede prava podnositeljice zahtjeva na poštovanje njezina privatnog života protivno članku 8. Konvencije.

Iako žrtva u konkretnom slučaju nije bila maloljetna, ovaj će slučaj, ako bude riješen u korist žrtve, sasvim sigurno biti presedan za Republiku Hrvatsku kada je riječ o postupanju državnih tijela prema svim žrtvama kaznenih djela i prekršaja, uključujući i djecu.

Literatura

- Kazneni zakon, "Narodne novine", br. 125/2011.
- Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od spolnog iskorištavanja i zlostavljanja, „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 11/2011.
- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 18/1997., 6/1999., 14/2002., 13/2003., 9/2005., 1/2006., 2/2010.
- Prekršajni zakon, "Narodne novine", br. 107/2007.
- Presuda A. L. protiv Finske (zahtjev broj 23220/04) od 27. siječnja 2009. www.echr.coe.int/echr/en/hudoc/
- Presuda S. C. protiv Ujedinjenoga Kraljevstva (zahtjev broj 60958/00) od 15. lipnja 2004. www.echr.coe.int/echr/en/hudoc/
- Presuda S. N. protiv Švedske (zahtjev broj 34209/96) od 2. srpnja 2002. www.echr.coe.int/echr/en/hudoc/
- Presuda T. protiv Ujedinjenoga Kraljevstva (zahtjev broj 24724/94) od 16. prosinca 1999. www.echr.coe.int/echr/en/hudoc/
- Presuda Maresti protiv Republike Hrvatske (zahtjev broj 55759/07) od 25. lipnja 2009. www.echr.coe.int/echr/en/hudoc/
- Smjernice Vijeća Europe o pravosuđu naklonjenom djeci, Vijeće Europe, 2010. www.coe.int/childjustice
- Ustav Republike Hrvatske, "Narodne novine", br. 56/1990., 135/1997., 8/1998., 113/2000., 124/2000., 28/2001., 41/2001., 55/2001., 76/2010., 85/2010.
- Zakon o kaznenom postupku, "Narodne novine", br. 121/2011.
- Zakon o kaznenom postupku, "Narodne novine", br. 62/2003.

ŠTO ZA DJECU ZNAČI EUROPSKA KONVENCIJA O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA

Prof. dr. sc. Dubravka Hrabar*

EUROPSKA KONVENCIJA O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA – POSEBAN ZASTUPNIK DJETETA

Sažetak

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava (1996.) konvencija je Vijeća Europe koja obvezuje i RH od 2000. godine. Primjenjuje se isključivo na sudske i upravne postupke obiteljskopravne naravi, i to za one koje je država pri potpisivanju naznačila kao takve. U njezinu je središtu dijete te u tu svrhu postavlja nove standarde i zahtjeve za postupovnim pravima djeteta. Ključna su prava djeteta prema Konvenciji: pravo da dobije informacije i izrazi svoje mišljenje u postupku, pravo da zahtijeva imenovanje posebnog zastupnika, pravo da dobije odgovarajuću informaciju i savjet te da bude obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegovog mišljenja. Uloga suda dodatno je ojačana Konvencijom određujući mu posebne ovlasti u postupanju, a posebna je, premda vrlo uopćena, uloga zastupnika djeteta. Nedvojbeno postoji potreba za posebnim angažmanom odvjetnika u zastupanju djece te njihova specijalizacija u tom smislu. Postojeći pozitivni propisi (OZ i ZPP) različito se odnose prema zahtjevima iz Konvencije i posebnim postupovnim pravima djeteta. OZ sadržava temeljne odredbe, međutim one zahtijevaju dodatnu razradu. ZPP iziskuje temeljite promjene glede procesne sposobnosti djeteta ne bi li se Konvencija mogla primjenjivati s mnogo više istančanosti u sudskim (i upravnim) postupcima. Izvjesno je da i u ovome trenutku postoji izlaz za zakonske nedorečenosti, no pravna sigurnost i modernizacija propisa traže promptno djelovanje.

Općenito

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava donesena je 1996. godine u okviru Vijeća Europe. Skupivši dovoljan broj ratifikacija stupila je na snagu 2000. godine. Republika Hrvatska kao članica Vijeća Europe potpisala je Konvenciju 8. ožujka 1999., a ratificirala ju je 4. veljače 2010. Konvencija je tako, na temelju Zakona o potvrđivanju Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, postala dio pravnog poretka Republike Hrvatske, objavljena je u skladu s člankom 141. Ustava RH u „Narodnim novinama“, Međunarodni ugovori, br. 1/2010., te je po svojoj snazi iznad zakona.

* predstojnica Katedre za obiteljsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Uporište za njezino donošenje nalazimo u sljedećim člancima Konvencije o pravima djeteta¹: ponajprije u članku 41. Konvencije, kojim se države članice potiče na sklapanje novih međunarodnih ugovora, i bilateralnih i multilateralnih, kojima će se pojedina prava djeteta urediti s više potankosti ili možda još bolje. Nadalje, članak 4. Konvencije o pravima djeteta obvezuje države da poduzimaju različite zakonodavne, upravne i druge mjere koje će omogućiti primjenu prava zajamčenih Konvencijom. Naposljetku, Konvencija o pravima djeteta u članku 12. jamči djetetu pravo na izražavanje vlastitog mišljenja. Ovo pravo obiteljskopravna teorija smatra važnim djetetovim pravom². U srži je ovoga djetetova prava priznanje i očuvanje njegova pravnog subjektiviteta te pridavanje aktivnog značenja djetetu kao subjektu, a ne objektu različitih društvenih odnosa. Članak 12. govori o pravu djeteta na izražavanje vlastitih gledišta³, a u praksi se ustalilo govoriti o mišljenju. Suštinski gledajući, izražavanje mišljenja posljedica je imanja vlastitoga gledišta, stava o nekome ili nečemu. Konvencija o pravima djeteta ovo pravo relativizira u smislu djetetove dobi odnosno zrelosti, jer je potpuno jasno da je individualizacija jedini ispravan pristup djetetu. Državama se omogućuje da dob djeteta u zakonskim propisima naznače, no tome se sve manje pribjegava, upravo zbog nejednaka razvoja svakog djeteta. Nadalje, stavak 2. ovoga članka nameće „drugoj strani“, tj. tijelima pred kojima se vodi neki sudski ili upravni postupak, da saslušaju dijete, bilo neposredno ili putem osobe ili tijela koje ga predstavlja, ne bi li djetetovo mišljenje vrednovali, a potom ga i uvažili.

Polje primjene

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava⁴ primjenjuje se, u skladu s člankom 1. stavkom 3. isključivo na obiteljskopravne situacije te se od država zahtijeva da pri potpisivanju odnosno ratifikaciji odrede koje su to kategorije obiteljskih predmeta. Zbog svijesti da su prava djece posebice ugrožena u vezi s ostvarivanjem roditeljske skrbi, Konvencija osobito ističe to područje. Republika Hrvatska dala je prilikom potpisivanja izjavu da će se ova Konvencija primjenjivati (čak) na pet različitih kategorija. To su:

- postupak odlučivanja o roditeljskoj skrbi tijekom razvoda braka roditelja
- postupak ostvarivanja roditeljske skrbi

¹ SL SFRJ, br. 15/1990.; „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, 12/1993., 20/1997.

² D. Hrabar u: M. Alinčić *et al.*, Obiteljsko pravo, Zagreb, 2007., str. 230.

³ „1. States Parties shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child. 2. For this purpose, the child shall in particular be provided the opportunity to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting the child, either directly, or through a representative or an appropriate body, in a manner consistent with the procedural rules of national law.“

⁴ O tumačenju Konvencije u vrijeme njezina donošenja, v. поближе D. Hrabar, *Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava – nov prilog promicanju dječjih prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 46, 1996., 4, 391-403.

- mjere za zaštitu osobnih prava i interesa djeteta
- postupak posvojenja i
- postupak skrbništva za maloljetne osobe.

Nedvojbeno je da sudski postupci razvoda braka s maloljetnom djecom obiluju sukobima oko „povjeravanja“ djece te održavanja susreta i druženja, no jednako konfliktni i visokorizični jesu i izvanparnični postupci u vezi s ostvarivanjem roditeljske skrbi (članci 100. do 107. Obiteljskog zakona, u nastavku teksta: OZ⁵). Preostala područja – izvanparnični i upravni postupci u kojima se izriču mjere za zaštitu osobnih prava i interesa djece isto tako mogu imati prikriven sukob roditelja međusobno ili sukob interesa roditelja s djetetom, što je osobito vidljivo u izvanparničnim postupcima oduzimanja prava roditelju da živi s djetetom i da ga odgaja (članak 112.) odnosno lišenja roditeljske skrbi (članak 114.). Postupak posvojenja i skrbništva za maloljetnike katkad se može pokazati kao postupak u kojemu se više štite odrasli nego djeca, pa prema Konvenciji (odnosno u skladu s Izjavom RH) djetetu treba imenovati posebnog zastupnika.

Zrelost i dob djeteta

Konvencija se primjenjuje na djecu koja nisu navršila 18 godina, a ta je dob standard u zaštiti djece i njihovih prava, bez obzira na to je li dijete glavni ili sporedni subjekt pravnog postupka. To znači da može biti riječi o djetetu koje je pokrenulo postupak npr. za lišenje roditeljske skrbi svojih roditelja (te je u skladu s procesnim ovlaštenjima prema članku 114. stavku 3. OZ-a podnositelj prijedloga) ili se o nekom njegovu pravu odlučuje povodom sudskog postupka njegovih roditelja (npr. o tome s kojim će od roditelja živjeti i kako će se odvijati susreti i druženje, povodom razvoda braka roditelja). U vezi s dobi djeteta, odnosno primjenom Konvencije na djecu, važno mjesto zauzima kriterij zrelosti djeteta, koju osobe i tijela koja imaju ovlasti u postupku trebaju prosuđivati. Ovaj standard zrelosti djeteta, odnosno njegove sposobnosti razumijevanja situacije i posljedica sve je prisutniji u međunarodnim dokumentima i nacionalnim zakonodavstvima, jer je razvojna psihologija dokazala da je sazrijevanje proces – premda najčešće linearan, ipak skokovit, individualan, nerijetko nepredvidiv, ali kontinuiran. Zrelost djece može se grupirati po određenim dobnim skupinama, no ona je prilično rastezljiv pojam u odnosu na dob u kojoj nastupa. Osim toga zrelost kod djece razlikuje se u odnosu na to na što se odnosi, pa ćemo s aspekta prava različito tumačiti zrelost za sklapanje maloljetničkog braka u odnosu na zrelost za davanje izjava o priznanju vlastitog očinstva ili pristanka na promjenu prezimena.

⁵ “Narodne novine”, br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 61/2011.

Definicije

Među definicijama nalazimo pojam *sudskog* i *upravnog tijela* koji su izjednačeni u svojim ovlastima (članak 2. a), s obzirom na to da u europskim pravnim sustavima (među kojima je i hrvatski) postoje razlike u nadležnosti tijela koji vode postupke za zaštitu nekog od prava djece.

Pod pojmom *osoba s roditeljskom odgovornošću* Konvencija podrazumijeva širi krug osoba, ovisno o tome tko skrbi o djetetu. To mogu biti fizičke osobe (roditelji, skrbnici, udomitelji), ali i tijela (kao što je u nas centar za socijalnu skrb kad ima neposredno skrbništvo nad djetetom).

Zastupnik je po definiciji osoba ili tijelo koje poduzima radnje u ime djeteta, pa se spominje odvjetnik ili tijelo posebno imenovano da pred sudbenim tijelom poduzima radnje u ime djeteta.

S obzirom na to da se postupak i donošenje odluke grade na informacijama koje sud mora pribaviti za valjanu odluku, Konvencija definira *odgovarajuću informaciju* kao informaciju koja je „prikladna dobi i sposobnosti razumijevanja djeteta te koja će biti dana kako bi se djetetu omogućilo da ostvari svoja prava u potpunosti, osim ako je pružanje takvih informacija suprotno dobrobiti djeteta“ (članak 2. d). Dakle, riječ je o relativiziranju podataka i činjenica koje se djetetu moraju odnosno smiju priopćiti za izgradnju njegova mišljenja.

Interes djeteta

Konvencija pravni odnos prema djeci u sudskome postupku postavlja na dvama jednakovrijednim premisama. Jednu čini zahtjev za promicanjem djetetovih prava, a drugu zahtjev za nepristranom zaštitom djetetove dobrobiti i njegova prava na izražavanje vlastitog mišljenja. Dobrobit djeteta postavlja se kao vrijednosni kriterij i pojam javnog poretka (sad već zasigurno globalnog kad je riječ o položaju djece), jer i u ovom slučaju dobrobit je ključni element koji kanalizira postupanje. Tako, primjerice, i kad odvjetnik postupa kao zastupnik djeteta (prema članku 10.) u radnjama na koje je ovlašten – pružanje odgovarajućih informacija i određivanje djetetova mišljenja te iznošenja istoga pred sudom – takve radnje može poduzeti samo ako nisu u očitoj suprotnosti s najboljim interesima djeteta.

Postupovna prava djeteta

Glavno je obilježje ove Konvencije što je otvorila novo pravno područje djetetovih prava, a to su postupovna prava. Njihov karakter postupovnosti ogleda se u tome što njihovo ostvarivanje dolazi u obzir u sudskome postupku, premda ona nisu procesnoga karaktera u najužem smislu.

Članak 3. navodi ih kao:

- a) dobivanje svih odgovarajućih informacija
- b) dobivanje savjeta (konzultiranje) i izražavanje vlastitoga mišljenja
- c) dobivanje obavijesti o mogućim posljedicama uvažavanja iznesenoga mišljenja i sveke druge odluke.

Ad a) Odgovarajuće su informacije one koje se odnose na pravni status djeteta u vezi s postupkom koji se vodi, a koji će u stvarnosti za dijete biti nova životna situacija i promjena okolnosti i okružja. Na davanje takve informacije ovlašten je i sud, i djetetov zastupnik odnosno odvjetnik. Informacije moraju djetetu biti pružene u skladu s njegovom dobi i zrelošću, kako se ne bi povrijedio djetetov duševni i emocionalni status, iako je neminovno da promjena okružja i osoba u većini slučajeva u djeteta mora izazvati određeni stres. Smatramo da za priopćavanje informacija trebaju posebna znanja, osposobljenost i senzibilnost odrasle osobe, kako bi ponajprije stvorila odnos povjerenja djeteta prema njoj, a potom i zaštitila dijete od negativnih posljedica.

Ad b) Sljedeće postupovno pravo djeteta jest da dobije savjet i izrazi svoje mišljenje. Mišljenje odnosno pogledi djeteta zaodjenuti u pravni plašt⁶, smatraju se središnjim pravom djeteta i time ga stavljaju u središte postupka u kojemu se odlučuje o nekom njegovu pravu, premda dijete ne mora u klasičnom smislu biti strankom postupka. Obiteljsko-pravna teorija pravo djeteta na izražavanje mišljenja o stvarima koje ga se tiču smatra vrlo važnim djetetovim pravom jer kad ga se uvažava, pretvara dijete iz objekta u subjekt društvenih (obiteljskih) odnosa. Mišljenje je rezultat pogleda koje dijete ima o nekom problemu, o nekom događaju, koje je ono moglo izgraditi ranije, ali koje se može i promijeniti upravo zbog informacija koje će dijete dobiti. Prema Konvenciji (članak 6.) sud će djetetu koje je dovoljno zrelo dopustiti da svoje mišljenje izrazi te mu, što je važno radi djetetove ravnopravnosti u sudioništvu u postupku, dati dužnu važnost. Pridavanje važnosti izraženome mišljenju otvoreni je poziv za stvaranje u djeteta osjećaja vrijednosti i samopoštovanja.

U realizaciji ovoga prava postoji velika opasnost manipulacija s djetetom, jer ovisno o tome tko je, kada i kako djetetu pružio informaciju odnosno dao savjet, može se kreirati i usmjeriti njegova volja. Savjet djetetu može pružiti sud ili druga osoba odnosno tijelo koje će sud ovlastiti (*arg. ex čl. 6. b) al. 2*), a sadržaj savjeta mora biti u skladu s najboljim interesima djeteta. Dakle, proces savjetovanja djeteta mora biti kanaliziran, kao uostalom i sve druge neformalne odluke koje se donose upravo u najboljem interesu djeteta, kako to zahtijeva članak 3. Konvencije o pravima djeteta.

Ad c) Posljednje među ovom skupinom prava nadovezuje se na prethodna dva. Obavi-

⁶ Vidi bilješku 3.

jest djetetu o mogućim posljedicama koje bi nastale u slučaju da se njegovo mišljenje uvaži i pretoči u sudsku odluku, pravo je kojim se dijete uvažava kao subjekt nekih obiteljskih događaja i prilika. Njime se kani stvoriti kauzalna veza između djetetova mišljenja i krajnjeg ishoda postupka, stvarajući od djeteta osobu dijelom odgovornu za vlastitu budućnost, a dijelom kreatora životnih i pravnih odnosa u njegovoj obitelji. Kao spona između izražavanja vlastitoga mišljenja, pružanja odgovarajućih informacija djetetu i konačne odluke suda, Konvencija stvara obvezu zastupnika da djetetu pruži objašnjenja o krajnjem ishodu postupka u slučaju da njegovo mišljenje bude uzeto u obzir (članak 10. stavak 1. pod b).

Konvencija nabraja i još neka druga moguća postupovna prava djece te ih u članku 5. navodi kao:

“... a) pravo zahtijevati da im pomaže prikladna osoba koju sami izaberu kako bi im pomogla izraziti njihovo mišljenje;

b) pravo zahtijevati, osobno ili uz pomoć drugih osoba ili tijela, imenovanje posebnog zastupnika, u odgovarajućim slučajevima odvjetnika;

c) pravo imenovati svojega vlastitog zastupnika;

d) pravo ostvarivati neka ili sva prava koja imaju stranke u takvim postupcima.”

Navedena prava iskaču iz klasične slike stranačkih uloga i njihovih ovlasti u postupku, a koja proizlaze iz procesnih zakona. Činjenica jest da su ova prava okupljena oko istog cilja – pomoći djetetu da se zauzme za vlastitu sudbinu i utjecaja na nju, jer se odlučuje o nekom njegovu pravu – neposredno ili uzgredno. Čini se da je prilično teško prisposoditi ova prava konkretnim slučajevima, pa će sudska i odvjetnička praksa za izvjesno vrijeme primjene Konvencije doći do spoznaje što ova prava znače, odnosno koji im je supstrat. U ovome trenutku razlike su prilično nediferencirane i mogu se protumačiti na sljedeći način:

Ad a) Odabir prikladne osobe zapravo je odabir pomoćnika u formiranju i izražavanju mišljenja. To nužno ne mora biti profesionalac, već osoba koja razumije dijete i njegov način verbalne ili neverbalne komunikacije. Svakako da je ovo pravo namijenjeno djetetu, pa proizlazi da dijete mora imati dostatan stupanj aktivnosti i svijesti te tražiti od suda da mu dopusti izbor takve osobe. Navedeno podrazumijeva dostatan stupanj zrelosti djeteta i njegovo znanje da mu takvo pravo pripada. Prema tome, izvjesno je da će se takvim pravom lakše poslužiti djeca starije dobi, a ostaje otvorenim pitanje, premda dijete ne mora ovo svoje pravo shvaćati striktno kao *ius*, kad će ga, kako, pred kim i gdje izraziti. Kad je riječ o mlađoj djeci, suci će itekako biti potrebna pomoć ili barem osnovna znanja iz psihologije da prepozna djetetovu želju za pomoći treće osobe kako bi izrazilo svoje mišljenje.

Ad b) Ovo pravo djeteta podrazumijeva također znanje o pripadanju prava, što je, općenito uzevši, velik problem sa svim pravima djece – njihove osviještenosti o tome da prava imaju i da im odrasli trebaju pomagati u njihovoj realizaciji. Zahtijevati da sud imenuje posebnog zastupnika podrazumijeva određeni stupanj zrelosti i razumijevanja u djeteta. Pod pretpostavkom da dijete zna da ima pravo zahtijevati da mu se imenuje poseban zastupnik, ono bi moglo to pravo ostvariti osobno ili uz pomoć drugih osoba ili tijela. Osobno zahtijevati imenovanje posebnog zastupnika znači da bi dijete trebalo samostalno pojaviti se pred sudom, što je malo vjerojatno. Pod pojmom „pomoć drugih osoba“ možemo smatrati da se može podrazumijevati da se pojave djetetovi poznanici ili srodnici, što je opet malo vjerojatno. Naprotiv, pomoć „tijela“ izvjesna je kroz rad centara za socijalnu skrb, koji ionako imaju na normativnoj razini veliku ulogu u zaštiti djece.⁷ Naglasak u ovoj normi je, prema našem mišljenju, da se djetetu pruži mogućnost da se izjasni o tome da mu je potrebna pomoć nekog drugog, a na tijelu koje postupa jest teret da odredi koja će to osoba biti. Konvencija navodi „... u odgovarajućim slučajevima odvjetnika“, što znači da je sudu dana ovlast da odredi odvjetnika kao stručnu osobu koja će se uključiti u postupak i zastupati dijete. Jasno je da postojeće odredbe OZ-a ne predviđaju ovakvu situaciju i da je potrebno *de lege ferenda* omogućiti je i precizirati. Naime, ovlasti koje proizlaze iz članka 89. stavaka 2. i 3. OZ-a odnose se na postavljanje djetetu posebnog skrbnika, koji doduše predstavlja i zastupa dijete, ali nipošto na razini odvjetnika. Osim toga, postavljanje posebnoga skrbnika u nadležnosti je centra za socijalnu skrb kad se vodi postupak pred sudom, što doduše jest određeno jamstvo za zaštitu djetetovih prava, te, kao druga mogućnost, u nadležnosti suda kad se postupak vodi pred centrom za socijalnu skrb. Ovo je bio zakonski pokušaj zaštite djece u (sudskim i upravnim) postupcima izbjegavanjem konfuzije uloga državnih tijela i ostvarenja prava na pošteno suđenje. Dakle, smatramo da je naglasak u ovom procesnom pravu djeteta na tome da sud na poticaj djeteta imenuje odvjetnika koji će dijete zastupati. Bilo bi vrlo produktivno da Hrvatska odvjetnička komora stvori listu odvjetnika koji će dobrovoljno⁸ i rado zastupati djecu u takvim postupcima.

Ad c) Pravo djeteta da sâmo imenuje svojega vlastitog zastupnika u svakom slučaju podrazumijeva dostatnu razinu zrelosti djeteta (pa vjerojatno time i dobi), zbog koje ono može percipirati značenje postupka koji se vodi, osobina zastupanja kao pravnog instituta, koristi koju može time ostvariti, vlastite relativne ugroženosti i nezaštićenosti. Iz Konvencije ne proizlazi tko sve to može biti, pa se otvaraju mogućnosti da to bude ne-profesionalac, ali i odvjetnik. Bude li takva osoba imenovana od strane djeteta, na njega će se primjenjivati odredbe Konvencije koje uređuju zastupnikov položaj.

⁷ Primjerice prema člancima 89., 167. i 274. i dalje

⁸ O mogućnostima naknade odvjetničkih troškova v. *infra*

Ad d) Pravo ostvarivati pojedina ili sva prava koja imaju stranke u postupcima dodatno naglašava procesni položaj djeteta. Najsličnija ovoj odredbi jest ona iz članka 269. stavka 1. OZ-a⁹, prema kojoj je sud taj koji prosuđuje mogući modus zaštite djeteta tijekom postupka, dajući mu mogućnost poduzimanja procesnih radnji. Kad dijete nije stranka u postupku, to znači da bi ono (poželjno bi bilo putem zastupnika) moglo tražiti izvođenje nekog dokaza čijim bi izvođenjem bila zaštićena njegova pozicija u postupku, odnosno *in ultima linea* i odluka o nekom njegovu pravu (npr. na susrete i druženje s odvojenim roditeljem).

Sudske ovlasti

Valja razmotriti neke od ovlasti koje su namijenjene sudu, a radi zaštite djetetovih prava općenito, pa i novoustanovljenih postupovnih prava.

Člankom 6.¹⁰ dodatno se naglašava oficijozna ovlast suda da upravlja postupkom te u tom smislu prikuplja procesni materijal kako bi mogao valjano zaključiti o činjeničnom supstratu u postupku i donijeti relevantnu odluku. Novinu predstavlja dio odredbe (alinija „b“) kojom se stvara nova „veza“ između djeteta i suda tako što sud provjerava informiranost djeteta i daje mu savjet. Davanje savjeta ima dvojako značenje – s jedne strane potvrđuje novu ulogu suda koji se u uobičajenim situacijama ne može „svrstavati“ ni na jednu stranu u sporu, te je ovdje možemo u tom smislu smatrati neutralnom, ali i protektivnom prema djetetu. S druge strane, time se potvrđuje da dijete nije stranka u sporu, već subjekt koji može pretrpjeti veliku, počesto emocionalnu štetu, zbog spora i konflikta drugih osoba¹¹, pa je i sud angažiran u dodatnom osnaženju djetetove pozicije. Davanje savjeta djetetu odigrat će se osobno ili posredstvom drugih osoba, od kojih bismo svakako naglasiti da bi za to bio najpogodniji psiholog. Isključenje javnosti, prema Konvenciji, moguće je, a mi bismo rekli, bilo bi nužno te bi ga trebalo uvrstiti u praksi kao pravilo. Savjetovanje je kao i svaki drugi oblik suradnje s djetetom ograničen djetetovim najboljim interesima, koji čine vrijednosni kriterij za postupanje s djecom.

⁹ „U statusnim stvarima sud može dopustiti da radi ostvarenja svojih prava i interesa pojedine radnje u postupku poduzima i stranka koja nema poslovne sposobnosti, ako je u stanju shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji.“

¹⁰ „U postupcima koji se tiču djeteta, sudbeno tijelo, prije donošenja odluke će:

- a) razmotriti raspoložive li dostatnim informacijama kako bi donijelo odluku koja je u najboljem interesu djeteta, i, kad je to potrebno, pribaviti daljnje informacije, posebice od nositelja roditeljskih odgovornosti;
- b) u slučaju kad se prema unutarnjem pravu smatra da dijete ima dovoljnu sposobnost razumijevanja:
  - uvjeriti se da je dijete dobilo sve odgovarajuće informacije;
  - u odgovarajućim slučajevima savjetovati dijete osobno, uz isključenje javnosti ako je potrebno, neposredno ili posredstvom drugih osoba ili tijela, na način prilagođen njegovoj sposobnosti razumijevanja, osim ako to ne bi bilo u očitoj suprotnosti s najboljim interesima djeteta;
  - dopustiti djetetu da izrazi svoje mišljenje;
- c) pridati dužni značaj mišljenjima koja je dijete izrazilo.“

¹¹ Tipičan je primjer brakorazvod s maloljetnom djecom.

Nadalje, sud je ovlašten dopustiti djetetu da izrazi svoje mišljenje i pridati mu važnost. Kako će i gdje dijete svoje mišljenje izraziti, nije rečeno te je otvoren dijapazon odgovora. Mi se zalažemo, osobito kod preadolescentne dobi, za kontakt izvan sudnice, u posebnoj prostoriji, u nazočnosti psihologa, te, što je osobito važno, za psihološku edukaciju sudaca u smislu konstruktivnog, nestigmatizirajućeg i neviktimizirajućeg razgovora s djetetom. Uostalom, nisu nepoznata pravila struke koja govore o tome kako se obavljaju stručni razgovori s djecom.

OZ je u članku 89. stavku 5.¹² anticipirao ratificiranje ove Konvencije te je uvrstio gotovo istovjetnu odredbu, koja bi u praksi zahtijevala dodatna pojašnjenja u spomenutom smislu.

Daljnja je ovlast suda (članak 9.)¹³ da u slučaju sukoba interesa roditelja on sâm djetetu imenuje posebnog zastupnika za taj postupak. Tko će to biti – neko tijelo (centar za socijalnu skrb, obiteljski centar ili neko novo tijelo) ili odvjetnik – ovisi o prirodi spora/postupka o kojemu je riječ. Kad sud uoči da je djetetu potrebna pomoć poglavito pravne naravi, bilo bi svrsishodno imenovati odvjetnika. U drugim slučajevima, npr. u postupku izricanja mjere prema roditeljima kojom se želi zaštititi dijete¹⁴ to bi, primjerice, mogao biti socijalni pedagog. Bitno je da sudu bude jasno da su interesi roditelja u sukobu te da ne mogu donijeti odluku koja bi koristila djetetu. OZ je na tragu ovog rješenja, ali ne u potpunosti, jer u članku 167. predviđa imenovanje posebnog skrbnika djetetu, među inim, a za primjenu ove Konvencije sličnim slučajevima, tj. kad se vodi izvanparnični postupak za izricanje mjera iz članaka 111., 112. ili 114., te „... i u drugim slučajevima kad su interesi djeteta i roditelja u suprotnosti“ (članak 167. točka 6.). Istraživanje prakse zasigurno bi pokazalo da se ni u jednom od ovih slučajeva djetetu ne postavlja poseban skrbnik.

Konvencija daje sudu ovlast da u postupcima koji se tiču djeteta djeluje „... na vlastiti poticaj u slučajevima utvrđenim unutarnjim pravom kada je dobrobit djeteta u ozbiljnoj opasnosti.“ (članak 8.), čime se dodatno naglašava protektivna uloga suda. Naime, moguće je povodom jednog postupka (npr. razvoda braka) da sud spozna da je dijete potrebno dodatno zaštititi npr. izricanjem neke od mjera prema roditelju. Međutim, hrvatsko

¹² „... (5) U postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovom pravu ili interesu, dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja. Mišljenje se uzima u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.“

¹³ “1. Kad u postupcima koji se tiču djeteta unutarnje pravo priječi nositeljima roditeljskih odgovornosti da zastupaju dijete kao rezultat sukoba interesa između njih i djeteta, sudbeno će tijelo biti ovlašteno djetetu imenovati posebnog zastupnika u takvom postupku.
2. Stranke će razmotriti mogućnost da se sudbenom tijelu u postupcima koji se tiču djeteta dodijeli ovlast za imenovanje posebnog zastupnika, u odgovarajućim slučajevima odvjetnika, koji će zastupati dijete.”

¹⁴ U oba slučaja riječ je o kategorijama obiteljskih predmeta za koje je RH dala izjavu, u skladu s člankom 1. stavkom 4. Postupak posvojenja odnosno skrbništva su upravni postupci, no i u njima bi centar za socijalnu skrb kao tijelo pred kojim se provodi postupak moglo imenovati djetetu posebnog zastupnika, jer Konvencija nadležnim tijelom smatra i pravno tijelo (arg. ex čl. 2 a).

obiteljsko zakonodavstvo nema tako razrađen sustav zaštite djece u sudskim postupcima. Naime, članak 108. OZ-a¹⁵ stvara određene dužnosti i ovlasti različitih tijela i sudova (poglavito prekršajnih i kaznenih) upravo kako bi se sva tijela, a ne samo pojedince, okupilo oko zaštite djetetovih prava. No, iz te zakonske odredbe proizlazi da je centar za socijalnu skrb središnje tijelo za zaštitu djetetovih prava i koordinaciju svih tijela koji se u svojem radu mogu susresti s ugrožavanjem istih, a da sud nema takve ovlasti. Odredba članka 267. OZ-a¹⁶ namijenjena je zaštiti prava i interesa djece tijekom postupka, pa je očito da nam nedostaje odredba u smislu članka 8. Konvencije.

Uloga zastupnika

O zastupniku djeteta bilo je riječi povodom djetetovih postupovnih prava iz članka 5. te sudske ovlasti da djetetu imenuje zastupnika. Proniknuvši u njegove ovlasti, dolazimo do zaključka da zastupnik zapravo predstavlja dijete u sudskom postupku.

Sadržaj ovlasti zastupnika navodi članak 10. U njemu se razaznaju dvije važne okosnice. Jedna se odnosi na kriterij najboljeg interesa djeteta koji „upravlja“ zastupnikovim radnjama, a drugi jest kriterij djetetove zrelosti.

Kriterij „očite suprotnosti s najboljim interesima djeteta“ znači da se ovlasti koje on ima mogu perfektuirati samo ako se ne kose s djetetovim najboljim interesom. To je klasični smjer kojim idu sve konvencije, počevši od Konvencije o pravima djeteta. To dodatno osnažuje zastupnikovu ulogu, no i traži od njega dodatna znanja kako bi mogao prosuditi što je u stvarnosti u interesu djeteta.

Djetetova zrelost je odraz zahtjeva za individualiziranim pristupom djetetu i svijesti da je razvoj djece linearan, ali i skokovit, te ponajprije individualan. Nerijetko djeca iste dobi imaju različit stupanj zrelosti i razumijevanja, pa i zainteresiranosti za vlastitu sudbinu.

¹⁵ „(1) Svatko je dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb o kršenju djetetovih prava, a posebice o svim oblicima tjelesnog ili duševnog nasilja, spolne zloporabe, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, zlostavljanja ili izrabljivanja djeteta.

(2) Centar za socijalnu skrb dužan je odmah po primitku obavijesti iz stavka 1. ovoga članka ispitati slučaj i poduzeti mjere za zaštitu djetetovih prava.

(3) Ako je centar za socijalnu skrb obavijest iz stavka 1. ovoga članka primio od drugog tijela ili ustanove, dužan je o poduzetom izvijestiti to tijelo ili ustanovu.

(4) Sud pred kojim se vodi prekršajni ili kazneni postupak u vezi s povredom nekog djetetovog prava dužan je o pokretanju postupka obavijestiti centar za socijalnu skrb i sud koji je nadležan za izricanje mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta.

(5) Pravomoćnu odluku donesenu u postupku iz stavka 4. ovoga članka sud će dostaviti centru i sudu koji je nadležan za izricanje mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta.“

¹⁶ „Sud je dužan tijekom postupka osobito paziti da se zaštite prava i interesi djece, osoba s duševnim smetnjama, ili osoba koje se iz drugih razloga nisu sposobne same brinuti o sebi i o svojim pravima i interesima.“

Dužnosti su zastupnika trojake. Ponajprije, on treba djetetu dati informacije u vezi s postupkom koje mogu služiti izgradnji njegova mišljenja (tzv. „odgovarajuće informacije“). Kako će on i gdje to učiniti ostaje otvorenim pitanjem. Predlažemo neformalni način, uz pomoć psihologa.

Nadalje, njegova je dužnost da djetetu pojasni kauzalnu vezu između djetetova mišljenja i uzimanja istoga u obzir, odnosno djetetova mišljenja i posljedica koje prouzrokuje zastupnikovo djelovanje po nalogu djeteta („moguće posljedice postupanja u skladu s mišljenjem djeteta i moguće posljedice bilo koje zastupnikove radnje“). Smatramo da je i u ovom slučaju vrlo osjetljiva komunikacija s djetetom te da su potrebne dodatne, specijalne vještine i znanja te stručna (psihološka) pomoć zastupniku.

Posljednja dužnost zastupnika odnosi se na dvije radnje: na spoznaju srži mišljenja djeteta, tj. njegova sadržaja, značenja, supstrata, u kojemu će se nerijetko kriti i djetetove želje, te potom njegove prezentacije sudu. Ovdje nedvojbeno zastupniku, osobito ako nije psiholog, treba stručna psihološka pomoć i edukacija.

Postavlja se pitanje tko sve može biti zastupnikom djeteta. Iz Konvencije proizlazi sloboda država da ga specificiraju – bilo po zanimanju, bilo po funkciji. Već je prije spomenuto kako to može biti odvjetnik, no proizlazi da to može biti i državno tijelo (sada postojeći centri za socijalnu skrb ili obiteljski centri), no te bi uloge *de lege ferenda* bilo poželjno detaljno opisati i namijeniti im takvu ovlast ponajprije. Nadalje, nema zapreke da se otvori mogućnost profesionalnog zastupanja i od strane udruga. Ono što je važno jest to da se zastupanje ne može shvatiti kao puko iznošenje djetetova mišljenja i poznavanje prava koja mu pripadaju, već se pristup zastupanju mora temeljiti na psihološkom sagledavanju djetetove pozicije, njegovih želja, mogućnosti i suradnje.

Nedvojbeno zastupnikom može biti osoba koja na to pristane (pod pretpostavkom da ga je dijete ili sud odredilo), koja ima posebna nagnuća da bude predstavnik, glasnogovornik djeteta, koja ima i posebna znanja za komunikaciju s djetetom, a za što, ako nije psiholog, treba stjecati specifična, multidisciplinarna znanja. Osim toga, kad će se, i ako, odvjetnici pojaviti kao zastupnici djeteta koji predstavljaju svoju stranku, tj. dijete, njihov bi se rad trebao dodatno vrednovati, omogućiti im po Zakonu o odvjetništvu stjecanje prestižne titule zastupnika djeteta, što znači da društvo u cjelini treba prepoznati osjetljivost materije takvoga zastupanja. Dakako, cjelokupni zaokret prema priznanju postupovnih prava djeteta i jačoj pravnoj zaštiti podrazumijeva i reorganizaciju pravosuđa u smislu obiteljskih sudova¹⁷, koji bi, analogno maloljetničkim kaznenim sudovima, trebali imati neprestanu stručnu podršku psihologa, socijalnih pedagoga i socijalnih radnika.

¹⁷ O potrebi stvaranja obiteljskih sudova autorica je iznijela svoju tezu 2000. godine na simpoziju *Zašto obiteljski sudovi?* Okrugli stol "Posebni obiteljski sudovi u RH – potrebe, mogućnosti, nadležnost".

Zastupanje koje prema Konvenciji mogu obavljati odvjetnici, trebalo bi, neovisno o dobrim namjerama¹⁸, *de lege ferenda* urediti i glede troškova. Osim što se sporovi nerijetko odugovlače, oni time i uzrokuju nemale troškove zastupanja. Privremeno rješenje, s obzirom na to da Konvenciju moramo i trebamo neposredno primjenjivati, moglo bi biti u sklapanju sporazuma između Hrvatske odvjetničke komore i pravobraniteljice za djecu, analogno postojećem Sporazumu između Hrvatske odvjetničke komore o besplatnom zastupanju djece u postupcima uzdržavanja¹⁹. No, *pro futuro* smatramo da bi obiteljsko zakonodavstvo (ili novo procesno obiteljsko zakonodavstvo) trebalo propisati solidarnu dužnost roditelja da podmire troškove nastale zastupanjem od strane odvjetnika. Naime, činjenica jest da OZ propisuje, u okviru ravnopravne roditeljske skrbi, pravo i dužnost roditelja da zastupaju svoju maloljetnu djecu (članak 98. stavak 1.). Budući da između njih, kad i ako, postoji sukob interesa, jasno je da radi zaštite dobrobiti djeteta netko treći treba preuzeti zastupanje djeteta. Prema tome, roditelje bi trebalo u sudskoj odluci teretiti i za snošenje troškova nastalih zastupanjem njihova djeteta u postupku.

Otvorena pitanja po ZPP-u

Zakon o parničnom postupku (ZPP) odražava trom i glomazan sustav, neprilagođen najnovijim zahtjevima. S obzirom na to da je pravna zaštita djece postala prvorazredno pitanje civilizacijske razine, danas više nema mjesta promatranju parničnog, ali i izvanparničnog postupka uklopljenog i utopljenog u odredbe kojima se štite subjektivna prava odraslih osoba.

Posebnost djece u odnosu na odrasle osobe ogleda se i u potrebi stvaranja novih pravila kojima će se njihova, opet posebna prava i status, štiti u sudskom postupku. Začecima prepoznavanja potrebe posebne zaštite pojedinih ugroženih osoba možemo smatrati odredbe članka 83. stavka 2. i 84. ZPP-a, no s obzirom na narasle potrebe i specifičnost djetetova pravnog subjektiviteta, one su neprimjenjive za dosljednu primjenu Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, koja predviđa posebna postupovna prava djece.

Postupovna prava djece i procesni legitimitet poprilično se različito tumače u obiteljskopravnoj teoriji odnosno u teoriji građanskoga parničnog procesnog prava²⁰. Prema postojećem zakonskom uređenju, osim već spomenutih odredbi članaka 89., 167. i 269. OZ-a, koji se bave procesnim subjektivitetom djeteta i njegovim statusom u sporovima,

¹⁸ Koje će vjerojatno rezultirati sporazumom između Hrvatske odvjetničke komore i Pravobraniteljice za djecu, o zastupanju *pro bono*.

¹⁹ Prema navedenom sporazumu, odvjetnici su u posljednjih pet godina u čak 1922 slučaja besplatno zastupali djecu.

²⁰ Šimović, I., Utjecaj dobi na poslovnu i parničnu sposobnost, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 61, 2011. ,5, 1625-1685; Uzelac, A., Rešetar, B., Procesni položaj djeteta u obiteljskom i građanskom procesnom pravu, u: *Dijete i pravo*, B. Rešetar (ur.), Osijek, 2009., str. 161-198.

valja istaknuti da OZ daje djetetu pravo da pokrene različite postupke (parnične), no tu ga obvezno zastupa zakonski zastupnik. No, u izvanparničnim postupcima dijete samostalno podnosi prijedlog u nekoliko slučajeva²¹, od kojih se za primjenu Konvencije o ostvarivanju dječjih prava, osobito zanimljivom čini mogućnost da dijete podnese prijedlog u sljedećim slučajevima: donošenje odluke o prestanku ograničenja ili zabrane susreta i druženja (članak 100. stavak 6.), odluka o nekom od sadržaja roditeljske skrbi (članak 101.), odluka o tome s kim će dijete živjeti odnosno o susretima i druženju, ako su se okolnosti bitno promijenile (članak 102.), odluka o roditeljskoj skrbi nakon smrti roditelja s kojim je dijete živjelo (članak 105.), odluka o predaji djeteta od strane osobe kod koje se neovlašteno nalazi (članak 106.) te o susretima i druženju djeteta sa srodnicima (članak 107.). Dakle, tu se dijete pojavljuje ne samo kao titular prava već i kao procesno sposoban i samostalan subjekt.

Smisleno postupanje zahtijevalo bi donošenje posebnoga procesnog zakona kojim bi se riješila mnogobrojna otvorena pitanja i specifičnosti postupanja u obiteljskim stvarima. Vjerujemo da bi odgovore na pitanja mogla već i sada dati sudska praksa, no neka od pitanja ostaju za zrelo promišljanje i potom normativno uobličjenje.

Ponajprije, smatramo da bi, kako to zagovara obiteljskoppravna doktrina, a čini OZ, djetetu valjalo priznati djelomičnu parničnu sposobnost i time iskoračiti iz uobičajene podjele na parnično sposobne (odrasle) i nesposobne (djeca) osobe. S obzirom na zahtjeve iz Konvencije, prijeko je potrebno urediti pitanje odnosa zastupnika i djeteta te unutar toga postaviti granice postupanja djeteta odnosno njegova zastupnika. Smatramo da za potrebe primjene ove Konvencije djetetu ne treba proširivati okvir djelovanja u smislu eventualnoga samostalnog poduzimanja parničnih radnji, već treba pojasniti njegov odnos sa zastupnikom, ulogu zastupnika naspram djetetova „mandata“. Unutar toga otvaraju se neka pitanja, primjerice smije li zastupnik postupati *ex privata diligentia* ili isključivo po nalogu i inicijativi djeteta, smije li se zastupnik protiviti djetetovim željama i *vice versa*, smije li dijete samostalno poduzimati parnične radnje, i u tom slučaju, koje bi bile posljedice ako nastane kolizija između radnji zastupnika i djeteta itd.²²

Umjesto zaključka

Temeljito promišljanje o Konvenciji o ostvarivanju dječjih prava dovodi nas do zaključka da prava djece danas doživljavaju novi zamah. Preuzimanjem obveza iz međunarodnih dokumenata za zakonodavca i pravnu praksu nastaju novi zahtjevi koji se trebaju uobličiti u normativni okvir. U slučaju Hrvatske, premda se Konvencija može i treba primjenjivati

²¹ Hrabar, D., Zastupanje djece i postupovna prava djeteta pred sudskim i upravnim tijelima u obiteljskoppravnim stvarima, Hrvatska pravna revija, II, 2002., 10, 46-53.

²² Tome slično navode i Uzelac, A., Rešetar, B., bilješka 20.

neposredno²³, zbog sukoba normi različitih propisa i pravnih praznina, bilo bi poželjno *de lege ferenda* pravila postupanja na temelju Konvencije pretočiti u posebna procesna pravila. Dakle, ova Konvencija iziskuje novi pristup ustanovljenjem i konkretizacijom postupovnih prava djece te cjelokupnoga novog mehanizma zaštite djetetovih, ne samo postupovnih već i specifičnih materijalnih prava. To znači potrebu za dodatnim normativnim uređenjem procesnih prava djece, uloge suda i zastupnika djeteta, te zaokret u svakodnevnoj praksi u ime potpune i djelotvorne zaštite djece pred sudskim i upravnim tijelima.

Literatura

- Hrabar, D. (1996.), Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava – novi prilog promicanju dječjih prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 46, 4, str. 391-403.
- Hrabar, D., (2007.), Obiteljsko pravo, u: M. Alinčić et. al., Zagreb, str. 230
- Hrabar, D. (2002.), Zastupanje djece i postupovna prava djeteta pred sudskim i upravnim tijelima u obiteljskopравnim stvarima, Hrvatska pravna revija, II, 10, str. 46-53.
- Konvencija o pravima djeteta, SL SFRJ, br. 15/1990.; „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 12/1993., 20/1997.
- Obiteljski zakon, „Narodne novine“, br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 61/2011.
- Šimović, I. (2011.), Utjecaj dobi na poslovnu i parničnu sposobnost, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 61, 5, str. 1625-1685.
- Uzelac A., Rešetar, B. (2009.), Procesni položaj djeteta u obiteljskom i građanskom procesnom pravu, u: Dijete i pravo, B. Rešetar (ur.), Osijek, str. 161-198.

²³ Vidi članak 140. Ustava RH.

Prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac*

PRAVO DJETETA DA BUDE SASLUŠANO – OPĆI KOMENTAR BR. 12 ODBORA ZA PRAVA DJETETA (2009.)

Sažetak

Ovaj rad prikaz je Općega komentara br. 12 Konvencije o pravima djeteta, koji je Odbor za prava djeteta donio 2009. godine.

Odredba članka 12. navedene Konvencije obvezuje državu da ga primijeni u svim sudskim i upravnim postupcima, pa i u svim stvarima koje se odnose na dijete. Obiteljski zakon u Republici Hrvatskoj prenio je opće zahtjeve Konvencije, no način primjene prepušten je nadležnim tijelima, što je s obzirom na vrijeme donošenja Općega komentara logično.

U radu su analizirana obilježja tog prava: da je to pravo, a ne obveza djeteta, da se odnosi na dijete koje je sposobno oblikovati svoje mišljenje, da dijete ima pravo slobodno izraziti svoje mišljenje o svim stvarima koje se odnose na njega, u svim sudskim i upravnim postupcima, da to mišljenje treba uvažiti u skladu s dobi i zrelošću djeteta, da dijete ima pravo biti saslušano neposredno ili putem zastupnika ili odgovarajućeg tijela te na način koji je u skladu s domaćim postupovnim pravilima.

Također se razlažu elementi toga prava s obzirom na stadije postupka, kakvi bi postupci trebali biti te kako se (ne) provodi pravo djeteta da bude saslušano u domaćoj praksi. Rad završava prijedlozima dobre prakse do donošenja odgovarajućih propisa.

I. Uvod

Konvencija o pravima djeteta¹ globalni je međunarodni ugovor koji svojim postojanjem više od dva desetljeća utire put shvaćanjima o potrebi priznanja i zaštite prava djece. Konvencija nije popraćena obrazloženjem, već Odbor za prava djeteta² povremeno

* redoviti profesor na Katedri za obiteljsko pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu

¹ Konvencija o pravima djeteta, Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, br. 15/1990, „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 12/1993., 20/1997. U daljnjem tekstu Konvencija.

² Odbor za prava djeteta ustanovljen je odredbom članka 43. Konvencije, a predstavlja tijelo koje čini osamnaest nezavisnih stručnjaka. Odbor se sastaje jednom godišnje, svoja izvješća o radu upućuje svake dvije godine Općoj skupštini preko Gospodarskoga i Socijalnog vijeća, a države članice Konvencije dužne su mu periodično podnositi izvješća o primjeni Konvencije. Vidi Hrabar, D., u: Alinčić et al., *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2007., str. 414 b

komentira sadržaj, poželjan način primjene i doseg pojedinih odredaba te komentira neka pitanja od važnosti za primjenu Konvencije, dajući joj tako obilježje živućeg instrumenta koji se stalno prilagođuje postojećim shvaćanjima. S obzirom na potrebu ostvarivanja prava djeteta, Odbor za prava djeteta izdao je Opći komentar br. 12, Pravo djeteta da bude saslušano, 2009. godine (trinaest godina nakon donošenja Konvencije o ostvarivanju dječjih prava³ u okrilju Vijeća Europe).

Konvencija obvezuje i Republiku Hrvatsku, pa je snagom članka 140. Ustava RH iznad zakona, a njezina snaga leži i u činjenici da se Europski sud za ljudska prava, razmatrajući navodne povrede prava djece, sve češće poziva i na činjenicu da je pojedina država, prema kojoj se vodi postupak u Strasbourgu, država stranka i Konvencije o pravima djeteta⁴.

Ova je Konvencija prvi, i globalno najprihvaćeniji, međunarodni ugovor, koji je djetetu izrijeком priznao pravo na slobodno izražavanje svojih stavova u svim stvarima koje se odnose na njega, kasnije nazvano „pravo djeteta na sudjelovanje“ (*participation right*). Pravo djeteta potom je detaljno razrađeno u Europskoj konvenciji o ostvarivanju dječjih prava na europskoj razini, a sadržavaju ga i drugi međunarodni dokumenti, među ostalima i Povelja o temeljnim pravima EU.

Predmet su ovog priloga stavovi i preporuke Odbora za prava djeteta o tome kako bi trebala izgledati primjena prava djeteta da bude saslušano te naputak kako to pravo primijeniti u domaćim obiteljskopравnim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djece *de lege lata*. Kako je riječ o pravu djeteta za čiju su primjenu potrebna interdisciplinarna znanja, težište će biti na primjeni tog prava u obiteljskopравnim postupcima u kojima se odlučuje o pitanjima koja se odnose na dijete⁵.

³ Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 1/2010. Vidi rad Hrabar, D., Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava – nov prilog promicanju dječjih prava, Zbornik PFZ, 46, 1996., 4; str. 391-403. Odbor ministara Vijeća Europe kasnije je izdao pravno neobvezujući dokument *Guidelines on Child Friendly Justice* (2010) (Korać Graovac, A., Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu naklonjenom djeci, *Dijete i društvo*, br. 1-2, 2011., str. 271-275).

⁴ Ova činjenica dovodi do zanimljive pravne situacije da su države članice Vijeća Europe, prema kojima se vodi postupak pred Europskim sudom za ljudska prava, podvrgnute preispitivanju i povreda prava Konvencije o pravima djeteta, koja ne predviđa mehanizam pravne zaštite putem individualnih pritužbi. Pravo djeteta da bude saslušano najuže je povezano s pravom na pošteno suđenje – članak 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 6/1999., pročišćeni tekst. U skoroj će se budućnosti otvoriti i paralelni mehanizam, jer su Ujedinjeni narodi donijeli fakultativni protokol koji djeci omogućuje individualni postupak za zaštitu njihovih prava predviđenih Konvencijom o pravima djeteta, *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure* (A/RES/66/138, New York, 19. prosinca 2011.)

⁵ Opći komentar br. 12 mnogo je širi te je metodološki podijeljen u nekoliko dijelova: sastoji se od pravne analize same odredbe, potom se u odjeljku A objašnjavaju pretpostavke za puno ostvarenje tog prava djeteta da bude saslušano, osobito tijekom sudskih i administrativnih postupaka, u odjeljku B raspravlja se o povezanosti odredbe članka 12. s ostala tri opća načela Konvencije, kao i o povezanosti s drugim odredbama. U odjeljku C naznačeni su uvjeti pod kojima se ostvaruje pravo na sudjelovanje i utjecaj prava djeteta da bude saslušano u različitim situacijama i sredinama, u odjeljku D postavljene su osnovne pretpostavke za provedbu ovoga prava, a u odjeljku E izneseni su zaključci Odbora za prava djeteta.

II. Pravo djeteta da bude saslušano

Članak 12. Konvencije o pravima djeteta:

“1. Države stranke osigurat će djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose, te ih uvažavati u skladu s dobi i zrelošću djeteta.

2. U tu svrhu, djetetu se izravno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe, mora osigurati da bude saslušano u svakom sudbenom i upravnom postupku koji se na njega odnosi, na način koji je usklađen s proceduralnim pravilima nacionalnog zakonodavstva.“

U uvodnom dijelu Općega komentara odredba članka 12. Konvencije ističe se kao jedinstvena u ugovorima o ljudskim pravima, jer se bavi pravnim i socijalnim statusom djece, koja kao subjekti prava ipak nemaju punu autonomiju odraslih (točka 1. komentara). Odbor je istaknuo kako se ova odredba ubraja u jedno od četiri opća načela Konvencije, a uz pravo na sudjelovanje to su pravo na nediskriminaciju, pravo na život i razvoj te ponajprije razmatranje djetetova najboljeg interesa. Odbor ovim pravima, koja su istaknuta kao načela, osim značenja pojedinog prava, pridaje i važnost na način da ih se treba uzeti u obzir pri tumačenju i provedbi svih drugih prava, koja se procjenjuju u svjetlu navedenih načela.

Participaciju djece treba promatrati kao razvojni proces; ona znači razmjenu informacija i dijalog između djece i odraslih, zasniva se na međusobnom poštovanju djece i odraslih, a djeca uče kako da se uvažavaju njihova shvaćanja i shvaćanja odraslih. Odbor za prava djeteta ističe kako postoji svijest o teškoćama primjene prava djeteta na sudjelovanje, osobito jer su uvriježene drugačije prakse i stavovi te postoje političke i ekonomske prepreke za prihvaćanje. Pravo djeteta na sudjelovanje ima široko područje primjene, u svim područjima u kojima se pojavljuju djeca, a u kontekstu ostvarenja dječjih postupovnih prava bitno je pravo djeteta da bude saslušano.

Pravo na participaciju namijenjeno je i pojedinom djetetu i skupini djece, primjerice, djeci u nekom razredu, djeci koja su susjedi, djeci s posebnim potrebama, djevojčicama (točka 9.), a o području primjene ovisi i način primjene.

Sama odredba članka 12. podijeljena je u dva stavka: u prvome se govori o pravu djeteta „na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose“, a u drugome se rabi procesna terminologija, pa se govori o „pravu djeteta da bude saslušano“. Primjena cijeloga članka 12. tako je mnogo šira, jer se on ne odnosi samo na postupovna prava djece, no ta postupovna prava obuhvaća u odredbi stavka 2., koji je, kao što je navedeno, središte zanimanja ovoga rada.

1. Analiza pojmova

Pravo, ali ne i obveza djeteta. Iznimno je važno istaknuti kako pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje, odnosno da bude saslušano u postupku, jest njegovo pravo, no ne i njegova obveza. Države ugovornice moraju osigurati da dijete dobije sve potrebne informacije i savjet, kako bi o tome moglo donijeti odluku u svojem najboljem interesu (tako u točki 16., 22. i dalje). Dijete koje je odlučilo izraziti svoje mišljenje treba biti upozoreno da u svakom trenutku može odustati od daljnjeg sudjelovanja (točka 134.).

Dijete sposobno oblikovati svoje mišljenje. Obveza je nadležnih tijela utvrditi je li dijete sposobno samo oblikovati mišljenje, a treba poći od pretpostavke da jest, što znači da je teret dokaza da dijete nije sposobno oblikovati svoje mišljenje na nadležnom tijelu (točka 20. komentara). Važno je da Odbor smatra kako nema dobne granice koja je pretpostavka da dijete izražava svoje mišljenje te da je zakonodavac ne bi trebao nametati, jer postoji mnogo načina da se pribavi mišljenje djeteta s obzirom na mogućnost i verbalnog i neverbalnog izražavanja (igra, govor tijela, izraz lica, crtanje i slikanje...).

Nije nužno da dijete ima sveobuhvatno i detaljno znanje o svim aspektima problema, već treba imati one informacije koje su dostatne da oblikuje mišljenje.

Iskazivanje mišljenja djeteta može biti štetno za dijete, osobito kad su uključena vrlo mala djeca, djeca žrtve kaznenih djela, seksualnih delikata, nasilja ili zlostavljana djeca, a tada države moraju poduzeti sve potrebne mjere kako bi dijete bilo u potpunosti zaštićeno (točka 21. komentara).

Pravo slobodno izraziti svoje mišljenje. Dijete mora moći izraziti svoje mišljenje bez pritiska, odnosno izabrati hoće li ga ili neće izraziti. Djetetom se pritom ne smije manipulirati (tako da ne izražava vlastito mišljenje, već mišljenje druge osobe), ne smije biti izloženo neprimjerenom utjecaju ili pritisku (točka 22. komentara). Važno je da se dijete saslušava samo onoliko puta koliko je to nužno, osobito kad iskazuje o po njega samog štetnim događajima. Odbor ističe kako je pribavljanje mišljenja djeteta težak proces koji može biti traumatično iskustvo za dijete (točka 24. komentara).

Odbor roditelje ne isključuje, već ih uključuje, katkad zajedno s osobom koja je odgovorna za pribavljanje mišljenja djeteta, da djetetu objasne sve o mogućim odlukama koje će biti donesene kao i o posljedicama koje uvaženo mišljenje djeteta može imati na donošenje odluka (točka 25. komentara).

Ovaj pristup čini se značajnim (osim kad postoji sukob interesa između roditelja i djeteta), jer u ostvarivanju prava djeteta trebalo bi poći od načela da roditelji u pravilu dobro skrbe za dijete, a da su slučajevi kad su njihovi interesi u sukobu s djetetom iznimka, a ne pravilo. O ovome bi trebalo voditi računa u domaćem zakonodavstvu *de lege ferenda*.

O svim stvarima koje se odnose na dijete. Kao što je već navedeno, odredba članka 12. obuhvaća sve situacije koje bi se mogle odnositi na dijete, pa i na svaki sudbeni i upravni postupak koji se na njega odnosi. Ovako postavljena, mnogo je šira od zahtjeva domaćih propisa (jer obuhvaća i postupke koji su izvan dosega članka 89. stavka 5. Obiteljskog zakona⁶). Primjerice, navodi se kako se ova odredba odnosi na postupke koji se vode povodom razdvajanja roditelja, o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti, o roditeljskoj skrbi i posvojenju, kad su djeca u sukobu sa zakonom, kad su žrtve tjelesnog ili duševnog nasilja, spolne zloporabe, povodom ostvarivanja prava iz zdravstvene ili socijalne skrbi, djeca bez pratnje, djeca žrtve ratnih sukoba... (točka 32. komentara). Pravo djeteta da bude saslušano nije ovisno o tome tko je pokrenuo postupak, a države moraju osigurati da donositelji odluka u sudskim ili upravnim postupcima objasne u kojoj su mjeri uzeli u obzir mišljenje djeteta te koje su bile posljedice uvažavanja djetetova mišljenja (točka 33. komentara).

Uvažavanje mišljenja u skladu s dobi i zrelošću djeteta. Odbor ističe kako jednostavno slušanje djeteta nije dostatno, već ga se mora ozbiljno uzeti u obzir kad je dijete sposobno oblikovati svoje mišljenje (točka 28. komentara). Na hrvatskom bi se to moglo slikovito prikazati i kao „pravo djeteta da ga se čuje“, a ne samo sasluša. Koliko je ozbiljno mišljenje djeteta uvaženo (s napomenom zašto upravo tako, odnosno da mišljenje djeteta nije pribavljeno ili da nije utjecalo na donošenje odluke) trebalo bi biti sastavnim dijelom obrazloženja odluke nadležnog tijela (napomena autorice).

Dob i zrelost djeteta moguće je procjenjivati samo individualno, s obzirom na primljene informacije, dosadašnje iskustvo djeteta, njegovu okolinu, društvena i kulturološka iščekivanja. Zrelost se, pak, odnosi na mogućnost da dijete razumije i prihvati posljedice eventualno uvaženog mišljenja. Odbor za prava djeteta upućuje na to da je potrebno uzeti u obzir razvojne sposobnosti djeteta, kao i usmjeravanje te vodstvo njegovih roditelja.⁷ U kasnijem dijelu Komentara ističe kako se usmjeravanje roditelja, odnosno skrbnika, mora smanjivati kako dijete postaje zrelije, jer što je dijete zrelije, to stječe veću odgovornost pri ostvarivanju svojih prava (točke 29. do 31. te 84. do 85. komentara).

Pravo djeteta da bude saslušano u svakom sudbenom i upravnom postupku koji se odnosi na dijete. Dužnost je svakog nadležnog tijela koje vodi sudski ili upravni postupak u kojemu se odlučuje o nekom od pitanja koje se odnosi na dijete omogućiti djetetu da ostvari svoje pravo da bude saslušano. U spisima bi o tome svakako trebalo ostaviti odgovarajući trag.

⁶ Obiteljski zakon, „Narodne novine“ br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 61/2011.. (u nastavku teksta: OZ) Članak 89. stavak 5. OZ-a: „U postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovom pravu ili interesu, dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja. Mišljenje se uzima u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.“ V. infra popis postupaka.

⁷ Čini nam se da vodstvo roditelja može biti višeznačno: pozitivno (koje djetetu pomaže da samo donese odluku) i negativno (manipulativno).

Odbor za prava djeteta ističe kako okružje u kojemu se dijete saslušava ne smije biti neugodno, neprijateljsko, neosjetljivo ili neprikladno za njegovu dob. Postupci moraju biti pristupačni i prilagođeni djetetu. U tom smislu potrebno je osigurati odgovarajuće obrazovano osoblje, izgled sudnica i odjeću osoba koje sudjeluju u postupku, odvojene čekaonice za djecu i slično (točka 34. komentara).⁸

Neposredno ili putem zastupnika ili odgovarajućeg tijela. Nakon što je dijete odlučilo da želi biti saslušano, Odbor preporučuje da samo dijete odluči hoće li izraziti mišljenje neposredno ili posredno, a da se djetetu, kad god je to moguće, omogući da bude neposredno saslušano u postupku (točka 35. komentara).

Ipak, u praksi dijete netko treba obavijestiti o njegovim pravima te prenijeti nadležnom tijelu odluku djeteta. Uz to stručnjaci psiholozi i psihijatri, pa i suci, upozoravaju na to da neposredno saslušanje djeteta može biti protivno interesu djeteta, a neki suci ističu kako u postojećim okolnostima nemaju dovoljno znanja da bi znali razgovarati s djetetom na način da pravilno ocijene iskazano mišljenje.

U tom smislu korisno je upozorenje Odbora za prava djeteta da, kad djetetovo mišljenje prenosi zastupnik djeteta (roditelj/i, ako ne postoji sukob interesa, odvjetnik ili neka druga osoba, kao socijalni radnik), važno je da ta osoba ispravno prenese stavove i mišljenje djeteta. U tom smislu zastupnik mora imati dostatno znanje i razumijevanje različitih aspekata postupka donošenja odluka u određenom sudskom postupku te iskustvo u radu s djecom.⁹

Zastupnik mora biti svjestan da predstavlja isključivo interese djeteta, a ne interese drugih osoba, ustanova ili tijela, a zbog toga treba donijeti kodeks ponašanja za osobe koje su djetetovi zastupnici (točka 37. komentara).

Odbor za prava djeteta ne izjašnjava se o tome kakav bi trebao biti utjecaj djeteta na izbor i imenovanje zastupnika, no sigurno je da bi i na tu odluku trebalo primijeniti pravilo da treba uzeti u obzir mišljenje djeteta.

Na način koji je u skladu s domaćim postupovnim pravilima. Kako je riječ o dokumentu koji je namijenjen globalnoj primjeni, Odbor za prava djeteta prihvaća mogućnost prilagodbe zahtjeva domaćim postupovnim pravilima, no to ne smije biti tumačeno na način da se djetetu uskrati pravo da bude saslušano. Dapače, Odbor za prava djeteta

⁸ Ovo je bitno za sustave u kojima su suci formalno odjeveni.

Republika Hrvatska udovoljava ovim zahtjevima u kaznenim postupcima koji se vode po Zakonu o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 84/2011.), pa nema razloga da se ta dobra praksa ne primijeni u svim ostalim postupcima.

⁹ Traže se interdisciplinarna znanja, za koja nije dovoljno da su stečena iskustvenom razinom, već odgovarajućom izobrazbom. Kao dobar primjer široke edukacije možemo uputiti na sveučilišni interdisciplinarni studij Prava djece na Sveučilištu u Zagrebu, na kojemu se održava nastava od jeseni 2011. godine (<http://www.pravo.unizg.hr/prava-djece>, pregled 9. travnja 2012.).

izrijekom ističe kako propust prvostupanjskog tijela može (i treba) dovesti do preispitivanja u postupku povodom pravnih lijekova (točke 38. i 39. komentara), no ne navodi tko bi bio ovlaštenik za ulaganje pravnog lijeka.

2. Elementi primjene prava djeteta da bude saslušano

Kako bi pravo djeteta da bude saslušano bilo učinkovito primijenjeno, potrebno je, prema preporuci Odbora za prava djeteta, pet koraka, bez obzira na to je li riječ o formalnim postupcima ili o nekom drugom postupku. To su priprema, saslušanje, procjena sposobnosti djeteta, povratna informacija o tome kakvo je značenje pridano stavovima/mišljenju djeteta te omogućavanje postupka povodom primjene pravnih lijekova za zaštitu njegova prava.

Priprema. Nužno je osigurati da je dijete obaviješteno o svojem pravu (i o pravu da ne bude saslušano), treba mu omogućiti da izabere hoće li dati posredni ili neposredni iskaz te da bude svjesno posljedica izbora. Usto, treba mu pomoći da bude svjesno utjecaja koje bi tako izneseno mišljenje moglo imati na konačnu odluku.

Odbor za prava djeteta pomalo zbunjuje jer navodi kako osoba koja donosi odluku mora pripremiti dijete prije saslušanja, pružiti mu objašnjenja kada, kako i gdje će se saslušanje održati te mora uzeti u obzir mišljenje djeteta (točka 41. komentara).

Čini se da su ovdje pomiješane uloge, jer ako je dijete odlučilo dati posredno svoje mišljenje, tada ono vjerojatno neće ni vidjeti suca ili osobu ovlaštenu donijeti odluku u upravnom postupku.

Saslušanje. Odbor za prava djeteta ističe kako cijelo okruženje u kojemu dijete ostvaruje svoje pravo da bude saslušano mora biti poticajno te da dijete mora znati da ga odrasla osoba pred kojom daje iskaz uzima ozbiljno. Osoba koja će saslušati dijete može biti odrasla osoba koja je uključena u pitanja koja se odnose na dijete (nastavnik, socijalni radnik ili osoba koja skrbi o njemu), osoba koja je ovlaštena donijeti odluku (sudac, osoba koja odlučuje u upravnom postupku, ravnatelj) ili stručnjak (psiholog ili liječnik). Odbor za prava djeteta u skladu s interdisciplinarnim saznanjima savjetuje da je razgovor prikladniji od ispitivanja te da dijete ne bi smjelo javno davati iskaz, već bi mu trebalo osigurati povjerljivost (*confidentiality*, točke 42. i 43. komentara).

Smatram kako bi načelo povjerljivosti iskaza za dijete moglo biti upitno s obzirom na opseg osoba u odnosu na koje se povjerljivost čuva. Primjerice, ako su isprepletena postupovna prava roditelja (pravo na pošteno suđenje, prema članku 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda) i zahtjev povjerljivosti iskaza djeteta, zakonodavac bi morao iznaći načina da se pomire suprotni interesi, možda izdvajanjem

spisa i selektivnim iznošenjem mišljenja djeteta na način da dijete ne trpi štetne posljedice zbog saznanja trećih o njegovu izraženom mišljenju. Više v. *infra*.

Procjena sposobnosti djeteta. Sposobnost (i zrelost) djeteta da izrazi svoje mišljenje važna je da bi se moglo procijeniti kolika važnost mora biti pridana mišljenju djeteta. To se čini prema okolnostima konkretnog slučaja, a mišljenje i pogledi djeteta trebali bi imati znatan utjecaj ako je dijete sposobno oblikovati svoje stavove razumno i neovisno (točka 44. komentara).

Domaćem su zakonodavcu ovakvi zahtjevi važni pri određivanju pravnih normi zbog toga što mora predvidjeti tko će procijeniti sposobnost djeteta s obzirom na razumnost i neovisnost od mogućih manipulacija. Osoba bez dodatnih znanja iz dječje psihologije zasigurno za to ne bi bila podobna.

Povratna informacija o tome kakvo je značenje pridano stavovima/mišljenju djeteta. Dužnost je onoga tko donosi odluku dati djetetu povratnu informaciju o tome što je odlučeno te kako je mišljenje djeteta utjecalo na odluku. Odbor za prava djeteta ističe kako ta informacija može upozoriti dijete da pokrene odgovarajući postupak povodom pravnih lijekova (točka 45. komentara).

Odbor za prava djeteta ne navodi kako osoba koja donosi odluku treba prenijeti djetetu informaciju, a kako je nerealno očekivati da sudac to osobno čini zbog prirode domaćega sudskog postupka, ovaj bi zahtjev mogao ispuniti i posredno, preko osobe koja je u postupku eventualno zastupala dijete, ili bi, u slučaju da je sudac neposredno saslušao dijete, mogao zadužiti neku treću osobu da djetetu prenese odgovarajuće informacije.

Djeci treba omogućiti postupak povodom primjene pravnih lijekova za zaštitu prava da budu saslušana. Ulaganje pravnih lijekova treba biti sigurno za dijete, na način da se dijete ne izlaže riziku nasilja ili kažnjavanja (točke 46. i 47. komentara).

Ovim zahtjevom Odbor za prava djeteta otvorio je pandorinu kutiju, jer, u skladu s postojećim postupovnim sustavima, da bi netko, pa i dijete, moglo uložiti pravni lijek, mora biti strankom ili umješaćem u postupku. Za primjenu u postojećem domaćem sustavu (pa i postojećim poredbenim sustavima) s obzirom na postupovne odredbe ostaje otvoreno – kad dijete samo daje svoje mišljenje, a u kojem trenu postaje nositelj prava na pravne lijekove, tko ga i kako pri tome može i treba zastupati, može li netko za dijete podnijeti pravni lijek, a postoje još mnoge dvojbe.

3. Posebne obveze u smislu sudskih i upravnih postupaka

Sudski postupci obuhvaćaju i građanske i kaznene postupke, no zbog namjene ovoga rada navest ćemo samo posebne obveze u građanskim i upravnim postupcima, s težištem na građanskim postupcima.

Među građanskim postupcima navode se brakorazvodni postupci, postupci povodom prestanka obiteljske zajednice, primjena mjera za izdvajanje djece i njihov smještaj u alternativnu skrb, posvojenje i kafalah u islamskom pravu (točke 51. do 56. komentara).

Navodeći ove postupke, Odbor za prava djeteta pravo djeteta da bude saslušano proteže ne samo na sudske postupke već i na postupke medijacije.¹⁰ Pri izdvajanju djeteta iz obitelji potrebno je osigurati pravo djeteta da bude saslušano s obzirom na njegov smještaj u udomiteljsku obitelj, s obzirom na stvaranje planova o skrbi i njihovoj reviziji kao i s obzirom na susrete s roditeljima i obitelji za vrijeme odvojenog života.¹¹

Za sve slučajeve ističe se kako se najbolji interes djeteta ne može utvrditi ako se prethodno ne pribavi njegovo mišljenje.

Odbor za prava djeteta ističe da će dijete češće nego u sudskim postupcima biti uključeno u upravne postupke jer su oni manje formalni, fleksibilniji te rasprostranjeniji, a i oni trebaju biti naklonjeni i dostupni djeci (točka 66. komentara). Među primjerima nalaze se postupci koji se odnose na izricanje disciplinskih mjera u školama, postupci povodom odbijanja da se izdaju školske svjedodžbe, da se omoguće pogodnosti u institucijama za odgoj maloljetnika, u postupcima kad azil traže djeca bez pratnje, pri traženju izdavanja vozačke dozvole i slično (točka 67. komentara).

4. Obilježja postupaka

Odbor za prava djeteta dodatno je naglasio kako formalno zadovoljavanje prava djeteta da bude saslušano, ali bez uzimanja njegova mišljenja u obzir pri donošenju odluke, nije dostatno. Stoga je preporučio da postupci u kojima se dijete ili skupina djece saslušavaju i/ili u kojima sudjeluju, moraju imati određena obilježja. Oni bi trebali biti transparentni i informativni, dobrovoljni, puni poštovanja prema dječjim stavovima, relevantni za djecu (djeci treba omogućiti davanje mišljenja o za njih relevantnim pitanjima), naklonjeni djeci (s obzirom na okružje i način pribavljanja mišljenja), inkluzivni (bez diskriminatornih obra-

¹⁰ U postupcima obiteljske medijacije povodom razvoda braka ne postoji usklađenost pristupa treba li djetetu, odnosno u kojem mu dijelu medijacije treba omogućiti da iznese svoje mišljenje. Kao prijedlog *de lege ferenda* u RH se nudi rješenje da bi djeca trebala imati mogućnosti izraziti svoje mišljenje koje bi u postupcima medijacije roditeljima u jednoj fazi postupka prenio medijator kao zastupnik djece, no sve uz suglasnost oba roditelja. Usp. Čulo Margaletić, Anica, *Mirno rješavanje obiteljskopравnih sukoba interesa*, Zagreb, 2011., doktorska disertacija, str. 295.

¹¹ Ovi se zahtjevi kasnije razrađeni ponavljaju u točki 97., i to kao pravo djeteta na informaciju o smještaju, skrbi i terapijskom planu, kao i pravo djeteta da o tome iskaže svoje mišljenje, pravo djeteta da bude saslušano te da njegovim pogledima bude pridana dužna važnost u razvoju i ustanovljavanju alternativne skrbi; osnivanje i praćenje institucija, kao što su pravobranitelj za djecu, povjerenik ili inspektor, koji bi nadzirali i imali slobodan pristup ustanovama gdje su smještena djeca; uvođenje učinkovitih mehanizama, primjerice predstavničkog savjeta djece, i djevojčica i dječaka, u ustanovama gdje su smještena, a koji bi sudjelovali u oblikovanju i primjeni pravila ustanove (točka 97.). Moguće je zamijetiti da ovdje nisu obuhvaćena djeca u udomiteljstvu, a deinstitucionalizacija alternativne skrbi jedan je od prioriteta suvremene zaštite djece.

zaca s obzirom na spol, manjinsku pripadnost, kulturalno osjetljivi na djecu iz svih zajednica), uz sudjelovanje odraslih koji su osposobljeni za komunikaciju s djecom, sigurni i osjetljivi na rizik koji izražavanje stajališta može izazvati za dijete te odgovorni s obzirom na mogućnost da djeca sudjeluju i u nastavku postupka kad je to potrebno.

III. Pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje u OZ-u

Pravo djeteta da bude saslušano postupovno je pravo djeteta koje je u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu dobilo primjereniji naziv, koji bi se sažeto moglo prevesti kao *pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje*. Pojam iz domaćeg zakonodavstva primjereniji je jer pojam „saslušati“ više pripada općim procesnim odredbama (članak 235. stavak 2. Zakona o parničnom postupku¹², u smislu saslušanja svjedoka).

Članak 89. stavak 5. OZ-a kaže: „U postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovom pravu ili interesu, dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja. Mišljenje se uzima u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.“

Gotovo ista odredba omogućuje ista prava i maloljetnom štíćeniku, s obzirom na skrbništvo i odluke koje se tijekom skrbništva donose (članak 157. OZ-a)¹³, a prema članku 269. stavku 2. OZ-a, „sud će omogućiti djetetu u skladu s njegovom dobi, zrelosti i dobrobiti da radi ostvarenja svojih prava i interesa u statusnim stvarima izrazi svoje mišljenje pred centrom za socijalnu skrb ili pred sudom.“ Posljednjom odredbom jasno je određeno da u statusnim stvarima dijete koje se za to odluči može izraziti svoje mišljenje ili neposredno, pred sućem, ili posredno, pred centrom za socijalnu skrb.

Prema procesnopravnoj teoriji, „dijete ne bi imalo parničnu sposobnost već pravo na očitovanje, odnosno pravo biti konzultirano, eventualno nakon što dobije odgovarajući savjet“.¹⁴

Sudski postupci predviđeni OZ-om, a u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu mnogobrojni su:

- postupak radi dopuštenja maloljetniku za sklapanje braka (članak 26. OZ-a)
- sporovi o podrijetlu djeteta – paternitetski i maternitetski (članci 71. do 86. OZ-a)
- postupak u kojemu maloljetni roditelj traži stjecanje poslovne sposobnosti (članak 120. stavak 4. OZ-a)

¹² Zakon o parničnom postupku, pročišćeni tekst, „Narodne novine“, br. 148/2011.

¹³ U literaturi je ispravno izraženo mišljenje da je odredba članka 157. stavka 2. *superfluum* (Rešetar, B., Pravo djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima razvoda braka, u: *Djeca i konfliktni razvodi*, Zbornik priopćenja s Godišnje konferencije Mreže pravobranitelja za djecu Jugoistočne Europe i stručnih rasprava Pravobranitelja za djecu RH Zagreb, 2010., str. 114.).

¹⁴ Dika, M., Građansko parnično pravo. Stranke, njihovi zastupnici i treći u parničnom postupku, IV. knjiga, Zagreb, 2008., str. 51.

- postupak u kojemu se, u okviru bračnog spora ili spora o podrijetlu djeteta, odlučuje o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti, o roditeljskoj skrbi i o mjerama za zaštitu prava i dobrobiti djeteta (članak 294. OZ-a)
- postupak za određivanje susreta i druženja djeteta s roditeljem s kojim dijete ne živi u obiteljskoj zajednici (članak 100. OZ-a)
- postupak u kojemu se odlučuje da će pojedine dužnosti obavljati roditelj s kojim dijete ne živi (članak 100. stavak 4. OZ-a)
- postupak u kojemu se odlučuje o ostvarivanju pojedinih sadržaja roditeljske skrbi (članak 101. OZ-a)
- postupak u kojemu se odlučuje o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti i donošenje nove odluke u slučaju promijenjenih okolnosti, te o roditeljskoj skrbi (članak 102. OZ-a)
- postupak u kojemu se odlučuje o daljnjoj skrbi za dijete nakon smrti roditelja s kojim je dijete živjelo, a na prijedlog drugog roditelja (članak 105. OZ-a)
- odluka o oduzimanju djeteta od osobe kod koje se dijete nalazi bez pravne osnove (članak 106. OZ-a)
- odluka o susretima i druženjima s djetetovim srodnicima, odnosno s bivšim očuhom ili maćehom, ili izvanbračnim drugom roditelja (članak 107. OZ-a)
- postupak u kojemu se oduzima pravo roditelju da živi s djetetom i da ga odgaja, a dijete se povjerava drugoj osobi, ustanovi ili pravnoj osobi koja obavlja djelatnost socijalne skrbi (članak 111. OZ-a)
- postupak za povjeravanje djeteta kod kojeg je došlo do poremećaja u ponašanju ustanovi za socijalnu skrb na čuvanje i odgoj (članak 112. OZ-a)
- postupak za lišenje prava na roditeljsku skrb (članak 114. OZ-a)
- postupak za izricanje zabrane roditelju, baki ili djedu, sestri ili bratu, odnosno polusestri ili polubratu da se neovlašteno približava djetetu i da ga uznemirava (članak 116. OZ-a)
- postupak o uzdržavanju djeteta (članci 300. i 301. OZ-a i dalje).

Upravni postupci (u nadležnosti centra za socijalnu skrb ili nekog drugog tijela):

- utvrđivanje podrijetla djeteta priznanjem (članak 56. OZ-a i dalje)
- povjeravanje djeteta kad roditelji nisu u stanju skrbiti o djetetu (članak 103. OZ-a)
- davanje dopuštenja roditelju da dijete povjeri ustanovi socijalne skrbi (članak 104. OZ-a)
- izricanje nadzora nad izvršavanjem roditeljske skrbi (članak 110. OZ-a)
- povodom zahtjeva za polaganje računa roditelja o upravljanju imovinom djeteta (članak 118. stavak 1. OZ-a)
- posvojenje (dodatno, prema članku 134. potreban je pristanak djeteta starijeg od dvanaest godina, a koje je sposobno shvatiti značenje posvojenja)

- stavljanje pod skrbništvo i radnje tijekom skrbništva (članak 157. OZ-a) te skrbništvo za poseban slučaj (članak 167. OZ-a)
- izdavanje odobrenja o raspolaganju imovinom djeteta te o sklapanju športskih i umjetničkih ugovora djeteta (članak 261. OZ-a).

Iako je zakonska obveza nadležnih tijela da pribave mišljenje djeteta potpuno jasna, u stručnoj javnosti obično se raspravljalo o pravu djeteta da izrazi svoje mišljenje kad se odlučuje o tome s kojim će roditeljem živjeti.¹⁵ Ostali postupci kao da su ostali nedovoljno istaknuti, neki zbog manjeg pritiska javnosti, neki zbog objektivno manje važnosti pribavljanja mišljenja djeteta,¹⁶ a neki zbog neosviještenosti da dijete i u tim pojedinim postupcima ima pravo izraziti svoje mišljenje. U nekim, pak, slučajevima ne postoji svijest da se, odlučujući o pravima roditelja, odnosno o ograničenju roditeljske skrbi, odlučuje i o pravima djeteta (nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi, mjere kojima se djeca izdvajaju iz obitelji i sl.).

Od općeg prava djeteta da izrazi svoje mišljenje procesno je jače pravo djeteta starijeg od dvanaest godina, a koje je sposobno shvatiti značenje posvojenja, dati svoj pristanak. Pristanak je prema odredbi članka 134. OZ-a pretpostavka za zasnivanje posvojenja. Mišljenje djeteta tako postaje važnim sastavnim dijelom odluke o posvojenju, neovisno o svim drugim okolnostima (kako je mišljenje doneseno, je li u najboljem interesu djeteta). Slična je situacija i kad dijete daje pristanak na priznanje majčinstva i očinstva (članak 59. stavak 2. OZ-a¹⁷ i članak 62. stavak 1. OZ-a¹⁸), jer ako ga uskrati ne može doći do utvrđivanja podrijetla djeteta priznanjem.

U slučajevima kad je dijete stranka u postupku, a to je na temelju zakona u svim paternitetskim i maternitetskim sporovima, a trebalo bi biti i u svim postupcima jer OZ u članku 167. predviđa da dijete zastupa poseban skrbnik¹⁹, dužnost je posebnog skrbnika,²⁰ u

¹⁵ Vidi *Djeca i konfliktne razvodi*, ibid.

¹⁶ Paternitetski i maternitetski spor dobar su primjer kad mišljenje djeteta (koje je nužni suparničar) ne može utjecati na odluku o tužbenom zahtjevu, koja je po prirodi stvari ovisna isključivo o nalazu DNA analize, kad god je taj dokaz izveden. No, dijete s druge strane ima pravo saznati važne okolnosti slučaja, odnosno imati saznanja da se takav postupak uopće vodi.

¹⁷ Članak 59. stavak 2. OZ-a: „Ako je dijete navršilo četrnaest godina i sposobno je shvatiti značenje priznanja, potreban je i njegov pristanak na priznanje majčinstva. Dijete daje pristanak pred centrom za socijalnu skrb svojeg prebivališta, odnosno boravišta.“

¹⁸ Članak 62. stavak 1.: „Ako je dijete navršilo četrnaest godina i sposobno je shvatiti značenje priznanja, potreban je i njegov pristanak na priznanje očinstva. Dijete daje pristanak pred centrom za socijalnu skrb svojeg prebivališta, odnosno boravišta.“

¹⁹ To je u postupku osporavanja majčinstva i očinstva iz članka 75. OZ-a, djetetu u postupku izricanja mjera izdvajanja iz obitelji, djetetu kad postoji sukob interesa između njega i njegovih roditelja u imovinskim postupcima ili sporovima, odnosno pri sklapanju pojedinih pravnih poslova, djeci u slučaju spora ili sklapanja pravnog posla između njih kad ista osoba nad njima ostvaruje roditeljsku skrb, djetetu stranom državljaninu koje se bez pratnje zakonskog zastupnika zatekne na teritoriju Republike Hrvatske te i u drugim slučajevima kad su interesi djeteta i roditelja u suprotnosti.

²⁰ Detaljno o dvojbama o ulozu, zadaćama i izboru posebnog zastupnika djeteta vidi Hrabar, D., rad u ovoj publikaciji, o primjeni Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava (1996.).

okviru zastupanja djeteta, obavijestiti dijete da se vodi postupak, pribaviti djetetovo mišljenje, ispravno ga prenijeti nadležnom tijelu te obavijestiti dijete od kakvog je utjecaja bilo njegovo mišljenje na donošenje odluke²¹.

Propust je OZ-a što izriekom ne predviđa da dijete treba biti strankom u svakom postupku u kojemu se odlučuje o nekom njegovu pravu ili interesu (a u sukobu je interesa sa svojim zakonskim zastupnikom), iako bi tako trebalo zaključiti iz članka 167. stavka 6., jer čemu djetetu poseban skrbnik ako se ne može služiti procesnim sredstvima koja mu trebaju pripadati kao stranci. Svaki drugačiji zaključak iz kuta teorije procesnog prava nije moguć u postojećem procesnom sustavu, a osobito stoga što bi se djetetu u suprotnom uskraćivala njegova postupovna prava.

Tako dolazimo do neobične situacije – dijete uvijek ima pravo izraziti svoje mišljenje, samo je katkad zastupano po posebnom skrbniku, samo je u nekim predmetima strankom u postupku, iznimno može imati i procesnu sposobnost u konkretnom postupku, odnosno može biti ovlašteno za poduzimanje pojedinih radnji u statusnim postupcima (članak 269. stavak 1. OZ-a²²), a trebalo bi, prema Općem komentaru (i po dokumentu Vijeća Europe *Guidelines on child friendly justice*²³), moći uvijek izjaviti pravni lijek ako mu nije omogućeno da izrazi svoje mišljenje. Ako nije stranka u postupku, a pravni poredak bi mu trebao priznati pravni lijek koji je ovlašteno osobno izjaviti, dolazimo do stanja da je dijete u velikom broju slučajeva „čardak ni na nebu ni na zemlji“, odnosno da naše postupovne odredbe nisu dovoljne da razriješe nastalu zavrzlamu.

Samo za neke slučajeve OZ je, vezano uz pravne lijekove, jasan, a to je kad djetetu omogućuje da izjavi žalbu na rješenje kojim mu je sud odbio dopuštenje za sklapanje braka (članak 334. stavak 1. OZ-a) te kad mu je sud odbio dati poslovnu sposobnost zbog toga što je postalo roditeljem (članak 334. stavak 2. OZ-a). U upravnom postupku

²¹ Članak 10. stavak 1. Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava:

„U postupcima pred sudbenim tijelima koji se tiču djeteta zastupnik će, osim ako bi to bilo u očitoj suprotnosti s najboljim interesima djeteta:

- a) pružiti djetetu sve odgovarajuće informacije, ako se prema unutarnjem pravu smatra da dijete ima dostatnu sposobnost razumijevanja;
  - b) pružiti djetetu objašnjenja vezano uz moguće posljedice postupanja u skladu s mišljenjem djeteta i moguće posljedice bilo koje zastupnikove radnje, ako se prema unutarnjem pravu smatra da dijete ima dostatnu sposobnost razumijevanja;
  - c) odrediti kojeg je mišljenja dijete i iznijeti ga pred sudbenim tijelom.
2. Stranke će razmotriti mogućnost proširivanja odredaba stavka 1. na nositelje roditeljskih odgovornosti.“

²² Članak 269. stavak 1. OZ-a: „U statusnim stvarima sud može dopustiti da radi ostvarenja svojih prava i interesa pojedine radnje u postupku poduzima i stranka koja nema poslovne sposobnosti, ako je u stanju shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji.“

²³ Više vidi u Korać Graovac, A., Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu naklonjenom djeci, *Dijete i društvo*, 13, 2011., br. 1-2, str. 271-275. Ovaj dokument Vijeće Europe sastavilo je kao svojevrsne upute državama kako bi trebalo organizirati pravosudne sustave da budu naklonjeni djeci, odnosno da im omogućuje ostvarivanje njihovih prava.

dijete starije od petnaest godina ovlašteno je izjaviti žalbu na rješenje o imenovanju skrbnika (članak 203. stavak 1. OZ-a).²⁴

Velik je problem što domaći propisi koji uređuju opće građanske i upravne postupke nemaju posebne odredbe u odnosu na dijete koje sudjeluje u postupku²⁵. To je pokazatelj nedostatka osjećaja za posebne potrebe djeteta, ali i nedostatak odgovarajućeg poticaja da se postupci u kojima dijete sudjeluje na različite načine prilagode djetetovim pravima i potrebama. Trebalo bi stvoriti i kreirati posebne odredbe koje uređuju zaštitu djeteta svjedoka (osobito u obiteljskim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima), koji s više pojedinosti propisuju način davanja iskaza djeteta, zastupanje djeteta te razrađuju procesnu sposobnost djeteta.

Kazneno procesno zakonodavstvo, s druge strane, ima razvijen sustav zaštite djeteta svjedoka, i to određenjima o načinu ispitivanja, o najvećem broju ispitivanja, o saslušanju putem audiovideo uređaja. S obzirom na iznimno osjetljiv položaj djeteta kao svjedoka i kao oštećenika, kaznenopravni stručnjaci, procesualisti, razvili su visoku svijest o potrebi zaštite djeteta.²⁶

Kad je dijete oštećenik, pa i počinitelj, dolazi do visokog stupnja traumatiziranosti. Do traumatiziranja djeteta može doći i tijekom obiteljskopравnih postupaka, pa bi trebalo *de lege ferenda* preuzeti dobra iskustva iz kaznenog postupka (osobito Zakona o sudovima za mladež²⁷), a razmisliti i o korištenju snimljenog iskaza djeteta za potrebe više postupaka.

Treba ipak pripaziti, jer kad dijete izražava svoje mišljenje, ono nije svjedok u užem smi-

²⁴ Članak 203. stavak 1. OZ-a: „Maloljetni štíćenik koji je navršio petnaest godina života i štíćenik koji je djelomice lišen poslovne sposobnosti imaju pravo izjaviti žalbu na odluku o imenovanju odnosno razrješenju skrbnika kao i na odluke u kojima se odlučuje o njihovim pravima i dobrobiti.“

²⁵ Prema odredbi članka 247. stavka 1. ZPP-a od maloljetnog se svjedoka neće tražiti prisega, a prema odredbi članka 267. stavka 1. ZPP-a za stranku koja nema parničnu sposobnost saslušati će se njezin zakonski zastupnik, osim ako sud odluči da se umjesto ili uz zakonskog zastupnika saslušati sama stranka, ako je to moguće. O procesnoj (ne)sposobnosti djece postoji već poprilična literatura, u kojoj su izraženi različiti stavovi *de lege lata* i prijedlozi *de lege ferenda*. Tako po vremenu objavljivanja primjerice vidi: Šimović, I., *Utjecaj dobi na poslovnu i parničnu sposobnost*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 5, 2011., str. 1625-1684; Uzelac, A., Rešetar, B., *Procesni položaj djeteta i zastupanje djeteta u sudskom postupku*, u: Rešetar, B. (ur.), *Dijete i pravo*, Pravni fakultet, Osijek, 2009., str. 163-221; Aras, S., *Postupovna sposobnost djece u obiteljskim statusnim izvanparničnim stvarima*, *Zbornik radova povodom 20. godišnjice Konvencije o pravima djeteta*, Pravnik, Zagreb, 2009.; Hrabar, D., *Zastupanje djece i postupovna prava djeteta pred sudskim i upravnim tijelima u obiteljskopравnim stvarima*, *Hrvatska pravna revija*, vol. 2, br. 10, 2002., str. 193-217; Dika, M., *Izvanparnični postupci u obiteljskim odnosima*, u: Alinčić, M., Dika, M., Hrabar, D., Jelavić, M., Korać, A., *Obiteljski zakon – novine, dvojbe i perspektive*, Zagreb, 2003.

²⁶ O različitim aspektima zaštite djeteta u kaznenom i prekršajnom postupku nedavno je održan i važan stručni skup koji je organizirao Ured pravobranitelja za djecu, pod nazivom *Zaštita djeteta svjedoka u postupcima policije te u kaznenom i prekršajnom postupku*, Zagreb, 2011.

²⁷ Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

slu riječi, jer svjedok iskazuje o zapažanjima,²⁸ a ne bi trebao iznositi vlastito mišljenje, no neki se zaštitni mehanizmi svakako mogu primijeniti i na dijete koje izražava svoje mišljenje, a zasigurno je nužno razraditi sve odredbe.

IV. Primjena prava djeteta da izrazi svoje mišljenje

OZ je djetetu zajamčio pravo da izrazi svoje mišljenje, no zastao je na načelnoj razini. Jasno je da se sadržaj prava sastoji od više elemenata: na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet, izraziti svoje mišljenje i biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja.

Dok opća odredba članka 89. stavka 5. OZ-a sadržava tek opis prava djeteta (*v. supra*), za statusne postupke izrijekom je navedeno da sud mora djetetu omogućiti da izrazi svoje mišljenje pred sudom ili pred centrom za socijalnu skrb (članak 269. stavak 2. OZ-a). O tome hoće li u statusnim postupcima izbor učiniti dijete ili će to odlučiti sud, nema preciznije odredbe.

OZ je tako ostavio sudskoj praksi primjenu prava djeteta da izrazi svoje mišljenje, što na različitim sudovima dovodi do različite primjene.²⁹

Rijetki relevantni primjeri iz prakse također upućuju na probleme.

Prema trećem i četvrtom izvješću Odbora za prava djeteta Republike Hrvatske (2010.) centri za socijalnu skrb u pravilu na odgovarajući način (razgovorom psihologa ili socijalnog radnika) upoznaju dijete s bitnim okolnostima kada je riječ o razvodu roditelja ili rješavanju pitanja susreta i druženja s drugim roditeljem. Ističe se i da se putem stručnih sastanaka te upravnog i inspeksijskog nadzora nad ustanovama socijalne skrbi dodatno naglašavala važnost ovog prava djeteta, što je rezultiralo time da centri za socijalnu skrb pri određivanju nadzora nad izvršavanjem roditeljske skrbi obvezno, na primjeren način, uključuju dijete u postupak, kao i da uzimaju u obzir mišljenje djeteta u brakorazvodnim parnicama pri određivanju roditeljske skrbi nad djetetom te pri izdavanju odobrenja roditelju za otuđenje ili opterećenje imovine djeteta.³⁰

²⁸ „Svjedok je osoba pozvana da pred sudom dade iskaz o svojim prošlim zapažanjima koja bi mogla biti važna za utvrđivanje istinitosti navoda koji su predmet dokazivanja. Svjedok može biti svaka fizička osoba – osim stranaka u parnici i njihovih zakonskih zastupnika (264, 267) – koja bi bila u stanju da osjetilima zapazi neku činjenicu i koja je u stanju da o tom zapažanju iskazuje pred sudom (235/2).“

Triva-Dika, *Građansko parnično procesno pravo*, Zagreb, 2004., str. 518.

„Dužnost je svjedoka da obavijesti sud samo o osobnoj registraciji događaja, o svome znanju, ne i o svojem mišljenju o zbivanju koje je zapazio.“

Ibid., str. 519.

²⁹ Tijekom skupa, u veljači 2012. godine, čiji je plod i ova publikacija, mogla su se čuti različita iskustva i mišljenja. Neki su suci otvoreno rekli kako se ne osjećaju kompetentnima saslušati mišljenje djeteta, izostavljajući ostale elemente ovoga prava, a neki su rekli da gotovo uvijek saslušavaju dijete (u sudnici).

³⁰ Vidi treće i četvrto izvješće Odboru za prava djeteta Republike Hrvatske po članku 44., stavku 1., točka (b) Konvencije o pravima djeteta, 2010., str. 28.

Također je istaknuto kako se načelo poštivanja mišljenja djeteta primjenjuje u svim postupcima, barem prema sudskoj praksi koja je pribavljena od Općinskoga građanskog suda u Zagrebu), da se na sud pozivaju djeca starije dobi koja izraze želju, a prema procjeni psihologa iz centra za socijalnu skrb.

S druge strane, podaci izneseni o ostvarivanju djetetova prava na izražavanje mišljenja pred sudovima u hrvatskom sustavu, iako ponešto zastarjeli jer potječu iz razdoblja od 2003. do 2007. godine, pokazuju kako su djeca izrazila svoje mišljenje samo u 1 do 3,5% brakorazvodnih postupaka koji su se vodili u Osijeku, Splitu i Zagrebu.³¹

No, kako prije donošenja odluke s kojim će roditeljem dijete živjeti i o roditeljskoj skrbi sud mora pribaviti mišljenje i prijedlog centra za socijalnu skrb (članak 295. OZ-a), a pri izradi mišljenja i prijedloga centar u pravilu pribavlja i mišljenje djeteta (jer je to jedan od elemenata procjene roditeljskih sposobnosti, privrženosti, pa i određivanja najboljeg interesa djeteta), vjerojatno je da je dijete svoje pravo konzumiralo u mnogo većem broju slučajeva nego što je to vidljivo iz ovih podataka.³² Ono što je dvojbeno jest to da sudovi u obrazloženju u pravilu ne navode je li dijete izrazilo svoje mišljenje, zašto ga nije izrazilo (primjerice, zbog toga što je procijenjeno da za to nije dovoljno zrelo ili je dijete odbilo izraziti svoje mišljenje) te u kojoj je mjeri izraženo mišljenje djeteta uzeto u obzir.

Glede mjera koje se izriču za zaštitu interesa djece stanje je još lošije, jer prema istraživanju provedenom u Zagrebu, u sklopu izrade diplomskog rada 2011. godine, u postupcima izricanja mjera za zaštitu osobnih interesa djeteta u kojima je dolazilo do izdvajanja djece iz obitelji, niti iz jednoga sudskog spisa (od ukupno 28), nije vidljivo tko je, kada i na koji način dao djetetu obavijest da se vodi postupak, niti je vidljivo mišljenje djeteta, premda je navedeno da je mišljenje pribavljeno.

Prema navodima autorice „istraživanje je pokazalo kako se djetetu redovito daje mogućnost da izrazi svoje mišljenje u postupku radi ostvarenja njegovih/njenih prava i interesa. ... U svim analiziranim slučajevima, dijete je svoje mišljenje izrazilo pred CZSS, čiji stručnjaci redovito provode psihologijsko-psihijatrijska vještačenja, odnosno obrade i razgovore s djecom, putem kojih se dobiva uvid u obiteljske i socijalne prilike, ali i mišljenje djeteta, njegova/njena vlastita viđenja, iskustva, želje i očekivanja. Niti u jednom slučaju dijete nije bilo izloženo formalnom sudskom saslušanju. ... Nažalost, dostupni podaci iz analiziranih slučajeva ne daju odgovor na pitanje da li su djeca zaista saslušavana kroz

³¹ Usp. Rešetar, B., Emery, R. E., Children's rights in European legal proceedings: Why are family practices so different from legal theories?, *Family Court Review*, Vol. 46, No.1, siječanj 2008., str. 69-71., Rešetar, B., *Pravna zaštita prava na susrete i druženje u obiteljskom pravu*, str. 314-316.

³² I pri izradi socijalne anamneze, odnosno mišljenja, centar za socijalnu skrb treba biti oprezan. Kad bi centar za socijalnu skrb, u postupku prikupljanja činjenica na kojima temelji prijedlog za donošenje odluke s kojim će roditeljem dijete živjeti, te za određivanje susreta i druženja, uporno tražio da dijete izrazi svoje mišljenje, to bi bilo suprotno zahtjevima Konvencije – v. *supra*. Iako o tome ne postoje relevantna istraživanja, sumnjamo da su centri osvijestili to da dijete ima pravo na izbor, hoće li ili neće izraziti mišljenje.

individualan razgovor ili pak u nazočnosti roditelja. Također nema podataka o tome da li je dijete obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja tako izraženog mišljenja niti je iz ijednog obrazloženja sudske odluke vidljivo da je sud uzeo u obzir očitovanje djeteta u postupku.³³

Iz ovog navoda izvire uobičajen način pribavljanja mišljenja djeteta, a to je u obradi u centru za socijalnu skrb. Uistinu, teško je zamisliti mišljenje koje je centar za socijalnu skrb kao posebni pomoćnik suda dužan donijeti, a koje ne bi, u sklopu procjene najboljeg interesa djeteta, obuhvaćalo i pribavljeno mišljenje djeteta. To vrijedi za sve postupke u kojima (i) u tom svojstvu sudjeluje centar za socijalnu skrb.³⁴

Ipak, ono što sustavno nedostaje u obrazloženjima odluka jest trag o tome jesu li nadležna tijela obavijestila dijete da ima pravo izraziti i ne izraziti svoje mišljenje, o tome kakvo je mišljenje djeteta, a povratnu informaciju o tome od kakvog je utjecaja bilo mišljenje djeteta dijete može dobiti tek posredno, saznanjem sadržaja sudske odluke, koju će mu po logici stvari u pravilu priopćiti roditelji, osim ako se ne ograničuje roditeljska skrb.

Drugačije je kad centar za socijalnu skrb odlučuje o nekom djetetovu pravu i interesu u upravnom postupku, jer centar i osigurava ostvarivanje djetetova prava da izrazi svoje mišljenje u cjelini i donosi odluku. Prednost je zasigurno ta što centar, kao tijelo koje odlučuje, može neposredno informirati dijete, pribaviti njegovo mišljenje i obavijestiti ga o posljedicama njegova mišljenja pri donošenju odluke, a za to je stručno osposobljen (zbog postojanja interdisciplinarnog tima). Nedostatak može biti zbog toga što centar u većini slučajeva sam pokreće postupak, pa u njemu i donosi odluku, što ovisno o okolnostima konkretnog slučaja može dovesti u pitanje njegovu objektivnost.

V. Umjesto zaključka – prijedlozi dobre prakse

Za kraj, možemo ustvrditi kako zakonski okvir za pravo djeteta na izražavanje mišljenja postoji, no ne postoje ni volja ni znanje da se postupovna prava djece sadržajno ozbiljno počnu primjenjivati.

Kao objektivne prepreke prepoznaju se nedostatni prostorni i kadrovski uvjeti (s obzirom na zahtjev poznavanja interdisciplinarnih znanja povezanih s komunikacijom s djetetom),

³³ Svorcina, A., *Sudjelovanje djece u postupcima izdvajanja iz obitelji*, diplomski rad, Zagreb, lipanj 2011., mentor A. Korać Graovac, neobjavljeno. Istraživanje je provedeno na Općinskom građanskom sudu u Zagrebu, u prvoj polovini 2011. godine, str. 39 i 40.

³⁴ Sasvim je zasebna rasprava o tome kako konfuzija uloga centra za socijalnu skrb – kao stranke koja ima pravo pokrenuti neke postupke, kao umješača *sui generis*, kao tijela koje je ovlašteno djetetu imenovati posebnog skrbnika te kao tijela kojemu skrbnik kojeg je imenovao sud, za postupak koji vodi centar za socijalnu skrb, taj isti skrbnik odgovara za svoje postupanje i kojemu podnosi izvješće o zastupanju. Takvo pravno uređenje i postupanje po njemu u pravilu dovodi do povrede prava na pošteno suđenje, odnosno odredbe članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

nedovoljno su jasne postupovne odredbe u specifičnim obiteljskim postupcima (tko je i s kojim posljedicama odgovoran za ostvarivanje ovoga djetetova prava), a postoji i snažno izražen otpor prema priznanju procesne sposobnosti djeteta u akademskim i stručnim krugovima.

Na subjektivnoj strani prepreke su nedostatak odgovarajućeg znanja, oprez i otpor sudaca i donositelja odluka u nadležnim tijelima da razgovaraju s djetetom (zrelije dobi), nedovoljno poznavanje propisa te nespремnost prilagodbi novim zahtjevima struke.

Prema postojećem zakonodavstvu nadležno tijelo ne treba u potpunosti izbjegavati roditelje koji su prvi pozvani biti posrednici između njega i djeteta, ali i pomoćnici djetetu da ostvari svoje pravo da bude saslušano. Ipak, potrebno je prepoznati zakonske pretpostavke te slučajeve kad su roditelji s djetetom u sukobu interesa, pa nisu prikladni za tu funkciju.

Centar za socijalnu skrb zbog interdisciplinarnе osposobljenosti u ovom je trenutku najprikladnije tijelo za pribavljanje mišljenja djeteta. Njegova je prednost i to što je široko rasprostranjen, stoga i dostupan pomoćnik suda. Problemi mogu nastati zbog nagomilanih funkcija koje obavlja, pa treba pripaziti da se ne ugroze nepristranost i objektivnost u slučajevima kad centar za socijalnu skrb sudjeluje u nekom sudskom postupku kao umješać *sui generis* ili kao stranka. Rješenje bi se moglo naći ili u uključivanju neke treće pogodne, a nadasve stručne osobe, koja za potrebe složenijih slučajeva može biti ili odvjetnik koji je prošao odgovarajuću obuku ili za manje pravno složene slučajeve psiholog, socijalni radnik ili psihijatar koji ima dostatna znanja iz pravne struke.

Kad dijete zastupa poseban skrbnik u nekom postupku na temelju članka 167. stavka 3. OZ-a, po prirodi stvari skrbnik bi trebao pribaviti i mišljenje djeteta, tim više što je obvezan i zahtjevima koje Konvencija o ostvarivanju dječjih prava upućuje zastupniku djeteta (i državi da osigura takvo zastupanje).

U najskorije je vrijeme nužna promjena shvaćanja na pravopolitičkoj (kako bi se donijela odluka o izdvajanju sredstava), zakonodavnoj (potrebno je donijeti novi postupovni propis prilagođen potrebama obiteljskih postupaka), organizacijskoj (osnovati obiteljske odjele te uvesti odgovarajuće stručne službe) i individualnoj razini (radionice i seminari za stjecanje znanja i vještina o postupovnim pravima djeteta).

Što učiniti u međuvremenu? Dajemo prijedloge dobre prakse:

- provoditi stalnu edukaciju kako bi se svi koji donose odluke u sudskim i upravnim postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu ili interesu interdisciplinarno odgovarajuće obrazovali
- uvijek u okviru vođenja postupka pribaviti mišljenje djeteta, posredno ili neposredno,

s odgovarajućim uputama stručnjaku/stručnjacima koji posredno prenosi/prenose mišljenje djeteta

- kad dijete izražava svoje mišljenje u sudskom postupku koji je pokrenuo centar za socijalnu skrb, odrediti drugu prikladnu osobu ili ustanovu posredstvom koje će dijete moći osigurati svoje postupovno pravo
- uz suradnju nadležnih ministarstava sastaviti nakon općeg poziva popis potencijalnih fizičkih osoba koje imaju potrebna znanja iz pravne struke, dječje psihologije i psihijatrije (odvjetnika, neovisnih socijalnih radnika, pedagoga, psihologa) koji bi bili spremni obnašati dužnost posebnog skrbnika, odnosno zastupnika djeteta (za ostvarivanje njegovih prava da bude saslušano) u raznim postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu ili interesu
- s djetetom razgovarati samo toliko koliko je potrebno prema okolnostima slučaja
- za razgovor s djetetom osigurati odgovarajući prostor (postojeće prostorije suda, odnosno centara za socijalnu skrb, ne udovoljavaju tim zahtjevima, pa bi trebalo razmisliti o korištenju drugih prikladnih prostora, poput obiteljskog centra ili knjižnice)
- omogućiti djetetu izražavanje vlastitog mišljenja bez nazočnosti roditelja ili drugih osoba koje bi mogle biti u sukobu interesa s djetetom, ali i poštovati želju djeteta kad želi da uz njega bude osoba od povjerenja dok izražava svoje mišljenje
- u obrazloženju navesti da je dijete upoznato sa svojim pravom te na koji ga je način ostvarilo, ako je to željelo učiniti, odnosno u pravilu navesti kakvo je mišljenje djeteta te kakav je imalo utjecaj na donošenje odluke
- pozivom na standard „najbolji interes“ iz Konvencije o pravima djeteta (koja je po članku 140. Ustava RH iznad zakona), izdvojiti podatke o tome koje je mišljenje dijete izrazilo u slučajevima kad bi to moglo biti štetno za njega te ih ostaviti zapečaćene u spisu
- potaknuti centre za socijalnu skrb, koji u mnogim sudskim postupcima imaju pravni položaj stranke ili umješaka *sui generis*, da štiteći najbolji interes djeteta izjavljuju pravne lijekove zbog toga što djetetu nije omogućeno izraziti svoje mišljenje uvijek kad dijete nije bilo stranka u postupku.

De lege ferenda treba pazljivo i cjelovito pristupiti ozbiljnoj zakonodavnoj reformi posebnih obiteljskih postupovnih pravila. Postojeća pravila nisu bitnije mijenjana desetljećima i ne uzimaju u obzir nove pristupe postupovnim pravima djeteta, zbog čega je potrebno stvarati nove procesne pojmove, jer je dijete postalo strankom *sui generis*.

Dijete dobija novu ulogu, a obiteljsko pravo i građansko procesno pravo trebali bi zajedno pronaći načina da dijete ima veća prava i samostalnost kad je to u postupcima potrebno, u skladu s obje grane prava te u skladu s međunarodnim preuzetim obvezama i novim shvaćanjima. Trebalo bi razmisliti i o načinu korištenja procesne građe u kojemu

dijete iskazuje ili daje svoje mišljenje za potrebe različitih postupaka (korištenje audiovideo snimki i za kazneni, prekršajni i obiteljskopравни postupak). Uzimajući u obzir dobro iskustvo kaznenog procesnog prava, cilj se čini dalekim, no putovanje ne mora biti sporo.

Literatura

- Aras, S. (2009.), Postupovna sposobnost djece u obiteljskim statusnim izvanparničnim stvarima, Zbornik radova povodom 20. godišnjice Konvencije o pravima djeteta, Pravnik, Zagreb.
- Čulo Margaletić, A. (2011.), Mirno rješavanje obiteljskopравниh sukoba interesa, Zagreb, doktorska disertacija, str. 295.
- Dika, M. (2003.), Izvanparnični postupci u obiteljskim odnosima, u: Alinčić, M., Dika, M., Hrabar, D., Jelavić, M., Korać, A., Obiteljski zakon – novine, dvojbe i perspektive, Zagreb.
- Dika, M. (2008.), Građansko parnično pravo. Stranke, njihovi zastupnici i treći u parničnom postupku, IV. knjiga, Zagreb, str. 51.
- Hrabar, D. (2007.), u: Alinčić et al., Obiteljsko pravo, Zagreb, str. 414. b.
- Hrabar, D. (1996.), Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava – nov prilog promicanju dječjih prava, Zbornik PFZ, 46, 4, str. 391-403.
- Hrabar, D. (2002.), Zastupanje djece i postupovna prava djeteta pred sudskim i upravnim tijelima u obiteljskopравниm stvarima, Hrvatska pravna revija, vol. 2, br. 10, str. 193-217.
- Korać Graovac, A. (2011.), Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu naklonjenom djeci, Dijete i društvo, 13, br. 1-2, str. 271-275.
- Obiteljski zakon, „Narodne novine“ br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 61/2011.
- Rešetar, B., Emery, R. E. (2008.), Children’s rights in European legal proceedings: Why are family practices so different from legal theories?, Family Court Review, Vol. 46, No.1, siječanj 2008., str. 69-71.
- Rešetar, B. (2009), Pravna zaštita prava na susrete i druženje u obiteljskom pravu, doktorska disertacija, Zagreb, str. 314-316.
- Rešetar, B. (2010.), Pravo djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima razvoda braka, u: Djeca i konfliktni razvodi, Zbornik priopćenja s Godišnje konferencije Mreže pravobranitelja za djecu Jugoistočne Europe i stručnih rasprava Pravobranitelja za djecu RH Zagreb, str. 114.
- Svorcina, A., Sudjelovanje djece u postupcima izdvajanja iz obitelji, diplomski rad, Zagreb, lipanj 2011., mentor A. Korać Graovac, neobjavljeno. Istraživanje je provedeno

na Općinskom građanskom sudu u Zagrebu, u prvoj polovini 2011. godine, str. 39 i 40.

- Šimović, I. (2011.), Utjecaj dobi na poslovnu i parničnu sposobnost, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 5, str. 1625-1684.
- Triva, S. i Dika, M. (2004.), Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, str. 518.
- Treće i četvrto izvješće Odboru za prava djeteta Republike Hrvatske po članku 44. stavku 1. točki b Konvencije o pravima djeteta, 2010., str. 28.
- Uzelac, A., Rešetar, B. (2009.), Procesni položaj djeteta i zastupanje djeteta u sudskom postupku, u: Rešetar, B. (ur.), Dijete i pravo, Pravni fakultet, Osijek, str. 163-221.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

Marina Parać Garma*

POLOŽAJ DJETETA I PRAVO NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SUDSKIM POSTUPCIMA U KOJIMA SE ODLUČUJE O PRAVIMA DJETETA

Sažetak

Europskom konvencijom o ostvarivanju dječjih prava suci su dobili nove mogućnosti zaštite dobrobiti djece i nove obveze u postupku donošenja odluka. Osobito su važne novine ovlaštenje imenovanja zastupnika djetetu i djelovanja na vlastiti poticaj kada je dobrobit djeteta u ozbiljnoj opasnosti. Premda je Konvencija na snazi od 1. kolovoza 2010., djeca još nemaju mogućnost koristiti se svim pravima, sudovi ne primjenjuju sve mjere po članku 6. Konvencije i rijetki su slučajevi djelovanja na vlastiti poticaj po članku 8. Konvencije. Djeci se još ne imenuju posebni zastupnici u postupcima. Temeljni problem položaja djeteta i u parničnim i u izvanparničnim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima jest činjenica da dijete u većini postupaka nema adekvatan procesni položaj. Postavlja se i pitanje potrebe izmjene zakonskih odredbi, primjenom kojih se niz odluka donosi u izvanparničnom postupku, a odlučuje se o djetetovim temeljnim ljudskim pravima i po svojoj pravnoj naravi to su parnični postupci.

Obveza imenovanja zastupnika i uloga zastupnika otvaraju niz procesnih i praktičnih pitanja. Potrebno je odrediti koje kvalitete – stručne i ljudske mora imati zastupnik, kriterije odabira, procesna ovlaštenja, odgovornosti spram djeteta koje zastupa, položaj u odnosu na roditelje, naknade troška za rad itd.

Pravo na izražavanje mišljenja dijete je imalo i dosad, pa su dvojbe na koje mu to načine omogućiti ostale iste, a odnose se na pitanja kako dijete poštedjeti stresa, osigurati mu odgovarajući prostor, na edukaciju sudaca za vođenje takvih razgovora, sudjelovanje psihologa itd.

Potrebno je donijeti provedbene propise koji bi omogućili kvalitetniju primjenu odredbi Konvencije. Osigurati djeci prava koja im Konvencija daje možemo samo zajedničkim radom i djelovanjem.

Uvod

U parničnim i izvanparničnim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta sud je dužan primjenjivati propise kojima se uređuje procesni položaj djeteta i kojima se djetetu

* sutkinja Općinskoga građanskog suda u Zagrebu

daje pravo da radi zaštite i ostvarenja svojih prava i interesa dobije sve važne informacije o postupku, odgovarajuće stručne savjete, da u skladu sa svojim dobi i zrelošću izrazi svoje mišljenje, da mu se objasne posljedice koje mogu nastati izražavanjem mišljenja i posljedice odluka te da mu sud dodijeli posebnog zastupnika.

Sud je dužan primjenjivati međunarodne ugovore (Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija o kontaktima s djecom) i domaće propise (Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, Ovršni zakon, Obiteljski zakon, Zakon o socijalnoj skrbi, Zakon o parničnom postupku).

Premda procesne odredbe koje uređuju položaj djeteta u postupku nalazimo u navedenim zakonima i konvencijama, u praksi se pojavio i prije stupanja na snagu Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava niz dvojbi i pitanja koja su se odnosila na procesni položaj djeteta, zastupanje djeteta i izražavanje mišljenja u sudskim postupcima u kojima odlučujemo o ljudskim pravima djeteta, osobito nakon 1. siječnja 2006., kada je stupanjem na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Obiteljskog zakona izmijenjena nadležnost za odlučivanje o određenim pravima djece i roditelja.

Položaj djeteta

Od 2003. godine, kada je stupio na snagu Obiteljski zakon, odgađana je primjena odredbi kojima je izmijenjena nadležnost za odlučivanje o određenim pravima djece i roditelja, roditeljskoj skrbi, odnosima djece s roditeljima i drugim srodnicima, sve do 1. siječnja 2006., otkad nadležnima za te postupke postaju sudovi.

O pravima djeteta sudovi odlučuju u parničnim i izvanparničnim postupcima, s time što katkad o istom pravu, primjerice pravu na susrete i druženja s roditeljem s kojim dijete ne živi ili pitanju s kojim će roditeljem dijete živjeti, odlučuju ovisno o konkretnoj pravnoj stvari, katkad u parničnom, a katkad u izvanparničnom postupku.

Za određene vrste postupaka u kojima odlučujemo o pravima djeteta propisan je izvanparnični postupak, primjerice odluka s kojim će roditeljem dijete živjeti kada roditelji ne žive u obiteljskoj zajednici, susreti i druženja s drugim roditeljem, izmjene tih odluka, oduzimanje prava roditeljima da žive sa svojom djecom, lišenje prava na roditeljsku skrb, ostvarivanje sadržaja roditeljske skrbi kada ne postoji sporazum roditelja, susreti i druženja s bakom i djedom, braćom i sestrama, maćehom, očuhom, povjeravanje djeteta ustanovi za socijalnu skrb, zabrane približavanja djetetu itd. Ovakva nadležnost propisana je s obzirom na to da izvanparnično procesno pravo "omogućuje primjenu elastičnijih metoda, pa stoga i veću sposobnost prilagođavanja specifičnim područjima građanskog

prava” (S. Triva, M. Dika, 2004.), pa se nastojala osigurati hitnost u postupanju pri rješavanju ovih postupaka.

Posljedica je da sada sudovi u izvanparničnim postupcima odlučuju o spornim odnosima stranaka, često konfliktnim odnosima roditelja, odnosima u kojima su prisutne manipulacije, zloporabe, gruba kršenja prava djeteta. U takvim se postupcima roditeljima oduzima pravo da žive s djecom i djeca se smještaju u domove ili u udomiteljske obitelji, roditelje se lišava prava na roditeljsku skrb, čime je otvoren put za posvajanje djeteta, izriču se zabrane susreta i druženja i donose se druge odluke koje ne samo da imaju dalekosežne posljedice na život djeteta i roditelja nego ga često i trajno određuju.

Postupanje suda u izvanparničnom postupku određeno je člankom 309. Obiteljskog zakona (u nastavku teksta: OZ), koji kaže sljedeće:

“(1) Sud može donijeti odluku i bez održavanja usmene rasprave, ako smatra da rasprava nije potrebna.

(2) Odluka suda može se temeljiti i na dokazima koji nisu izvedeni pred sudom koji donosi odluku.

(3) Izjave stranaka i drugih sudionika u postupku mogu se dati i u pisanom obliku.

(4) Izjave stranaka i drugih sudionika u postupku mogu se davati i kada ostale stranke i sudionici nisu nazočni. Sud ne mora u svakom slučaju dati stranci priliku da se očituje o tim izjavama.

(5) Odredbe stavka 1. do 4. ovog članka neće se primjenjivati kada između stranaka postoji spor o činjenicama o kojima ovisi donošenje odluke o glavnoj stvari.”

U najvećem broju izvanparničnih postupaka dolazi do primjene upravo citiranog stavka 5. iz razloga što roditelji ne postižu dogovore, sukobljeni su, interesi su im različiti, različito doživljavaju interese i dobrobit djeteta, zbog čega i dolazi do pokretanja sudskih postupaka. Tako postupci koji su osmišljeni kao izvanparnični postaju prave parnice u kojima se provodi dokazni postupak koji se ni po čemu ne razlikuje od onog u parničnom postupku, osim što su u ovim postupcima jača inkvizitorna ovlaštenja suda. Sud je dužan postupati vrlo hitno, što je često teško postići upravo stoga što se mora u potpunosti utvrditi činjenično stanje i svakoj stranci dati mogućnost raspravljanja pred sudom. Takvu životnu i pravnu situaciju stranaka olakšava se donošenjem mjera za zaštitu prava i dobrobiti djece, pa se često donose odluke o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti i susretima i druženjima do okončanja postupka. U izvanparničnim postupcima, osim hitnosti postupanja suda, nužno je osigurati poštovanje temeljnih ljudskih prava svih stranaka i sudionika, procesna prava svih stranaka i sudionika u postupku moraju biti zaštićena, a činjenično stanje mora biti u potpunosti utvrđeno. To su uvjeti za donošenje zakonite odluke.

Izvanparnični postupak za statusne i obiteljske sporove dobro je rješenje samo ako između stranaka nema spora, a za normalno funkcioniranje u životu im je potrebna odluka suda. Tada sud može na jednom ročištu, u skladu s člankom 309. OZ-a donijeti potrebnu odluku. Kriterij spora bilo bi korisno primijeniti u budućim izmjenama OZ-a kao osnovni kriterij u određivanju koji postupak treba provoditi po pravilima parničnog, a koji po pravilima izvanparničnog postupka.

Jedan od važnih problema jest i to što u izvanparničnim postupcima dijete nema uvijek položaj stranke premda se odlučuje o njegovim pravima, primjerice kada je riječ o oduzimanju prava roditeljima da žive s djetetom, lišavanju prava na roditeljsku skrb. Primjenom odredbe članka 310. OZ-a sudovi u takvim slučajevima, nakon što područni centar djetetu imenuje posebnog skrbnika, provode postupke dajući djetetu položaj stranke. Ista je situacija u nekim parničnim postupcima, primjerice postupku razvoda braka, ali odredbu članka 269. stavka 1. OZ-a, primjenom koje u statusnim stvarima sud može dopustiti da pojedine radnje u postupku poduzima i stranka koja nema poslovne sposobnosti, ako je u stanju shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji, sudovi ne primjenjuju jer se ona i u pravnoj teoriji i u praksi različito tumači. Zapravo je u praksi ova odredba teško primjenjiva jer je nedorečena, jer je nejasno na koji bi način ta osoba poduzimala radnje, koje radnje, kakva je uloga tih radnji u odnosu na druge stranke, a trebalo bi i na zakonit način utvrditi je li u stanju shvatiti značenje i pravne posljedice svojih radnji.

Zajedničko je parničnim i izvanparničnim postupcima to da dijete, i kada je ono ovlašteno na pokretanje postupka, zastupa jedan od roditelja (osim u slučajevima iz članka 167. OZ-a), premda je člankom 99. stavkom 1. OZ-a utvrđeno načelo o zajedničkoj odgovornosti obaju roditelja za skrb o djetetu. Tako imamo postupke radi povišenja ili sniženja uzdržavanja, izmjene odluke o susretima i druženjima, susretima i druženju s bakama i djedovima, braćom i sestrama itd., u kojima dijete zastupa jedan roditelj, čiji interesi nisu nužno jednaki interesima djeteta. I u postupcima u kojima interesi roditelja i interesi djeteta nisu izravno suprotstavljeni, ostaje činjenica da roditelj, zastupajući se samostalno ili angažirajući odjetnika, zapravo primarno brani svoje interese, nastoji ostvariti svoje želje i upitno je želi li uvijek i zna li prepoznati interese djeteta. Često je roditelju, ali i djetetu starije dobi, neugodna životna situacija kada se u jednoj procesnoj ulozi nađe jedan roditelj, a nasuprot njemu dijete zastupano po drugom roditelju.

Procesni položaj djeteta u parničnim i izvanparničnim postupcima u kojima se odlučuje o statusnim i obiteljskim sporovima, valjalo bi riješiti na način da se u jednom zakonu ili jednom dijelu Obiteljskog zakona ili Zakona o parničnom postupku povežu i objedine sada važeće zakonske odredbe i odredbe međunarodnih konvencija, da se upotpune rješenjima koja nam nedostaju u zaštiti prava djeteta u praksi te da se tako na sveobuhvatan način uredi procesni položaj djeteta kao samostalnog subjekta u postupcima u kojima odlučujemo o njegovim pravima, a roditelji ne uspijevaju postići sporazum.

Stupanjem na snagu Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava¹ (u nastavku teksta: Konvencija) osnažen je procesni položaj djeteta, koje je, zajedno s drugim postupnim pravima, dobilo i pravo zahtijevati imenovanje posebnog zastupnika. Ovo pravo od posebne je važnosti jer je novina kojom se na poseban način štite prava djece u postupcima. Pravo na izražavanje mišljenja i pravo na dobivanje informacija djeca su imala i dosad u skladu s Obiteljskim zakonom, kao i pravo na postavljanje posebnog skrbnika, a sada su dobila, među ostalim pravima, i pravo sama zahtijevati imenovanje posebnog zastupnika pred sudbenim tijelima, pravo imenovati svojega vlastitog zastupnika i pravo zahtijevati da im pomaže prikladna osoba koju sami izaberu. Time je procesni položaj djeteta uvelike promijenjen.

Promijenjena je i uloga suda koji je dobio nove obveze u postupku odlučivanja: obvezu savjetovanja djeteta, obvezu imenovanja posebnog zastupnika djetetu i ovlast djelovanja na vlastiti poticaj u slučajevima utvrđenima unutaršnjim pravom kada je dobrobit djeteta u ozbiljnoj opasnosti. Dužnost dopustiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, uvjeriti se da je dobilo odgovarajuće informacije, dužnost uzimanja u obzir mišljenja djeteta u skladu s dobi i zrelošću, dužnost žurnog djelovanja, brze ovrhe i donošenje odluka koje su ovršne odmah sud je imao i dosad.

Posebno važna novina koju nam daje Konvencija jest ovlaštenje suda da djetetu imenuje posebnog zastupnika u postupcima u kojima postoji sukob interesa roditelja i djeteta. Do stupanja na snagu Konvencije, pa i sada, u slučaju sukoba interesa djeteta i roditelja centar za socijalnu skrb imenuje djetetu posebnog skrbnika iz redova svojih djelatnika ili odvjetnika, u skladu s člankom 167. OZ-a. U slučajevima kada ne postoji izravna suprotnost interesa, dijete zastupaju roditelji ili odvjetnici koje roditelji biraju po svojim kriterijima. Imenovanjem zastupnika djetetu po odredbama Konvencije osigurava se bolji procesni položaj djeteta jer je omogućena zaštita djetetovih prava neovisna u odnosu na želje, interese i mogućnosti obaju roditelja te neovisno o ograničenjima koja ima centar za socijalnu skrb pri odabiru posebnog skrbnika. Naime, centar za socijalnu skrb nerijetko je sam predlagatelj u takvim postupcima i istodobno daje sudu relevantne podatke o samom djetetu i roditeljima, provodi obradu i daje stručna mišljenja i prijedloge.

Premda je Konvencija stupila na snagu 1. kolovoza 2010., djeca još nemaju mogućnosti koristiti se svim svojim pravima koja su im tim dokumentom dana, sudovi ne primjenjuju sve mjere iz članka 6. Konvencije, a izostaje i djelovanje na vlastiti poticaj propisano člankom 8. Konvencije. U postupcima koji su u tijeku dosad nije bilo zahtjeva djece, ni osobno ni posredstvom drugih osoba i tijela, kako to predviđa članak 4. Konvencije, za postavljanjem posebnog zastupnika. Jednako tako nije bilo ni postupanja po članku 9. stavku 1. Konvencije koji ovlašćuje sudbeno tijelo da djetetu imenuje posebnog zastupnika.

¹ Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, „Narodne novine“, br. 1/2010.

Više je razloga zbog kojih je došlo do situacije da imamo mogućnost kojom se ne koriste ni sudovi, ni roditelji, ni centri za socijalnu skrb, ni posebni skrbnici, ni odvjetnici, pa onda jasno ni djeca kao najslabije osobe u ovom nizu.

Nije mali broj predmeta na našim sudovima u kojima bi djeci ovakva vrsta zastupanja višestruko koristila, ali otvara se cijeli niz pitanja na koja prethodno moramo dati deciderane odgovore, i to odredbama unutarnjeg prava. Zakoni nikada neće moći predvidjeti sve životne situacije, ali zakonima se mogu i moraju propisati načini postupanja sudova i drugih osoba i tijela koji sudjeluju u ovim postupcima.

Zna se da je Konvencija iznad domaćih propisa, ali u traženju konkretnih načina provedbe odredbi Konvencije ne smije se dopustiti da sudovi odnosno suci, zastupnici djece, odvjetnici, centri za socijalnu skrb postupaju arbitrarno. Kada bi se krenulo tim putem, došlo bi se do različitih rješenja, ovisno o mišljenjima i volji pojedinaca i naposljetku do kršenja prava i djece i roditelja s dalekosežnim posljedicama. Tada se postavlja i pitanje efikasne primjene odredbi Konvencije.

Članak 2. Konvencije propisuje da izraz “zastupnik” znači osobu, kao što je odvjetnik, ili tijelo imenovano da pred sudbenim tijelom poduzima radnje u ime djeteta. U primjeni Konvencije suci se postavljaju brojna pitanja:

- koje stručne kvalifikacije mora imati zastupnik djeteta
- ako je odvjetnik, mora li imati dodatne specijalizacije, edukaciju iz dječje psihologije, znanje vođenja razgovora s djetetom
- ako nije odvjetnik, koje struke i znanja dolaze u obzir
- treba li i na koji način predložiti da se formira popis zastupnika djeteta, kao što sada imamo popis sudskih vještaka kao osoba koje su prošle određeni postupak i zadovoljile određene kriterije prije imenovanja
- bi li bilo dobro procesnim odredbama definirati njegov položaj slično kao kod skrbnika ili sudskih vještaka u smislu dužnosti, mogućnosti izuzeća i slično
- na koji će način, gdje, kada i u čijoj nazočnosti zastupnik djeteta moći komunicirati s djetetom
- odgovornost zastupnika prema djetetu koje zastupa
- odnosi, prava i dužnosti roditelja prema zastupniku i zastupnika prema roditeljima
- tko će kontrolirati rad zastupnika i u kojem postupku
- bi li bilo dobro propisati sankcije za nesavjestan rad
- ima li pravo na naknadu za svoj rad i troškove, koliko bi iznosila ta naknada, tko bi snosio taj trošak
- kako provesti postupak imenovanja zastupnika i osigurati njegovo sudjelovanje u postupku a da sve to ne dovede do odugovlačenja ili produljenja trajanja postupka

– je li obveza suda imenovati zastupnika uvijek kada dijete to traži po članku 5. Konvencije ili samo kada postoji sukob interesa itd.

Ovo je niz pitanja koja postavlja sudac, a zasigurno pitanja imaju i roditelji, centri, odvjetnici i druge struke koje se bave pravima djece, pa i oni koji bi se željeli baviti zastupanjem djece u postupcima pred sudovima. Za sve to treba pronaći što kvalitetnija rješenja i donijeti odgovarajuće propise kako bi se odredbe i ove i drugih konvencija što kvalitetnije primjenjivale u svrhu zaštite prava djece.

Izražavanje mišljenja djeteta

Osigurati djetetu pravo na izražavanje mišljenja, uvažiti mišljenje koje je dijete izrazilo ovisno o njegovoj dobi i zrelosti, obavijestiti dijete na prikladan način o važnim okolnostima slučaja i mogućima posljedicama izraženog mišljenja i postupaka dužnosti su koje je sud imao i prije stupanja na snagu Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava.

Primjena ove Konvencije ponovo dovodi u prvi plan obvezu društva i svih koji sudjeluju u sudskim postupcima da ostvarenje ovoga djetetova prava bude provedeno što kvalitetnije, sa što manje osjećaja pritiska, stresa i nelagode za dijete, sa što manje gubitka vremena, pri čemu su zaštićena procesna prava svih stranaka i sudionika u postupcima.

Člankom 10. stavkom 1. Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava propisana je dužnost zastupnika djeteta da odredi kojeg je mišljenja dijete i da ga iznese pred sudbenim tijelom. Iz navedene odredbe proizlazi da je neophodno da zastupnici djece budu osobe koje imaju znanja i vještine uspostavljanja komunikacije s djetetom i zadobivanja njegova povjerenja, kao i pravilne procjene djetetova očitovanja volje.

Sada u praksi sudovi najčešće surađuju s centrima za socijalnu skrb kako bi osigurali poštovanje navedenih prava djeteta. U stručnim timovima centara za socijalnu skrb rade stručnjaci educirani za razgovore s djecom i procjenu izraženog djetetova mišljenja. Oni imaju i mogućnost odlaska u djetetov dom i obavljanja razgovora u prostoru koji je djetetu poznat i u kojemu se dijete osjeća sigurno i ugodno. U mogućnosti su procijeniti dato mišljenje i prezentirati ga sudu. Dijete svoje mišljenje može izraziti i u postupku vještačenja ako se provodi u određenom postupku, a može se organizirati i da dijete izrazi svoje mišljenje pred sudskim vještakom psihologom ili psihijatrom, koji će ga potom procijeniti i iznijeti pred sudom.

Suci imaju mogućnost i pozivati djecu na sud radi izražavanja mišljenja. To je mogućnost kojom se u praksi manje koriste. Suci se na ovu mogućnost odlučuju obično kada je riječ o starijoj djeci, razgovor se obavlja u prisutnosti psihologa i posebnog skrbnika ako je imenovan u tom postupku, a obvezno bez prisutnosti roditelja i njihovih odvjetnika.

Kada se govori o pravu djeteta na izražavanje mišljenja, trebalo bi govoriti i o dužnosti

države da osigura adekvatne uvjete. Danas imamo niz propisa u kojima se pozivamo na pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje, ali još nemamo odgovarajuće materijalne uvjete u kojima bi dijete to moglo učiniti, a da ga ne izlažemo dodatnim stresovima, neugodnostima i sukobu lojalnosti.

Osnovni uvjet je prostor u kojemu se obavlja razgovor s djetetom. To treba biti prostor u kojemu će se dijete osjećati sigurno i opušteno. Trebao bi biti ugodan, topao, neslužben. Sudovi ni centri za socijalnu skrb takvu prostoriju sada nemaju. Na ulazu u sud nalazi se detektor metala, naoružani pravosudni policajci, prostori su hladni, djetetu bezlični, strogi. Početak rasprave čeka se na sudskom hodniku, a sudnice nisu opremljene tako da bi djetetu bilo ugodno. Na rasprave roditelji ulaze u društvu svojih odvjetnika. Neugodnost koja se lako može dogoditi jest da se sud mora isprazniti zbog dojave o bombi, rijetko se događa, ali događa se. Problem bi riješila jedna ugodna i prikladno uređena prostorija ili mogućnost korištenja prostorija koje imaju ustanove za djecu i kakvima se koriste kazneni sudovi. Svršishodno bi bilo i kada bi sudovi imali zaposlenog psihologa ili socijalnog pedagoga. Postupci bi bili brži i jeftiniji. Veći gradovi sigurno imaju mogućnost davanja na korištenje prostora kojim bi se moglo služiti više sudova i u različite svrhe. Primjerice, postoji i potreba osiguravanja prostora za održavanje susreta i druženja djece i roditelja pod nadzorom stručne osobe. U gradu kakav je Zagreb nemamo na raspolaganju odgovarajuće prostore, a potrebe postoje. Jedan dobro opremljen prostor sa stručnim djelatnicima riješio bi više problema ovih postupaka. Svakako bi valjalo koristiti se i različitim tehničkim mogućnostima snimanja razgovora s djetetom, kako bi se izbjeglo da dijete više puta pred različitim stručnjacima iznosi mišljenje. Korisna su iskustva kaznenih sudova u tome. Ono što ne smijemo dopustiti jest da se pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje pretvori u postupak u kojemu će dijete biti izloženo neugodnostima, stresovima i ponavljanjima.

U budućim izmjenama propisa trebalo bi jasno definirati obveze roditelja u postupku u kojemu dijete izražava svoje mišljenje, kao i nakon toga. Dijete treba kvalitetno pripremiti i ohrabriti i za razgovore s psiholozima, djelatnicima centara, zastupnikom, sucem. Roditelje bi valjalo uputiti kako da pripreme dijete za razgovor te posebno upozoriti da ne smiju dijete ispitivati o sadržaju razgovora sa sucem, psihologom ili zastupnikom, a posebno ne o mišljenju koje je izrazilo. Ako im ga dijete samo kaže, moraju se suzdržati od komentara. Dijete ne smije biti dovedeno u situaciju da, nakon što izrazi svoje mišljenje u postupku, bude izvrgnuto neprimjerenim ponašanjima roditelja.

Suci koji su zaposleni ovom vrstom sporova moraju proći dodatne edukacije iz dječje psihologije. Takve edukacije moraju biti i pravo i obveza suca, ali mu moraju i biti omogućene. Sudac si ne smije laskati da su mu iskustva iz privatnog života i čitanje stručne literature dovoljni za vođenje razgovora s djetetom i procjenu djetetova mišljenja. Sve mu je to potrebno, ali nije dovoljno. Naša su osobna iskustva ograničena na život koji

svatko od nas ima, na nešto što jest ili nije proživio. Na osnovi osobnih životnih iskustava ne smijemo procjenjivati tuđe životne situacije, a posebno ne situacije djece.

Djeca o čijim pravima odlučujemo dolaze iz različitih socijalnih sredina, odrasla su u različitim uvjetima, imaju roditelje različitih osobnosti i životnih iskustava, nerijetko su proživljavala bolesti i ovisnosti roditelja, mnoga su doživjela traume, fizička, psihička ili spolna zlostavljanja. Često imamo i djecu s posebnim potrebama, djecu s invaliditetom. Voditi razgovor s djetetom je vještina koja se uči i usavršava. Sasvim sigurno neophodna je nazočnost dječjeg psihologa koji će voditi i usmjeravati razgovor, bez obzira na to razgovara li dijete sa sucem ili posebnim zastupnikom. Pitanja valja pažljivo formulirati, prilagoditi dobi i zrelosti djeteta, ne postavljati direktna pitanja s kojim roditeljem ono želi živjeti te kakve susrete i druženja želi. Ni indirektna pitanja nisu bezazlena, djeca su inteligentna i mogu procijeniti kamo vodi određeni odgovor. Naposljetku treba i dobro procijeniti izražava li dijete zaista svoje mišljenje ili je izmanipulirano, štiti li roditelja kojeg smatra slabijim, kojeg sažalijeva, želi li ugoditi određenom roditelju, je li izraženo mišljenje u interesu njegove dobrobiti ili, primjerice, bira roditelja koji je blaži, više mu dopušta, ispunjava mu želje itd.

Zbog svega toga sudac za razgovor s djetetom mora biti kvalitetno educiran, dobro pripremljen, otvoren za suradnju s drugim stručnjacima, a više od svega senzibiliziran za ove vrste postupaka. Specijalizacija suca za rad na statusnim i obiteljskim predmetima treba biti provedena u većoj mjeri nego što je to sada, kada samo u većim sudovima imamo suce posvećene radu na ovim predmetima, i to isključivo u prvom stupnju sudovanja.

Sudac mora s osobitom pozornošću unijeti sadržaj razgovora s djetetom u zapisnik. Zasad nemamo procesnih odredbi na koji način to treba učiniti, ali to zasigurno neće biti u strogoj formi kao kod iskaza stranke ili svjedoka, jer dijete takav iskaz ni ne daje, no smisao djetetova očitovanja mora se vjerno prenijeti jer je to temelj za zakonitu odluku koju sudac donosi na osnovi utvrđenih činjenica, provedenih dokaza i njihove ocjene, a ne na osnovi svojih dojmova.

Sudac osobito mora voditi brigu o tome da zaštiti dijete od mogućih neugodnosti. To je stoga što sve stranke, dakle i roditelji, imaju pravo uvida u sudski spis i pravo očitovati se o navodima drugih stranaka i sudionika. Sud je dužan u obrazloženju presude, među ostalim, izložiti koje je činjenice utvrđivao, zašto i kako ih je utvrdio, a ako ih je utvrdio dokazivanjem, koje je dokaze izvodio, zašto i kako ih je ocijenio. Iz obrazloženja presude ili rješenja mora biti jasno je li sudac i na koji način omogućio djetetu da izrazi svoje mišljenje u postupku. Mora biti jasno je li sudac pridao dužnu važnost mišljenjima koje je dijete izrazilo. Iz obrazloženja se mora vidjeti zašto je ili zašto nije uzeo u obzir mišljenje djeteta. Postupci u statusnim stvarima su tajni, ali presuda, kada je donesena i dostavljena strankama, postaje dostupnom i roditeljima i javnosti. Roditelji bi morali imati posebnu obvezu

ne opterećivati dijete svojim stavovima o mišljenju djeteta izraženom tijekom postupka. Obrazloženje mora biti pomno sročeno, moraju se poštovati sve odredbe Obiteljskog zakona i Zakona o parničnom postupku, ali jednako tako i interes djeteta da očuva svoju privatnost, što je osobito važno kada se presude objavljuju i komentiraju u tiskovinama i na internetu. Pravomoćnim okončanjem sudskog postupka u kojemu se odlučivalo o nekom pravu djeteta često nije kraj problemima u životu djeteta i uvijek je moguće vođenje novih postupaka između istih stranaka, primjerice kada se traži izmjena već donesene odluke ili rješavanje nekog sasvim drugog spora, zbog čega je važno očuvati povjerenje i djeteta i roditelja u sve stručnjake koji sudjeluju u procesu donošenja odluke.

Kako bi se osiguralo pravo na ostvarivanje i zaštitu dječjih prava koja propisuju ova Konvencija i drugi važeći propisi, neophodno je osim izmjena zakona i donošenja podzakonskih akata i provedbenih propisa osigurati i materijalne uvjete, specijalizaciju sudaca, edukaciju svih stručnjaka koji sudjeluju u sudskim postupcima i posebice njihovu međusobnu suradnju i jačanje povjerenja.

Literatura

- Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, „Narodne novine“, br. 1/2010.
- Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece, „Narodne novine“, Međunarodni ugovori, br. 4/1994.
- Konvencija o pravima djeteta, UN, 1989.
- Konvencija o kontaktima s djecom, „Narodne novine“, br. 7/2008.
- Obiteljski zakon, „Narodne novine“, br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 61/2011.
- Ovršni zakon, „Narodne novine“, br. 139/2010.
- Triva, S., Dika, M. (2004.), Građansko parnično procesno pravo, VII. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb
- Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, „Narodne novine“, br. 53/1991., 88/2001.
- Zakon o parničnom postupku, „Narodne novine“, br. 53/1991., 91/1992., 112/1999., 88/2001., 117/2003., 88/2005., 2/2007., 84/2008., 96/2008., 123/2008. i 57/2011.
- Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“, br. 57/2011.

Višnja Matić*

PRAVO DJETETA NA SUDJELOVANJE – ULOGA I ODGOVORNOST STRUČNJAKA

Sažetak

Pravo djeteta da ga se sasluša i da sudjeluje u postupcima koji ga se tiču svoje uporište ima u Konvenciji o pravima djeteta (1989.). Prema Konvenciji djeca imaju pravo da ih se sasluša i shvati ozbiljno, u skladu s dobi i zrelošću; imaju pravo da shvate i razumiju postupak koji ih se tiče kao i svoja prava u tom postupku; imaju pravo na povratnu informaciju te pravo na usmjeravanje i vođenje od strane odrasle osobe, koje vodi ravnopravnom dijalogu i preuzimanju odgovornosti. S druge strane, najnovija saznanja razvojne psihologije potvrđuju kompetenciju djeteta za sudjelovanje. Ona govore o tome da se djeca rađaju kao društvena bića, također da njihove reakcije uvijek imaju smisla. Djeca su sposobna preuzeti osobnu odgovornost i najbolje se osjećaju i razvijaju u odnosu subjekt – subjekt.

Dugogodišnje iskustvo rada u Centru za socijalnu skrb u postupcima obiteljskopravne zaštite i zaštite djece i mladih te iskustvo u alternativnoj skrbi o djeci izvan vlastite obitelji u SOS Dječjem selu Ladimirevci, potaknuto promjenama u paradigmi psihosocijalnog rada općenito, učinilo je da djecu ne samo da shvaćam ozbiljno kada razgovaram s njima i o njima nego nastojim sustavno zagovarati njihovo pravo sudjelovanja, kao i odgovornost odraslih da im to omoguće.

Pravo i kompetencija djeteta za sudjelovanje

Polazište za sudjelovanje djece u različitim područjima društvenog djelovanja, kao i sudskim i administrativnim postupcima koji ih se tiču, nalazimo u Konvenciji o pravima djeteta (1989.), a samo sudjelovanje pobliže je definirao Odbor za prava djeteta UN-a svojim Općim komentarom na članak 12. Konvencije o pravima djeteta (2009.).

Prema Konvenciji, dijete ima pravo da ga se sasluša i shvati ozbiljno, bez ograničenja vezanih uz dobnu granicu, ali u skladu s njegovom dobi i zrelošću. Dijete ima pravo shvatiti i razumjeti postupak koji ga se tiče kao i sva svoja prava u tom postupku. Dijete ima pravo na povratnu informaciju, saznati ishod procesa te način na koji se gledalo njegovo mišljenje. Dijete također ima pravo na usmjeravanje i vođenje od strane odrasle osobe, a za to vođenje odrasli imaju odgovornost koja vodi ka ravnopravnom dijalogu i preuzimanju osobne odgovornosti svih uključenih.

* univ. spec., psiholog, supervizor, SOS Dječje selo Ladimirevci

Potvrdu da djeca imaju kompetencije za sudjelovanje nalazimo u novijim istraživanjima i spoznajama o psihičkom razvoju djeteta i međuljudskim odnosima (Juul, 2010.). U prilog uključivanju djece u različite postupke i procese koji ih se tiču govore sljedeća saznanja:

- Djeca se rađaju kao društvena bića sposobna ostvarivati međuljudske odnose.
- Reakcije djece uvijek imaju smisla i odrasloj osobi mogu pružiti dragocjene informacije, i o njemu samome, i o međusobnom odnosu.
- Djeca od rođenja mogu preuzeti odgovornost za sebe u jednostavnim područjima (ukus, miris, glad, žeđ, pospanost, bliskost), a kompetencija za odgovornost razvija se brzo u predškolskoj dobi. Daljnji razvoj osobne odgovornosti ovisi ponajprije o poticanju i usmjeravanju od strane odraslih.
- Dijete se najbolje osjeća i razvija u odnosu subjekt – subjekt. Tradicionalni odgojni postupci zasnivali su se na odnosu subjekt – objekt, međutim za kvalitetu odnosa djeteta i odrasle osobe nužno je da odrasli poima i tretira dijete kao samostalni subjekt koji može samostalno sudjelovati u odnosima prema drugima.

Vođenje odraslih

Sa svim navedenim kompetencijama djeca se rađaju i/ili ih razvijaju uz odgovarajuću podršku odraslih. Jedan od načina razvoja osobne odgovornosti djeteta je putem njihova uključivanja i sudjelovanja u različitim situacijama i postupcima koji imaju utjecaja na djetetov život. Kako bi se djeca u ove procese mogla aktivno i smisleno uključiti, u samoj provedbi odnosno praktičnoj primjeni ideje sudjelovanja djece važno je osigurati zajednički rad i dijalog djece i odraslih. Važna je uloga odraslih u kontinuiranom jačanju kapaciteta djece za samostalno kreiranje aktivnosti, uključivanje i odlučivanje (Jeđud, 2011.). Primjer za ovo nalazimo u jednom modelu sudjelovanja djece u alternativnoj skrbi:

Primjer 1.

Prije tri godine, radi izražavanja i zastupanja prava i interesa djece u SOS Dječjem selu Ladimirevci, osnovan je Dječji parlament. Članovi Dječjeg parlamenta su sva djeca starija od devet godina („mala punoljetnost“), međutim na sastanke znaju doći i mlađa djeca „koja imaju što reći“, ali formalno „nemaju pravo glasa“. Premda djeca biraju Predsjedništvo, čija je uloga sazivanje i vođenje sastanaka, važnu ulogu u radu Dječjeg parlamenta još uvijek ima Vijeće odraslih, koje pretežno ima inicijativu za poticanje aktivnosti Dječjeg parlamenta. Međutim, evidentno je kako je sudjelovanje djece u procesima pokretanja i organiziranja aktivnosti koje se odnose na zaštitu prava djece u selu i ostvarivanju njihovih interesa i potreba sve važnije. Tako su na jednom od posljednjih sastanaka djeca predložila osnivanje ekogrupe koja bi se

pozabavila uređenjem i zaštitom okoliša i prostor u kojemu žive učinila ljepšim. Do ovog prelaska od formalnog do stvarnog sudjelovanja djece u poboljšanju kvalitete njihova života u SOS Dječjem selu ne bi došlo bez sustavnog, pažljivog i promišljenog usmjeravanja i podrške odraslih koji o njima brinu.

Jesper Juul (2010.) navodi kako se vođenje odraslih koje zadovoljava dijete, odnos te pedagoški, odnosno odgojni cilj sastoji od:

- autentičnosti koja podrazumijeva sposobnost i spremnost odraslih da pokažu svoje misli, opažanja, vrijednosti, ciljeve i granice, odnosno da su duhovno prisutni u profesionalnom odnosu
- zanimanja odraslih za ono što dijete jest, izbjegavajući besmisleni rutinu („Kako je danas bilo u školi?“), saslušavanje ili poučavanje. Također izbjegavanje usmjerenosti samo na djetetovo trenutno ponašanje i postignuće (često kod stručnjaka koji rade s djecom)
- priznanja (potvrde) djetetu da je vrijedno takvo kakvo jest, što je moguće samo ako je odrasla osoba naučila nešto o djetetu takvom kakvo jest
- uključivanja djeteta u zajedničku budućnost; djetetova raspoloženja, potrebe, želje, snove i ciljeve treba u realnoj i prihvatljivoj mjeri uključiti u budućnost, a ako odrasla osoba ne zna način, treba pitati dijete ili mu reći kako to nažalost nije moguće
- odlučivanja, jer odgovornost je odraslih da donose većinu odluka i
- sukoba kao dijela cjelovitog procesa razvoja odnosa i suradnje djeteta i odrasle osobe.

Također, govoreći o kvaliteti odnosa između djece i odraslih, Jesper Juul (2010.) uvodi pojam „relacijske kompetencije“, naglašavajući kako su za ostvarenje vrijednosnih predodžbi u tom odnosu važni znanje i moć. Kada je riječ o profesionalnoj relacijskoj kompetenciji, ona uključuje:

- sposobnost stručnjaka da „vidi“ svako dijete u odnosu prema njegovim vlastitim premisama te da u skladu s tim odredi vlastito ponašanje, a da pritom ne izgubi vodstvo
- sposobnost stručnjaka da u odnosu s djetetom bude autentičan
- sposobnost i volju stručnjaka da preuzme punu odgovornost za kvalitetu odnosa.

Važno je da odrasli osvijeste važnost uspostavljanja odnosa u kojemu će se dijete osjetiti „viđeno“. Vidjeti dijete znači vidjeti ne samo ona najupadljivija ponašanja nego i ona „iza“, bez nepotrebnog psihologiziranja i traženja objašnjenja; vidjeti djetetovu bol premda je bijes ono što pokazuje, vidjeti nevoljkost iako surađuje, prepoznati osamljenost kod „omiljenog“ djeteta. Takav odnos jača djetetov osjećaj vlastite vrijednosti i omogu-

ćuje razvoj osobne odgovornosti. Nadalje, čini da dijete odraslog shvaća ozbiljnije i odnosi se prema njemu s empatijom i poštovanjem te omogućuje kvalitetnije uzajamno djelovanje i postizanje postavljenih ciljeva.

Prema Jesperu Juulu (2010.) sposobnost odraslih da „vide“ djecu ovisi o:

- volji odraslih da „vide“
- autopercepciji odraslih da su „viđeni“ ili da nisu „viđeni“, što se odnosi na osobno iskustvo odrasle osobe u njihovim ranim ili zrelim odnosima
- o zbroju iskustava koje odrasli imaju s djecom i o slici čovjeka koja nastaje vezano za takva iskustva
- o profesionalnom razvoju odraslih.

Kada govorimo o sudjelovanju djece kao njihovom pravu da ih se sasluša i shvati ozbiljno u svim pitanjima koja ih se tiču, bez obzira na obveze koje proizlaze iz Konvencije, još uvijek nismo postali društvo u kojemu vlada kultura poštovanja djece i njihovih stavova. Naravno da postoje brojne građanske i državne inicijative kojima se inaugurira pravo djece na sudjelovanje, međutim brojne su prakse i primjeri neuvažavanja ovog prava. Kada govorimo o najboljem interesu djeteta kao „donošenju odluke u skladu s onim što bi dijete za sebe (i o sebi) odlučilo kada bi za to bilo sposobno“ (Hrabar, 2006.), zabrinjavaju primjeri neuključivanja/neuvažavanja mišljenja djece u postupcima obiteljskopravne zaštite i alternativne skrbi za djecu. Ako zanemarimo otpore novim saznanjima i društvenim promjenama, samo prihvaćanje sudjelovanja kao ideje i vrijednosti odraslima nije dovoljno za uspješno vođenje djece u ovim procesima. Kako bismo razbili sumnje, oprez i brigu kod stručnjaka koji rade s djecom, potrebno je njihovo dodatno educiranje kao i poticanje na svjesni i strukturirani osobni i profesionalni razvoj. Unaprjeđivati osobni kontakt i razvijati konstruktivne potencijale potrebne za profesionalni razvoj osobna je odgovornost svakog stručnjaka koji radi s djecom. Odgovornost je institucija i sustava da ovaj proces podrže i potiču.

Slijede primjeri u kojima odrasle osobe daju djeci priliku izraziti svoja mišljenja, uključuju ih u donošenje odluka više ili manje važnih za njihov život te pokazuju kako se stvarno sudjelovanje djece odražava na njihov doživljaj sebe, odnosa s drugima i internalizaciju osobne odgovornosti:

Primjer 2.

U okviru kolegija Psiholog u socijalnoj skrbi, studentima je približavana korisnička perspektiva razgovorima s korisnicima usluga socijalne skrbi. Među ostalim imali su priliku razgovarati s mladim osobama u SOS Zajednici mladih Osijek. Na pitanje o poželjnim osobinama stručnjaka koji rade s djecom i mladima te pozitivnim i nega-

tivnim iskustvima koja su imali s njima, osamnaestogodišnji Igor je podijelio svoje sjećanje na težak period iz djetinjstva, kada je zbog zanemarivanja u biološkoj obitelji došao u SOS Dječje selo te sjećanje na podršku i razumijevanje koje je dobio od socijalne radnice: „Imao sam 8 godina, a sestra je bila nešto starija. Bilo nam je jako teško, ali smo znali da ne možemo više ostati kod kuće. Sjećam se da je socijalna radnica bila jako pažljiva, pričala nam je kako može pomoći djeci kao što smo sestra i ja. Ispričala nam je što su to udomitelji, kakvi dječji domovi postoje i gdje bismo mogli ići. Također nam je ispričala o SOS Dječjem selu i pokazala slike. Pitala nas je gdje bi voljeli živjeti. Mi smo se odlučili za SOS Dječje selo. Nisam nikad požalio.“

Ono što se ne bi smjelo događati djeci i mladima u skrbi izvan vlastite obitelji je da nemaju dovoljno informacija o svojoj situaciji ili da ih ne razumiju, a njihovo se mišljenje, također, ne bi smjelo ignorirati. O ovome govori Standard 2. dokumenta *Quality4Children* (2007.): „Sve uključene strane slušaju i uvažavaju dijete. Dijete dobiva odgovarajuće informacije o svojoj situaciji te poticaj da izrazi svoje mišljenje i sudjeluje u procesu odlučivanja u onoj mjeri u kojoj mu to dopušta njegov stupanj razumijevanja“. Igorovo iskustvo trebalo bi postati praksa u skrbi o djeci i mladima izvan vlastite obitelji.

Primjer 3.

Individualno razvojno planiranje standard je skrbi o djeci smještenoj u SOS dječjim selima. U razvojnom planiranju, osim SOS majke i psihologa, sudjeluje i dijete u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima. Djeca se u individualno razvojno planiranje uključuju već u procesu utvrđivanja trenutnog razvojnog statusa, nakon čega se definiraju ciljevi (srednjoročni i kratkoročni), kako bi se potaknuo razvoj svakog djeteta prema samostalnosti i neovisnosti. Ciljevi, a posebno aktivnosti koje trebaju dovesti do njihove realizacije, dogovaraju se zajedno s djetetom uvažavajući njegove osjećaje, potrebe i mogućnosti. Također se s njima provjerava realizacija postavljenih ciljeva, posebno ako su za njih dijelom ili u potpunosti odgovorni.

Način na koji se djecu već od predškolske dobi uključuje u proces individualnog razvojnog planiranja (pomno i pristupačno, strpljivo, ohrabrujuće, s interesom, uvažavanjem i razumijevanjem), dovodi u djece do porasta uvažavanja i povjerenja u sebe i druge te razvija zdravo samopoštovanje i veću spremnost za nošenje s izazovima odrasle dobi.

Djeca u individualnom razvojnom planiranju sudjeluju dobrovoljno, čak sami propituju kada je vrijeme za novi sastanak. Iskustvo čini da su sve aktivniji u formuliranju ciljeva i spremniji za preuzimanje odgovornosti. Djeca također sudjeluju u godišnjoj evaluaciji individualnog razvojnog planiranja, gdje kao svrhu i pozitivne strane navode npr.: „mogu reći svoje mišljenje“, „govori se o mojoj budućnosti“, „planira se kako ću biti bolji u školi“, „osjećam se važno“.

Na pitanje u evaluaciji o tome što im se ne sviđa u razvojnom planiranju, djeca navode kako im je teško kada se razgovara o njihovu podrijetlu, roditeljima i odnosima s njima. Premda su osobe koje sudjeluju u razvojnom planiranju djetetu vrlo poznate i bliske, razina tjeskobe, uznemirenosti i tuge u ovim je situacijama vrlo visoka te je potrebno pažljivo i umješno voditi razgovor. Stoga, kako bi djeci pomogli u izražavanju njihovih stavova, a istodobno ih zaštitili od preteških odluka i odgovornosti, nužno je da stručnjaci koji sudjeluju u različitim postupcima iz područja obiteljskopravne zaštite (razvod i povjeravanje na čuvanje i odgoj, odvajanje od roditelja i alternativna skrb, posvajanje) uče i razvijaju nove vještine uspostavljanja suradnje i vođenja razgovora s djecom.

Smjernice za razgovor s djetetom

Bez obzira na znanja i vještine o uspostavljanju odnosa i djelotvornoj komunikaciji s djecom, važno je da se svaki stručnjak dobro pripremi za razgovor. Priprema podrazumijeva prikupljanje informacija o djetetu i pozadini slučaja o kojemu se razgovara ili se donosi odluka (dob, školovanje, osobitosti, odnosi s drugima, povijest slučaja i dr.), kao i planiranje strukture razgovora s definiranim područjima koja je potrebno ispitati/provjeriti. Ovakav polustrukturirani razgovor omogućuje prikupljanje dovoljnog broja potrebnih informacija, istodobno njegova fleksibilnost prati spremnost i usmjerenost djeteta na ispitivača i potiče ga na slobodno izražavanje misli i osjećaja.

Stručnjak svojim stavom, mimikom, gestikulacijom i govorom treba djetetu poručivati: „Ne boj se. Slušam te. Stvarno sam zainteresiran/a za ono što mi imaš reći.“ Položaj stručnjaka u odnosu na dijete ne bi smio biti ugrožavajući (distanca, s visine), također treba obratiti pozornost na govor tijela i kontakt očima. Govor je potrebno usporiti i skratiti rečenice. Počinje se s jednostavnim, otvorenim, konkretnim, nefokusiranim i nesugestivnim pitanjima (npr. „Ispričaj mi nešto o svojim posjetima tati!“ ili „Kako je to živjeti s bakom?“), te se tako nastavlja (npr. „Reci mi nešto više o tome!“, „Što se dalje dogodilo?“ i sl.). Katkad je potrebno provjeriti je li dijete razumjelo pitanje, posebno ako se služimo pojmovima s kojima se dijete možda prvi put susreće (skrbništvo, udomiteljstvo, posvojenje, odvjetnik i sl.). Djetetu treba dati vremena za „obradu“ pitanja i davanje odgovora, a da ga se ne požuruje i ne ometa.

Kako bi djetetovo sudjelovanje bilo smisleno i relevantno, potrebno je da dobije primjerenе povratne informacije. Djetetu je potrebno objasniti svrhu i tijek samog procesa u kojemu sudjeluje, koje izbore ima te koje su posljedice svakog od njih. Posebno je važno da dijete dobije povratnu informaciju o ishodu procesa te kako se gledalo na njegovo mišljenje. Samo na taj način dijete će doživjeti da ga se shvatilo ozbiljno, bez obzira na to je li njegovo mišljenje uvaženo ili ne.

Otklanjanje mogućih nesporazuma u razgovorima s djecom

Osim što djeca imaju pravo sudjelovati u donošenju odluka važnih za njihov život, njihove želje, stavovi, osjećaji i doživljaji vrijedne su informacije stručnjacima koji su odgovorni za donošenje odluka u najboljem interesu djeteta. Na relevantnost i kvalitetu informacija utječu brojni činitelji: dob djeteta, njegovi kognitivni i verbalni kapaciteti te sposobnost pamćenja. Stručnjak treba osigurati da se razgovor obavi u poznatom ili djetetu prilagođenom okruženju, u neprijetećoj i ugodnoj okolini. Također je važno procijeniti je li dijete pritisnuto, „podmićeno“ ili se njime manipuliralo.

Potrebno je predvidjeti i prevenirati uobičajene nesporazume do kojih može doći u razgovorima s djecom:

Nesporazumi	Preporuke
Djeca katkad zadrže neke informacije vjerujući da ih odrasli već znaju.	Djetetu je važno naglasiti kako nas zanima njegovo viđenje te je potrebna njegova pomoć da razumijemo situaciju. Stručnjak može reći npr.: „Iako misliš da već nešto znam, želio bih da mi ipak ispričaš.“
Djeca mogu zadržati neke informacije jer ih ne smatraju važnima.	Djetetu naglasimo kako nam je sve što će reći važno te ga potičemo da ispriča sve što mu padne na pamet, iako misli da to nije važno.
Djeca nisu sigurna da mogu reći „ne znam“ ili „ne razumijem“.	Djeci je važno naglasiti da nas smiju ispraviti ako smo nešto pogrešno razumjeti te da su odgovori „ne znam“ i „ne razumijem“ potpuno prihvatljivi.
Ako čuje ponovljeno pitanje, dijete smatra da je pogrešno odgovorilo i da treba promijeniti odgovor.	Ponavljanje pitanja treba izbjegavati. Ako je to potrebno, može se reći: „Ako te ponovno pitam, ne znači da želim da promijeniš odgovor. Važno mi je samo da kažeš sve čega se sjećaš, najbolje što možeš.“
Kada djeca razgovaraju s odraslima, nije prikladno koristiti se slengom, psovkama ili eksplicitnim seksualnim terminima.	Dijete treba znati da se može koristiti riječima kojima želi, a stručnjak pritom neće pokazivati uznemirenost, preneraženost ili ljutnju.
Djeca, osobito ona suradna, imaju potrebu „ugoditi“ stručnjaku govoreći mu ono što misle da želi čuti.	Djetetu jasno kažemo kako je važno da kaže samo ono što zna i čega se sjeća.

Prema Powel&Lancaster:

Guidelines for Interviewing Children During Child Custody Evaluations

Kako procijeniti kapacitet djeteta za sudjelovanje

Ako gledamo tehnički, djeca zakonski nemaju pravo izbora. Punoljetnost je dob kada pred sudom i u drugim institucijama odlučuju o svojim pravima. Međutim, znanstveno, djeca od najranije dobi posjeduju kapacitete za samozastupanje i donošenje odluka. Također i svi oni koji rade s djecom svakim danom i sve više postaju svjesni stvarnih kompetencija djece za preuzimanjem njihove vlastite, osobne odgovornosti. Stoga je obveza i odgovornost odraslih početi ih shvaćati ozbiljno, ali isto tako voditi računa o njihovoj zaštiti od pretjerane izloženosti.

Članak 12. Konvencije određuje da se djeci osiguraju i omoguće uvjeti za slobodno izražavanje njihovih stajališta o svim važnim pitanjima koja imaju utjecaj na njihov život, što ne znači da od djece treba zahtijevati iznošenje mišljenja ako ne žele ili nisu zainteresirani to učiniti. Kako je primarna uloga Konvencije zaštita dječjih prava, u svim ovim procesima važno je smanjiti doživljaj stresa ili traume u djece. Stoga ih se ne bi smjelo ispitivati pred sudom, osim ako nema alternative i ne pokažu za to spremnost i volju. U svim drugim slučajevima stručnjak je taj koji će procijeniti je li izraženo mišljenje djeteta u skladu s njegovom dobrobiti. Pritom se neće voditi samo njegovom dobi nego sveobuhvatnom procjenom djetetove kognitivne, emocionalne i socijalne zrelosti. Često razlozi koje dijete navodi upućuju na njegov kapacitet za prosuđivanje, zatim su tu jasnoća, logičnost, razumnost i koherentnost iskaza. Također je važno da stručnjak procijeni očekivanja te razinu potpore i usmjeravanja od strane roditelja.

Zaključak

Konvencijom o pravima djeteta zajamčeno je pravo djece na sudjelovanje u različitim segmentima društva i različitim postupcima koji imaju manji ili veći utjecaj na njihov život. U našem društvu ono je češće formalno nego stvarno, ali ne zato što djeca nisu spremna i sposobna preuzeti odgovornost, nego stoga što odrasli imaju otpore ili predrasude vezano uz sudjelovanje djece ili su u svojoj vodećoj ulozi nesigurni i nekompetentni. Ne postoji dovoljno svjesnosti o dobitima sudjelovanja djece u sudskim i administrativnim postupcima, koji kada bi bili transparentni i informativni, dobrovoljni, puni poštovanja, relevantni, naklonjeni djeci, inkluzivni, odgovorni, sigurni i osjetljivi na rizik, s educiranim i dobro pripremljenim stručnjacima, omogućili bi bolju zaštitu svih dječjih prava i donošenje odluka u njihovu najboljem interesu. Dok se ne dogode potrebne promjene u zakonodavstvu i praksi institucija, djeca se mogu osloniti samo na odgovorne odrasle osobe, stručnjake koji će sustavno raditi na svom osobnom i profesionalnom razvoju kako bi razvili potrebne kompetencije za vođenje djece u ostvarivanju njihova prava na sudjelovanje.

Literatura

- Canadian Child Care Federation, *To Speak, Participate and Decide The Child's Right to be Heard*
URL: http://www.cccf-fcsge.ca/pdf/Right_to_be_Heard.pdf
- Harborview Center for Sexual Assault and Traumatic Stress, *Child Interview Guide*.
URL: <http://centerforchildwelfare.fmhi.usf.edu/kb/trpi/Child%20Interview%20Guide.pdf>
- Interviewing Children & Child Development
URL: <http://www.aals.org/am2005/thurspapers/1045GutierrezTrillin.pdf>
- Jeđud, I. (2011.), Modeli participacije i njihova refleksija u hrvatskoj praksi, *Dijete i društvo*, 13 (1/2), str. 31-41.
- Juul, J., Jensen, H. (2010.), *Od poslušnosti do odgovornosti*, Naklada Pelago, Zagreb
- Odbor za prava djeteta UN-a (2009.), *Konvencija o pravima djeteta – Opći komentar br. 12. Pravo djeteta da ga se sasluša*, *Dijete i društvo*, 12 (1/2), str. 201-221.
- Powell, M., Lancaster, S. (2003.), *Guidelines for Interviewing Children During Child Custody Evaluations*, URL: <http://www.sakkyndig.com/psykologi/artvit/powell2003.pdf>
- *Qualiti4Children* (2007.), *Standardi skrbi izvan vlastite obitelji za djecu u Europi*. Forum za kvalitetno udomiteljstvo djece i SOS Dječje selo Hrvatska
- Ujedinjeni narodi (2001.), *Konvencija o pravima djeteta*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb

Domagoj Štimac*
Nikolina Škrlec**

RAZGOVOR S DJETETOM KOJI OSIGURAVA OSTVARIVANJE NJEGOVIH PRAVA NA SUDJELOVANJE TE ISTODOBNU ZAŠTITU NJEGOVE DOBROBITI

Sažetak

Stručnjaci izražavaju nesigurnost u to kada je participacija djeteta u skladu, a kada u suprotnosti s njegovim najboljim interesom.

Klinička praksa pokazuje koliki je izazov, s jedne strane, brinuti se o pravima djece na način da im se omogući sudjelovanje u različitim postupcima koji su važni za njihovu budućnost, a istodobno voditi računa o dobrobiti djece i potrebi da budu zaštićena. U tom slučaju treba uzeti u obzir činjenicu da, govoreći o djeci, ne govorimo o homogenoj skupini, već o različitim razvojnim razdobljima u kojima se pojedino dijete nalazi. Djeca se osim po razvojnoj dobi razlikuju i po osobnim iskustvima, koja mogu imati presudnu ulogu u njihovoj mogućnosti participacije u određenom postupku. Osim toga, različita su i po mogućnostima suočavanja sa stresnim situacijama kao i podršci okoliše koju u tom trenutku imaju.

Razvod roditelja zasigurno je jedan od najintenzivnijih stresnih situacija za sve članove obitelji, a osobito za dijete kao najranjivijeg člana. Zbog toga je iznimno važno da stručnjaci koji razgovaraju s djetetom budu educirani i senzibilizirani u prepoznavanju svih relevantnih činitelja u ovakvim procesima kako bi istodobno mogli osigurati djetetova prava, a pritom ga zaštititi od za njega stresnih i frustrirajućih situacija koje su mu nametnule njemu najbliže i emocionalno najvažnije osobe.

Kako zaštititi djecu, a istodobno im omogućiti prava i slobodu koja su jedinstvena svim ostalima, temeljno je pitanje na koje bi trebalo dati odgovor. Stručnjaci, naime, izražavaju nesigurnost u to kada je participacija djeteta u skladu, a kada u suprotnosti s njegovim najboljim interesom.

Konvencija o pravima djeteta UN-a (1989.) naglašava da se djeca rađaju s temeljnim pravima i slobodama koje pripadaju svim ljudskim bićima, no s obzirom na tjelesnu i

* dr. med., spec. psihijatar, subspecijalist dječje i adolescentne psihijatrije, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

** dipl. soc. radnica, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

psihičku nezrelost djece, odnosno njihove razvojne karakteristike, nameće se potreba isticanja posebnih prava djece na zaštitu.

Konvencija u svojoj filozofiji uvažavanja digniteta djeteta traži da odrasli nauče više surađivati s djecom te da nauče djeci pomagati u izražavanju stavova o različitim pitanjima (Lansdown, 2001., prema Maleš i sur., 2003.).

Konvencija je jedinstvena jer je sveobuhvatna (jedina osigurava građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava djece), univerzalna (primjenjuje se na svu djecu, u svim situacijama), bezuvjetna (zahtijeva i od vlada sa slabijim izvorima sredstava da poduzmu aktivnosti povezane sa zaštitom prava djeteta), holistička (zagovara gledište da su sva prava temeljna, nedjeljiva, međusobno ovisna i jednako važna).

Četiri su opća načela na kojima se zasnivaju sva prava sadržana u Konvenciji o pravima djeteta: načelo nediskriminacije, načelo prava na život i razvoj u svim područjima života, načelo najboljeg interesa djeteta i načelo slobode iznošenja mišljenja.

U ovom kontekstu osvrnut ćemo se na posljednja dva načela, načelo najboljeg interesa djeteta te načelo slobode iznošenja mišljenja.

Načelo najboljeg interesa djeteta govori o tome da pri donošenju svih odluka ili izvršenju postupaka koji utječu na dijete, ili na djecu kao skupinu, najvažnija mora biti dobrobit djeteta (to se odnosi i na odluke koje donose vladina, upravna ili zakonodavna tijela, i na odluke koje donosi obitelj), odnosno da se prepozna „određena djetetova potreba i da se na najbolji mogući način zadovolji“ (Alinčić i sur., 2001.). Ovo bi načelo uvijek trebalo imati prednost, te predstavlja smjer u kojemu svako djelovanje povezano s djecom treba pratiti.

Na pitanje što bi to konkretno značilo u praksi otvara se nekoliko pitanja, na koje nije uvijek lako dati odgovor. Tko je osoba (sustav) koji odlučuje o tome što je najbolji interes za dijete u određenom trenutku, kojim bi smjerom trebalo krenuti, kako i na koji način pomiriti „nepomirljive“ činjenice u smislu omogućavanja slobode i prava djeteta uz istodobnu sveobuhvatnu zaštitu? Mogu li stručnjaci ili sustav prepoznati djetetovu potrebu u skladu s njegovim razvojem te mogu li je usuglasiti s djetetovim najboljim interesima?

U praksi često vidimo da to i nije baš tako jednostavno ostvarivo, a nerijetko da su potrebe djeteta u suprotnosti s njegovom dobrobiti.

Načelo slobode iznošenja mišljenja odnosi se na pravo djeteta da aktivno sudjeluje u rješavanju svih pitanja koja utječu na njegov život, uključujući i to da bude saslušano u svakom pravnom postupku koji se na njega odnosi, kao i na pravo na slobodno izražavanje svog mišljenja o svemu što ga se tiče. Ovo načelo podrazumijeva da su odrasli, ako je dijete u mogućnosti izraziti svoje mišljenje, dužni omogućiti mu da to i učini.

U praksi zbog toga ponovo nailazimo na nekoliko poteškoća. Postavlja se pitanje što je to slobodno mišljenje, u kojoj razvojnoj dobi dijete može uopće izraziti svoje mišljenje te kada je to njegovo mišljenje doista slobodno i neovisno o utjecajima okoline, odnosno o kojim to sve činiteljima ovisi. Znamo da je mišljenje „najsloženiji psihički proces koji obuhvaća obradu ideja, predodžbi, simbola, slika i pojmova“ (Begić, 2011.) te da je koncept stvaranja mišljenja bio predmetom istraživanja niza znanstvenika i teoretičara u proteklim stoljećima, a da još niti danas ne znamo koji sve činitelji utječu na stvaranje mišljenja. No znamo da se misaoni procesi sastoje od asociiranja, maštanja, sjećanja, stjecanja pojmova, rasuđivanja. S jedne strane, ti su procesi prikriveni, a o njima možemo saznati ili iz ponašanja ili iz govora, a s druge su strane procesi mišljenja simbolični (Begić, 2011.). Realističko mišljenje te njegov odnos prema fantazijskom mišljenju u djece, u određenim razvojnim razdobljima čine katkad neodvojiv aspekt, tako da teško možemo objasniti kako „jedno mišljenje koje je primarno vezano za percepciju stanja unutarnje ravnoteže može postati adaptirano prepoznavanju realnosti“ (Nikolić, 1991.). Kada tome dodamo još emocionalni utjecaj, eventualnu traumatiziranost, manipulaciju ili, pak, pritisak bliže okoline, roditelja skrbnika i sl., dolazimo do stupnja u kojemu je i stručnjacima vrlo teško procijeniti koliko su na proces mišljenja u djece svi ovi navedeni činitelji imali utjecaja.

Vijeće Europe u svom programu pod nazivom „Graditi Europu za i s djecom od 2012. do 2015.“ određuje četiri strateška cilja:

1. unaprjeđenje za djecu prilagođenog sustava i službi
2. eliminiranje svih vrsta nasilja nad djecom
3. osiguravanje prava djece u za njih osjetljivim situacijama
4. promicanje sudjelovanja (participacije) djece u procesima.

Ove ciljeve nastojat će ostvariti promicanjem holističkog pristupa, informiranjem, podizanjem svjesnosti te mogućnosti, ali i sustavnim razvojem dječjih prava zasnivajući se na Konvenciji UN-a, i to stalnom podrškom, monitoringom i opservacijom država članica da bi se prevladao jaz između postavljenih standarda i prakse.

U navedenom programu provedeno je ispitivanje o tome kakva su iskustva djece u EU sa stručnjacima i sustavom te što djeca i mladi o tome kažu. U suočavanju s javnim službama i sustavom vrlo su oprezni, žele biti prepoznati kao osobe te da njihov kontakt sa stručnjacima bude zasnovan na međusobnom povjerenju i poštovanju. Često ne znaju gdje se i kome obratiti za pomoć, a iznose i da nisu dovoljno informirani o procesu u koji su uključeni te da ih stručnjaci ili ne “čuju” ili ne uzimaju ozbiljno, tako da se žrtve nasilja nerijetko boje da im se neće vjerovati ili da stručnjaci neće pridati važnost onome što su rekli.

U odnosu na osiguravanje prava djece i mladih u osjetljivim situacijama smatraju da su od odraslih prepoznati kao “vulnerabilna skupina”, a radije bi da su uvaženi i tretirani kao

osobe. Djeca i mladi s iskustvom udomljavanja smatraju da nisu adekvatno pripremljeni za udomljavanje, zbog čega osjećaju nedostatak kontinuiteta kao i nadzora nad njihovim osobnim poteškoćama. Nerijetko djeca žrtve zlostavljanja “dijele prostor” s odraslim počiniteljima zlostavljanja tijekom sudskog procesa u sudskim prostorijama. Nadalje, osjećaju se nezaštićenima njihovom neadekvatnom integracijom u društvo kao i presporim sudskim procesima. Osjećaju se isključenima iz važnih odluka koje se tiču njihova života, osobito izvan obitelji (u školovanju i zdravstvenoj njezi). Smatraju da je problem i njihova dob (“da ih se čuje”), nedovoljno razvijene vještine odraslih za prepoznavanje potreba djece kao i njihove predrasude, tako da su primjerice napuštена djeca često izložena stresnim i traumatizirajućim situacijama i osjećaju se žrtvama predrasuda i diskriminacije.

Za djecu i mlade nasilje je najveći problem, koji bi se trebao tretirati kao prioritet. Ne osjećaju se sigurnima i adekvatno zaštićenima posebice od vršnjačkog nasilja, tjelesnog kažnjavanja, spolnog zlostavljanja i iskorištavanja, i to unutar obitelji, škole, medija i dr. Kad otkriju zlostavljanje, djeca žrtve često su izložena sekundarnoj viktimizaciji tijekom obrade, ispitivanja ili sudskog postupka u kojima se ne prepoznaju njihova prava, potrebe i mišljenja.

Često se pitamo **koje su osnovne potrebe djece**. Zsigurno možemo odgovoriti da je to ponajprije potreba za sigurnom, stabilnom i predvidivom okolinom u kojoj će dijete osjetiti da je voljeno, razviti osjećaj pripadanja, slobodno i nesmetano se upustiti u igru te stjecati iskustva u druženju s vršnjacima.

Kada su potrebe djece zadovoljene, povećava se vjerojatnost da će uspješno savladati razvojne zadatke, a istodobno se podržava rast sposobnosti.

Ove potrebe (prema Gould & Martindale, 2007.) uključuju sljedeće:

- **sigurnu privrženost** – da se dijete može osloniti na roditelja da će mu osigurati osjećaj sigurnosti, zaštite, emocionalne podrške i postojanosti okruženja (Main, 1996.; Solomon & George, 1999.; Whiteside, 1998.)
- **samoregulaciju u skladu s dobi** – da dijete može naučiti prilagođavati vlastite osjećaje, nositi se sa stresom i prikladno slijediti vanjska pravila (Masten i sur., 1995.; Rothbart & Bates, 1998.)
- **zadovoljavanje posebnih potreba** – da dijete može zadovoljiti neke od posebnih fizičkih odnosno zdravstvenih, emocionalnih, vjerskih ili kulturalnih potreba ili kakve posebne sposobnosti ili talente (Schutz i sur., 1989.)
- **odnose s vršnjacima** – da se može družiti, razvijati prosocijalna ponašanja i učiti pregovarati s vršnjacima u zajedničkom interesu (Coolahan, Fantuzzo, Mendez & McDermott, 2000.)

- **obrazovni uspjeh** – da se može ponašati u školi u skladu sa svojim sposobnostima ili se prilagoditi ili nositi s bilo kakvim smetnjama u učenju (Kelly & Emery, 2003.; Masten & Coatsworth, 1998.)
- **odnos s braćom i sestrama** – braća i sestre mogu pružiti fizičku i emocionalnu podršku jedni drugima, posebice u stresnim okolnostima (poput razvoda ili rastave) (AFCC, 2007.; Cicirelli, 1991.; Schutz i sur., 1989.). Osim toga, mogu li starija braća i sestre biti primjer svojoj mlađoj braći i sestrama (Nichols, 1986.)?
- **želju djeteta** – izražava li dijete želju za nekim ishodom, u skladu s dobi, kognitivnim sposobnostima i emocionalnom zrelošću (AFCC, 2007.; Larson & McGill, 2010.)? Ako je takvu želju izrazilo, je li to dijete učinilo slobodno ili je to učinilo pod utjecajem ili na poticaj roditelja (AACAP, 1997.a)?

Uzimajući u obzir sve navedene potrebe djece, dolazimo do pitanja **koje osnovne vještine osoba koja razgovara s djetetom mora imati.**

Prema Gaiselmanu i Fisheru (1997.) ispitivač mora s djetetom moći uspostaviti adekvatan odnos, primjeren dobi i situaciji, treba imati sposobnosti za aktivno slušanje sadržaja koje mu dijete kaže i cijelo ga vrijeme ohrabrivati da bi se dijete što više spontano dosjetilo proživljenih sadržaja. Osoba koja provodi intervju treba znati upotrijebiti primjerena pitanja (kada postaviti otvorena, a kada zatvorena pitanja), izbjegavati prekidati dijete u priči te nikako ne popunjavati pauze nakon odgovora djeteta, čime se zasigurno potiče odnosno olakšava ponovno vraćanje konteksta samog događaja. Također treba poticati opisivanje detalja, koncentraciju djeteta, bolje predočavanje uz slijeđenje sekvencija kognitivnog intervjua. Uza sve to, važno je da stručnjak koji razgovara s djetetom ima mogućnost sagledavanja situacije iz perspektive djeteta.

Iako među samim stručnjacima postoji općenita usuglašenost oko procedura pri ispitivanju djece, uočava se i niz različitosti. Konkretno smjernice za intervjuiranje djece u kaznenim postupcima, ali i u drugim situacijama prema Memorandumu o dobroj praksi iz 1992. (*British Home Office*) jesu da se intervju treba obaviti čim je moguće prije nakon optužbe o navodnom zlostavljanju, da ga treba obaviti na neformalnom mjestu ispitivač educiran za intervju s djecom, da se djeci treba najprije omogućiti da ispričaju svoju osobnu priču prije nego što se počnu postavljati eksplicitna pitanja, da sam intervju ne bi trebao trajati više od jednog sata te da ga treba provoditi po fazama.

Prva je faza uspostavljanje emocionalnog odnosa između djeteta i stručnjaka koji provodi razgovor kako bi se stvorila pozitivna atmosfera te se odredila temeljna pravila razgovora i ispitalo djetetovo shvaćanje (laži i istine) te procijenile kognitivne sposobnosti djeteta i razvoj govora (Waren i sur., 1996.).

Faza slobodnog pripovijedanja daje najtočnije podatke, no često kod male djece biva

teže izvediva zbog razvojnog razdoblja te nerijetko može biti nepotpuna. Međutim, uloga slobodnog pripovijedanja, osobito s obzirom na količinu detalja koja se dobiva, upućuje na to da je potrebno uložiti što više napora kako bi se to pripovijedanje omogućilo.

Nakon toga prelazi se na fazu otvoreno-zatvorenih pitanja, a potom na fokusirana i specifična pitanja.

U završnoj fazi važno je djetetu dati podršku i zahvaliti na njegovu trudu i naporu te mu omogućiti da završetak razgovora dočeka u pozitivnom emocionalnom stanju.

Iako postoje brojne smjernice i protokoli kako provesti valjan razgovor s djetetom, navest ćemo neke važnije:

- Intervju bi se trebao odvijati u neutralnom, sigurnom i za dijete prijateljskom okružju.
- Procjena razvojne razine djeteta važna je radi odabira tehnike intervjuiranja.
- Preporučuje se multidisciplinarni pristup, a treba uzeti u obzir da je važan i spol ispitivača.
- Ispitivači moraju biti educirani i utrenirani u provođenju forenzičkog intervjua, iskusni u radu s djecom, a moraju posjedovati i sposobnost za uspostavu prijateljskog odnosa i razumijevanja, te mogućnost zauzimanja objektivnog i neprosuđujućeg stava.
- Preporučuje se primjena strukturiranog protokola radi efikasnosti ali i povratne informacije, kao i kontinuirani nadzor stručnjaka.

Razgovor s djetetom, osobito forenzički, vrlo je osjetljiv, i za dijete, i za ispitivača. Stoga su neophodni trajna obuka stručnjaka i nadzor kako bi što bolje mogli razumjeti svoje postupke i osjećaje koji se tom prilikom javljaju te ispraviti pogreške kojih u trenutku ispitivanja možda nisu niti svjesni, a da bi zaštitili dijete od samog procesa te da ga ne bi dodatno opterećivali ili traumatizirali svojim eventualnim neprimjerenim pitanjima, reakcijama ili postupcima.

„Konvencija u svojoj filozofiji uvažavanja digniteta djeteta traži da odrasli nauče više surađivati s djecom, te da nauče djeci pomagati u izražavanju stavova o različitim pitanjima“ (Lansdown, 2001., prema Maleš i sur., 2003.).

Literatura

- AFCC is the Association of Family and Conciliation Courts, 2007.
- AACAP The American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 1997.
- Buljan-Flander, G. i Karlović, A. (2004.), Odgajam li dobro svoje dijete? Savjeti za roditelje, Zagreb, Marko M.

- Buljan-Flander, G., i Zarevski, P. (2010.), *Moji roditelji se razvode*, Zagreb, Marko M.
- Coolahan, K., Fantuzzo, J., Mendez, J., & McDermott, P. (2000.), *Preschool peer interactions and readiness to learn: Relationships between classroom peer play and learning behaviors and conduct*, *Journal of Educational Psychology*, 92(3), str. 458-465. doi:10.1037/0022-0663.92.3.458.
- Council of Europe (2011.), *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child*, str. 2012-2015.
- Geiselman, R. E. & Fisher, R. P. (1997.), *Ten years of cognitive interviewing*, u: Payne, D. G. & Conrad, E. G. (ed.), *Intersections in basic and applied memory research* (str. 291-310), Mahwah, NJ.
- George, C., Solomon, J. (1999.), *The Development of Caregiving: A Comparison of Attachment Theory and Psychoanalytic Approaches to Mothering*, 19, str. 618-646.
- Gould, J. W. & Martindale, D. A. (2007.), *The Art and Science of Child Custody Evaluation*, New York, Guilford.
- Kelly, J. B. & Emer, R. E. (2003.), *Children's adjustment following divorce: Risk and resiliency perspectives*, *Family Relations*, 52, str. 352-362.
- Laklija, M., Pećnik, N., Sarić, R. (2005.), *Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja*, izvorni znanstveni rad, Zagreb.
- Larson, K. A. & McGill, J. (2010.), *Adolescent Input into Custody Decisions: Evaluating decision-making capacities*, *Journal of Forensic Psychology Practice*, 10(2), str. 133-144.
- Maleš, D. i sur. (2003.), *Živjeti i učiti prava*, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- Masten, A. S., Coatsworth, J. D. (1998.), *Development of competence in favorable and unfavorable environments*, *American Psychologist*, 2, str. 205-220.
- Pravobranitelj za djecu (2010.), *Djeca i konfliktne razvode*, Zagreb.
- Ujedinjeni narodi (2001.), *Konvencija o pravima djeteta*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
- Unesco (1998.), *Opća deklaracija o ljudskim pravima*
- www.divorcesource.com

Nada Petković*

IMPLEMENTACIJA EUROPSKE KONVENCIJE O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA IZ PERSPEKTIVE CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB

Sažetak

Rad je prikaz iskustava stručnih radnika jednog centra za socijalnu skrb, a koja se odnose na primjenu u praksi članka 12. Konvencije o pravima djeteta, koja određuje da će države potpisnice osigurati djetetu, koje je sposobno oblikovati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose te ih uvažavati u skladu s dobi i zrelošću djeteta. U tu svrhu djetetu se izravno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe, mora osigurati da bude saslušano u svakom sudbenom i upravnom postupku koji se na njega odnosi, na način koji je usklađen s proceduralnim pravilima nacionalnog zakonodavstva. Ovo pravo nameće jasnu zakonsku obvezu državama potpisnicama da prepoznaju ovo pravo i osiguraju njegovu provedbu slušajući stajališta djeteta i pridajući im odgovarajuću težinu. Ostvaruje se u nekoliko koraka: procjena sposobnosti djeteta, priprema djeteta, saslušanje, povratne informacije djetetu o težini koja je pridana njegovim stavovima, upoznavanje i informiranje djeteta o mogućnosti prigovora, pravnih lijekova i moguće odštete.

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, koja je na snazi u Republici Hrvatskoj od 1. kolovoza 2010., na regionalnoj je razini pokušala ojačati primjenu tih prava, usredotočujući se na obiteljskopravne postupke. Jedan je od ciljeva ovog rada uputiti i na moguće teškoće i rizike u implementaciji Konvencije, ali i dati neke prijedloge koji bi mogli činiti realistične ciljeve u implementaciji Konvencije ili barem materijal za stručnu raspravu.

Uvod

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, koja je na snazi u Republici Hrvatskoj od 1. kolovoza 2010., osnažuje pravo djeteta na sudjelovanje u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima kao i pravo na imenovanje posebnog zastupnika. Republika Hrvatska je izabrala pet postupaka u kojima će se primjenjivati postupovna prava iz Konvencije, i to:

* prof. psihologije, psihologinja u Centru za socijalnu skrb Dugo Selo

- postupak odlučivanja o roditeljskoj skrbi tijekom brakorazvodnog postupka roditelja
- postupke u kojima se odlučuje o ostvarivanju roditeljske skrbi
- postupke u kojima se izriču mjere za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta
- postupak posvojenja
- postupak u kojemu se provodi skrbništvo za maloljetne osobe.

Sudjelovanje i uloga centra za socijalnu skrb u obiteljskopравnim postupcima

Sudjelovanje centra za socijalnu skrb u obiteljskopравnim postupcima određeno je odredbama od članka 274. do 279. Obiteljskog zakona.

Članak 274. stavci 1. i 2. glase:

„(1) Kad centar za socijalnu skrb pokrene postupak u slučajevima u kojima je na to ovlašten ovim Zakonom, on u postupku ima položaj stranke.

(2) Centar za socijalnu skrb može se kao stranka pridružiti postupku koji je pokrenula druga osoba, ako je ovlašten za pokretanje toga postupka.“

Kada centar za socijalnu skrb sudjeluje u postupku kao stranka, on je ovlašten podnijeti svoj prijedlog i poduzimati druge radnje u postupku radi zaštite prava i interesa maloljetne djece te punoljetnih osoba koje nisu u stanju skrbiti same o svojim interesima, a osobito iznositi činjenice koje stranke nisu navele, predlagati izvođenje dokaza i ulagati pravne lijekove.

Članak 274. stavci 3. i 4. glase:

„(3) Centar za socijalnu skrb ovlašten je sudjelovati kao umješač u postupcima koje nije ovlašten pokrenuti ako je potrebno radi zaštite prava i interesa stranke koja se nije sposobna sama o njima brinuti, a osobito radi zaštite prava i interesa maloljetnog djeteta ili punoljetnog djeteta nad kojim roditelji ostvaruju roditeljsku skrb.

(4) Kad smatra da je to potrebno, sud će pozvati centar za socijalnu skrb da sudjeluje kao umješač u postupku koji nije ovlašten pokrenuti i odrediti mu rok u kojem može prijaviti svoje sudjelovanje. Dok ne istekne rok, sud će zastati s postupkom, ali svoje pravo sudjelovanja u postupku centar za socijalnu skrb može koristiti i nakon proteka tog roka.“

Članak 275. stavak 1. glasi:

„(1) Kad se u postupku pred sudom odlučuje o pravima i dužnostima roditelja i maloljetne djece ili punoljetnih osoba koje nisu u stanju same skrbiti o svojim pravima i interesima, sud će uvijek pozvati centar za socijalnu skrb.“

Članak 276. stavak 1. glasi:

„(1) Kad sudjeluje u postupku prema odredbama čl. 274 st. 3. i 4. te članka 275. Obiteljskog zakona centar za socijalnu skrb ovlašten je podnijeti svoj prijedlog i poduzimati druge radnje u postupku radi zaštite prava i interesa maloljetne djece ili punoljetnih osoba koje nisu u stanju same skrbiti o svojim pravim i interesima.“

Članak 278. stavak 1. glasi:

„(1) Centar za socijalnu skrb dužan je na zahtjev suda prikupiti podatke o osobnim i obiteljskim prilikama djeteta i stranaka u postupku, kad sud smatra da je to potrebno za donošenje odluke.“

Iz narečenih zakonskih odredbi vidljive su različite uloge centra za socijalnu skrb. Posebnost položaja centra za socijalnu skrb kao umješača i stranke u postupku jest u tome što se u određenim situacijama njegove procesne uloge kumuliraju, pa on nastupa istodobno kao umješač, odnosno stranka, svojevrsni vještak te pomoćno istražno tijelo suda. Istodobno, centar za socijalnu skrb ima zadatak da svojim sudjelovanjem u postupku zaštiti i interese određenih osoba te da svojom parničnom aktivnošću spriječi donošenje takvih odluka kojima bi se vrijeđali njihovi interesi. Sudjelovanjem centra za socijalnu skrb u postupku se ostvaruje intervencija društva u onim posebnim situacijama kad su u pitanju interesi onih osoba koje su pod posebnom društvenom skrbi. Intervenirajući, centar se “pridružuje postupku” čija je zadaća zaštita objektivne zakonitosti te prava i interesa osoba o kojima je dužan osobito skrbiti (Aras, 2009.).

Pravo djeteta na imenovanje posebnog zastupnika

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava predviđa imenovanje posebnog zastupnika djetetu, čime bi se trebala osigurati zaštita prava djeteta u svakom postupku.

Slijedom navedenih uloga i zadataka centra za socijalnu skrb te obveze imenovanja posebnog skrbnika od strane centra za socijalnu skrb radi zaštite osobnih i imovinskih prava i interesa djeteta u skladu s odredbama članka 167. Obiteljskog zakona, postavlja se pitanje u kojim bi se postupcima i kada djetetu imenovao posebni zastupnik i koja bi tada bila uloga centra za socijalnu skrb. Dakle, nameće se pitanje koji je to kriterij ili „kritični trenutak“ u nekom postupku kada se uključuje posebni zastupnik. Postavlja se pitanje tko će raditi procjenu djeteta i na koji način te tko će pripremiti dijete i razgovarati s njim.

Ako je posebni zastupnik „glas djeteta“, koji će zastupati njegovu mišljenje i želje, je li on taj koji će i procijeniti sposobnost djeteta i pripremiti dijete da kaže svoje mišljenje?

Naravno, nužno se nameće pitanje plaćanja troškova posebnog zastupnika. Iako postoje razmišljanja da bi sredstva trebalo osigurati u sustavu socijalne skrbi, postavlja se pitanje opravdanosti toga s obzirom na način sudjelovanja i ulogu centra za socijalnu skrb u obiteljskopравnim postupcima.

Koraci za provedbu djetetova prava da ga se sasluša prema Općem komentaru br. 12 (2009.) Odbora za prava djeteta UN-a

Opći komentar br. 12 Odbora za prava djeteta UN-a zahtijeva poduzimanje pet koraka kako bi se učinkovito ostvarilo pravo djeteta da bude saslušano: procjenu sposobnosti djeteta, pripremu djeteta, saslušanje, povratne informacije djetetu o težini koja je pridana njegovim stavovima, upoznavanje i informiranje djeteta o mogućnosti prigovora, pravnih lijekova i moguće odštete.

Procjena sposobnosti djeteta podrazumijeva da se stavovima djeteta treba pridati odgovarajuća težina. Opći komentar br. 12 Konvencije o pravima djeteta kaže da stavove djeteta „treba uvažiti u skladu s dobi i zrelošću djeteta“. Članak 12. daje do znanja da ne može samo dob određivati važnost djetetovih stajališta jer razine razumijevanja nisu ravnomjerno povezane s njegovom biološkom dobi. Zrelost se definira kao sposobnost djeteta da izrazi svoja stajališta o pitanjima na razuman i neovisan način. Odredba se odnosi na sposobnost djeteta koju treba procijeniti kako bi se pridala odgovarajuća težina njegovim stajalištima.

Priprema djeteta uključuje pružanje objašnjenja o tome kako će se, kada i gdje saslušanje održati i tko će sudjelovati te se stajalište djeteta o tom pitanju mora uzeti u obzir.

Saslušanje djeteta treba biti u obliku razgovora, a ne ispitivanja.

Povratna informacija omogućuje djetetu da zna kakav je ishod procesa i kako su njegova stajališta razmotrena.

Prigovori, pravni lijekovi i odšteta potrebni su jer omogućuju djeci da reagiraju ako njihovo pravo da budu saslušana i da se njihovim stavovima prida odgovarajuća težina nije poštovano.

Kako se osigurava i omogućuje djetetu njegovo pravo na sudjelovanje u praksi jednog centra za socijalnu skrb

U Obiteljskom zakonu postoje članci koji proizlaze iz članka 12. Konvencije o pravima djeteta UN-a, a kojima se osigurava i omogućuje djetetu njegovo pravo na sudjelovanje, odnosno na izražavanje mišljenja:

Članak 89. stavak 5.: „U postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovom pravu ili interesu, dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja. Mišljenje se uzima u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.“

Članak 134.: „Ako je dijete navršilo dvanaest godina i sposobno je shvatiti značenje posvojenja, za zasnivanje posvojenja potreban je njegov pristanak.“

Članak 157.: „Maloljetni štitićenik ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješten o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja kad se odlučuje o nekom njegovom pravu ili interesu. Mišljenje se uzima u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.“

Članak 269. stavak 2.: “Sud će omogućiti djetetu u skladu s njegovom dobi, zrelosti i dobrobiti da radi ostvarenja svojih prava i interesa u statusnim stvarima izrazi svoje mišljenje pred centrom za socijalnu skrb ili pred sudom.“

Članak 277. stavak 2.:“Sud će zatražiti od centra za socijalnu skrb da, uzimajući u obzir dob, zrelost i dobrobit djeteta, obavijesti dijete o mogućnosti sudjelovanja u sudskom postupku u svezi s postupcima iz čl. 275. st. 1. ovog zakona.“

Članak 295. stavak 1.: “Prije donošenja odluke o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti i o roditeljskoj skrbi sud će pribaviti mišljenje i prijedlog centra za socijalnu skrb.“

Navedene zakonske odredbe jasne su i obvezujuće za stručne radnike centra za socijalnu skrb. Kako ih provodimo?

Iako postoje mišljenja da bismo u svim postupcima koji se tiču djece obvezno morali vidjeti djecu, praksa centra za socijalnu skrb nije uvijek takva. Na procjenu hoćemo li ili ne razgovarati s djetetom utječu činjenice kojima raspolažemo i preko kojih utvrđujemo jesu li ostvarena prava djeteta, odnosno jesu li sporazumi i odluke u interesu djeteta i njegove dobrobiti. Teškoće u realizaciji susreta i druženja, postupci posvojenja djeteta, izdvajanje iz obitelji, izvršavanje odgojnih mjera, postupci su u kojima se, uzimajući u obzir dob i zrelost djeteta, gotovo uvijek razgovara s djetetom kako bi ga se informiralo o postupku, pojasnilo što to za njega znači, koja su njegova prava, da se čuje njegovo mišljenje i želja.

U poslovanju stručnih radnika centra za socijalnu skrb postupci razvoda braka koji uključuju i posredovanje prije razvoda braka najbrojniji su postupci u kojima se odlučuje o pravima djeteta o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti i kako će se susretati i družiti s roditeljem s kojim ne živi.

U postupcima razvoda braka procjena o tome hoćemo li razgovarati s djetetom ili ne

zasniva se ponajprije na procjeni stručnih radnika o očuvanosti komunikacije među roditeljima, kvaliteti dogovora roditelja, sadržaju dogovora i procjeni koliko je on u interesu djeteta. Procjena interesa zasniiva se na informacijama dobivenima od roditelja o dobi djeteta, kvaliteti emocionalne veze djeteta sa svakim od njih i emocionalne privrženosti svakom od njih, uključenosti u svakodnevnu brigu o djetetu, zdravlju roditelja, psihičkom i fizičkom.

Tijekom postupka posredovanja neizostavno je pitanje (naravno, uzimajući u obzir dob djeteta) je li dijete upoznato s postupkom razvoda braka, odnosno jesu li roditelji razgovarali s djetetom, kako je dijete reagiralo i je li izreklo svoju želju.

Na posredovanju roditelji katkad jasno kažu da ne žele da se dijete dovode u centar za socijalnu skrb niti da se s djetetom razgovara. Neki traže pomoć u smislu savjeta kako razgovarati s djetetom ili što učiniti jer primjećuju da se dijete teško nosi s činjenicom da se roditelji razvode. Neki misle da njihova djeca neće razumjeti što je to razvod, pa o tome uopće ne razgovaraju s njima. Postoje roditelji koji inzistiraju da se dijete pozove i da se s njim razgovara.

Nijedno posredovanje ne okončavamo prije nego što dobijemo informaciju da su roditelji, uzimajući u obzir dob djeteta, s njim razgovarali na način da je dijete dobilo informaciju od roditelja da se roditelji razvode i što to za njega znači. Neizostavno se roditelji upoznaju s mogućim reakcijama djeteta na razvod braka te im se ponudi brošura „Kad se mama i tata razvode“.

U situacijama kad se procijeni da je potreban razgovor s djetetom, roditelja se savjetuje kako da pripremi dijete za dolazak u centar ili za dolazak stručnih radnica u obitelj gdje se dijete nalazi. Naravno, cjelokupno postupanje prilagođeno je dobi djeteta.

Naglasak je na tome da se djetetu prenese da se želi čuti njegovo mišljenje. Razgovor s djetetom počinje s tim da se provjeri zna li dijete koji je razlog njegova dolaska u centar za socijalnu skrb ili zašto su stručne radnice došle u obitelj.

U skladu s procjenom tijekom toga uvodnog razgovora, a s obzirom na dob i zrelost djeteta, informacije kojima raspolaže, spremnost na komunikaciju, otvorenost u razgovoru, o mišljenju djeteta i stavu prema razvodu roditelja saznaje se ili samo u razgovoru ili primjenom ciljanih upitnika i/ili crteža.

Povratnu informaciju o prijedlogu ili konačnoj odluci dijete najčešće dobije od roditelja ili u iznimnim situacijama, primjerice kad je ocjena stručnih radnika da je u interesu djeteta da ga oni upoznaju s mišljenjem i prijedlogom centra za socijalnu skrb, dijete se poziva u centar i u nazočnosti roditelja daje mu se povratna informacija.

Dakle iz svega toga vidi se da je postupanje stručnih radnika centra za socijalnu skrb

o tome hoće li se realizirati razgovor s djetetom ili ne određeno procjenom objektivnih okolnosti i toga koliko roditelji mogu biti posrednici u upoznavanju djeteta s njegovim pravima i dobivanju mišljenja djeteta.

Prema članku 91. stavku 1. Obiteljskog zakona, roditeljsku skrb čine odgovornosti, dužnosti i prava roditelja s ciljem zaštite dobrobiti djeteta, osobnih i imovinskih interesa.

Slijedom toga i našega profesionalnog iskustva, smatramo da se onda kada se određuje o pravima djeteta u postupcima obiteljskopravne zaštite roditeljima ne bi trebao oduzeti dio njihove roditeljske odgovornosti u smislu da budu posrednici u ostvarivanju prava djeteta da izrazi svoje mišljenje.

Osim toga, postoje velike razlike u prilagođavanju djece na razvod roditelja. Većina istraživanja pokazuje da je za djecu najteže razdoblje upravo vrijeme razvoda braka.

Wallerstein i Kelly (1980., prema Laklija, 2005.), promatrajući reakcije djece, uočili su različite tipove neposrednih reakcija na razvod roditelja. Njihova tipologija sadržava sljedeće emotivne reakcije:

- 1. Strah od napuštanja.** Prema opservacijama autora 75% djece nakon razvoda braka svojih roditelja boji se za budućnost, a neki rezultati pokazuju i strah da će ih roditelji napustiti.
- 2. Zabrinutost za roditelje.** Djeca su zabrinuta kako će roditelji dalje živjeti. Starija su zabrinuta i za osiguravanje materijalnih sredstava za život, zbog preseljenja u novi stan, promjene škole itd.
- 3. Osjećaj tuge, snuždenosti.** Djeca su žalosna i osjećaju veliki gubitak. Više od trećine djece pokazuje simptome depresije: nesanice i razne tjelesne tegobe, preko polovine mašta o ponovnom pomirenju roditelja.
- 4. Osjećaj osamljenosti.** Razvod roditelja često za djecu znači razdoblje osamljenosti. Roditelji su obično zauzeti samo sobom ili međusobnim sukobom te nemaju vremena za djecu, pa su prepuštena sama sebi.
- 5. Osjećaj odbačenosti.** Djeca često smatraju da ih je roditelj koji odlazi iz doma odbacio i pitaju se zavrjeđuju li njihovu ljubav.
- 6. Konflikt lojalnosti.** Razvod je za djecu razdoblje sukoba lojalnosti koji roditelji svojom međusobnom borbom za dijete mogu pojačati.
- 7. Bijes i agresija.** Kod više od 30% djece autori opažaju agresiju kao glavnu reakciju na razvod, dok više od četvrtine djece usmjerava agresiju na roditelja koji pokreće razvod.

Emocionalne reakcije djeteta na razvod braka sigurno su nešto čemu treba posvetiti posebnu pozornost. Dio djece ima teškoće koje traže stručnu pomoć, psihologa i/ili

psihijatra. Ta činjenica također utječe na procjenu hoćemo li razgovarati s djetetom ili ne i svakako je nešto o čemu treba voditi računa kako se psihičko stanje djeteta ne bi pogoršalo.

Osim toga, emocionalno stanje djeteta sigurno će utjecati i na način reagiranja djeteta kad mu se da mogućnost da kaže svoje mišljenje.

U ovim situacijama nužno je roditelje educirati i savjetovati kako bi se pomoglo djeci.

Za razgovor s djecom i roditeljima nužna je edukacija stručnjaka o tome kako procijeniti zrelost djeteta, kako pripremiti dijete za razgovor i kako razgovarati s djetetom da ima mogućnost ostvariti svoje pravo na sudjelovanje i izražavanje mišljenja, a da se u ostvarivanju tog prava ne ugroze neki drugi njegovi interesi.

U pravu riječi „može“ i „mora“ imaju različite pravne implikacije. Kada su u pitanju djeca, mišljenja smo da je nužno voditi računa o tome mora li se djetetu omogućiti da izrazi mišljenje u svakom postupku u koji je uključeno, što bi značilo da se sa svakim djetetom u svakom postupku mora razgovarati, ili bi se odluka o tome trebala zasnivati na procjeni stručnjaka koji su prikupili potrebne informacije na kojima bi se mogla temeljiti konačna odluka.

Praksa centra pokazuje da je sudjelovanje djece u postupcima pred centrom za socijalnu skrb i sudom veće kada je riječ o konfliktnim razvodima braka, dakle kad ne postoji mogućnost dogovora ili nakon razvoda braka kada postoje teškoće u susretima i druženju djeteta s roditeljem s kojim ne živi.

„Pravilnikom o osnovnim elementima koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja prije razvoda braka“ propisani su osnovni elementi koje po završenom postupku posredovanja prije razvoda braka daje ustanova ili pojedinac koji provodi posredovanje. Stručno mišljenje sadržava: broj i datum sudske odluke o izboru posredovatelja, socijalnu anamnezu za bračne drugove, podatke o dinamici odnosa u obitelji i procjenu mogućnosti održavanja partnerskih odnosa u budućnosti.

Samo na jednom mjestu u članku 4. stavku 2. ovog Pravilnika traži se da se dâ prikaz odnosa prema djeci: senzibilitet za potrebe djece, suglasnost u odgajateljskoj ulozi i odabiru odgojnih postupaka i kvaliteta emocionalne veze roditelja s djecom.

S obzirom na to da su pitanja vezana uz dijete neizostavni dio posredovanja, kao i informacija o upoznatosti djeteta s činjenicom da se roditelji razvode i kakvo je mišljenje i želja djeteta, možda bi proširivanje Pravilnika elementom u kojemu će se navesti je li i na koji način dijete ostvarilo svoje pravo da na prikladan način sazna o razvodu braka i izrazi svoje mišljenje povećalo vjerojatnost ostvarivanja prava djeteta na sudjelovanje, a i sud bi dobio informaciju o tome je li dijete izrazilo svoje mišljenje.

U zaključcima s aktiva djelatnika socijalne skrbi koji rade na poslovima obiteljskopravne zaštite iz lipnja 2010. godine daje se uputa da u predmetima odlučivanja o povjeri djece, kada to dopušta razvojna dob djeteta, obvezno treba uzimati izjavu djece na zapisnik, čineći to na primjeren način. Nove upute kažu da nije potrebno uzimati izjavu djece, već je dovoljno napraviti službenu bilješku. S obzirom na osjetljivost postupaka, važno bi bilo ujednačiti praksu u smislu zaštite interesa djeteta i dokaznih postupaka koji se izvode na sudu.

Jedna od uputa je da, ako nije postignut dogovor roditelja, na prvom ročištu suda treba predlagati donošenje privremene mjere o povjeri, susretima i druženju te uzdržavanju. Neki suci je donose, neki ne. Naša praksa je pokazala da je važno da se privremena mjere donese jer je to jedini način da se djetetu osiguraju njegova prava u sve češćim situacijama manipulacije pravima djeteta i konfliktnim razvodima braka. Osim toga, u nekim slučajevima, iako supružnici podnesu na sudu sporazumni zahtjev za razvod braka, tijekom posredovanja nerijetko se utvrdi da sporazuma zapravo nema.

Percepcija centra za socijalnu skrb

Opći komentar br. 12 navodi da dijete ne može biti učinkovito saslušano ako postoji okolina koja ga plaši.

S obzirom na to da se još uvijek najveći broj razgovora s djecom obavlja u centru za socijalnu skrb, koji se nažalost u javnosti često percipira kao mjesto u kojemu rade nestručni i neprofesionalni stručni radnici kojima je cilj smjestiti djecu u dom i gdje dolaze samo oni koji su problematični, ta činjenica nerijetko utječe i na stav i ponašanje roditelja koji dolaze u vezi s nekim postupkom koji uključuje i dijete, a onda i na samo dijete. Time na samom početku centar za socijalnu skrb ne zadovoljava jedan od preduvjeta za razgovor s djecom, a to je da se razgovor s djetetom obavlja u ugodnom prostoru u kojemu se dijete osjeća sigurno i zaštićeno.

Mijenjanje slike u javnosti o radu stručnih radnika u centrima za socijalnu skrb ponajprije je odgovornost stručnih radnika centra za socijalnu skrb, ali i nadležnog ministarstva. Važan doprinos tome mogu dati i suradne službe škola, zdravstva, sudova, odvjetništva te odvjetnika i medija.

Zaključno

Konvencija o pravima djeteta i postojeći Obiteljski zakon omogućuju djetetu ostvarivanje prava na sudjelovanje i izražavanje mišljenja. Da bismo dobili cjelovitiji uvid u to kako se ostvaruju dječja prava u centrima za socijalnu skrb, trebalo bi napraviti istraživanje koje bi

uključilo veći broj centara, odnosno stručnih radnika centara za socijalnu skrb.

Može se pretpostaviti da bi se na taj način dobile informacije koje bi mogle biti putokaz za daljnju implementaciju Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, vodeći pritom računa o socijalnom, gospodarskom i kulturnom okružju Republike Hrvatske.

Literatura

- Aras, S. (2009.), Centar za socijalnu skrb u ulozi stranke i umješača (intervenijenta) u statusnim i alimentacijskim postupcima, Zbornik PFZ, 59, str. 473-527.
- Korać Graovac, A. (2010.), Ratifikacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, Dijete i društvo, 12, (1/2), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
- Korać Graovac, A. (2010.), Pravo djeteta da ga se sasluša – Opći komentar br. 12 (2009) Odbora za prava djeteta, Dijete i društvo, 12 (1/2), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
- Laklija, M. (2005.), Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja, Ljetopis socijalnog rada, 12, (1), str. 7-38.
- Obiteljski zakon, „Narodne novine“, br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 57/2011. i 61/2011.
- Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“, br. 57/2011.

Beti Korać-Zuppa*

ULOGA ODVJETNIKA U ZAŠTITI DOBROBITI I PRAVA DJETETA U POSTUPCIMA NA KOJE SE ODNOSI EUROPSKA KONVENCIJA O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA

Sažetak

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava nalaže državi da pravnom regulativom promiče prava djece te da zakonima osigura zaštitu prava djece u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o njihovim pravima. U tu svrhu nalaže se u takvim postupcima osigurati djeci: informacije o važnim činjenicama s potrebnim obrazloženjima kako bi bila u mogućnosti pravilno reagirati; omogućiti im da izraze svoje mišljenje u postupcima u kojima se odlučuje o njihovim pravima te im omogućiti da ih podrži i predstavi nepristran i autonoman predstavnik kada roditelji to nisu u stanju i po potrebi imenovati im posebnog zastupnika, u odgovarajućim slučajevima odvjetnika.

Dijete kao subjekt s „manje moći“ ulaskom u postupak pred sudom radi zaštite svojih prava može pretrpjeti štetu, pa mu je stoga potrebna veća zaštita negoli odraslom poslovno i procesno sposobnom subjektu.

U skladu sa zahtjevima Konvencije koji se postavljaju svim osobama koje se bave pravima djece, odvjetnik bi za angažman u ovakvom predmetu trebao svojem općem pravnom obrazovanju pridružiti posebno obrazovanje u području obiteljskog prava i prava djece; kontinuirano se profesionalno baviti ovim pravnim područjem; biti sposoban zbog ovakve aktivnosti i stečenih znanja kompetentno surađivati s ostalim stručnjacima i profesijama koje su uključene u ove postupke (psihijatri, psiholozi, pedagozi...); istodobno biti sposoban i znati jamčiti svoju autonomnost u odnosu prema sucu iz obiteljskog prava.

U postupcima razvoda i drugim postupcima u kojemu dijete nije stranka, a o njegovim pravima odlučuje sud, potrebno je: jasnije odrediti mogućnost imenovanja odvjetnika djetetu – u posebnim slučajevima kada su prava djeteta ozbiljno ugrožena; ovu ovlast povjeriti sudu koji će o tome odlučiti po svojoj procjeni i na vlastiti poticaj; obvezati Hrvatsku odvjetničku komoru da formira popis odvjetnika za zastupanje u obiteljskom pravu po kriterijima na koje poziva Konvencija.

* odvjetnica

Specifičnost uloge i zastupanja odvjetnika u zaštiti prava djece koju određuje Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava izlazi iz okvira redovnog zastupanja u građanskim postupcima reguliranim odredbama Zakona o parničnom postupku na više načina. Neke od razlika pokušat ću približiti u ovom radu.

Dijete kao subjekt koji uživa zaštitu

U svojoj primjeni Konvencija se odnosi na djecu koja nisu navršila 18 godina, a osigurava zaštitu najboljeg interesa djeteta i promicanje njegovih prava u građanskopravnim postupcima tako što djetetu jamči određena postupovna prava i olakšava njihovo ostvarivanje u postupcima pred sudbenim tijelima koji ih se tiču.

Postupci pred sudbenim tijelima koji se tiču djece, a koji ulaze u područje ove Konvencije, jesu obiteljskopравни postupci, posebice oni koji se odnose na ostvarivanje roditeljske skrbi, kao što su pitanje s kojim će roditeljem dijete živjeti i pravo posjećivanja djece. Konvencija o ostvarivanju dječjih prava emancipirala je dijete **od objekta zaštite** u okviru obitelji u **subjekt prava** osiguravajući mu sudjelovanje u postupcima pred sudbenim tijelima koji na neki način donose odluke o njegovim pravima. Sadržaj i položaj subjekta dijete ostvaruje zahvaljujući svojem pravu na informiranost, pravu na izražavanje svojeg mišljenja, pravu zahtijevati imenovanje svojeg zastupnika (u odgovarajućim slučajevima odvjetnika), ali i pravu na izbor prikladne osobe koja bi mu trebala pomoći izraziti njegovo mišljenje. Najvažnija je novina koju donosi Konvencija pravo ostvarivati neka ili sva prava koja imaju stranke u takvim sudskim postupcima.

Područje primjene ove Konvencije ponajprije je sudski postupak u domeni obiteljskog prava, u kojemu se dijete ne pojavljuje kao stranka, ali je neko njegovo pravo odlukama suda izravno ili neizravno dodirnuo. Riječ je o odlukama koje se tiču sadržaja i vršenja roditeljskog prava kada dijete nema položaj stranke u postupku.

Odvjetnici za djecu

Donošenjem novog Zakona o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 84/2011.) dobili smo definirane zahtjeve koje zakon postavlja pred odvjetnike – branitelje maloljetnika i punomoćnike djece oštećenika u postupcima pred sudovima za mladež kada se imenuju po službenoj dužnosti. Naime, Zakon je u članku 54. stavku 4. i članku 116. stavku 1. postavio i kvalitativni zahtjev za odvjetnike koji se žele baviti ovim dijelom prava i žele ući na listu odvjetnika za mladež, određujući da moraju **imati izražene sklonosti i osnovna znanja u području odgoja i skrbi za mlade osobe**. S tim u vezi je i pred odvjetničke komore postavljen zadatak, s obzirom na to da je odredbom članka 125. stavka 2. Zakona za stvaranje te liste zadužena Hrvatska odvjetnička komora.

Uzimajući u obzir i ulogu zaštite djeteta koju bi trebao preuzeti odvjetnik koji ga zastupa moglo bi se, u skladu s Konvencijom, govoriti o aktualnoj potrebi za posebno educiranim **odvjetnicima za djecu i mladež** pred koje se postavlja viša razina složenosti zadaće zastupanja ili, bolje rečeno, od kojih se traže nove **specijalističke sposobnosti**.

Pri definiranju uloge zastupnika djeteta, koji može biti i odvjetnik, odlučujuća je činjenica to što je dijete subjekt prava koji, kao subjekt s „manje moći“ odnosno poslovno nesposoban subjekt u ostvarenju svojih prava ulaskom u postupak pred sudom **može pretrpjeti i znatnu štetu**:

- dijete može pretrpjeti uznemiravanje pri suočavanju s pravosudnim mehanizmima (prostor sudnice, suci, odvjetnici, način ispitivanja)
- dijete može biti pretjerano „uvučeno“ u suodgovornost u obiteljskim sporovima i naći se u konfliktu lojalnosti u odnosu na međusobno suprotstavljene roditelje.

Dijete je i specifični svjedok koji je pravno i stvarno upitan zbog velike mogućnosti sugestibilnosti i utjecaja na njegovo zaključivanje, a istodobno nema pravne odgovornosti za neistinit iskaz, što vrijedi i za dijete koje se saslušava kao stranka. S ovim rizicima kojima je dijete u postupku izloženo odvjetnik djeteta mora biti upoznat i imati ih na umu.

Zadatak koji državama nalaže Konvencija jest da odgovarajućom pravnom regulativom u takvim postupcima osiguraju djetetu:

- informacije o važnim činjenicama, uz potrebna obrazloženja, kako bi dijete bilo u mogućnosti pravilno reagirati
- da izrazi svoje mišljenje u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima te
- da ga podrži i predstavi nepristran i autonoman predstavnik kada roditelji to nisu u stanju zbog sukoba interesa, nezainteresiranosti ili ravnodušnosti ili, pak, ograničenja ili lišenja roditeljskog prava.

U takvim postupcima radi realizacije dječjih prava i najboljeg interesa djeteta država je ta koja zbog činjenice da je riječ o subjektu s „manje moći“ mora biti angažirana:

- radi osiguravanja potrebnih mehanizama
- radi osiguravanja odgovarajuće potrebne pomoći.

Konvencija je postala dijelom našega unutarnjeg prava, Obiteljski je zakon na neki način usklađen s njezinim odredbama (članak 89. stavak 5 i članak 269. stavak 2.), no njezina je primjena ipak ostala upitna. U okviru postojećih propisa zaštite prava i interesa djeteta u konfliktnom razvodu uloga djetetu imenovanog odvjetnika nije jasno regulirana, pa postoji dilema o tome što je sadržaj ove zaštite i koje su to ovlasti odvjetnika – zastupnika,

na koji ih način može realizirati te koje su uistinu ovlasti djeteta u postupcima u kojima ono nema položaj stranke. Prihvaćanjem Konvencije Republika Hrvatska ova pitanja nije jasno odredila postojećim propisima.

Položaj odvjetnika u civilnim predmetima na neki je način osjetljiviji od položaja i zadatka branitelja maloljetnika pred sudovima za mladež. U civilnim postupcima dijete nije ničim pridonijelo pokretanju postupka, a stranke u postupku upravo su njegovi roditelji koji su zaduženi da štite njegove interese. Imenovanjem zastupnika djetetu u osobi odvjetnika odvjetniku se dodjeljuje jedno od roditeljskih prava, odnosno pravo zastupanja djeteta, koje treba jasno definirati.

Roditelji koji vrše roditeljsko pravo imaju i **ulogu pravnog zastupnika djeteta** (članak 80. stavak 1. Zakona o parničnom postupku). Samo u određenim slučajevima, kada sudska vlast ili pak centri za socijalnu skrb postavljaju djetetu zastupnika – punomoćnika za poseban slučaj, propisi određuju skrbnika u zamjenu za roditelja (članak 80. stavak 2. Zakona o parničnom postupku i članak 167. Obiteljskog zakona). To se događa u slučaju:

- kada su interesi djeteta i roditelja u sukobu
- kada su roditelji ravnodušni ili nezainteresirani za određeni interes ili pravo djeteta
- kada su roditelji djelomično ili u potpunosti lišeni roditeljskog prava.

Pitanje je koji su procesni mehanizmi najbolji za realizaciju zahtjeva i prava djece u postupku razvoda, a da se istodobno ne umanjuje odgovornost roditelja u njihovoj primarnoj funkciji jamstva zaštite interesa njihove djece.

Izvor ovlasti odvjetnika kao zastupnika djeteta

Jedno je zastupanje djeteta u ime i u interesu djeteta u slučajevima kada angažman odvjetnika u građanskom postupku određuje roditelj. Odvjetnik tada **slijedi volju roditelja** – zakonskog zastupnika djeteta. Drugačiji su položaj te opseg i izvor ovlasti u slučajevima u kojima se predviđa imenovanje zastupnika – skrbnika, odnosno postavljanje odvjetnika djetetu kada to čine sud ili centar za socijalnu skrb. U tim slučajevima imenovanje zastupnika, kojemu su povjerene funkcije pomoći i zastupanja djetetu, zapravo je zamjena zakonskog zastupnika, odnosno zamjena roditelja. Pritom se zastupnik djeteta kojega je postavio sud ili centar za socijalnu skrb o načinu i smjeru zaštite ne savjetuje s roditeljem, već **mora čuti dijete**.

Ovakvo imenovanje neka je vrsta specifične **supstitucije roditeljskog prava**, pa je tu ovlast imenovanja nužno povjeriti isključivo instituciji suda, kako to Konvencija i nalaže.

Istodobno je potrebno u duhu Konvencije osigurati i kvalitetu zastupanja djeteta. Izvor i opseg ovlasti zastupanja djeteta u takvim slučajevima trebaju proizlaziti iz odluke o imenovanju, odnosno iz zakona.

Kako nisu definirani uvjeti za bavljenje ovim segmentom prava niti u smislu specijalizacije sudaca i djelatnika centara za socijalnu skrb, niti u smislu uvjeta za formiranje popisa odvjetnika s kojega bi sud mogao birati odvjetnika za zastupanje djeteta prema razini očekivane zaštite koju propisuje Konvencija, u nastavku teksta iznose se prijedlozi povezani s potrebnom dodatnom edukacijom odvjetnika. U formuliranju ovih prijedloga poslužila sam se iskustvom susjedne Italije i talijanskih kolega teoretičara i praktičara, odvjetnika koji su se ovom problematikom počeli baviti ranije i o tome su objavili veći broj radova.

Specijalizacija odvjetnika u obiteljskom pravu i pravima djeteta i njegove ovlasti

Odvjetnik u zastupanju djeteta, zamjenjujući roditelja, u biti mora štiti interes djeteta i njegova prava, ali kako je dijete subjekt bez poslovne sposobnosti te zbog svoje dobi nije ovlašteno samostalno poduzimati pravne poslove, pa tako ni dati nalog odvjetniku, pitanje koje se opravdano nameće jest: Kako odvjetnik treba i smije djelovati?

Slijedi li odvjetnik zahtjev djeteta (naravno, kada je riječ o djetetu s kojim ima mogućnost komunicirati te se smatra da ima dostatnu sposobnost razumijevanja) ili se orijentira u svojem zastupanju isključivo prema realizaciji prava djeteta u skladu s njegovim najboljim interesom?

To je svakako područje u kojemu se od odvjetnika zahtijevaju neke dodatne odlike, najmanje one koje traži Zakon o sudovima za mladež. Riječ je o određenoj vrsti specijalizacije odvjetnika u obiteljskom pravu i pravima djece, njihovu potvrđivanju u tom statusu za potrebe angažmana *ex offio* te potrebi formiranja popisa takvih odvjetnika. Ova specijalizacija trebala bi biti određena dvjema provjerljivim komponentama:

- kontinuirano bavljenje odvjetničkim poslom u domeni (ne isključivo) obiteljskog prava i prava djece tijekom određenog vremena
- posebno – dodatno obrazovanje u području obiteljskog prava i prava djece.

Primjerice, u Italiji je za ulazak na popis odvjetnika za obranu i zastupanje pred sudovima za mladež potrebno bavljenje ovim područjem najmanje dvije godine. Kad se govori o iskustvu potrebnom za zastupanje djece u civilnim stvarima, traži se veće iskustvo, koje određuju razdobljem od šest godina. Kao potvrda kontinuiranog bavljenja određenim područjem mogu poslužiti objavljeni radovi, konkretni predmeti u kojima je takvo zastupanje vršeno, mišljenje strukovnih udruga kojih je odvjetnik član i sl. Riječ je, dakle, o iskustvu na ovom području koje se može dokazati.

Za dokazivanje obrazovne komponente, odnosno posebnoga dodatnog obrazovanja u području obiteljskog prava i prava djece mogu također poslužiti objavljeni radovi, pohađanje tečajeva, seminara, stručnih skupova iz područja obiteljskog prava i prava djece i srodnih područja te neprestano ažuriranje znanja na ovom području. Pomoć u stalnom obnavljanju i proširivanju znanja na tom području trebaju pružati i odvjetničke komore organizacijom seminara, tematskih stručnih skupova i sl.

Što je potrebno da bi odvjetnik imao pravo na naziv specijalista u domeni obiteljskog prava i prava djece?

U skladu sa zahtjevima koji se postavljaju pred sve osobe koje se bave pravima djece odvjetnik bi trebao:

- svojem općem pravnom obrazovanju pridružiti posebno obrazovanje u području obiteljskog prava i prava djece
- kontinuirano se (najmanje dvije godine) baviti ovim pravnim područjem
- biti sposoban kompetentno surađivati s ostalim stručnjacima i profesijama koje su uključene u ove postupke (psihijatri, psiholozi, pedagozi...)
- biti sposoban i znati jamčiti svoju autonomnost u odnosu prema sucu iz obiteljskog prava
- čuvati etičku poziciju ovoga profesionalnog angažmana.

Imajući na umu specifičnost zahtjeva koji se postavljaju pred odvjetnika u postupcima u obiteljskom pravu i pravima djece, moglo bi se odrediti kakve bi trebale biti njegove ovlasti i odgovornosti. Odvjetnik uključen u obiteljski postupak radi zaštite prava djeteta trebao bi:

- imati mogućnost predlagati načine rješavanja određenog prava djeteta i s tim u vezi reagirati na događanja u postupku
- imati ovlaštenje za postizanje nagodbe, imati ovlaštenje uključivanja u medijaciju s pravom orijentiranja prema dobrobiti djeteta koje zastupa
- biti ovlašten pronaći put za usuglašavanje suprotstavljenih interesa prije odabira onog puta koji vodi u spor i sukobljene interese, što sve zajedno u obiteljskom pravu čini velik i težak profesionalni zadatak.

Njegove ovlasti zastupničkog djelovanja u postupku ne bi trebale proizlaziti iz naloga koji mu daje stranka – u ovom slučaju dijete, već to ovlaštenje mora biti utemeljeno u zakonu, a dodjeljivati mu se putem suda. Sva ovlaštenja trebala bi proizlaziti ujedno i iz njegova znanja i autoriteta, što bi zastupana osoba – dijete, trebalo moći prepoznati.

Kako zloraba ove moći može biti pogubna za dijete, kao i za cijelu obitelj, uloga zastupnika djeteta iznimno je odgovorna. Dodatna znanja omogućuju odvjetniku da kvalitetno štiti interese djeteta, da bolje, lakše i kvalitetnije ocijeni što najviše može koristiti ostvarivanju djetetovih prava u skladu s njegovim interesom, pa i onda kada to nije baš prema djetetovoj volji, a da se istodobno takvim zastupanjem ne ugrožavaju samostalnost i neovisnost odvjetništva kao slobodne djelatnosti, niti se povrjeđuje lojalnost stranci. Ova dodatna znanja moraju omogućiti odvjetniku da pravilno filtrira što će saopćiti djetetu, a da to ne bude u suprotnosti s najboljim interesima djeteta, da djetetu objasni moguće posljedice njegove aktivnosti u postupku te da odredi kojeg je mišljenja dijete i da to mišljenje iznese pred sudom.

Odvjetnik, zastupnik djeteta, postavljen odlukom suda radi zaštite interesa djeteta koje nisu u mogućnosti zaštititi roditelji kao njegovi zakonski zastupnici, u svojem je djelovanju neovisan u okviru ovlasti koje su mu date imenovanjem i ne pojavljuje se kao tehnička pomoć sudu ili centru za socijalnu skrb, već kao tehnička, moralna i stručna pomoć djetetu.

Odvjetnik, zastupajući dijete u ovim postupcima, mora savladati jedan novi koncept „pobjede“ u kojoj profesionalna odgovornost treba biti dopunjena društvenom odgovornošću i javnim interesom, a primarna dužnost treba biti usmjerena prema načinu djelovanja polazeći od činjenice da je zaštita djeteta kao subjekta „s manje moći“ osnovno načelo civilnog društva.

Utjecaj je odvjetnika u ovim civilnim statusnim sporovima velik jer se pojavljuje i s autoritetom roditelja, čiju funkciju u jednom dijelu zamjenjuje.

Najvažnija obveza odvjetnika u zaštiti prava djeteta je obveza kompetentnosti – odnosno da znanjem bude dorastao zadatku koji obavlja, a tek potom dolaze lojalnost i vjernost prema zastupanom, imajući uvijek na umu djetetov najbolji interes i onda kada je to možda različito od djetetovih želja. Istodobno, odvjetnik mora uživati i povjerenje osobe koju zastupa. Ostvarenje ravnoteže između ovlasti i obveza te odgovornosti u zastupanju djeteta trebalo bi biti i najbolji rezultat specijalizacije odvjetnika u ovom dijelu prava.

Ono što bi mogao biti zaključak

Imajući na umu upravo postupak odlučivanja o roditeljskoj skrbi u kojemu dijete nije stranka, a o njegovim pravima odlučuje sud, slijedeći zahtjeve Konvencije potrebno je:

- jasnije odrediti mogućnost imenovanja odvjetnika djetetu u postupcima, i to samo u posebnim slučajevima kada su prava djeteta ozbiljno ugrožena
- ovlast imenovanja povjeriti sudu, koji će o tome odlučiti po svojoj procjeni i na vlastiti poticaj

- obvezati Hrvatsku odvjetničku komoru da formira liste odvjetnika za zastupanje u obiteljskom pravu po kriterijima na koje poziva Konvencija, različite od lista za obranu i zastupanje pred sudovima za mladež
- u skladu s javno pravnim interesom zaštite prava i najboljeg interesa djeteta, obvezati nadležna ministarstva na organizaciju kontinuirane edukacije i ažuriranja znanja u ovom području za sve one koji participiraju u ovim postupcima u suradnji s Hrvatskom odvjetničkom komorom i sudovima.

Literatura

- Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac – Lozić, D., Korać – Graovac, A. (2007.), Obiteljsko pravo, Zagreb.
- Dika, M. (2008.), Građansko parnično procesno pravo, Stranke, njihovi zastupnici i treći u parničnom postupku, Zagreb.
- Dosi, G. (2010.), L'avvocato del minore nei procedimenti civili e penali, G. Giappichelli Editore, Torino.
- Giostra, G. (2009.), Il processo penale minorile, Giuffrè Editore, Milano.

PRILOZI

PRILOZI

PRIJEDLOZI ZA POBOLJŠANJE ZAŠTITE DJETETA ŽRTVE/SVJEDOKA PROIZAŠLI SA STRUČNOG SKUPA „Zaštita djeteta svjedoka u postupcima policije te kaznenom i prekršajnom postupku“

1. Nužno je donijeti provedbene propise u kojima će jasno biti definiran hodogram postupanja svih institucija i nadležnih službenika radi zaštite djece žrtava/svjedoka i ostvarivanja njihovih prava.
2. Potrebno je osnovati tijelo koje će na nacionalnoj razini biti zaduženo za koordinaciju različitih aktivnosti povezanih s pružanjem pomoći žrtvama i svjedocima, biti odgovorno za obuku stručnjaka i određivanje osoba za stručnu podršku te provoditi nadzor nad njihovim radom.
3. Nužno je uspostaviti mrežu stručnjaka za stručnu podršku djetetu (savjetnika) koji će dijete savjetovati i pratiti tijekom kaznenog ili prekršajnog postupka te jasno definirati način njihova imenovanja, ovlasti i dužnosti te način suradnje s drugim relevantnim subjektima.
4. Svakom djetetu svjedoku/žrtvi i njegovim roditeljima, na razumljiv i prihvatljiv način, potrebno je pravodobno osigurati informacije o njihovim pravima (pripremiti letke, brošure, adresar ustanova kojima se mogu obratiti).
5. Pogodnosti svjedočenja moraju se osigurati svoj djeci u dobi do 18. godine.
6. Nužno je svim kaznenim i prekršajnim sudovima osigurati odgovarajuću razinu tehničke i kadrovske opremljenosti radi zaštite djeteta svjedoka (konferencijske veze, stručne kadrove, posebne čekaonice za svjedoke i dr.).
7. Važno je osigurati žurnost u provođenju kaznenih i prekršajnih postupaka u kojima djeca sudjeluju kao žrtve ili svjedoci, osobito žurnost u uzimanju iskaza djeteta (neposredno po počinjenom kaznenom ili prekršajnom djelu).

8. Kako bi se spriječila sekundarna viktimizacija djece, mora se osigurati uzimanje djetetova iskaza u odgovarajućim uvjetima prilagođenima djetetu te osigurati da takav iskaz bude dostupan svim relevantnim sudionicima postupka, kako bi se izbjeglo ponovno ispitivanje djeteta.
9. U regionalnim središtima potrebno je osnovati centre za forenzično ispitivanje djece žrtava i svjedoka s prostorom prilagođenim djeci, odgovarajućom tehničkom opremom i posebno osposobljenim osobljem, po uzoru na Polikliniku za zaštitu djece grada Zagreba.
10. Na fakultetima je potrebno osigurati posebne edukativne sadržaje za buduće stručnjake koji će raditi s djecom.
11. Potrebno je osigurati specijalizaciju i kontinuiranu edukaciju svih stručnih osoba koje u svom radu dolaze u dodir s djecom žrtvama i svjedocima u pravosudnim postupcima.
12. Potrebno je objaviti liste odvjetnika posebno osposobljenih za zastupanje djece kao i liste dostupnih savjetnika.

Preporuka pravobraniteljice za djecu o implementaciji Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava

PRILOZI

REPUBLIKA HRVATSKA
PRAVOBRANITELJICA ZA DJECU

DPR-700-01/12-003-2
Zagreb, 12. lipnja 2012.

Ministarstvo pravosuđa
n/p ministru
gospodinu mr.sc. Orsatu Miljeniću
10000 Zagreb, Dežmanova 10

Ministarstvo socijalne politike i mladih
n/p potpredsjednici Vlade i ministrici
gospođi Milanki Opačić
10000 Zagreb, Trg hrvatskih velikana 6

Predmet: Implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava

- preporuka, dostavlja se

Poštovana/ Poštovani,

potaknuti potrebom bolje zaštite prava djece u postupcima na koje se odnosi Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, koja je u Republici Hrvatskoj na snazi od 1. kolovoza 2010. godine, u veljači 2012. godine smo, u suradnji s Hrvatskom odvjetničkom komorom organizirali četiri stručne rasprave na temu „**Što za djecu znači Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava**“. Rasprave su održane u Osijeku, Zagrebu, Rijeci i Splitu. Na njih su se odazvali stručnjaci koji sudjeluju u donošenju odluka u postupcima u kojima se primjenjuju postupovna prava iz Konvencije, ukupno njih 450, uglavnom

odvjetnici, stručni radnici centara za socijalnu skrb, suci i drugi koji su pokazali interes za ovu temu.

Pozivu za sudjelovanje na raspravi u Zagrebu, odazvale su se i predstavnice Ministarstva socijalne politike i mladih i Ministarstva pravosuđa, na čemu i ovom prilikom zahvaljujemo.

U sve četiri stručne rasprave bavili smo se pitanjem implementacije Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, s naglaskom na pravo djeteta na sudjelovanje u postupcima i pravo imenovanja posebnog zastupnika djece. Uvodna izlaganja su održale priznate stručnjakinje i stručnjaci iz ovog područja zaštite dječjih prava. Iz rasprava su proizašli određeni zaključci koji su u bitnome ugrađeni u preporuku koju Vam temeljem čl. 10. Zakona o pravobranitelju za djecu (NN 96/03) dostavljamo kako slijedi:

Prije svega, iako se Konvencija, sukladno čl. 140. Ustava RH može i treba primjenjivati neposredno, zbog istaknutih dilema, sukoba normi različitih propisa i pravnih praznina, *Ministarstvu pravosuđa* preporučamo donošenje **posebnog propisa** kojim će se regulirati procesna pravila temeljem kojih će dijete ostvariti pravo na sudjelovanje, sukladno odredbama Konvencije. Pri tome treba posebno dodatno normativno urediti procesna prava djece, ulogu suda i zastupnika djeteta s ciljem potpune i djelotvorne zaštite djece pred sudskim i upravnim tijelima. U budućim izmjenama propisa vezanim za pravo djeteta na sudjelovanje, potrebno je jasno definirati obveze roditelja u postupku u kojem dijete izražava svoje mišljenje, kao i nakon toga s ciljem **zaštite djeteta od neprimjerenih ponašanja i reakcija roditelja**, koje moraju biti odgovarajuće sankcionirane.

Od izuzetne je važnosti jasno definirati uvjete koje mora ispunjavati osoba koja će biti imenovana za posebnog zastupnika djetetu. Uz posebnu motivaciju da bude predstavnik/glasnogovornik djeteta, takva osoba mora imati potreban senzibilitet za komunikaciju s djetetom te potrebna znanja iz pravne struke i dječje psihologije. Preporučamo da *oba ministarstva* potaknu formiranje **liste stručnjaka** (iz redova socijalnih radnika, socijalnih pedagoga, psihologa, pedagoga, odvjetnika) koji bi ispunjavali pretpostavke za posebnog zastupnika djeteta u sudskim i upravnim postupcima. Ovi stručnjaci bi trebali imati dopusnice/licence za pružanje ovakve vrste usluge, a njihova znanja i stručne kompetencije bi trebale biti periodično preispitivane kroz produženje dopusnice/licence za rad.

Ministarstvu pravosuđa ponovno ukazujemo na potrebu osnivanja **obiteljskih sudova**, koji bi, analogno maloljetničkim kaznenim sudovima, trebali imati kontinuiranu stručnu podršku psihologa, socijalnih pedagoga i socijalnih radnika. Trebalo bi osigurati i **specijalizaciju sudaca** za rad na statusnim i obiteljskim predmetima s ciljem postizanja kvalitetno educiranih sudaca, otvorenih za suradnju s drugim stručnjacima, senzibiliziranih za ove vrste postupaka. **Prostori** za razgovor s djecom na sudovima i u centrima za so-

cijalnu skrb trebali bi biti prilagođeni povremenom boravku djece (neformalniji, „topliji“).

U pogledu poboljšanja postojećih normativnih rješenja, s ciljem osnaživanja prava djeteta na sudjelovanje u postupcima koji se odnose na dijete, *Ministarstvu socijalne politike i mladih* preporučamo **proširivanje** *Pravilnika o osnovnim elementima koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja prije razvoda braka (NN 32/05)* elementom u kojem će se navesti je li i na koji način dijete ostvarilo svoje pravo da na prikladan način sazna o razvodu braka roditelja i izrazi svoje mišljenje. Na ovaj način i sud može dobiti jasnu informaciju o tome je li djetetu omogućeno sudjelovanje u postupku i na koji način.

Naglašavamo da u upravnim i sudskim postupcima na koje se odnosi Konvencija o ostvarenju dječjih prava sudjelovanje djece predstavlja osnovu za bolju zaštitu dječjih prava i donošenje odluka u njihovom interesu, samo ukoliko se ostvaruje prema postavljenim standardima sudjelovanja i pod pretpostavkom da djeca komuniciraju s educiranim i dobro pripremljenim stručnjacima. Stoga *Ministarstvu pravosuđa i Ministarstvu socijalne politike i mladih* preporučamo **edukaciju stručnjaka** koji rade s djecom i za djecu u sustavu pravosuđa i socijalne skrbi, kako bi odnos prema djeci i način na koji ostvaruju pravo sudjelovanja u postupcima bio u skladu s *Općim komentarem br. 12. (2009) Pravo djeteta da ga se sasluša, Odbora za prava djeteta UN-a*.

Temeljem čl. 11. st. 1. i 2. Zakona o pravobranitelju za djecu (NN 96/03) molimo da nas u zakonom propisanom roku izvijestite o Vašim stavovima i aktivnostima po upućenoj preporuci.

S poštovanjem,

Pravobraniteljica za djecu
Mila Jelavić, dipl. iur.

PRILOZI

PROGRAMI STRUČNIH SKUPOVA

1. „Zaštita djeteta svjedoka u postupcima policije te kaznenom i prekršajnom postupku“

Zagreb, 14. prosinca 2011., stručni skup Pravobraniteljice za djecu

PROGRAM

Pozdrav i uvodno obraćanje

Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Dijete svjedok u svjetlu međunarodnih standarda zaštite

Gordana Filipović, savjetnica pravobraniteljice za djecu

Razotkrivanje seksualnog zlostavljanja - stigma ili šansa za dijete?

prof. dr. sc. Gordana Buljan Flander, ravnateljica Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba

Tehnike ispitivanja djeteta – praksa Velike Britanije

dr. Andrew Bailey, policijski stručnjak

Pristup djeci svjedocima – policijska perspektiva

mr. sc. Renata Odeljan, voditeljica Odsjeka maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji

Uloga socijalne skrbi u zaštiti djeteta svjedoka

Ksenija Sviben, Centar za socijalnu skrb Zagreb

Kaznenopravna zaštita djece – uloga stručnih suradnika izvanpravne struke

Davorka Lalić-Lukač, Općinski kazneni sud u Zagrebu

Dijete svjedok u prekršajnom postupku

Branka Žigante Živković, Visoki prekršajni sud

Kako saslušati dijete oštećenika – dobra praksa

Lana Petö Kujundžić, Županijski sud u Zagrebu

Podrška djeci žrtvama i svjedocima tijekom kaznenog postupka

Nikica Hamer Vidmar, Ministarstvo pravosuđa

Zaštita djeteta svjedoka – odvjetnička perspektiva

Ines Bojić, odvjetnica iz Zagreba

2. „Što za djecu znači Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava“

Osijek, 14. veljače 2012., u organizaciji Pravobraniteljice za djecu i Hrvatske odvjetničke komore

PROGRAM

Otvaranje skupa i uvodne riječi

Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Dubravko Marjanović, predstavnik Hrvatske odvjetničke komore

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava/poseban zastupnik djeteta

prof. dr. sc. Dubravka Hrabar, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pravo djeteta da ga se sasluša - Opći komentar br. 12 (2009) Odbora za prava djeteta UN-a

prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima razvoda braka

doc. dr. sc. Branka Rešetar, Pravni fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayer u Osijeku

Razgovor s djetetom koji osigurava ostvarivanje prava djeteta na sudjelovanje, uz istodobnu zaštitu dobrobiti djeteta

univ. spec. Višnja Matić, psiholog, supervizor, SOS Dječje selo Ladimirevci

Položaj djeteta i pravo na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta

Gordana Rotim, sutkinja Općinskog suda u Osijeku

Implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava – iz perspektive centra za socijalnu skrb

Jelka Klobučar, dipl. soc. radnica, Zavod za socijalnu skrb u Osječko-baranjskoj županiji

Uloga odvjetnika u zaštiti dobrobiti i prava djeteta u postupcima na koje se odnosi Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava

Beti Korać-Zuppa, odvjetnica, Zagreb

3. „Što za djecu znači Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava“

Zagreb, 21. veljače 2012., stručni skup u organizaciji
Pravobraniteljice za djecu, Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež i Hrvatske odvjetničke komore

PROGRAM

Otvaranje skupa i uvodne riječi

Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Lana Petö Kujundžić, Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež

Leo Andreis, predsjednik Hrvatske odvjetničke komore

Sandra Artuković-Kunšt, zamjenica ministra, Ministarstvo pravosuđa

Jasna Ćurković Kelava, dr. med., pomoćnica ministrice za socijalnu politiku i podršku obitelji, Ministarstvo socijalne politike i mladih

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava/poseban zastupnik djeteta

prof. dr. sc. Dubravka Hrabar, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pravo djeteta da ga se sasluša - Opći komentar br. 12 (2009) Odbora za prava djeteta UN-a

prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima razvoda braka

doc. dr. sc. Branka Rešetar, Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayer u Osijeku

Razgovor s djetetom koji osigurava ostvarivanje prava djeteta na sudjelovanje, uz istodobnu zaštitu dobrobiti djeteta

dr. Domagoj Štimac, spec. psihijatar, subspecijalist dječje i adolescentne psihijatrije, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

Položaj djeteta i pravo na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta

Marina Parać-Garma, sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu

Implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava – iz perspektive centra za socijalnu skrb

Nada Petković, prof. psihologije, Zavod za socijalnu skrb u Zagrebačkoj županiji,
Područni CZSS Dugo Selo

Uloga odvjetnika u zaštiti dobrobiti i prava djeteta u postupcima na koje se odnosi Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava

Beti Korać-Zuppa, odvjetnica, Zagreb

4. „Što za djecu znači Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava“

Rijeka, 23. veljače 2012., stručni skup u organizaciji
Pravobraniteljice za djecu i Hrvatske odvjetničke komore

PROGRAM

Otvaranje skupa i uvodne riječi

Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Nada Badurina, predstavnica Hrvatske odvjetničke komore

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava/poseban zastupnik djeteta

prof. dr. sc. Dubravka Hrabar, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pravo djeteta da ga se sasluša - Opći komentar br. 12 (2009) Odbora za prava djeteta UN-a

prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Razgovor s djetetom koji osigurava ostvarivanje prava djeteta na sudjelovanje, uz istodobnu zaštitu dobrobiti djeteta

Tamara Žakula Desnica, psiholog, Dom za dnevni boravak djece „Tić“, Rijeka

Položaj djeteta i pravo na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta – implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava

Višnja Seršić Gržetić, sutkinja Općinskog suda u Rijeci

Implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava – iz perspektive centra za socijalnu skrb

Nera Peranić Čelić, dipl. pravnica, Zavod za socijalnu skrb u Primorsko-goranskoj županiji, Područni Centar za socijalnu skrb Rijeka

Uloga odvjetnika u zaštiti dobrobiti i prava djeteta u postupcima na koje se odnosi Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava

Beti Korać-Zuppa, odvjetnica, Zagreb

5. „Što za djecu znači Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava“

Split, 28. veljače 2012., u organizaciji Pravobraniteljice za djecu i Hrvatske odvjetničke komore

PROGRAM

Otvaranje skupa i uvodne riječi

Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Marin Mrklić, predstavnik Hrvatske odvjetničke komore

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava/poseban zastupnik djeteta

prof. dr. sc. Dubravka Hrabar, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pravo djeteta da ga se sasluša – Opći komentar br. 12 (2009) Odbora za prava djeteta UN-a

prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Razgovor s djetetom koji osigurava ostvarivanje prava djeteta na sudjelovanje, uz istodobnu zaštitu dobrobiti djeteta

dr. Silvana Krnić, psihijatar, KBC Split

Položaj djeteta i pravo na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta – implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava

Anđelka Rađa, sutkinja Općinskog suda u Splitu

Implementacija Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava – iz perspektive centra za socijalnu skrb

Renata Jurčević, dipl. soc. radnica, Zavod za socijalnu skrb u Splitsko-dalmatinskoj županiji, Područni Centar za socijalnu skrb Split

Uloga odvjetnika u zaštiti dobrobiti i prava djeteta u postupcima na koje se odnosi Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava

Beti Korać-Zuppa, odvjetnica, Zagreb

DIJETE U PRAVOSUDNOM POSTUPKU
Primjena Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava

Zbornik priopćenja sa stručnih skupova
pravobraniteljice za djecu